

DET KONGELIGE
LANDBRUKS- OG MATDEPARTEMENT

Prop. 141 S

(2016–2017)

Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak)

Endringer i statsbudsjettet 2017
under Landbruks- og matdepartementet
(Jordbruksoppgjøret 2017 m.m.)

Innhold

1	Innledning	7	4.3	Prisutviklingen på matvarer	47
1.1	Grunnlaget for jordbruksforhandlingene i 2016	7	4.4	Industri og konkurranseforhold	50
1.2	Stortingets behandling av Meld St. 11 (2016–2017)	8	4.5	Matpolitikken	52
1.2.1	Regjeringens politiske plattform ...	10	5	Importvernet og internasjonale forhold	53
1.2.2	Den økonomiske politikken og utviklingen i norsk økonomi	12	5.1	Importvernet for landbruksvarer	53
2	Gjennomføringen av forhandlingene	14	5.2	WTO Landbruksavtalen og nye forhandlinger	53
2.1	Jordbrukets krav	14	5.3	Import fra u-land	54
2.2	Statens tilbud	14	5.4	EUs felles landbrukspolitikk og forhandlinger med EU	54
2.3	Det videre forløpet av forhandlingene	15	5.4.1	Utviklingen i EUs felles landbrukspolitikk (CAP)	54
3	Utviklingen i jordbruket	16	5.4.2	Ny artikkel 19-avtale	55
3.1	Matsikkerhet – nasjonal matproduksjon	17	5.5	Forhandlinger om EFTA-handelsavtaler	56
3.1.1	Produksjons- og markedsutvikling	17	6	Hovedtrekk i oppgjøret	57
3.1.2	Økt selvforsyningsgrad/hjemmemarkedsandel	18	6.1	Mål og rammer	57
3.1.3	Dyr på beite	19	6.2	Grunnlagsmaterialet	61
3.2	Landbruk over hele landet	19	6.3	Rammen	63
3.2.1	Arealutvikling og -fordeling	20	6.3.1	Oppbygging av rammen	63
3.2.2	Geografisk fordeling av produksjon og arbeidsforbruk	21	6.4	Fordeling på priser og tiltak	65
3.2.3	Rekruttering og næringsutvikling	22	6.4.1	Økning i målprisene	65
3.3	Økt verdiskaping – inntekts- og kostnadsutviklingen	31	6.4.2	Endring i bevilgninger over avtalen	66
3.3.1	Inntektsutvikling	31	6.4.3	Utslag på referansebrukene	66
3.3.2	Kostnadsutvikling og investeringer	34	6.5	Andre hovedpunkter	66
3.3.3	Utvikling i sysselsetting	34	7	Nærmere om viktige politikkområder	70
3.3.4	Strukturutvikling	34	7.1	Landbrukets utviklingsfond (LUF)	70
3.3.5	Produktivitet	35	7.1.1	Økonomisk oversikt over fondet	70
3.3.6	Overføringene til jordbruket	36	7.1.2	Tilskuddsramme for LUF	71
3.4	Bærekraftig utvikling – miljø og klima	37	7.2	Rekruttering, næringsutvikling og verdiskaping i landbruket	71
3.4.1	Miljø og klima	37	7.2.1	Midler til investering og bedriftsutvikling i landbruket (IBU-midler)	71
3.4.2	Økologisk produksjon og forbruk	43	7.2.2	Fylkesvise midler til utrednings- og tilretteleggingstiltak	74
3.4.3	Andre politikkområder	46	7.2.3	Rekruttering og kompetanseheving i landbruket	74
4	Utvikling i foredlings- og omsetningsledd	47	7.2.4	Forskning og utvikling	75
4.1	Innledning	47	7.2.5	Matmerk	76
4.2	Utviklingen i internasjonale matvaremarkeder	47	7.2.6	Utviklingsprogrammet	76

7.2.7	Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi i landbruket (Bioenergiprogrammet)	77	7.8.1	Kvalitetstilskudd til storfekjøtt	94
7.2.8	Skogbruk	77	7.8.2	Tilskudd for lammeslakt og kjeslakt	94
7.2.9	Midler til konfliktforebyggende tiltak jordbruk/reindrift	78	7.8.3	Svin	95
7.3	Miljø og klima	78	7.8.4	Egg	95
7.3.1	Miljø- og klimavennlig matproduksjon	78	7.9	Produksjonstilskudd	96
7.3.2	Miljø- og klimasatsing i jordbruksavtalen	81	7.9.1	Areal- og kulturlandskaps-tilskudd	96
7.3.3	Nasjonalt miljøprogram	81	7.9.2	Tilskudd til beiting	96
7.3.4	Regionale miljøprogram (RMP) ...	83	7.9.3	Pollinering, birøkt og honningproduksjon	97
7.3.5	Miljøvirkemidler over Landbrukets utviklingsfond (LUF)	84	7.9.4	Driftsvansketilskudd	97
7.4	Økologisk produksjon og forbruk	86	7.9.5	Satsintervall for sau/ammegeit	98
7.4.1	Økologisk produksjon og markedsutvikling	87	7.9.6	Tilskudd husdyr for slaktegris og livdyr av gris	98
7.4.2	Utviklingsmidler	87	7.10	Pristilskudd og soneplassering	98
7.4.3	Bevilgning til økologisk produksjon og utviklingstiltak	88	7.10.1	Pristilskudd kun til foretak	99
7.5	Korn, kraftfôr og mel	88	7.11	Velferdsordninger	99
7.5.1	Målpriser, prisnedskrivings-tilskudd, matkorntilskudd og kraftfôrpris	88	7.11.1	Tilskudd til avløsning ved ferie og fritid	99
7.5.2	Tilpasninger i arealtilskuddet	89	7.11.2	Tilskudd til avløsning ved sykdom og fødsel mv.	99
7.5.3	Tilskudd til lagring av såkorn	89	7.11.3	Tilskudd til landbruksvirkvirksomhet	100
7.5.4	Heving av basiskravet for matrug	89	7.11.4	Tidligpensjonsordningen for jordbrukere	100
7.6	Frukt, grønt og poteter	89	7.11.5	Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket	100
7.6.1	Endringer i målpris	89	7.12	Andre politikkområder	100
7.6.2	Distriktstilskudd for frukt, bær og veksthusgrønnsaker	89	7.12.1	Tilskudd til dyreavl med mer (post 77.11)	100
7.6.3	Prisnedskrivningstilskudd potetsprit	90	7.12.2	Norsk Landbruksrådgiving	101
7.6.4	Tilskudd til sertifisert settepotetavl	90	7.12.3	Forslaget fra Nortura og KLF	102
7.6.5	Ny definisjon av salat i distriktstilskuddet	90	7.12.4	Opplysningskontorene	103
7.7	Melk	90	7.12.5	Omdisponering av jord	104
7.7.1	Målpris og tilskudd	90	7.12.6	Finansiering av elektroniske forvaltningssystemer	104
7.7.2	Inndragning av melkekvote	90	8	Oversikt over postene på kapittel 1150 og 4150.....	105
7.7.3	Produksjonsregioner for kumelkkvoter	91	8.1	Budsjettmessige forhold kapittel 1150	105
7.7.4	Leie av melkekvoter	92	8.1.1	Innledning	105
7.7.5	Oppkjøpsordning for geitemelkkvoter	93	8.1.2	Overførte beløp fra 2016 og omdisponering av bevilgninger i 2017	105
7.7.6	Høring av satser i prisutjevnsordningen	93	8.1.3	Budsjettmessige endringer fra 2017 til 2018	108
7.7.7	Utfasing av eksportsubsidiene på melk	93	Forslag til vedtak om Endringer i statsbudsjettet 2017 under Landbruks- og matdepartementet (Jordbruksoppjøret 2017 m.m.)	114	
7.8	Kjøtt og egg	94			

Vedlegg

		3	Jordbruksforhandlingene 2017	
1	Jordbruksoppjøret 2017, fordeling på priser og tilskudd	115	Referat fra forhandlingsmøte 16. mai, kl. 15:30	131
2	ordbrukets forhandlingsutvalg Arbeidsdokument av 9. mai 2017	130	Investeringer i landbruket	133

DET KONGELIGE
LANDBRUKS- OG MATDEPARTEMENT

Prop. 141 S

(2016–2017)

Proposisjon til Stortinget (forslag til stortingsvedtak)

Endringer i statsbudsjettet 2017 under Landbruks- og matdepartementet (Jordbruksoppgjøret 2017 m.m.)

*Tilråding fra Landbruks- og matdepartementet 22. mai 2017,
godkjent i statsråd samme dag.
(Regjeringen Solberg)*

1 Innledning

Regjeringen legger med dette fram en proposisjon med forslag til jordbruksoppgjør for 2017–2018, etter at Jordbrukets forhandlingsutvalg brøt forhandlingene 16. mai 2017, jf. vedlegg 3.

Jordbruksoppgjøret i 2017 gjelder bevilgninger over kap. 1150 for kalenderåret 2018 og omdisponeringer innenfor vedtatt budsjett for 2017. Videre omfatter oppgjøret målpriser i perioden 1. juli 2017 til 30. juni 2018 og enkelte andre bestemmelser.

I kapittel 1-5 gjennomgås det politiske grunnlaget og en del utviklingstrekk som danner bakgrunnen og de ytre rammene for oppgjøret. Kapittel 6 gjengir hovedtrekkene i regjeringens forslag til oppgjør og kapittel 7 går nærmere inn på noen sentrale politikkområder. Kapittel 8 omtaler overførte og innsparte midler, og forslag til omdisponering av disse, samt detaljerte forslag til bevilgninger på de enkelte ordningene i 2018.

Den 5. desember 2016 gjorde Stortinget følgende anmodningsvedtak nr. 108 der underpunkt

57 ble oversendt Landbruks- og matdepartementet for oppfølging:

«Komme tilbake med en plan for langsiktige investeringer i landbruket i revidert nasjonalbudsjett 2017.»

Departementet har valgt å besvare anmodningen i denne proposisjonen om jordbruksoppgjøret, jf. omtale av saken i Meld. St. 2 (2016–2017) Revidert nasjonalbudsjett 2017. Investeringsplanen følger som vedlegg 4.

1.1 Grunnlaget for jordbruksforhandlingene i 2016

Det mest sentrale politiske grunnlaget for forhandlingene er i år først og fremst Stortingets behandling av Meld. St. 11 (2016–2017) *Endring og utvikling* i den nylig framlagte Innst. 251 S

(2016–2017). Det er i oppjøret lagt til grunn at konsekvensene av Stortingets behandling skal gjennomføres over tid. I spørsmål som ikke er dekket av Stortingets behandling legges regjeringens politiske plattform til grunn.

Forhandlingene er ført på grunnlag av Hovedavtalen, hvor formålsparagrafen lyder:

Avtaleverket for jordbruket har til formål å regulere tiltak som er egnet til å fremme fastlagte mål for jordbruket, og som ikke er uttømmende regulert ved lov, stortingsvedtak eller forskrift.

1.2 Stortingets behandling av Meld. St. 11 (2016–2017)

Stortingets næringskomité har behandlet meldingen *Endring og utvikling – En fremtidsrettet jordbruksproduksjon*, i Innst. 251 S (2016–2017). De fire overordnede målene som har ligget til grunn for jordbrukspolitikken føres videre, men komiteen har tilføyd noen delmål. Her gjengis noen sentrale merknader, mens spesifikke merknader på enkelttema er gjengitt i senere kapitler. Om målene for jordbrukspolitikken skriver en samlet komité:

«K o m i t e e n viser til innstillingen til jordbruksoppjøret 2015 (Innst. 385 S (2014–2015)), der en samlet komité sa at «reell økt selvforsyningsgrad er avhengig av at økt matproduksjon skal være med grunnlag i norske ressurser. Dette må legges til grunn ved utforming av landbrukspolitikken». K o m i t e e n viser til at formålet med å øke matproduksjonen er å øke selvforsyningsgraden, styrke beredskapen og dekke etterspørselen. K o m i t e e n merker seg at det i meldingen vises til at landbrukspolitikken har fire overordnede mål:

- Matsikkerhet
- Landbruk over hele landet
- Økt verdiskaping
- Bærekraftig landbruk med lavere utslipp av klimagasser.

Komiteen støtter at de fire overordnede målene for landbrukspolitikken videreføres, men presiserer at målet om matsikkerhet skal omfatte både matsikkerhet og beredskap. Komiteen registrerer også at regjeringen særlig peker på lavere utslipp av klimagasser i målet om bærekraftig landbruk, og støtter

dette. K o m i t e e n ber regjeringen legge følgende målstruktur til grunn for jordbrukspolitikken:

- a. Matsikkerhet og beredskap
 - Sikre forbrukerne trygg mat.
 - Økt matvareberedskap.
 - God dyre- og plantehelse.
 - Satse på avl, forskning og utdanning for å øke bruken av de biologiske ressursene.
- b. Landbruk over hele landet
 - Sikre bruk av jord- og beiteressursene.
 - Sikre mulighetene for bosetting og selselsetting.
 - Et mangfoldig landbruk med en variert bruksstruktur og geografisk produksjonsdeling.
 - Sikre rekrutteringen.
- c. Økt verdiskaping
 - Utnytte markedsbaserte produksjonsmuligheter.
 - Sikre en konkurransedyktig og kostnadseffektiv verdikjede for mat med en jevnere maktfordeling.
 - Sikre en effektiv og lønnsom utnyttelse av gårdens samlede ressurser.
 - Videreutvikle Norge som matnasjon.
 - Sikre bondens inntekter og evne til å investere i gården.
- d. Bærekraftig landbruk med lavere utslipp av klimagasser
 - Redusere forurensingen og utslippene av klimagasser, økt lagring av karbon og klimatilpasning.
 - Bærekraftig bruk og et sterkt vern av landbrukets areal (jordvern) og ressursgrunnlag.
 - Sikre kulturlandskapet og naturmangfoldet.
 - God dyrevelferd.»

Om inntektsmålet og måling av inntekt skriver komiteen:

«Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig folkeparti og Venstre, erkjenner at det er vanskelig å måle inntekt for selvstendig næringsdrivende og sammenligne dette med lønsmottakere. Flertallet viser til at Totalkalkylen utarbeidet av Budsjett-nemnda for jordbruket er egnet til å beskrive inntektsutvikling, og i mindre grad egnet til å måle inntektsnivå. Inntektsnivået i jordbruket varierer betydelig mellom bruk, men er gjennomgående lavt.

Komiteen vil understreke at inntekt både er et mål og det viktigste virkemiddelet for å nå andre landbrukspolitiske mål. For å gi aktører i jordbruket forutsigbarhet og sikre rekruttering er det viktig at Stortinget formulerer et klart inntektsmål.

Komiteen legger til grunn at utøvere i jordbruket, som selvstendig næringsdrivende, skal ha muligheter til samme inntektsutvikling som andre i samfunnet. Inntektsmulighetene må være til stede innenfor en variert bruksstruktur for at norsk jordbruk skal kunne utnytte landets produksjonsmuligheter. For å sikre rekruttering, og for å løfte inntektsmulighetene i næringen, mener komiteen at inntektsmålet skal være å redusere inntektsgapet mellom jordbruket og andre grupper i samfunnet. God markedstilpasning og produktivitetsutvikling vil være en forutsetning for inntektsdannelsen.»

Om investeringsvirkemidlene skriver komiteen:

«Komiteen mener det er viktig at offentlige virkemidler utnyttes slik at flest mulig får mulighet til å investere innenfor en variert og bærekraftig bruksstruktur med utgangspunkt i arealgrunnlaget. Komiteen mener derfor det bør legges tydeligere føringer for investeringsvirkemidlene i de årlige jordbruksoppkjørene. Komiteen mener at innenfor de investeringsmidlene som går til melkebruk, er det spesielt behov for å fornye 15–30 kyrfjøs. I tillegg til dette mener komiteen det innenfor slike tydelige føringer bør være et handlingsrom for det regionale partnerskapet til å gjøre prioriteringer av investeringsvirkemidler mellom produksjoner i den enkelte region».

Om beiteordningene skriver komiteen:

«Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre, støtter forslaget om styrking av utmarksbeite, men understreker at det ikke må gå på bekostning av virkemidler som skal sikre bruk av innmarksbeite som ikke kan høstes maskinelt. Nødvendig grenseoppgang og utforming av virkemidler blir foretatt som en del av jordbruksoppkjøret 2017.»

Om forenkling skriver komiteen:

«Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og

Venstre, peker på at de mange ordninger i jordbruket samlet sett gir en omfattende virkemiddelstruktur. Flertallet stiller seg positivt til forenklinger i form av endringer av ordninger som gir mer oversikt eller mindre arbeid for bonden og/eller forvaltningen. Flertallet viser til målene for jordbrukspolitikken, og legger til grunn at endringer i virkemidlene samlet sett ikke skal svekke mulighetene til å oppnå disse.»

Om geografisk produksjonsfordeling skriver komiteen:

«Komiteen vil understreke at disse ordningene er viktige for å sikre et landbruk i hele landet, og mener heller at de må styrkes og utvides enn å svekkes eller fjernes.

Komiteens flertall, alle unntatt medlemmene fra Høyre og Fremskrittspartiet, har merket seg at regjeringen i meldingen mener at de kraftfôrbaserte produksjonene i hovedsak bør finne sin lokalisering som et resultat av markedsbaserte rammebetingelser og produsentenes egen ressursutnyttelse. De kraftfôrbaserte produksjonene har vært, og er, viktige produksjoner på mange kombinasjonsbruk i distriktene for å sikre familien et levebrød fra gården. Produksjonen av svinekjøtt er også viktig for å sikre et tilstrekkelig volum gjennom hele året for slakterier i distriktene. Flertallet legger til grunn at de kraftfôrbaserte produksjonene fortsatt sikres rammevilkår som gjør det mulig å videreføre dagens geografiske produksjonsfordeling.»

Om strukturpolitikken skriver komiteen:

«Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre, viser til at flere av produksjonstilskuddene er differensierte etter struktur for å stimulere til et mangfoldig landbruk. For å gi grunnlag også for små og mellomstore bruk mener flertallet at disse virkemidlene må videreføres i minst samme omfang som i dag. Dagens tilskuddsprofil innebærer en naturlig nedtrapping i tilskudd per dyr ved økt driftsomfang. Flertallet mener at dette er naturlig for at produksjon utover et visst driftsomfang i hovedsak baseres på markedsinntektene.»

Om markedsbalansering og ansvar for finansiering av balanseringstiltak skriver komiteen:

«Flertallet vil videreføre produsentenes ansvar for markedsbalansen og deres ansvar for å finansiere alle balanseringstiltak. Derfor ønsker flertallet at produsentsamvirkene fortsatt skal stå for markedsbalanseringen. Markedsordningene for ku- og geitemelk, kjøtt, egg, korn, eple og matpotet videreføres i samsvarende med dette. Samvirkets tildelte markedsregulatorrolle må ikke være konkurransevridende for noen.»

Om miljø og klima skriver komiteen:

«Komiteen understreker at jordbruket gir utslipp av klimagasser, men mener likevel at utslipp fra biologiske prosesser i jordbruket ikke kan likestilles med utslipp av klimagasser som har sitt utspring i bruk av fossile kilder.

Komiteens flertall, alle unntatt medlemmet fra Sosialistisk Venstreparti, mener jordbrukets viktigste oppgave i klimasammenheng er å redusere utslippene per produsert enhet, i tillegg til å øke opptaket av CO₂ og tilpasse produksjonen til et klima i endring.

Komiteen vil understreke viktigheten av miljøarbeidet som gjøres i jordbruket. Minst mulig negativ påvirkning av naturen i form av forurensning og reduksjon av biologisk mangfold må vektlegges høyt.

Komiteen mener at arbeidet med å hindre forurensning i form av avrenning til vannmiljøer fortsatt skal være et prioritert satsingsområde.

Komiteen er opptatt av å videreføre og styrke miljøordningene for jordbruket. Regionalt miljøprogram (RMP), spesielle miljøtiltak i landbruket (SMIL) og ordningen med utvalgte kulturlandskap må styrkes. Komiteen er opptatt av å videreføre en lokal forvaltning av disse midlene. Eventuelle forenklinger i ordningene må samtidig bidra til å styrke ordningene og gjøre dem mer målrettede og effektive.

Komiteen viser til at all matproduksjon starter med fotosyntesen, og at alt jordbruk er basert på opptak av karbondioksid. Komiteen mener likevel at arbeidet med å redusere klimagassutslipp fra norsk matproduksjon må prioriteres samtidig som målet om økt matproduksjon med intensjon om økt selvforsyning ivaretas.

Komiteen understreker at tiltak med sikte på å redusere klimagassutslipp fra jordbruket skal være kunnskapsbaserte, og at effektene må kunne måles med relativt sikre metoder. Komiteen mener at landbruket skal bidra med

sin del for å redusere klimagassutslipp, men understreker at det er komplekse sammenhenger knyttet til biologiske prosesser. Distriktpolitiske og landbrukspolitiske målsettinger skal ivaretas.

Komiteens flertall, alle unntatt Sosialistisk Venstreparti, mener at reduserte utslipp av klimagasser per produsert enhet er en naturlig del av jordbrukets mål om bærekraftig produksjon. Det er ikke god miljøpolitikk å gjennomføre tiltak som bidrar til karbonlekkasje, det vil si at produksjonen flyttes ut av Norge.

Komiteen mener at de biologiske prosessene i jordbruket ikke skal avgiftsbelegges slik Grønn skattekomisjon har foreslått.

Flertallet viser til at 31 pst. av Norges samlede klimagassutslipp kommer fra transport, og mener at det er viktig at også maskinparken i landbruket innlemmes i de generelle virkemidler innrettet mot å fase inn lavutslippsskjøretøy og ny teknologi.»

1.2.1 Regjeringens politiske plattform

I Politisk plattform for regjeringen utgått av Høyre og Fremskrittspartiet heter det om landbruksområdet:

«Jord- og skogbruk

Norsk landbruk har en sterk tilknytning til verdier som respekten for privat eiendomsrett, frihet til å drive næringsvirksomhet samt vern om kultur og natur. Eiendomsretten er en grunnleggende rettighet. Regjeringen vil styrke bondens rett til fritt å disponere sin egen eiendom. Høyre og Fremskrittspartiet vil arbeide for å oppheve odelsbestemmelsen i Grunnloven. Regjeringen vil skape et levedyktig landbruk ved å styrke mulighetene for verdiskaping. Jord- og skogbrukernes stilling som selvstendig næringsdrivende skal styrkes. Regjeringen vil opprettholde avtaleinstituttet i jordbruket, og legge vekt på forutsigbarhet og reformer som kan gi økt lønnsomhet, jf. samarbeidsavtalen. Norske matprodusenter skal ha konkurransedyktige rammebetingelser for etablering og produksjon.

Landbruket er viktig for mat- og planteproduksjon, bosetting og kulturlandskap i Norge. Beitedyr bidrar positivt til å opprettholde kulturlandskapet. Landbruket viderefører lange mattradisjoner, og skal ha som hovedoppgave å levere trygg kvalitetsmat. Norsk landbruksproduksjon tåler konkurranse på kvalitet fra andre land. Et importvern er viktig for lønn-

somheten i norsk landbruk, men hensynet til norske forbrukere og norsk matvareindustri tilsier at tollmurene bør reduseres.

Regjeringen ønsker et tydeligere skille mellom landbrukspolitikken og distriktspolitikken. Hovedformålet med landbrukspolitikken skal være en kostnadseffektiv matproduksjon. Regjeringen vil derfor innrette de statlige overføringene slik at de bidrar til økt produksjon. Det bør satses på alternativ næringsutvikling for å gi grunnlag for en mer robust og fremtidsrettet landbruksproduksjon over hele landet.

Regjeringen vil styrke landbruket gjennom forenkling av lover, regler og støtteordninger. Det vil styrke kapital situasjonen, øke omsetningen og bedre rekrutteringen. Kvotegrensninger og konsesjonsgrensninger som hindrer utnyttelse av kapasitet i enkeltbruk og samdrifter må i størst mulig grad oppheves. Takene for maksimal produksjon heves først. Disse endringene må skje gradvis. I takt med dette skal nivået på overføringene reduseres.

Regjeringen ønsker sterkere konkurranse i næringsmiddelindustrien, og vil derfor gjøre markedsregulatorordningen mer uavhengig av samvirkeorganisasjonene.

Regjeringen vil:

- Forenkle støttestrukturen.
- Gjøre budsjettstøtten mer produksjons- og mindre arealavhengig innenfor rammene av internasjonale regelverk. Det vil også komme heltidsbønder til gode.
- Gjennomgå konsesjoner, kvoteordninger og differensiering av tilskuddssatser i jordbruket.
- Gjøre jordbruket mindre avhengig av statlige overføringer, redusere jordbrukets kostnadsnivå og gi bonden nye og bedre inntektsmuligheter.
- Bruke målrettede skatteendringer for å styrke bondens økonomiske stilling.
- Arbeide for en høyest mulig selvforsyning av mat av beredskapshensyn.
- Arbeide for å sikre forutsigbarhet for norsk matproduksjon dersom nye internasjonale handelsavtaler gjør det nødvendig med større omlegginger av jordbrukspolitikken.
- Gi den enkelte bonde større råderett over egen eiendom ved å oppheve konsesjonsloven, boplikten, delingsforbud og priskontroll.
- Utrede praktiseringen og effekten av driveplikten, og vurdere en oppheving.
- Åpne for bruk av aksjeselskap som selskapsform i landbruket.
- Redusere skattesatsen på gevinst ved salg av virksomheter i jordbruket til ordinær kapitalbeskatning.
- Åpne for en fondsordning i jordbruket etter modell av skogbruket.
- Ta vare på god matjord, men balansere jordvernet mot storsamfunnets behov. Regjeringen vil foreta en gjennomgang av leiejordsproblematikken og agronomien i norsk landbruk med tanke på bedre avkastning på eksisterende arealer.
- Gjennomføre forenklinger og reduksjon av landbruksbyråkratiet.
- Legge til rette for kompetanseutviklende tiltak i landbruket.
- Åpne for produktprøver og begrenset alkoholsalg direkte fra nisjeprodusenter og om nødvendig jobbe for å endre EU-lovgivningen på feltet.
- Skognæringen er viktig for Norge. Mange mennesker har hatt en trygg arbeidsplass i næringen, og potensialet for verdiskaping er stort. Norske skogeiere har lange og gode tradisjoner for bærekraftig forvaltning av skogressursene. Skognæringen har betydelig vekstpotensial og bør derfor stimuleres til å utvikle nye markedsområder.
- Regjeringen vil:
 - Utarbeide en helhetlig strategi for verdikjeden knyttet til skogbruket.
 - Legge til rette for å øke avirkningen av skog.
 - Redusere skattesatsen på gevinst ved salg av virksomheter i skogbruket til ordinær kapitalbeskatning.
 - Styrke det private skogbruket ved å selge arealer fra Statskog tilsvarende det Statskog har kjøpt de siste årene.
 - Legge større vekt på klimapolitiske målsettinger i forvaltningen av norske skoger.
 - Tilpasse transportbestemmelsene for tømmer, så langt det er mulig, i møte med konkurransen fra våre handelspartnere.

Søke å etablere nye kapitalkilder for utvikling og lønnsom produksjon av nye trebaserte produkter, eksempelvis ved å åpne for at skogfondet kan brukes til investeringer i industriformål.»

1.2.2 Den økonomiske politikken og utviklingen i norsk økonomi

Den økonomiske utviklingen

Den økonomiske veksten er på vei opp, og arbeidsledigheten har gått ned. Norsk økonomi er likevel fortsatt preget av det kraftige oljeprisfallet fra sommeren 2014. Den økonomiske veksten var lav gjennom fjoråret. Sysselsettingen har ikke holdt tritt med befolkningsveksten, og situasjonen er særlig krevende på Sør- og Vestlandet. Det er fortsatt behov for drahjelp fra den økonomiske politikken.

Historisk lav rente og ekspansiv finanspolitikk bidrar til å trekke opp innenlandsk etterspørsel etter varer og tjenester. Konkurranssevnen er styrket. Svakere krone, lavere lønnsvekst og reduserte bedriftsskatter har lagt et godt grunnlag for omstilling og ny vekst i norsk næringsliv. Samlet hjelper dette norsk økonomi ut av nedgangsperioden.

Bedriftene i Norges Banks regionale nettverk melder om vekst i produksjonen, og de fleste næringene venter videre oppgang. SSBs konjunkturbarometer for industrien indikerer positiv produksjonsutvikling fremover. Høyere oljepris og effektiviseringstiltak i oljeselskapene, som har gjort mange prosjekter på norsk sokkel billigere, er godt nytt for norsk økonomi. Også husholdningene ser lysere på fremtiden.

Den registrerte ledigheten ved NAV-kontorene har falt de siste fem månedene, og summen av helt ledige personer og personer på arbeidsmarkedstiltak har gått ned i et flertall av fylkene det siste året. Arbeidsledigheten i SSBs arbeidskraftundersøkelse (AKU) har avtatt siden juli i fjor og var 4,3 pst. i 1. kvartal i år. Nedgangen i arbeidsledigheten har gått sammen med svak vekst i sysselsettingen og mindre arbeidsstyrke. Arbeidsmarkedet er fortsatt preget av store regionale forskjeller, men oppgangen i ledigheten på Sør- og Vestlandet ser ut til å ha stoppet opp.

Moderasjon har preget de siste årenes lønnsoppgjør. Foreløpige tall viser at årslønnsveksten i fjor ble 1,7 pst. Dette er lavere enn det som ble lagt til grunn i fjorårets jordbruksoppgjør og som la grunnlaget for inntektsutviklingen til jordbruket. Veksten ble blant annet trukket ned av lavere sysselsetting i næringer med et høyt lønnsnivå, som petroleumsvirksomhet. Lønningene økte mindre enn konsumprisene, og reallønnen falt med 1,8 pst. Lavere inntektsskatt bidro til at reallønnen etter skatt falt noe mindre. LO og NHO kom i mars i år til enighet i lønnsoppgjøret for privat sektor innenfor en ramme for årslønnsveksten

i industrien på 2,4 pst. Den samme rammen ble fulgt i oppgjørene i offentlig sektor.

Høyere oljepris og mer robuste investeringsprosjekter i oljesektoren har redusert sannsynligheten for et større tilbakeslag i norsk økonomi. Samtidig er den globale politiske usikkerheten større enn på flere år, og den setter sitt preg på internasjonal økonomi. Den nye amerikanske administrasjonen er opptatt av frihandelens negative virkninger. Dersom USA, som et mektig land i verden og en viktig handelspartner for Norge, går i proteksjonistisk retning, kan det få konsekvenser for norsk næringsliv. Et annet usikkerhetsmoment er Storbritannias beslutning om å melde seg ut av EU.

Generelt er etterdønningene av den internasjonale finanskrisen i 2008/2009 fremdeles merkbare i verdensøkonomien. En rekke europeiske land har høye ledighetsnivåer og lav anslått kapasitetsutnyttelse. I 2017 er det ventet at den globale veksten vil ta seg noe opp. De regionale forskjellene er imidlertid store. Veksten er jevnt over høyere i utviklingsland enn i vestlige land.

Den økonomiske politikken

I møte med oljeprisfallet har regjeringen ført en aktiv politikk for arbeid, aktivitet og omstilling. Både i 2016 og 2017 har regjeringen kommet med særskilte tiltak for å motvirke arbeidsledighet på Sør- og Vestlandet og i utsatte bransjer. Sammen med lavere renter og svekket kronekurs er budsjettpolitikken medvirkende til at veksten i norsk økonomi nå ser ut til å ta seg opp igjen.

Regjeringen vil føre en ansvarlig økonomisk politikk basert på handlingsregelen for bruk av oljepenger. I februar i år foreslo regjeringen heretter å legge til grunn en forventet realavkastning på fondsmidlene på tre prosent, mot tidligere fire. Dette er i tråd med råd gitt av flere økonomiske og finansielle eksperter. Like viktig som hvor mye oljepenger som brukes, er hva pengene brukes på. Regjeringen har prioritert at oljepengebruken skal vris i retning av investeringer i kunnskap og infrastruktur, samt vekstfremmende skattelettelser. Den offentlige pengebruken skal innenfor handlingsregelens rammer tilpasses situasjonen i økonomien.

På lang sikt er det særlig vekstevnen i fastlandsøkonomien som bestemmer velferdsutviklingen i Norge. Regjeringen har derfor ønsket å prioritere tiltak som fremmer verdiskaping og økt produktivitet i norsk økonomi. Regjeringen er opptatt av å føre en politikk som gir næringslivet økt konkurransekraft og dermed mulighet til å skape

større verdier og trygge arbeidsplasser for fremtiden. Videre vil regjeringen arbeide for at næringslivet skal få gode generelle rammebetingelser, et

forutsigbart skattesystem, bedre infrastruktur, mulighet til å ansette kompetente medarbeidere og tilgang på kapital.

2 Gjennomføringen av forhandlingene

Jordbrukets krav ble lagt fram 26. april. Statens tilbud ble lagt fram 5. mai. Den 9. mai meddelte jordbruket at de ville gå i forhandlinger. Fra Statens side ble det forhandlet med sikte på å inngå jordbruksavtale. Den 16. mai ble det i plenums møte konstatert at det på bakgrunn av jordbrukets tilbakemelding var brudd i forhandlingene, og at regjeringen ville gå til Stortinget med forslag til jordbruksoppgjør basert på statens tilbud.

2.1 Jordbrukets krav

Jordbrukets forhandlingsutvalg viste i sitt krav til Meld. St. 11 (2016–2017) og Stortingets behandling av denne i Innst. 251 S (2016–2017). Jordbruket krevde en gjennomsnittlig netto inntektsøkning på 31 700 kroner per årsverk. Inntektskravet var bygget opp med grunnlag i at jordbruket først krevde inndekning av kostnadsveksten. Deretter innebar kravet kronemessig lik utvikling som andre grupper (3,1 pst. eller 16 700 kroner) og i tillegg til en heving av inntektsnivået på 15 000 kroner per årsverk, for å redusere inntektsforskjellen til andre grupper.

Med de forutsetninger som var lagt til grunn, hadde kravet en ramme på 1 450 mill. kroner. Kravet var finansiert med 150 mill. kroner i økte målpriser, en økning i bevilgningene over kap. 1150 på 1 150 mill. kroner, 79 mill. kroner i ledige midler på avtalen og 71 mill. kroner i økt verdi av jordbruksfradraget.

Jordbruket la stor vekt på å følge opp foringene fra Stortinget i deres behandling av Meld. St. 11 (2016–2017), og særlig at en samlet Næringskomité skrev at inntektsmålet skal være å redusere inntektsgapet mellom jordbruket og andre grupper i samfunnet, jf. kapittel 1.2. I tillegg ble det i kravet fremmet tiltak for å forsterke den geografiske og strukturelle innretningen av tilskuddene.

For å løfte inntektene til små og mellomstore bruk foreslo Jordbrukets forhandlingsutvalg blant annet å innføre et driftsvansketilskudd fra 2019, innføre tak på husdyrtilskudd og arealtilskudd,

differensiere husdyrtilskuddene og distriktstilskuddet for frukt, innføre en strukturdifferensiering på arealtilskudd korn og redusere bunnfradraget med 3 000 kroner per foretak.

2.2 Statens tilbud

Statens forhandlingsutvalg tok utgangspunkt i Stortingets behandling av jordbruksmeldingen. Tilbudet hadde en ramme på 410 mill. kroner. Etter en inntektsvekst på over 18 pst. i perioden 2014–2017, la rammen til rette for en inntektsvekst fra 2017 før oppgjør til 2018 på 2 ¼ pst. Staten la videre vekt på Stortingets forutsetninger for inntektsmålet, og viste til at bedre markedstilpassning vil kunne gi en ytterligere inntektsvekst på 2,2 pst., tilsvarende om lag 350 mill. kroner.

Rammen var finansiert med 150 mill. kroner i økte målpriser, 177 mill. kroner over kap. 1150 (hvorav 55 mill. kroner i kompensasjon for økt CO₂-avgift fra 2017), overførte midler på 79 mill. kroner og 4 mill. kroner i økt verdi av jordbruksfradraget.

Staten pekte på at jordbruket i sitt krav tolket Stortingets inntektsmål som et nivåsmål, og viste videre til at et slikt mål vil kreve et nytt grunnlagsmateriale og en drøfting av relevant sammenligningsgruppe.

Statens forhandlingsutvalg vektla i tilbudet å styrke grunnlaget for den geografiske produktionsfordelingen. Det ble foreslått gjort ved å øke stimulansen til å bruke arealressursene, øke kornproduksjonen på arealer som er egnet for det, styrke distriktstilskuddene og strukturtilskuddene til fordel for små og mellomstore bruk i grasbasert husdyrhold generelt og Vestlandet spesielt, styrke produksjon av frukt og grønt og redusere stimulansen til grasbasert husdyrhold i kornområdene.

Statens forhandlingsutvalg la til grunn at avtalepartene kunne styrke strukturdifferensieringen ved å endre profilen i tilskuddssatsene i sentrale ordninger, men ikke ved å gjeninnføre, eller redusere tak, eller å gjeninnføre strukturprofil i arealtilskuddene.

2.3 Det videre forløpet av forhandlingene

Ved framleggelse av Statens tilbud uttrykte Jordbrukets forhandlingsutvalg skuffelse over både innretningen på tilbudet og at budsjettmidlene var for lave. Da Jordbrukets forhandlingsutvalg 9. mai meldte at de ville gå i forhandlinger med staten, la de frem et arbeidsdokument der det ble uttrykt at inntektsgapet målt i kroner måtte reduseres, at lønnsomheten for små og mellomstore bruk i hele landet måtte løftes vesentlig, samt at forhandlingsutvalget ikke kunne godta en fordeling som vil gi betydelige tap for store produsentgrupper. Arbeidsdokumentet er lagt ved proposisjonen som vedlegg 2.

Det ble gjennomført forhandlingsmøter 9.–11. mai 2017. I perioden 12.–16. mai var det omfat-

tende kontakt mellom partene på ledernivå, og et plenumsmøte mellom forhandlingsdelegasjonene 14. mai hvor forhandlingssituasjonen ble oppsummert. Gjennom forhandlingene signaliserte staten vilje til å forhandle både om rammens størrelse og innretning.

I plenumsmøte 16. mai meddelte Jordbrukets forhandlingsutvalg at de gjennomførte forhandlingene hadde vist svært liten bevegelse fra regjeringen på å imøtekomme jordbruket, og at et samlet forhandlingsutvalg ikke kunne se at det var grunnlag for videre forhandlinger. Statens forhandlingsleder konstaterte at det var brudd i forhandlingene. Referat fra plenumsmøte følger proposisjonen som vedlegg 3. Jordbrukets forhandlingsutvalg overleverte en ensidig dagsprotokoll, jf. undervedlegg 1.

3 Utviklingen i jordbruket

Dette kapittelet belyser utviklingen i jordbruket i forhold til de mål og retningslinjer Stortinget har fastsatt. For jordbrukere som selvstendige næringsdrivende er det mange forhold, også utenfor forhandlingene, som påvirker inntektene og den løpende tilpasningen det enkelte år. Næringen vil oppleve årlige svingninger, f.eks. i avlinger og markedsforhold, også under ellers stabile politiske rammer. Videre er jordbruket en kapitalintensiv næring med langsiktige tilpasninger. Derfor vil det ofte kunne ta flere år før en ser målbare resultater som følge av justeringer i politikk og virkemidler. Virkninger av den løpende politikken og endringer i virkemiddelbruken må derfor vurderes over tid. Videre bør utviklingen i jordbruket vurderes opp mot helheten i virkemiddelbruken.

Norsk landbruk består av om lag 185 000 landbrukseiendommer med minst 5 dekar jordbruksareal, og/eller 25 dekar produktivt skogareal, og om lag 40 500 jordbruksbedrifter. Utviklingen for gårdsbruk med ganske like muligheter vil variere. Dette skyldes at bøndene, som private næringsdrivende, og deres familier treffer sine valg ut fra en helhetlig vurdering av hvilke muligheter landbruket gir, og hvilke andre muligheter den enkelte gårdbruker har for disponering av kompetanse, tid og økonomiske ressurser. Landbrukspolitikken må til enhver tid ta hensyn til kostnader og konkurransekraft, både for jordbruket og matindustrien. Alle ledd i verdikjeden er viktige for å oppnå et godt samlet resultat.

Grunnlagsmaterialet

Budsjettnemnda for jordbruket (BFJ) har som hovedoppgave å legge fram og bearbeide et grunnlagsmateriale for jordbruksoppgjøret. Materialet består av følgende tre rapporter:

- Totalkalkylen for jordbruket: Jordbrukets totalregnskap og budsjett. Beregningene viser registrerte og normaliserte tall for inntekter, kostnader, arbeidsforbruk, vederlag til arbeid og kapital og vederlag til arbeid og egenkapital.
- Referansebruksberegninger: Beregningene er basert på driftsgranskningene fra Norsk institutt for bioøkonomi (NIBIO), og brukes til

å vurdere utslag av et oppgjør for ulike produksjoner, distrikter og bruksstørrelser.

- Resultatkontrollen for gjennomføringen av landbrukspolitikken.

For mer utfyllende statistikk vises det til disse publikasjonene.

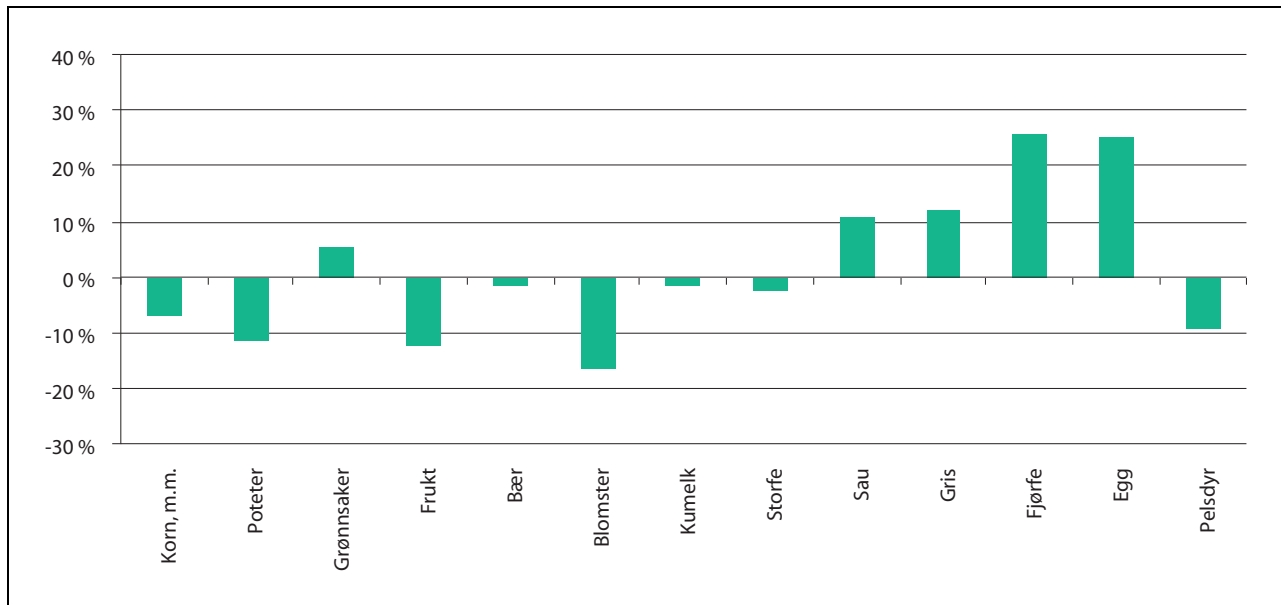
Inntektsutviklingen for jordbruket vurderes i avtalesammenheng med utgangspunkt i normaliserte regnskaper i Totalkalkylen, inkl. inntektsverdien av jordbruksfradraget ved ligningen. Totalkalkylen omfatter inntekter fra jord- og hagebruk, og inkluderer effekten av strukturrendringer, dvs. at produktivetsframgang fanges opp løpende i beregningen av inntekt per årsverk. Inntekter, kostnader og arbeidsforbruk knyttet til skogbruk og en del tilleggsnæringer er ikke med i Totalkalkylen, med unntak av kjøreinntekter der det er brukt maskiner som er kostnadsført i totalregnskapet. Totalkalkylen gir derfor ikke et fullstendig bilde av utviklingen i landbruksbefolkningens samlede næringsinntekter.

Totalkalkylen er et sektorregnskap for selvstendige næringsdrivende, og kan ikke ha samme presisjonsnivå som lønnsstatistikk. Data på foretaksnivå viser at det er betydelig variasjon rundt gjennomsnittet, også innen produksjoner og mellom bruk med likeartede forhold og forutsetninger. I tillegg kan revisjon av dataserier med grunnlag i nye data og endring av beregningsprinsipper, gjøre at både beregnet inntektsnivå og inntektsutvikling endres mellom beregningsår. Til årets beregninger har Budsjettnemnda revidert tallseriene for produksjon av bær og frakt og emballasje av blomster.

Premissgrunnlaget og rapportering

Rapporteringen tar utgangspunkt i Regjeringens politiske plattform, avtalen med samarbeidspartiene av 28. mai 2014, Meld. St. 11 (2016–2017) *Endring og utvikling – En fremtidsrettet jordbruksproduksjon* og Stortingets behandling av meldingen i Innst. 251 S (2016–2017).

Flere resultatindikatorer er relevante for flere mål. Det må videre gjøres løpende avveininger

Figur 3.1 Endring i produksjonsvolum fra 2008 til 2017, iflg. normalisert regnskap.

Kilde: BFJ

mellom kryssende hensyn. Det er derfor fortsatt nødvendig å gjøre en samlet vurdering av utviklingen i næringen. Utformingen av virkemidler og forvaltningen av dem må skje gjennom en organisering med god styring og kontroll, og der målretting og forenkling av virkemidlene er viktig.

3.1 Matsikkerhet – nasjonal matproduksjon

I Innst. 251 S (2016–2017) sier en samlet komite at:

«Komiteen viser til at formålet med å øke matproduksjonen er å øke selvforsyningsgraden, styrke beredskapen og dekke etterspørselen.»

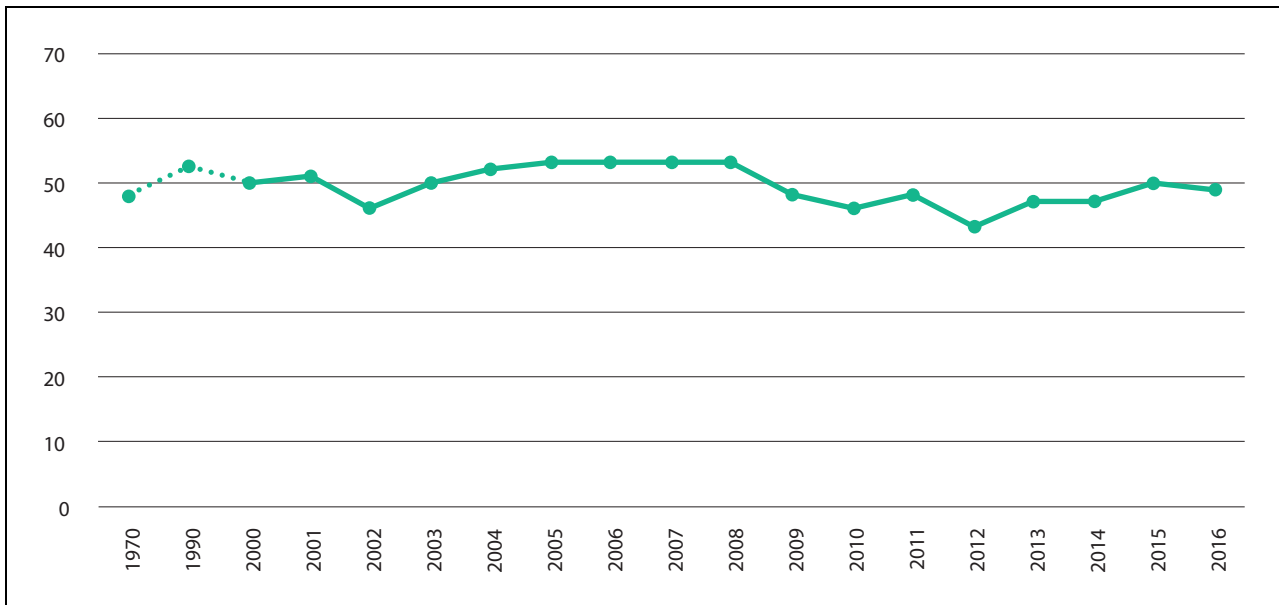
3.1.1 Produksjons- og markedsutvikling

Det siste tiåret har det samlede produksjonsvolumet i jordbruket økt med 1,7 pst. ifølge normalisert regnskap. Produksjonen av husdyrprodukter har økt med ca. 4,6 pst., mens produksjonen av planteprodukter har falt med 4,9 pst.

Det er særlig det kraftfôrbaserte husdyrholdet som har økt, i tillegg til deler av det grovfôrbaserte, jf. figur 3.1. Produksjonen av kumelk er relativt stabil. Produksjonen av storfekjøtt er redusert med i overkant av 2,5 pst. i perioden, men har økt de siste 3 årene som følge av at antall ammekyr øker mer enn reduksjonen i antall melkekyr.

Sau- og lammekjøtt hadde tidligere negativ produksjonsutvikling og det var et stort behov for import. De siste tre til fire årene har denne utviklingen snudd, og produksjonsvolumet har de siste ti årene økt med 10,5 pst. Det er i 2017 overproduksjon i sektoren.

Produksjonen av korn, frukt, poteter og blomster har falt det siste tiåret. For korn skyldes produksjonsreduksjonen både redusert areal og svak avlingsutvikling knyttet til dårlige værforhold. De tre siste årene har vært svært gode avlingsår, og 2015 ga historisk høye kornavlinger per daa. Matkornavlingen økte fra 2015 til 2016 samtidig som kornarealet økte med ca. 30 000 daa. De gode resultatene i perioden 2014–2016 var imidlertid ikke tilstrekkelig til å snu den negative trenden for det siste tiåret. Produksjonen av grønnsaker har økt med i underkant av 5,5 pst., mens fruktproduksjonen er redusert med i overkant av 12 pst. Produksjonen av bær har gått noe ned i perioden sett under ett, men de siste årene har produksjonen økt. I grøntsektoren har markedsforholdene vært utfordrende både pga. nasjonale forhold, som for eksempel endringer i eierskap og organisering i omsetningskanalene, og importkonkurranse. Målprisene oppnås i varierende grad. De siste sesongene har det imidlertid vært bedring for de fleste kulturer. Redusert produksjon av blomster skyldes særlig at snittblomster mister markedsandeler til import. Samlet sett er det markedsmuligheter for økt planteproduksjon, blant annet korn og store deler av grøntsektoren.

Figur 3.2 Selvforsyningsgrad på energibasis inkl. fisk.

Kilde: BFJ

Det er variasjon i markedsbalansen mellom de ulike sektorene. For storfekjøtt, korn og i grøntsektoren er det udekkede markedsmuligheter for norskprodusert vare. For svin var det et markedsoverskudd til og med 2014, markedsbalanse i 2015 og 2016 og tendenser til overproduksjon i 2017. For egg er det markedsbalanse. Det er overskudd for sau/lam etter at det har vært underdekning over mange år. I 2015 falt etterspørselen etter kyllingkjøtt mye som følge av oppmerksomhet rundt antibiotikaresistente bakterier i fjørfeproduksjonen, men etterspørselen har tatt seg opp igjen som følge av god oppfølging fra bransjen gjennom blant annet introduksjon av narasinfritt fôr.

3.1.2 Økt selvforsyningsgrad/hjemmemarkedsandel

Selvforsyningsgraden beskriver hjemmemarkedsandelen målt på energibasis, dvs. hvor mye av det vi spiser som er produsert i Norge, og er ett av flere mål på hvor stor markedsandel den norske matsektoren har i det norske matmarkedet. Selvforsyningsgraden for varer produsert i jordbruket påvirkes av værforholdene, ulike kvalitetskrav, priser, landbrukspolitiske virkemidler og internasjonale handelsavtaler. Det tas ikke hensyn til eksport, eller til muligheten til å legge om produksjonen til produkter med høyere energigrad dersom situasjonen skulle kreve det. Selvforsyningsgraden er derfor ikke et godt mål på mulighetene

for å dekke matvarebehovet med innenlands produksjon. Selvforsyningssevnen forteller hva som kan gjøres i en krisesituasjon for å sikre befolkningen forsyning, med energi og andre næringsstoffer for et fullverdig kosthold. Det inkluderer omlegging av forbruk i retning energirike plantevekster, korn, poteter og grønnsaker, og dreining av produksjonen i den samme retningen. For å vurdere selvforsyningssevne må det imidlertid defineres hva slags krise det er snakk om.

Selvforsyningsgraden for jordbruksprodukter økte mye fra 1970 til 1990 som følge av økt norsk matkornproduksjon, jf. figur 3.2. Samtidig avtok fiskens andel av energiinntaket. Derfor har selvforsyningsgraden inkl. fisk variert rundt 50 pst. i flere tiår. Etter flere år med reduksjon i selvforsyningsgraden fra 2008, økte den med 3 prosentpoeng, fra 47 til 50 pst., fra 2014 til 2015. Dette skyldes i stor grad at kornavlingene har vært gode, og at mye av kornet holdt matkornkvalitet. Fra 2015 til 2016 gikk selvforsyningsgraden ned 1 prosentpoeng til 49 pst., som følge av redusert matkornandel. Selvforsyningsgraden er gjennomgående høy for husdyrprodukter, og klart lavere for planteprodukter. Naturgitte forhold gjør at selvforsyningsgraden er lav for energirike plantevekster og høy for husdyrprodukter med større proteininnhold. I 2015 var selvforsyningsgraden for protein 68 pst.

Selvforsyningsgraden sier ikke noe om opprinnelsen til innsatsvarene i produksjonen. Mange av jordbrukets produksjonsmidler importeres. Etter flere år med reduksjon, har den totale andelen

Tabell 3.1 Norsk andel av råvarer i kraftfôr til husdyr. Prosent.

	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Karbohydrat	82	89	77	78	68	65	61	73	80
Fett	87	62	50	52	41	46	45	49	57
Protein	37	16	17	6	7	8	6	5	6
Totalt	75	76	65	62	55	50	46	55	58
Kraftfôr, 1000 tonn	1 581	1 697	1 817	1 822	1 944	1 963	1 991	1 977	1 965

Kilde: Landbruksdirektoratet

norske råvarer i kraftfôret økt med 12 prosentpoeng i perioden 2014–2016. Dette skyldes i stor grad de gode kornavlingene og økt kornareal.

Tilgangen på norsk korn til kraftfôr avhenger av værforholdene. Krav til energi- og proteininnhold i kraftfôret gjør at andelen karbohydrater reduseres. Norskprodusert andel av karbohydratene i kraftfôret økte fra 61 pst. i 2014 til 80 pst. i 2016, jf. tabell 3.1. Hvor høy norskandelen for karbohydrater kan bli avhenger av videre fôrutvikling og bruk av andre råvarer. Norskandelen for karbohydrater påvirkes av hvilke proteinkilder som benyttes. De siste årene er bruken av soya redusert og erstattet med proteinråvarer som har et høyere karbohydratinnhold, som for eksempel rapspelletts. Det gir mindre rom for norsk fôrkorn. Signaler fra næringen viser at andelen norskprodusert hvete i kraftfôret er økende, fordi hveten har et høyere proteininnhold enn annet fôrkorn.

Norskandelen av fett og protein i kraftfôret har gått mye ned de siste årene, spesielt som følge av forbudet mot bruk av kjøttbeinmel og fiskemel i dyrefôr fra henholdsvis 2003 og 2010. Dersom importen skulle blitt erstattet av norskprodusert protein fra jordbruket, ville det gått på bekostning av kornproduksjonen, siden slike vekster ville konkurrere om de mest produktive arealene. I kraftfôret brukes fett fra råvarer som erter og oljefrø. Norskprodusert råvare holder god kvalitet, men bruken er likevel begrenset fordi egenkapene til fett i disse råvarene ikke fullt ut kan erstatte importert vare.

Totalkalkylen viser at kjøp av kraftfôr til drøvtyggere ble redusert med 1,5 pst. fra 2015 til 2017, til tross for ikke ubetydelig økning i tallet på drøvtyggere. Mye og godt grovfôr er antageligvis en vesentlig årsak.

3.1.3 Dyr på beite

Fra 2005 til 2014 falt samlet kutall (melkekyr og ammekyr) med 30 000 dyr. Deretter har kutallet økt med om lag 8 000 dyr som følge av at antall ammekyr har økt mer enn reduksjonen i melkekuttallet. Antallet vinterfôra sau falt noe fra 2005–2014, men har deretter økt med om lag 120 000 dyr.

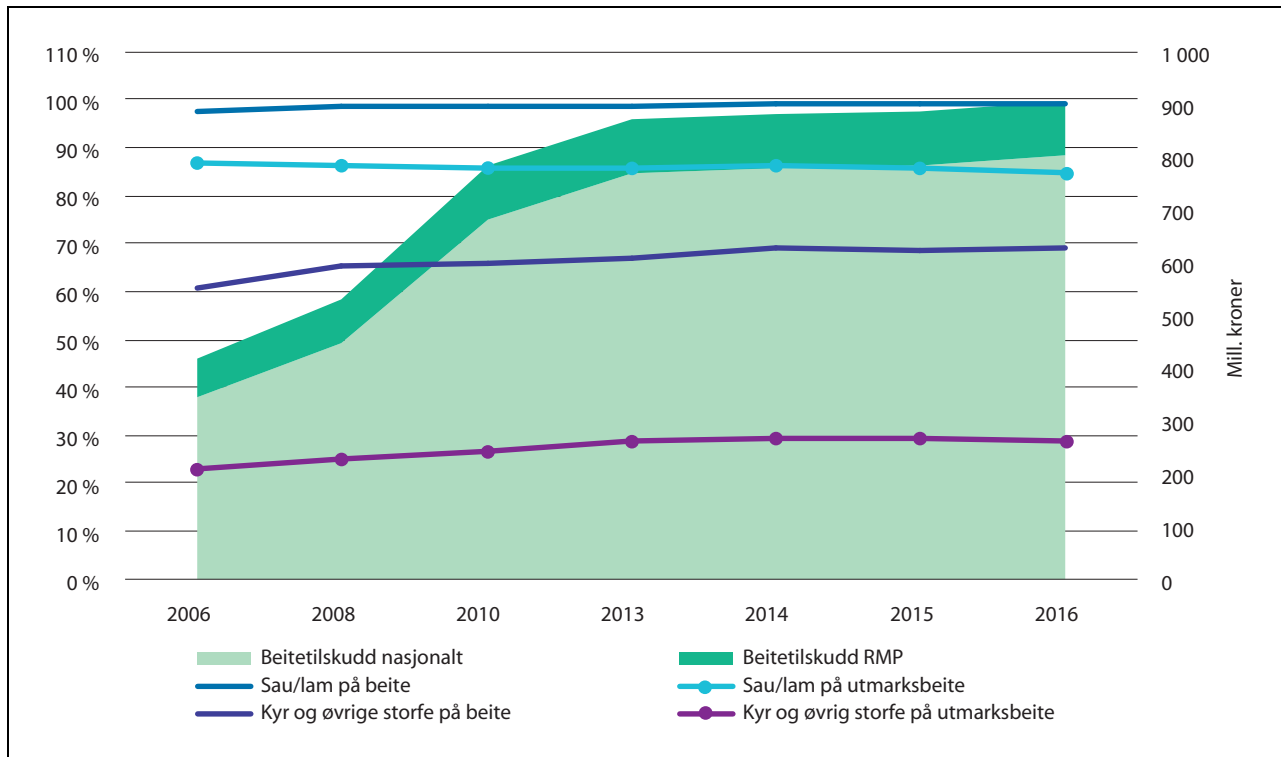
Andelen sau/lam på beite er svært stabilt, jf. figur 3.3. Om lag 85 pst. av sau og lam går på utmarksbeite. Andelen sau på utmarksbeite er økende med økende besetningsstørrelse. I saueholdet beiter 62 pst. av besetningene under 20 sauer i utmark, mens 87 pst. av besetningene med over 200 sauer gjør det samme. Andelen storfe på utmarksbeite har økt med 6 prosentpoeng de siste tre årene, fra 23 pst. i 2006 til 29 pst. i 2016. Her går imidlertid andelen ned med økende besetningsstørrelse.

3.2 Landbruk over hele landet

I behandlingen av Meld. St. 11 (2016–2017) i Innst. 251 S (2016–2017) uttalte en samlet næringskomité at:

«(...) Komitéen viser til at norske bønder over tid har hatt høyere produktivitetsutvikling enn de fleste andre næringer i Norge. For å nå målene for jordbrukspolitikken må norske bønder fortsette å utnytte gårdens ressursgrunnlag på en effektiv måte.»

Produktivitetsutviklingen i jordbruket skyldes blant annet økt avling og ytelse per produserte enhet, og redusert arbeidsinnsats som følge av teknologiske forbedringer og strukturendringer. Når markedet i hovedsak er avgrenset til innenlands forbruk, betyr det at samlet sysselsetting går ned. I forbindelse med Stortingets behandling

Figur 3.3 Andel dyr på beite, 2006–2016.

Kilde: Landbruksdirektoratet

av Meld. St. 31 (2014–2015) om vekst og gründer-
skap innen landbruksbaserte næringer, heter det i
Innst. 177 S (2015–2016) bl.a. at:

«Komitéen er enig med regjeringen som i mel-
dingen understreker at «ein langsiktig land-
brukspolitikk som bidreg til å oppretthalde eit
landbruk over heile landet er avgjerande for
utvikling av nye næringar i landbruket, (...)»

I Innst. 251 S (2016–2017) vises det til at målopp-
nåelsen for landbruk over hele landet belyses
gjennom følgende parametere:

- sikre bruk av jord- og beiteressursene
- sikre mulighetene for bosetting og syssel-
setting.
- et mangfoldig landbruk med en variert bruks-
struktur og geografisk produksjonsdeling
- sikre rekrutteringen

3.2.1 Arealutvikling og -fordeling

I perioden 1979–1999 økte det registrerte jord-
bruksarealet med 8,2 pst. I perioden 1999–2016 er
det estimert en reduksjon i totalt jordbruksareal
på ca. 5 pst., jf. tabell 3.2. Registrert totalareal var
på sitt høyeste i 1998.

Fra 2005 har nytt digitalt kartgrunnlag vært tatt
i bruk som kontrollgrunnlag ved søknad om pro-
duksjonstilskudd. Overgangen er nå fullført. Tall
fra Landbruksdirektoratet viser at innføringen av
det nye kartverket i perioden 2005–2013 har gitt en
reduksjon i arealet på ca. 3,3 pst. Effekten av nytt
kartverk kan både skyldes mer nøyaktige målinger,
og at endringer som har skjedd over tid først fan-
ges opp når nytt kartverk tas i bruk. Arealnedgan-
gen utenom nytt kartverk har vært på ca. 1,4 pst. i
samme periode. Arealavgangen er redusert fra
60 000 daa per år i perioden med digitalisering til
om lag 10 000 daa per år etter 2013.

I perioden fra 2010–2015 ble over 100 000 daa
areal godkjent til nydyrking. Både i 2014 og 2015
ble over 18 000 daa areal godkjent til nydyrking. I
2004 ble det satt et nasjonalt mål om at den årlige
omdisponeringen skulle reduseres til under 6 000
daa. Dette målet ble nådd i 2013. I 2015 ble det
omdisponert 6 300 daa dyrka mark. Tallene for
2013 og 2014 var de laveste registrerte omdisponer-
ingene siden registreringene startet i 1976. Rogaland er det fylket som omdisponerte mest
jord i 2015, og dernest Sør-Trøndelag. I 2015 fast-
satte Stortinget et nytt mål for omdisponering på
maksimalt 4 000 dekar per år. Målet skal nås grad-
vis innen 2020.

Tabell 3.2 Utviklingen i jordbruksareal, 1000 daa.

	1979	1989	1999	2014	2015	2016	Endring 99–16
Korn og oljevekster			3 345	2 879	2 862	2 891	-14 %
Åker og hage	4 146	4 402	3 995	3 326	3 303	3 332	-17 %
Fulldyrket eng og beite	4 211	4 443	4 876	4 785	4 799	4 754	-3 %
Sum fulldyrket jord	8 358	8 846	8 871	8 111	8 102	8 086	-9 %
Annen eng og beite	1 239	1 096	1 511	1 756	1 759	1 756	16 %
Jordbruksareal i drift i alt	9 597	9 941	10 384	9 868	9 860	9 841	-5 %
Areal daa/innbygger	2,36	2,35	2,34	1,93	1,90	1,90	-19 %

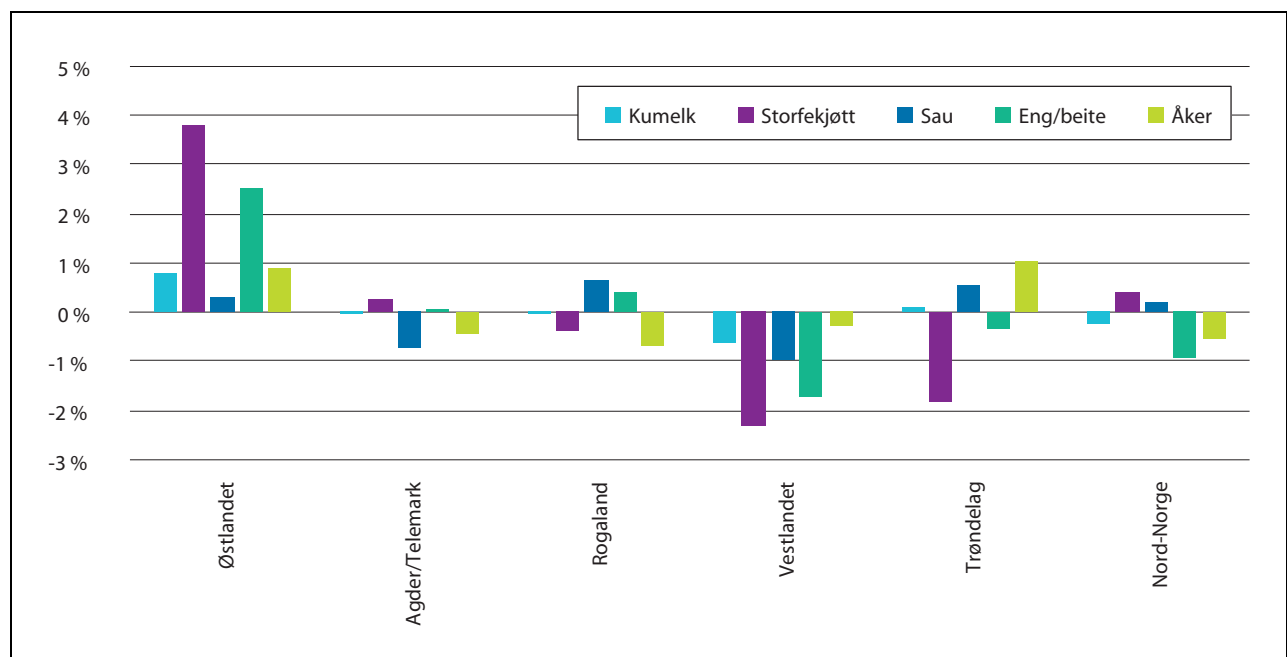
Kilde: BFJ

Reduksjonen i jordbruksareal i drift i perioden 1999–2016 har først og fremst skjedd på Vestlandet, i Agder-fylkene og i Nord-Norge. De siste ti årene er arealet av åpen åker på Østlandet redusert med om lag 250 000 daa, mens arealet av eng og beite har økt med om lag 160 000 daa. Dette skyldes delvis økt hold av ammeku og sau. En del steder bidrar det også til å redusere avrenning til vassdrag gjennom økt grasdekke mellom dyrka mark og vassdrag. De foreløpige tallene viser en marginal reduksjon i jordbruksarealet fra 2015 til 2016. På landsbasis har andelen fulldyrket jord holdt seg konstant, mens andelen av eng og beite har gått ned med 1 pst. Kornarealet økte med knapt 30 000 daa fra 2015 til 2016 og BFJ har prog-

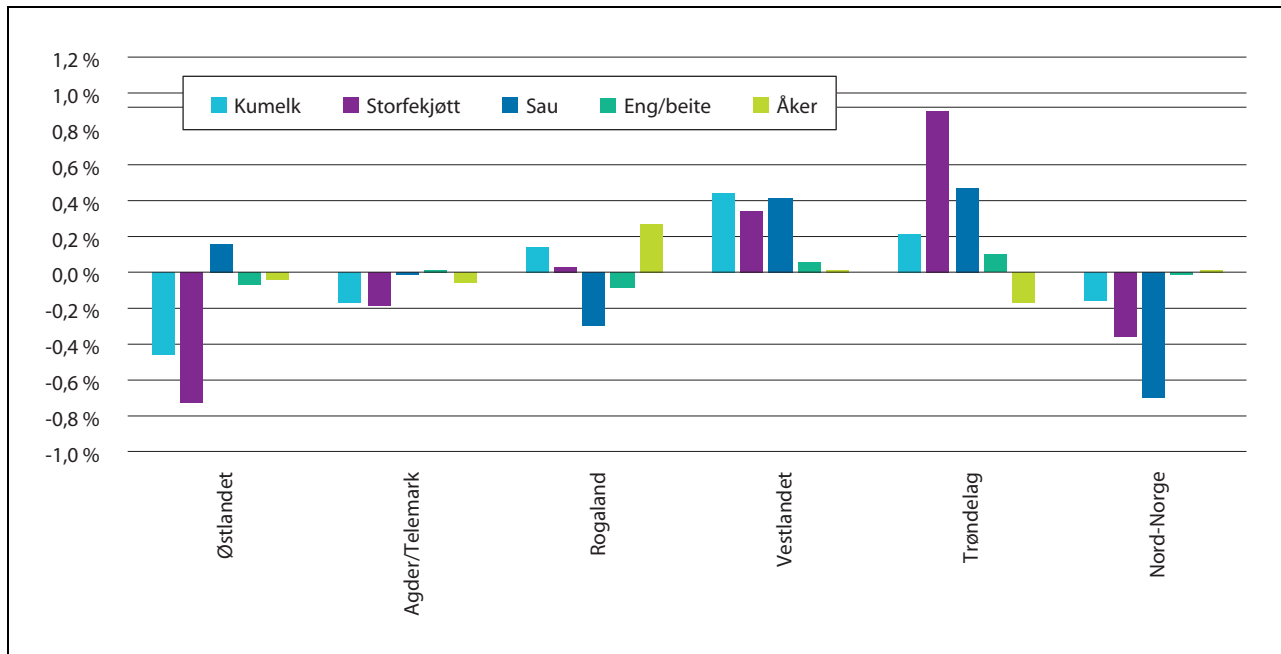
nosert en marginal økning fra 2016 til 2017. Fra 2015 til 2016 ble arealet av eng og beite på Østlandet redusert med 22 000 dekar, mens kornarealet økte med 6 500 dekar.

3.2.2 Geografisk fordeling av produksjon og arbeidsforbruk

Den geografiske fordelingen av produksjonen er viktig for økt produksjon og landbruk over hele landet. Det har over noen år vært en tendens til at Østlandet øker sin andel av grasbasert produksjon, med unntak for melk, der produksjonen er stabil geografisk. Budsjettmemndas tall viser at trenden er endret fra 2014. Østlandet økte sine

Figur 3.4 Endring i markedsandel fordelt på produksjon og landsdel, 2006–2014.

Figur 3.5 Endring i markedsandel fordelt på produksjon og landsdel, 2014–2016.

andeler i grasbaserte produksjoner og eng- og åkerarealet i perioden 2006–2014, mens det i perioden fra 2014–2016 er Vestlandet og Trøndelag som har økt sine andeler. Figur 3.4 og figur 3.5 viser endringer i markedsandeler for hhv. 2006–2014 og 2014–2016. Lengden på perioden er ulik i de to figurene og størrelsen på endringene forskjellige, men trendskiftet er tydelig, iflg. Budsjettmemndas tall. Endringene fra 2014 viser forsterkingen av arbeidsdelingen i jordbruket, i tråd med politiske målsettinger.

Hovedbildet for produksjonsutviklingen er at økningen i produksjoner med vekst kommer i mer sentrale områder. Produksjonen av fjørfekjøtt har hatt en sterk økning de siste ti årene, til tross for reduksjonen i 2015 og 2016 som følge av markeds-svikt i forbindelse med oppmerksomheten rundt antibiotikaresistens. Produksjonsøkningen det siste året har i all hovedsak kommet i Rogaland. I Trøndelag har eggproduksjonen økt betydelig de siste årene, mens den har vært relativt stabil i resten av landet. Veksten i grønnsaker på friland har kommet på Østlandet. Veksten i svinekjøttproduksjonen har i størst grad kommet i Rogaland, men også i Agder-fylkene/Telemark, Vestlandet og Nord-Norge har produksjonen økt noe.

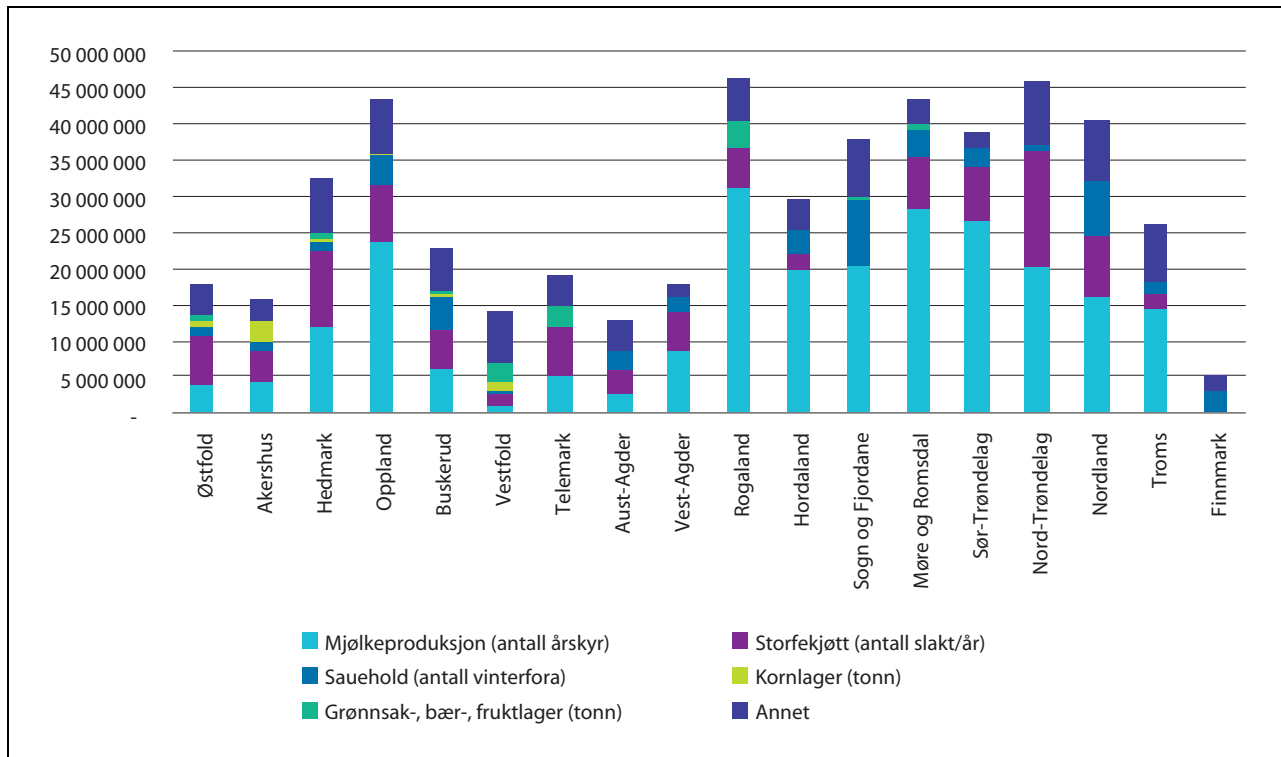
For perioden 2010–2016 er arbeidsforbruket redusert med 2,3 pst. årlig. Nedgangen har vært størst i Agder-fylkene og Telemark, med en årlig nedgang på 3,4 pst., mens Østlandet har hatt den laveste reduksjonen i arbeidsforbruk, med 1,9 pst. per år.

3.2.3 Rekruttering og næringsutvikling

Flere virkemidler over jordbruksavtalen skal bidra til næringsutvikling, kunnskapsutvikling, kompetanseheving og rekruttering i landbruket. Virkemidlene er hovedsakelig finansiert innenfor Landbrukets utviklingsfond (LUF).

Økt verdiskaping er et av hovedmålene for landbrukspolitikken, og flere av virkemidlene over LUF skal bidra til lønnsom utnyttelse av gårdens samlede ressurser. For ordningene som forvaltes av Innovasjon Norge er målsettingene om flere gode gründere, flere vekstkraftige bedrifter og flere innovative næringsmiljøer sentrale. Ordningen med investerings- og bedriftsutviklingsmidler bidrar til moderniseringer i driftsapparatet, økt effektivisering og utvikling av andre landbruksbaserte næringer i landbruket. Det er særlig viktig for unge bønder som skal ta over drifta at det er mulighet for å fornye og modernisere. Slike risikoavlastende ordninger er derfor også av betydning for rekrutteringen til landbruket.

Meld. St. 31 (2014–2015) *Garden som ressurs – marknaden som mål* ble behandlet av Stortinget våren 2016. I meldingen varslet regjeringen en rekke forenklinger generelt og forenklinger i regelverket spesielt for å stimulere til ytterligere vekst og utvikling. Målet er å medvirke til at landbruksgründere skal kunne utnytte det totale ressursgrunnlaget i inn- og utmark på landbruksseiendommen uten unødige hindre. Det er for eksempel et vekstpotensial i markedet for lokalmat og

Figur 3.6 Andel IBU-tilskudd til tradisjonelt landbruk fordelt på ulike produksjoner¹ i 2016. Kroner.

¹ Kategorien «Annet» gjelder bl.a. prosjekter som omfatter flere typer produksjoner, eller prosjekter innen andre husdyrproduksjoner enn de som er nevnt i de øvrige kategoriene.

Kilde: Innovasjon Norge

drikke. I 2016 var omsetningen av lokalmat i dagligvarehandelen på 4,8 mrd. kroner. Tall fra AC Nielsen viser at omsetningsveksten av lokalmat i butikk var på 8,8 pst. fra 2015 til 2016. Innsatsen over Landbrukets utviklingsfond gjennom bl.a. Matmerk og Utviklingsprogrammet for landbruks- og reindriftsbasert vekst og verdiskaping, skal bidra til å stimulere til en ytterligere positiv utvikling.

3.2.3.1 Investering og bedriftsutvikling (IBU-midler)

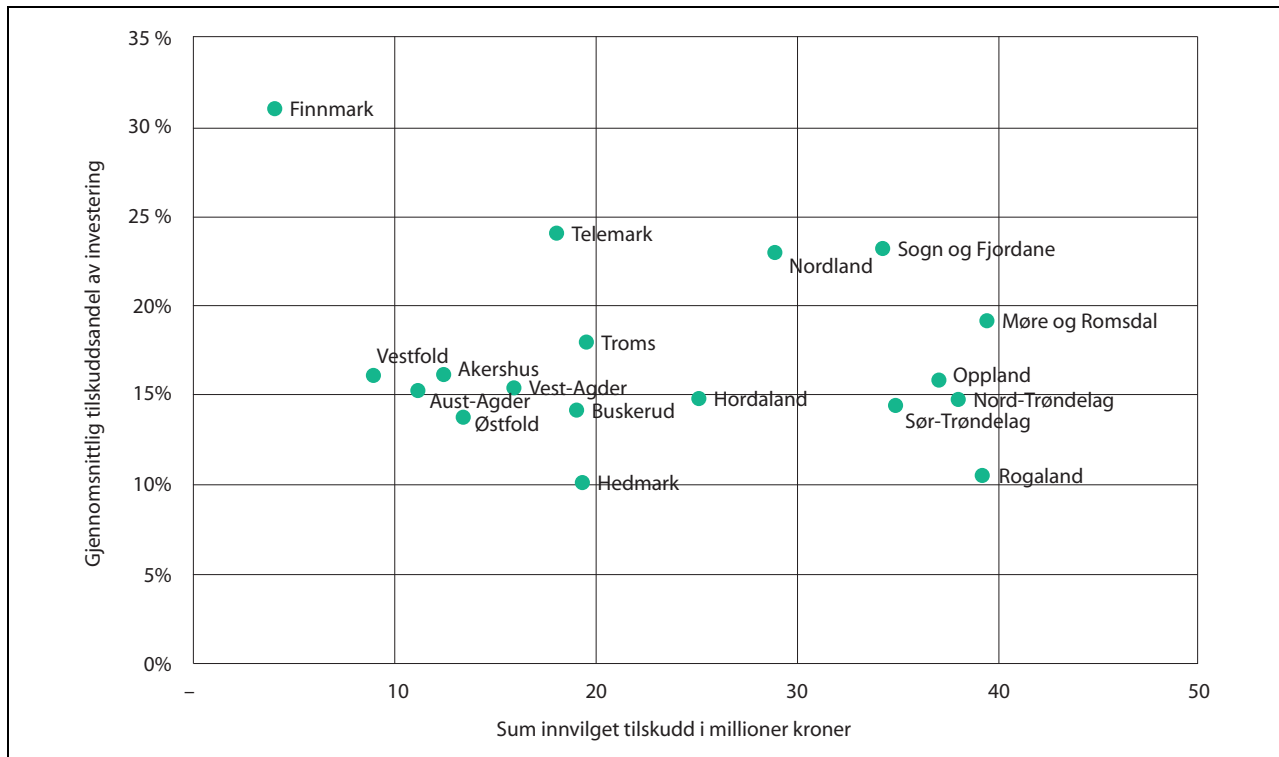
De fylkesvise IBU-midlene har et todelt formål. De skal bidra både til utvikling av ny næringsvirksomhet på landbrukseiendommen, og til utvikling og modernisering av landbruket generelt. IBU-midlene tildeles fylkene etter en fordelingsnøkkel. Ut over nasjonale føringer for bruken av midlene, legger partnerskapene i fylkene bestående av fylkesmannen, fylkeskommunen, faglagene i landbruket og Innovasjon Norge, regionale føringer for bruken av midlene.

I 2016 innvilget Innovasjon Norge støtte til 1 060 søknader. Det er noe færre søknader enn i 2015. Samlet tilsagnssum for tilskudd var i over-

kant av 544 mill. kroner. Om lag 84 pst. av tilskuddene ble gitt til investeringer innen tradisjonelt landbruk. Gjennomsnittlig beløp for tilskudd var 579 000 kroner i 2016, en økning på 50 000 kroner fra 2015. Det har vært en økning i tilskudd til prosjekter med kostnadsramme over 5 mill. kroner i perioden 2014 til 2016. 24 pst. av midlene gikk til slike prosjekter i 2016, mot 12 pst. i 2014. 45 pst. av tilskuddene gikk til prosjekter med en kostnadsramme under 2 mill. kroner i 2016. En gjennomsnittlig investering innen melkeproduksjon var på 5,3 mill. kroner og mottok 760 000 kroner (14 pst.) i investeringsstøtte.

En økende del (33 pst. i 2016) av støtten til investeringer innenfor det tradisjonelle landbruket går til tiltak med miljømessig forbedring av kvalitet på produkter/prosesser, miljøsertifisering/miljøledelse, miljøeffektiv energiomlegging og kulturminner/kulturmiljø. I tillegg til dette gikk i underkant av 4 pst. av midlene til investeringer innen økologisk produksjon.

Det er stor pågang etter investeringsvirkemidler. De fleste søknadene gjelder midler til effektivisering av produksjonsapparatet. Innovasjon Norge viser til at ordningen kommer bedre ut enn gjennomsnittet for Innovasjon Norges tjenester i

Figur 3.7 Innvilget investeringstilskudd 2016 og gjennomsnittlig tilskuddsandel av investering per fylke.

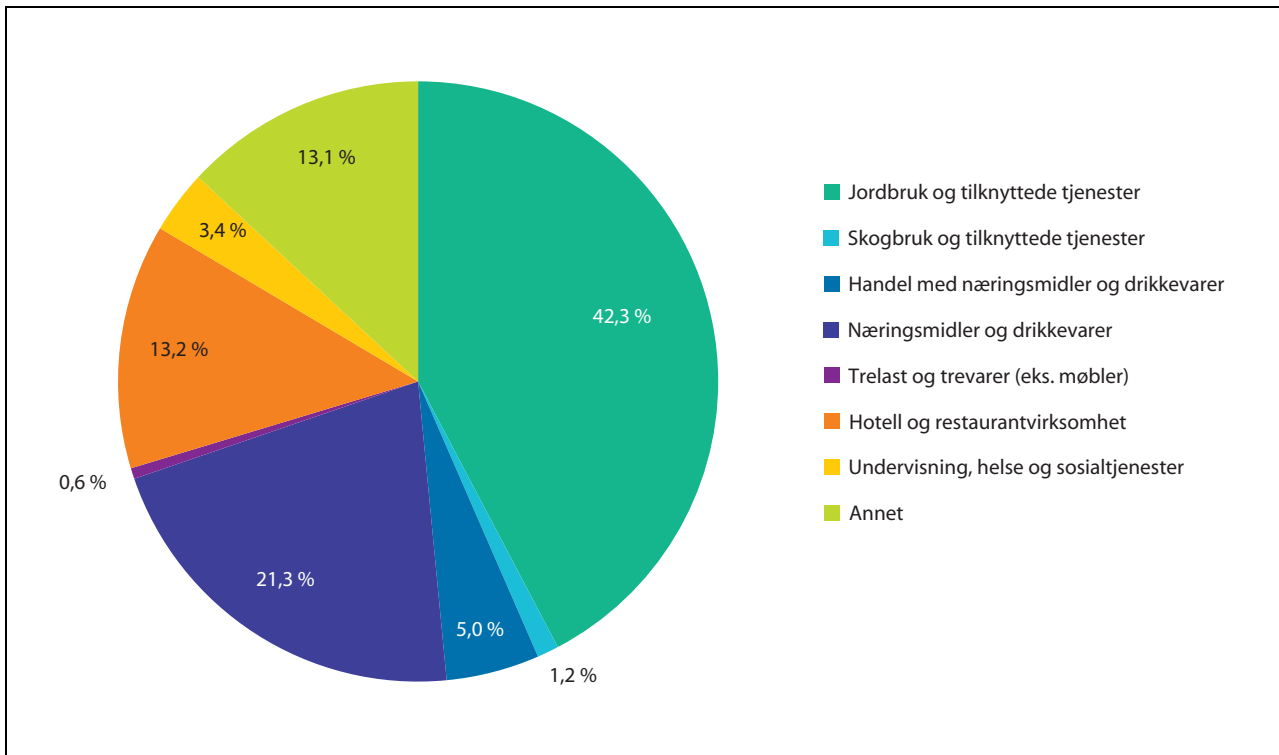
Kilde: Menon

kundeeffektundersøkelsene når det gjelder andel prosjekter som oppgis å være viktige for bedre lønnsomhet, overlevelsesmuligheter, økt omsetning og at forventede effekter i hovedsak er innfridd. I jordbruksoppkjøret 2016 ble det åpnet for å gi tilsagn til investeringsstøtte allerede på høsten, samme år som midlene blir avsatt over jordbruksoppkjøret. Bakgrunnen for dette var innspill om at dette kan gi bedre planleggings- og byggeprosesser, bedre avtaler med entreprenører og leverandører, og at byggingen kan starte tidligere. Fra høsten 2016 har Innovasjon Norge praktisert at inntil 20 pst. av neste års ramme kan tildeles på høsten. Bare 1/3 av fylkene har så langt benyttet seg av dette, og økningen i tilsagn fra 2015 til 2016 var på kun 15 mill. kroner.

Investeringsstøtte til jord- og hagebruk skal tilpasses de nasjonale markedsforholdene. Andel bevilgning til planteproduksjon har variert noe de siste årene. I 2016 var det en klar nedgang i andel beløp gitt til prosjekter innen planteproduksjon, fra 45,6 mill. kroner i 2015 til 29,7 mill. kroner. Andel av investeringstilskudd som gikk til investeringer innen grovførbasert husdyrhold utgjør nærmere 96 pst. av alle tilskudd innen husdyrproduksjon. Det er ikke bevilget midler til konsumeggproduksjon eller kylling. Det er bevilget noe midler til slaktegrisproduksjon etter at Innovasjon

Norge åpnet for begrenset støtte der det foreligger leveringsavtale om smågris. Bevilgningen til storfekjøttproduksjon har økt med 28 mill. kroner. Tilsvarende har total bevilgning til saueproduksjon blitt redusert med 28 mill. kroner i 2016. Figur 3.6 gir en oversikt over fylkesvis fordeling av tilskudd til ulike produksjoner i 2016. Figuren gir også et bilde av forbruk av IBU-midler mellom fylkene. Denne følger i stor grad av fordelingsnøgkelen for virkemidlene, samt også noe ulik pågang av søknader i fylkene.

Fylkesvis fordeling av midlene via fordelingsnøkkel, ulik pågang etter investeringsstøtte, og ulike regionale tak for tilskuddsutmåling gir stor variasjon regionalt i støtteutmålingen. I forbindelse med en undersøkelse gjort av Menon i 2017 om ringvirkninger av Innovasjon Norges tilskudd til investeringer innen tradisjonelt landbruk, ble det laget en fremstilling av innvilget investeringstilskudd og gjennomsnittlig tilskuddsandel av investeringer per fylke. Menon viste til at tildelingen av tilskudd har en klar distriktsprofil, og er dermed et virkemiddel for å ivareta det politiske målet om å ha landbruk over hele landet. Finnmark, Telemark, Sogn og Fjordane og Nordland var fylkene med høyest gjennomsnittlig tilskuddsandel.

Figur 3.8 Andel IBU-tilskudd til andre landbruksbaserte næringer fordelt på bransjer (2016)¹. Prosent.

¹ Tilskudd til Inn på tunet inngår i grupperingen undervisning, helse og sosialtjenester. I kategorien *annet* inngår f.eks. reiselivsrelaterte prosjekter innen opplevelsesvirksomhet.

Kilde: Innovasjon Norge

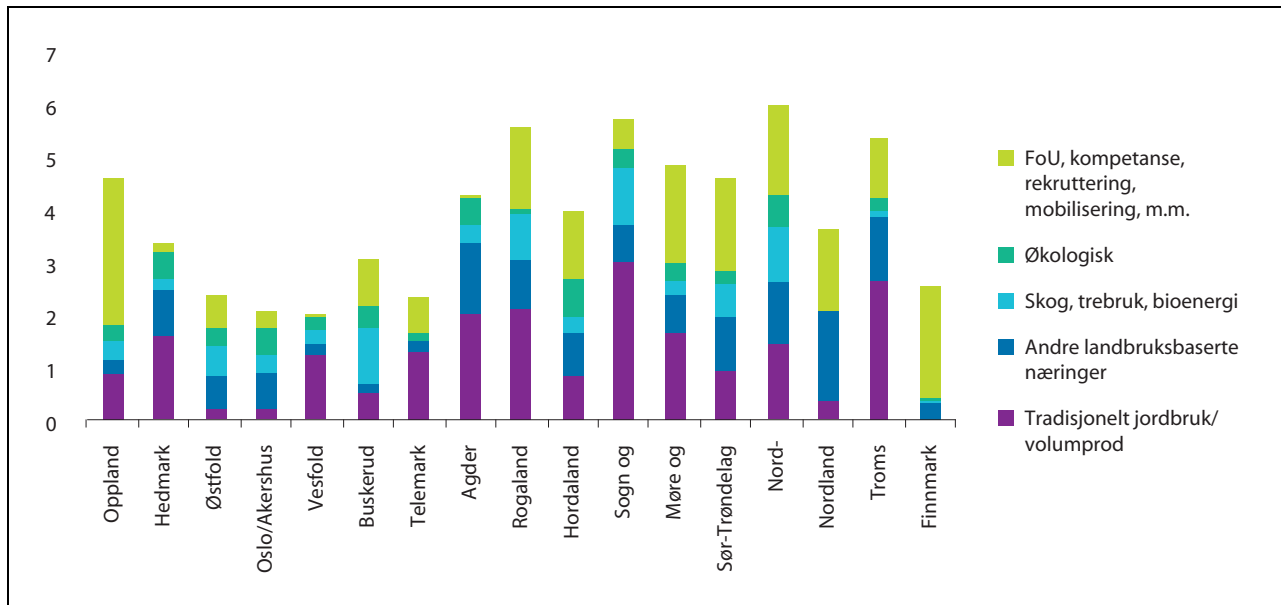
Innovasjon Norge viser til at 88 pst. av tiltakene som mottok investeringsstøtte innenfor husdyrproduksjon i 2016, planla en økning i produksjonsomfanget. Dette er en økning på 2 prosentpoeng fra 2015. I gjennomsnitt utvidet melkeproduksjonsbrukene produksjonen fra vel 28 til 40 årskyr i 2016. Dette er en nedgang fra 2015 da økningen var fra 30 til 43 årskyr. Innovasjon Norge viser til at en forklaring på nedgangen kan være høy pris på kjøp eller leie av melkekvote, samt at en stor andel av de største melkebrukene allerede har lagt om fra båsfjøs til løsdriftsfjøs. Økning i besetningsstørrelse gir bedre økonomisk grunnlag for å ta i bruk ny og effektiv teknologi som automatiserte melke- og fôringsanlegg. Innen melkeproduksjon går det klart mest investeringsstøtte til søkere som på søknadstidspunktet har en besetningsstørrelse på 21–30 kyr (41 pst.), fulgt av de med besetningsstørrelse 11–20 kyr (23 pst.).

I 2016 gikk bare 16 pst. av IBU-midlene til andre landbruksbaserte næringer. Tendensen de siste årene har vært en synkende andel midler til andre landbruksbaserte næringer, men med store variasjoner mellom fylkene. For etablering av bedrifter i landbruket utenom tradisjonelt jord- og

skogbruk, er det en klar politisk målsetting at midlene skal bidra til økt sysselsetting og etablering av nye, lønnsomme arbeidsplasser. Innovasjon Norges rapport om bruk av IBU-midler i 2016 anslår en gjennomsnittlig forventet sysselsettings-effekt på omlag 460 årsverk for tilsagn gitt til prosjekt innen tiltaksgruppene *etablerertilskudd*, *bedriftsutvikling* og investeringer i *andre landbruksbaserte næringer*. Det er om lag på samme nivå som i 2015. Figur 3.8 gir en oversikt over fordelingen av tilskudd i 2016 til andre næringer i tilknytning til landbruket fordelt på bransjer. Fordeelingen tar utgangspunkt i SSBs standard for næringsgruppering. Det har vært en økning i andel tilskudd til prosjekter innenfor kategorien *hotell og restaurantdrift* med 6 prosentpoeng siden 2015, og en nedgang i tilskudd til prosjekter i kategorien *annet* med 8 prosentpoeng. Ellers er det bare mindre endringer fra 2015.

Risikolån

Fra og med 2006 ble det åpnet for å sette av midler til et taps- og rentestøttefond innenfor rammen av de fylkesvise IBU-midlene. Tapsfondsavsetningen var på 5,5 mill. kroner i 2016. Innovasjon Nor-

Figur 3.9 Fylkenes bruk av Utrednings- og tilretteleggingsmidler fordelt på innsatsområder, mill. kroner.

Kilde: Sammenstilling av fylkesvise rapporter fra fylkesmannen på bruken av midlene

ges gjennomgang av ordningen i perioden 2006–2016 viser at det i perioden er innvilget vel 260 mill. kroner i risikolån til landbruket, der ca. 90 pst. av tilsagnene til jordbruket er gitt innen det distriktpolitiske virkeområdet. Samlet avsetning til tapsfondet disse 11 årene er knapt 55 mill. kroner, og lånene og tapsavsetningen har utløst samlede investeringer for 1,25 mrd. kroner. Bokførte tap på risikolån har de ti første årene vært på om lag 18 mill. kroner. Tapsfondet vurderes nå som robust, noe som gjør det mulig å avsette mindre midler til dette fremover. Innovasjon Norge vurderer at tap på denne type lån over tid vil være i nærheten av 15 pst.

3.2.3.2 Fylkesvise utrednings- og tilretteleggingsmidler

Landbruksnæringen er kjennetegnet av små foretak, som hver for seg har begrenset kapasitet til å drive utviklingsarbeid og kunnskapsutvikling som kommer felleskapet til gode. De fylkesvise utrednings- og tilretteleggingsmidlene forvaltet av fylkesmannen skal ivareta dette. Målgruppen er organisasjoner, institusjoner, kommuner og ulike former for samarbeidsorganer innen landbruk. Innsatsen kan dreie seg om mobiliseringstiltak, og FoU-prosjekter, for å stimulere til innovasjon, og styrking av produksjonsmiljø regionalt, eller tiltak som kan stimulere til annen landbruksbasert næringsutvikling. Fylkesmennene har i 2016 innvilget i underkant av 67 mill. kroner i utrednings-

og tilretteleggingsmidler fordelt på 566 prosjekter. Fylkesmannens rapportering for 2016 på bruken av midlene, viser at midlene innrettes i tråd med de regionale næringsprogrammene, slik at innsatsen er innrettet etter fylkets særskilte utfordringer og muligheter på landbruksområdet. Det regionale partnerskapet er godt involvert i prioriteringen av bruken av midlene. Rapporteringen viser også at det er tydelige sammenhenger i fylkene mellom utrednings- og mobiliseringsprosjektene, og den påfølgende responsen i næringen som viser seg som etterspørsel etter IBU-midler. I Telemark har det f.eks. i perioden 2012–2016 vært større satsinger på sau, frukt, mat og reiseliv, samt melk- og storfeproduksjon. Rapporteringen fra Telemark viser til at responsen i produsentmiljøene på disse satsingene har ført til betydelig pågang etter investeringsvirkemidler, og gitt et løft til disse produksjonene i fylket. Gjennomgangen viser ellers at det er stor variasjon mellom type tiltak som er prioritert i fylkene, antall prosjekter og størrelse på tilskudd som blir gitt. Figur 3.9 viser fylkenes prioritering av midlene fordelt på ulike typer av tiltak.

3.2.3.3 Områderettet innsats – Fjellandbruket

I jordbruksoppkjøret 2013 ble det satt av 6 mill. kroner per år i tre år fra 2014 til fjellandbruket. Målet var å styrke grunnlaget for bærekraftig verdiskaping i fjellområdene gjennom økt vare- og tjenesteproduksjon basert på landbrukets ressur-

ser, både innenfor tradisjonelt landbruk og andre landbruksbaserte næringer. Ordningen har inkludert 6 fylker, der 4 mill. kroner ble fordelt til Nord-Trøndelag, Sør-Trøndelag, Oppland og Hedmark, og 2 mill. kroner ble fordelt til Buskerud og Telemark. Fylkesmannen i Sør-Trøndelag og Fylkesmannen i Telemark har hatt et koordinerende ansvar opp mot andre aktører.

Sør-Trøndelag, Nord-Trøndelag, Hedmark og Oppland har lagt vekt på å bidra til lønnsom og økt produksjon av melk og kjøtt basert på egne grovfôrressurser. Prosjektmidlene har dels vært brukt til særskilt innsats i fylkene, og dels til felles forsknings- og utviklingsprosjekter. I Nord-Trøndelag, hvor økte investeringer i grovførbaserte produksjoner har stått sentralt, er målet om nybygging langt på vei nådd, samtidig som økte investeringer har bidratt til at dyretallet for melke- og ammeku i disse områdene har økt mer enn gjennomsnittet for fylket. I Sør-Trøndelag er det initiert en desentralisert agronomutdanning som vurderes som vellykket. Hedmark har vektlagt styrking av fagkompetansen og fagmiljøet, der mange brukere har fått tilbud om bedriftsrådgivningspakker tilpasset eget foretak. I Oppland er det i tillegg til en rekke rådgivningstilbud, sett på kvaliteten i grovførproduksjonen. Felles forsknings- og utviklingsprosjekter har vært rettet mot bedre grasproduksjon, bygningsløsninger og dyrevelferd og kvalitetsproduksjon av mandelpotet. Selv om det er vanskelig å måle eksakte resultater av satsingen etter kun tre år, mener fylkesmennene at satsingen allerede har bidratt til økt volumproduksjon av melk og kjøtt basert på grovfør i fjellområdene. Økt kompetanse gjennom ulike tiltak og prosjekter rettet mot både rådgivning og gårdbrukere har videre gitt bedre forutsetninger for å skape lønnsomme og robuste bedrifter innen melke- og kjøttproduksjon i fjellområdene.

Telemark og Buskerud har i sin helhet valgt å rette midlene direkte mot næringa og det enkelte gårdsbruk innen områdene *Ungdom som vil satse, Beitebruk i inn- og utmark, Kunnskap og produsentmiljø* og *Samarbeid*. Samlet for hele prosjektperioden ble det mottatt 102 søknader, hvorav 57 søkere har fått tilsagn om midler. En betydelig del av midlene har gått til investeringer i driftsbygninger og utbygging på støler. Det er også gitt midler til produksjonsanlegg, lokalmat og distribusjon, tiltak innen kunnskap og mobilisering og andre landbruksbaserte næringer. Oppsummert har satsingen gitt økt oppmerksomhet og økt attraksjonskraften til fjellandbruket i Buskerud og Telemark. Midlene har vært utløsende for byggeakti-

vitet og satsing i næringen, og har gitt økte investeringer i driftsanlegg. Videre er det satt fokus på setring og stimulert til større aktivitet og engasjement rundt fjellandbruket. Unge bønder og ungdom som vil inn i næringa har hatt særlig prioritet, og satsingen har bidratt til nettverk og kunnskapsdeling i næringen på tvers av fylkesgrensene.

3.2.3.4 Fylkesvise midler til rekruttering og kompetanseheving i landbruket

Fylkeskommunene ble tildelt 20 mill. kroner til arbeid med rekruttering og kompetanseheving på landbruks- og matområdet i 2016, fordelt etter samme fordelingsnøkkel som for IBU-midlene. Målet for ordningen er å bidra til rekruttering og kompetanseheving av næringsutøvere for å ivareta og styrke verdiskapingen i landbruket. Ordningen skal tilpasses regionale utfordringer knyttet til rekruttering og kompetanseheving innen tradisjonelt landbruk og andre landbrukstilknnyta næringer.

Fylkeskommunene rapporterer om god samhandling med andre offentlige instanser, spesielt fylkesmennenes landbruksavdelinger, Innovasjon Norge, landbruksnæringens egne organisasjoner og andre lokale aktører. Det er stor aktivitet i fylkeskommunene, og det er gitt tilskudd til en rekke ulike tiltak innen kompetanse og rekruttering. Fylkeskommunene melder om stor etterspørsel etter kompetansetiltak og etter- og videreutdanningstiltak, både for utøvere som allerede er etablert i næringen, og for utøvere som er på vei inn i næringen. Det er behov for både løpende etterutdanningstiltak og for formell videreutdanning. En viss andel av midlene er derfor også i 2016 brukt til samlings- eller nettbasert videreutdanning tilsvarende videregående nivå, ofte kalt *Voksenagronom*. Flere fylkeskommuner melder om stor søkning og deltakelse. Flere fylkeskommuner gir tilskudd til ulike likestillingstiltak over ordningen. Eksempel på tiltak er kvinnekongresser, egne fagsamlinger for kvinner i skogbruket, fagturneer for kvinner innen grøntsektoren og traktorkurs for kvinner.

3.2.3.5 Kompetanseutviklingsprogrammet i landbruket (KIL)

KIL-midlene forvaltes av Matmerk og skal bidra til kompetanseutvikling for yrkesutøvere innen primærlandbruket eller tilleggsnæringer til primærlandbruket. Kurstilbud som gjøres tilgjengelig i hele eller aktuelle deler av landet, og som har potensial til å bli et tilbud til en stor del av produ-

sentene innen den aktuelle produksjonen, blir prioritert. I 2016 ble det mottatt 47 søknader om tilskudd fra KIL. Styret i Matmerk vedtok å tildele 7,53 mill. kroner fordelt på 15 prosjekter. Eksempler på prosjekter er *JordBio- Mer jordliv og bedre jordstruktur i eng og beite*, *Kornproduksjon og driftsledelse* og *Grovfôr 2020 – bedre lønnsomhet i norsk grovforproduksjon*.

3.2.3.6 Forskning

Forskningsmidlene over jordbruksavtalen forvaltes av et styre bestående av representanter for avtalepartene. Midlenes formål er å utvikle ny kunnskap til landbruks- og matsektoren. Prioriteringene skal støtte opp under de landbruks- og matpolitiske målene, og være i tråd med prioriterte innsatsområder fastsatt i årlige jordbruksoppgjør. Midlene disponeres i første rekke til forskningsprosjekter etter åpen utlysning. Det settes også av noe midler til utredninger.

For 2016 var det satt av 53 mill. kroner til forskningsmidler over jordbruksavtalen. Utlysning av midlene ble publisert i mars 2015 og hadde en relativt vid tilnærming til økt matproduksjon, økt konkurransekraft, klimaendringer som muligheter og utfordringer, og utnytting av de muligheter som bioøkonomi og det grønne skiftet gir. For utrednings- og forprosjektmidlene var utlysningen rettet mot muligheter og utfordringer som må tas tak i for å øke verdiskapingen og konkurransekraften i sektoren.

Våren 2016 behandlet avtalestyret 63 skisser, og mottok deretter 47 søknader om støtte til forskningsprosjekter innen søknadsfristene i september og oktober. Med medfinansiering fra Fondet for forskningsavgift på landbruksprodukter ble det innvilget støtte til 25 forskningsprosjekter. Disse tar for seg tema som dyrehelse og -velferd, avl og genetikk, plantehelse, humanhelse, innovasjon i matindustrien, og klimagassutslipp. Et par av prosjektene er av samfunnsfaglig art, og omhandler arealfragmentering og rovdyr.

Avtalestyret innvilget også støtte til seks utrednings- og forprosjekter i 2016. Disse er innrettet mot reduserte klimagassutslipp, alternativer til ugrasmidlet glyfosat, ozonholdig vann som plantevernmiddel mot gråskimmel i jordbær, mengde og prisindekser, og samfunnsnyttig verdisetting av matproduksjon.

For 2016 ble det også innvilget et rammetilskudd på 2 mill. kroner til Graminors arbeid med planteforedling. Tilsvarende ble det bevilget 2 mill. kroner til Svensk-Norsk samarbeid om hesteforskning. Forskningsrådets miljøprogram

fikk overført 2 mill. kroner som har blitt innvilget til forskningsprosjekter innen området miljø og jordbruk. Bevilgningen skal bidra til økt bærekraft og redusert miljøbelastning fra norsk matproduksjon.

3.2.3.7 Stiftelsen Matmerk

Matmerk har som formål å styrke konkurransevnen til norsk matproduksjon og styrke omdømmet til norske matprodukter hos norske forbrukere. Dette skjer gjennom arbeid med kvalitetssikring, kompetanse og synliggjøring av norske konkurransefortrinn og norsk opprinnelse overfor forbrukere, matprodusenter og marked. Matmerk administrerer og videreutvikler *Kvalitetssystem i landbruken* (KSL), godkjennings- og merkeordningen for *Inn på tunet*, merkeordningene *Nyt Norge*, *Beskyttede betegnelser* og *Spesialitet*, og har ansvaret for generisk markedsføring av økologisk mat, samt enkelte andre prosjekter.

KSL skal være et styrings- og kvalitetssystem for den enkelte bonde og dokumentere for forbrukerne, varekjedene og myndighetene hvorledes produksjonen foregår på norske gårdsbruk. I 2016 gjennomførte Matmerk 4 867 eksterne revisjoner, en reduksjon på 500 fra 2015. Mattilsynet har fått innsyn i databasen, for å bidra til et bedre risikobasert tilsyn. Det er også inngått samarbeidsavtale med Landbruksdirektoratet om data og informasjonsutveksling. Sjekkliste for miljøplan er fra 2014 integrert i KSL-standarden. Arbeidstilsynet har anerkjent HMS-standarden som nasjonal bransjestandard. Det er utviklet en egen godkjenningsordning for Inn på tunet-tilbydere. Totalt 383 Inn på tunet-tilbydere var godkjent ved årsskiftet 2016/17.

Nyt Norge er et viktig virkemiddel i konkurransestrategien for norsk matproduksjon, og Matmerk arbeider med å øke antall produkter og merkebrukere. Ved utgangen av 2016 var 70 virksomheter og 3 050 produkter godkjent for Nyt Norge-merket, en netto vekst på 480 nye produkter siden 2015. Kjennskapen til merket hos forbruker er høy, og forbrukernes holdning til merket er positiv.

Ved utgangen av 2016 er totalt 27 produkter godkjent under ordningen *Beskyttede Betegnelser*, av disse var det fire nye produkter i 2016. Det har vært en markant økning i antall produkter som er godkjent for bruk av Spesialitetsmerket, fra 285 produkter i 2015 til 425 produkter i 2016. Omsetningen av lokalmat i dagligvarehandelen var i 2016 på 4,8 mrd. kroner, en økning på 8,8 pst. fra foregående år. Lokalmatdatabasen.no basert på KSL og samarbeid mellom lokalmatprodusenter,

dagligvarehandel og HoReCa-markedet (Hotell-, restaurant-, og cateringmarkedet) ble offisielt lansert under Internationale Grüne Woche (IGW) i januar 2016. I det første driftsåret er det registrert 453 lokalmatprodusenter, 1 003 produkter og 170 innkjøpere. Matmerk tilbyr også markedstjenester til lokalmatprodusenter. Dette er et lavterskeltilbud med bedriftsbesøk og kurs innenfor økonomi og markedsforståelse. Nettsiden Økologisk.no gir forbrukerne informasjon om økologisk matproduksjon og økologiske produkter. Ordningen ble evaluert i 2016. Evalueringen er nærmere omtalt i kapittel 3.4.2.4.

3.2.3.8 Utviklingsprogrammet

Utviklingsprogrammet for landbruks- og reindriftsbasert vekst og verdiskaping skal bidra til å skape flere vekstkraftige bedrifter basert på ressurser fra landbruket og reindriften, og samler flere tidligere utviklingsprogram i ett felles program. Målet med programmet er å skape økt vekst og verdiskaping innen lokalmat, reiseliv, reindriftsnæringen, Inn på tunet, innlandsfiske og annen ny næringsvirksomhet basert på landbrukets ressurser. Det skal stimulere til økt lønnsomhet og konkurransevne med utgangspunkt i tre hovedinnsatsområder: finansiering (vekst og forpliktende produsentsamarbeid), kompetanse og omdømmearbeid. Programmet har en partssammensatt styringsgruppe ledet av LMD. Styringsgruppen foretar strategiske veivalg og beslutter fordelingen av midler til de ulike arbeidsområdene i programmet.

Totalt finansierte Utviklingsprogrammet 43 saker for 32,4 mill. kroner i 2016. 20 av disse var vekstsaker og utgjorde til sammen 19,4 mill. kroner. Kundeeffektundersøkelsene til Innovasjon Norge viser at Utviklingsprogrammet i betydelig grad er utløsende for realisering av prosjektet. Undersøkelsene viser også at programmet bidrar positivt til kompetanseheving og samarbeid. 62 pst. av bedriftene i undersøkelsen oppgir at lønnsomheten er bedret, og 88 pst. har hatt økt omsetning.

De siste årene har antall vekstsaker økt betydelig, men kan nå se ut til å ha stabilisert seg på totalt tilskuddsnivå på 20–25 mill. kroner per år. På grunn av stor pågang etter støtte til forpliktende produsentsamarbeid i 2015, ble det ikke innvilget støtte til nye nettverk i 2016. Fra 2017 er det igjen åpnet for å gi støtte til nye produsentsamarbeid. Gründere innenfor programmets målgruppe får også tilbud innenfor de generelle virkemidlene i Innovasjon Norge.

Vekstordningen ble evaluert av Oxford Research i 2016. Evaluatør viser til at Vekstsatsingen i hovedtrekk er godt tilpasset behovet til brukerne. Ordningen er videre i stor grad avgjørende for realisering av vekstprosessen, og bidrar til bedre overlevelsessevne, vekst og forbedret lønnsomhet for bedriftene. Evaluatør kommer også med noen forslag til forbedringer av ordningen. Ordningen for bedriftsnettverk blir evaluert i 2017.

Det tilbys et bredt spekter av matfaglige kompetanseaktiviteter gjennom de fem matfaglige kompetansenettverkene i programmet. Totalt gjennomførte kompetansenettverkene 136 bedriftsbesøk gjennom besøksordninger og 64 kurs i 2016. Årsrapporten for kompetansenettverkene viser at rendyrkingen av det matfaglige tilbudet gjennom kompetansenettverkene via tiltakene besøksordning og kurs er opprettholdt i 2016. Videre oppfølgingsprosjekt og mentorordning blir ivaretatt gjennom eksisterende tjenester i Innovasjon Norge.

Omdømmesatsingen er en integrert del av innsatsen gjennom Utviklingsprogrammet. Midlene forvaltes av Innovasjon Norge og skal brukes til å synliggjøre og profilere norske råvarer og matkultur nasjonalt og internasjonalt, med sikte på å styrke omdømmet og øke kjennskapen til norsk mat og landbruk. I tillegg stimulerer midlene til ny næringsutvikling i skjæringspunktet mellom mat- og reiseliv.

Matstreif og deltagelsen på Internationale Grüne Woche (IGW) i Berlin er de to viktigste omdømmeprojektene i programmet, og scorer også høyt som kompetansearenaer. Utover disse satsingene har det blitt bevilget støtte til omdømme- og utviklingsarbeid til 8 regionale matfestivaler, samt til Bondens marked, Det norske måltid og Bocuse d'Or Norge.

Bygdeturismekampanjen ble videreført også i 2016. Den skal bidra til å øke kjennskapen og kunnskapen om mulighetene og mangfoldet i tilbudene innenfor bygdeturisme. Den er en viktig markedsføringskanal for de små landbruksbaserte reiselivsbedriftene. Brukerundersøkelse viser at 87 pst. av deltakerne var fornøyde og at de mener at både kvalitative og kvantitative mål for kampanjen er nådd.

Temamarkedsføring internasjonalt for vandring, fiske og sykkel blir også finansiert over Utviklingsprogrammet. Temasatsingen ble evaluert av Epinion våren 2016. Som følge av evalueringen vil Innovasjon Norge gjøre tre tilpasninger: 1) I større grad inkludere tematiske opplevelser gjennom innholdsproduksjon i egne og andres kanaler, samt i den generelle Norgeskampanjen (i

samarbeid med landsdelsselskapene), 2) videreutvikle dagens profilerings tjenester innen sykkel, vandring og fiske, men på et noe lavere investeringsnivå enn tidligere, og 3) starte opp en ny tematisk satsing med vektlegging på mat og måltidsturisme (2017).

3.2.3.9 Bioenergiprogrammet

Bioenergiprogrammet skal bidra til mer miljøvennlige energiløsninger både i landbruket og i andre sektorer, og samtidig gi mulighet for økt verdiskaping for skogeiere. Det er også et mål å skape aktivitet i hele landet. I 2016 ble det innvilget støtte til 132 prosjekter, 17 færre enn i 2015. Samlet planlagt energiproduksjon for prosjektene som fikk støtte i 2016 er 33,3 GWh, 10,6 GWh mindre enn i 2015. Det er fortsatt relativt lave strømpriser, og dette legger en demper på investeringslysten. Samlet tilsagn var på 56,9 mill. kroner.

Gårdswarmeanlegg utgjorde også i 2016 det dominerende antallet prosjekter med 83 anlegg. Dette er en nedgang fra 100 i 2015. Videre ble det gitt investeringsstøtte til 14 anlegg for varmesalg, ni færre anlegg enn året før. Det ble også gitt støtte til 2 anlegg i veksthus og 4 biogassanlegg. Ett av biogassprosjektene er et prosjekt for produksjon av biokull – det første av denne typen anlegg for jordbruksformål. Målet med å investere i biogassanlegg er å bygge kompetanse og utvikle teknologier som er egnet for norske gårdsbruk. Aktiviteten under Bioenergiprogrammet samordnes med satsingen på biogasspiloter over Klima- og miljødepartementets budsjett (20 mill. kr i 2016).

Ifølge Innovasjon Norge er hoveddelen av prosjektene vurdert til å bidra med vekst på bedriftsnivå. De siste årene har prosjektenes risiko økt som følge av lavere konkurrerende energipris, som medfører at bedriftene må ta høyere driftsrisiko. Programmet har gitt gode resultater når det gjelder målområdene vekst i bedrifter og miljø/klima samt lokal verdiskaping. Med basis i effektundersøkelsene, er det anslått at programmet har bidratt til en reduksjon av klimagassutslippene med 72 000 tonn CO₂.

For inneværende år er det gjort endringer i retningslinjene for programmet. Det er bl.a. åpnet for at biokullanlegg for jordbruksformål og for kraft/varmeanlegg (CHP) kan støttes etter reglene for støtte til biogassanlegg. I tillegg kan solcelleanlegg gis støtte under forutsetning av at de bygges og driftes sammen med biovarme-, biogass- eller kraft/varme anlegg. Utvidelsen av pro-

grammets virkeområde innebærer en sterkere vektlegging av klimarelaterte tiltak.

3.2.3.10 Skogbruk

Skogbruk og trebasert industri er en viktig verdikjede i Norge. I 2015 var bruttoverdien av tømmer solgt til industrien på 3,4 mrd. kroner, og omsetningen i skogindustrien var på 36,5 mrd. kroner. Skogbruk og trebasert industri sysselsatte rundt 21 000 personer, hvorav rundt 6 100 i skogbruket.

Stående kubikkmasse i den norske skogen er på om lag 940 mill. m³ og den årlige tilveksten er på om lag 26 mill. m³. I 2016 endte tømmeravvirkningen i Norge til industriformål på 10,4 mill. m³. Tall tilbake til 1920-årene viser at det kun er sesongen 1989/90 som har dokumentert høyere hogstvolum.

Innvilgningsrammen til skogbruk over Landbrukets utviklingsfond var i 2016 på 214 mill. kroner. Av dette utgjør ordningen for tilskudd til nærings- og miljøtiltak i skogbruket (NMSK) totalt 177 mill. kroner. Fordelingen framgår av tabell 3.3.

Av det totale beløpet til NMSK ble det bevilget 104 mill. kroner til veibygging, taubane mv. i 2016. Det ble også bevilget 20 mill. kroner til skogsveier over statsbudsjettet på kapittel 1149, post 71. Det ble bygd og ferdigstilt 122 km med nye skogsbilveier og ombygd rundt 420 km eksisterende skogsbilveier. I tillegg ble det ferdigstilt 156 km nye traktorveier og 70 km ble ombygd. Totalt ble det investert 222 mill. kroner i skogsbilveier, hvor 87 mill. kroner ble finansiert med tilskuddsmidler. Det ble investert totalt 46 mill. kroner i traktorveier, der skogeierne mottok 11 mill. kroner i tilskudd.

Planteaktiviteten i Norge har økt de siste årene. Den positive utviklingen fortsatte i 2016. Mye av økningen skyldes at hogsten både i 2015 og 2016 var høy. I 2016 ble det satt ut 34,9 mill. skogplanter, 9 pst. flere enn i 2015. Selv om planteaktiviteten er stadig økende, er det også områder med mangelfull foryngelse etter hogst. Dette er særlig gjeldende etter hogst i skogreisingsstrøk hvor det ikke er tradisjon for å drive skogbruk. Det er kommunene som har ansvar for å etterse at foryngelsesplikten i skogbruksloven blir overholdt. Rutinene for å kontrollere foryngelsesplikten er forbedret, men oppfølgingen er mangelfull i enkelte kommuner.

Det ble bevilget 20 mill. kroner til skogbruksplanlegging med miljøregistreringer i 2016, og det ble avsluttet taksering av om lag 5,2 mill. daa. Det rapporteres om 10,5 mill. daa under arbeid. Fordi

Tabell 3.3 Fordeling av innvilgningsramme skogbruk for 2012–2016, mill. kroner.

	2013	2014	2015	2016
Nærings- og miljøtiltak i skogbruket	151	161	174	177
<i>Veibygging, taubane o.a.</i>	69	89	101	104
<i>Skogkultur, miljøtiltak og andre tiltak</i>	82	72	73	73
Kystskogbruket	10	5	2,5	3,5
Skogbruksplanlegging med miljøregistreringer	29	25	25	20
Kompetansetiltak	14	13	12,5	13,5
Totalt	204	204	214	214

Kilde: Landbruksdirektoratet

disse prosjektene går over flere år, svinger tallene for både ferdigstilt areal og areal under arbeid fra år til år, og det samme vil utbetalingene gjøre.

Skogbruksplan med miljøregistreringer gir skogeier et godt grunnlag for å planlegge effektiv drift av skogen gjennom hogst, planting og andre skogbrukstiltak, og for å ivareta hensynet til miljøverdier på en god måte. Av skogbruksplanmidlene har det også gått noe midler til innsynsløsningen Skogportalen hos NIBIO, som sammenstiller nødvendig miljøinformasjon fra ulike databaser slik at skogbruket kan ta hensyn til disse ved bl.a. hogst. Portalen er også et verktøy for skogbruket for dokumentasjon av miljøhensyn. Skogeierne har så langt satt til side nøkkelbiotoper for frivillige miljøhensyn, i hovedsak ikke-hogst. Dette utgjør rundt 4 pst. av det produktive arealet som er kartlagt til nå. Miljøregistreringer i skog har også vært et viktig grunnlag for frivillig vern av skog.

Skogbruk i kyststrøkene har særskilte utfordringer knyttet til bl.a. lav skogsveidekning, høy andel vanskelig terreng, eiendomsstruktur mv. Kystskogbruket omfatter kystfylkene fra Vest-Agder til Finnmark. Disse fylkene har betydelige skogressurser. Det er gitt midler til bl.a. utredninger om behov for og lokalisering av kaier og skogsbilveier.

Kunnskap er avgjørende for å skape en konkurransedyktig og bærekraftig trebasert verdikjede i Norge. Skogbrukets Kursinstitutt (Skogkurs) er en sentral aktør når det gjelder å utvikle og gjennomføre kompetansetiltak på skog- og utmarksområdet, rettet mot veiledningsapparat og skogeiere, skogsarbeidere og entreprenører over hele landet. Skogkursserien Aktivt skogbruk er et eksempel på denne aktiviteten, og det ble gjennomført over 500 slike kurs i 2016.

3.2.3.11 Konfliktforebyggende tiltak jordbruk – reindrift

Det ble avsatt 1,5 mill. kroner til konfliktforebyggende tiltak mellom jordbruk og reindrift i 2016. I tillegg ble det avsatt 1,45 mill. kroner til samme formål over reindriftsavtalen. Midlene forvaltes av Fylkesmannen i Sør-Trøndelag og nyttes hovedsakelig til gjerdebygging, men også til ekstraordinære tiltak for gjeting, føring og beiteundersøkelser. Det ble i 2016 innvilget i underkant av 2,4 mill. kroner til 11 prosjekter i fylkene Finnmark, Troms, Nordland, Nord-Trøndelag og Sør-Trøndelag. Fylkesmannen i Sør-Trøndelag vurderer ordningen som et viktig tiltak som kan bidra til å dempe til dels langvarige og større konflikter. I tillegg gir prosessen med utarbeiding av søknadene og tilhørende avtaler mellom partene, i seg selv et grunnlag for dialog og konfliktdeмпing. Søknadsmengden i 2016 er økt betraktelig fra 2015, noe som kan tyde på større interesse blant de aktuelle søkerne. Fylkesmannen i Sør-Trøndelag har utarbeidet en illustrativ veileder for tilskuddsordningen som er distribuert til aktuelle fylkesmenn og kommuner.

3.3 Økt verdiskaping – inntekts- og kostnadsutviklingen

3.3.1 Inntektsutvikling

Fra 2015–2017 er bruttoinntektene i jordbruket beregnet å øke med ca. 736 mill. kroner, mens kostnadene (inkl. realrentekostnaden) øker med ca. 659 mill. kroner. *Vederlag til arbeid og egenkapital* for jordbrukssektoren øker dermed med 77 mill. kroner fra 2015 til 2017.

Tabell 3.4 Utviklingen i inntekter og kostnader, samt vederlag til arbeid og egenkapital iflg. BFJs normaliserte regnskaper.

	2015	2016	2017*	16/15	17*/16	17*/15
Produksjonsinntekter	32 594	33 717	33 717	3,4 %	0,0 %	3,4 %
Direkte tilskudd	10 750	10 502	10 363	-2,3 %	-1,3 %	-3,6 %
Sum inntekter, mill. kr	43 344	44 219	44 080	2,0 %	-0,3 %	1,7 %
Driftskostnader	20 081	20 585	20 634	2,5 %	0,2 %	2,8 %
Kapitalkostnader	8 725	8 575	8 831	-1,7 %	3,0 %	1,2 %
Sum kostnader, mill. kr	28 806	29 160	29 465	1,2 %	1,0 %	2,3 %
Vederlag arbeid og egenkapital, mill. kr	14 538	15 059	14 615	3,6 %	-2,9 %	0,5 %
Antall årsverk	45 800	44 700	43 800	-2,4 %	-2,0 %	-4,4 %
Kroner per årsverk	317 400	336 900	333 700	6,1 %	-0,9 %	5,1 %
Verdi jordbruksfradrag, kr per årsverk	29 500	27 800	26 300			-10,8 %
Totalt, kr per årsverk	346 900	364 700	360 000	5,1 %	-1,3 %	3,8 %

* Budsjett.

Kilde: BFJ

Tabell 3.4 viser utviklingen i vederlag til arbeid og egenkapital fra 2015 til budsjetterte tall for 2017 ifølge BFJs normaliserte regnskaper. Tabellen viser også resultat per utført årsverk i sektoren, og resultat inkl. verdien av jordbruksfradraget ved ligningen.

Årets beregninger viser en økning i vederlag til arbeid og egenkapital fra 2015 til 2016 på 6,1 pst., eller 19 500 kroner per årsverk, ekskl. verdien av jordbruksfradraget. Fra 2016 til 2017 budsjetteres det med en reduksjon på 0,9 pst., tilsvarende 3 200 kroner per årsverk. Inntektsveksten per årsverk fra 2015 til 2016 er vesentlig sterkere enn det som ble lagt til grunn i fjorårets oppgjør, og klart sterkere enn for gjennomsnittet for lønns-mottakerne. Det er budsjettert med en reduksjon fra 2016 til 2017, blant annet som følge av økt overproduksjon, høy etterbetaling på melk som er regnskapsført i 2016 og lavere rentefall enn beregnet i fjor. For oppgjørene under denne regjeringen (2014–2017), har vederlaget til arbeid og egenkapital økt med 18,1 pst., til tross for økt overproduksjon og redusert verdi av jordbruksfradraget som følge av lavere skatt på alminnelig inntekt. Lønnsveksten er i samme periode anslått til 7,1 pst. av SSB.

Referansebrukene

Referansebrukene er basert på NIBIOs driftsgranskinger, som gir data på foretaksnivå. Bereg-

ningsprinsippene er forskjellige fra Totalkalkylen på noen områder, bl.a. føres avskrivningene etter historisk kostnad, og lånt kapital godtgjøres med betalt nominell rente. I Totalkalkylen inflasjonsjusteres kapitalsaldoen før beregning av kapitalslit og lånt kapital godtgjøres med normalisert realrente. Dette gir ulik utvikling i kapitalkostnadene mellom enkeltår. I tillegg føres inntekter i Totalkalkylen på produksjonsåret, blant annet føres etterbetaling fra samvirkene på produksjonsåret. I referansebrukene føres etterbetalinger på utbetalingsåret. Tabell 3.5 viser BFJs beregninger av vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk, inkl. virkningen av jordbruksfradraget, for referansebrukene i årene 2015 til 2017.

Referansebruksberegningene for perioden 2015–2017 viser meget god inntektsutvikling for referansebrukene med melk, egg og poteter. For svin og lam er utviklingen svak som følge av økende overproduksjon og fallende produsentpriser. Tallene viser også at større bruk har større inntekt, målt per årsverk, enn mindre bruk, men utviklingen i perioden 2015–2017 er jevnere enn de siste årene. For melkebruk viser utviklingen fra 2016–2017 at små og mellomstore bruk fikk en klart høyere vekst i tilskudd enn store bruk. Større sauebruk taper mer på prisfallet som følge av overproduksjon enn mindre sauebruk som følge av høyere produksjon per årsverk. Sortert etter geografi, er det relativt lik inntektsvekst mellom brukene med melkeproduksjon, med unntak

Tabell 3.5 Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk på referansebrukene, inkl. volumframregning fra regnskapsåret 2015 og inntektsverdi av jordbruksfradraget (kroner per årsverk).

	2015	2016	2017	15 til 16	16 til 17	15 til 17
1 Melk. 28 årskyr, landet	370 400	382 000	390 100	11 600	8 100	19 700
2 Korn. 387 dekar, landet	275 700	280 600	270 700	4 900	-9 900	-5 000
3 Sau. 160 vinterfôra, landet	241 900	206 500	185 600	-35 400	-20 900	-56 300
4 Melkegeit. 127 årsgeiter, landet	427 800	434 100	437 500	6 300	3 400	9 700
5 Svin/korn. 46 avlssvin, landet	472 400	464 000	404 000	-8 400	-60 000	-68 400
6 Egg/planteprod. 7.100 høner, landet	385 300	396 200	461 800	10 900	65 600	76 500
7 122 daa poteter + 451 daa korn, landet	327 100	345 600	356 600	18 500	11 000	29 500
8 30 ammekyr, landet	303 500	302 700	306 900	-800	4 200	3 400
9 51 dekar frukt og bær, landet	375 400	373 300	368 100	-2 100	-5 200	-7 300
10 Fjørfe-slakt og planteprodukter, landet	464 600					
11 Økologisk melk. 24 årskyr, landet	356 800	368 300	378 600	11 500	10 300	21 800
12 Melk. 15 årskyr, landet	310 900	316 100	324 100	5 200	8 000	13 200
13 Melk. 45 årskyr, landet	409 000	428 100	434 900	19 100	6 800	25 900
14 Melk. 63 årskyr, landet	442 700	464 200	468 600	21 500	4 400	25 900
15 Melk. 31 årskyr, Østlandets flatbygder	416 500	429 800	430 800	13 300	1 000	14 300
16 Melk. 26 årskyr, Østl. andre bygder	391 000	400 300	407 900	9 300	7 600	16 900
17 Melk. 37 årskyr, Agder/Rogal. Jæren	391 000	410 600	419 900	19 600	9 300	28 900
18 Melk. 25 årskyr, Ag./Ro. andre bygder	349 100	360 300	369 400	11 200	9 100	20 300
19 Melk. 28 årskyr, Vestlandet	338 700	348 800	356 700	10 100	7 900	18 000
20 Melk. 31 årskyr, Trøndelag	370 400	382 500	389 700	12 100	7 200	19 300
21 Melk. 25 årskyr, Nord-Norge	375 600	388 500	395 700	12 900	7 200	20 100
22 Korn. 235 daa, Østlandet	115 900	111 900	93 200	-4 000	-18 700	-22 700
23 Korn. 870 daa, Østlandet	475 400	497 800	500 200	22 400	2 400	24 800
24 310 dekar korn + 22 avlssvin, Trøndelag	406 100	394 700	351 700	-11 400	-43 000	-54 400
25 Sau. 134 vinterfôra, Vestlandet	206 400	178 400	163 100	-28 000	-15 300	-43 300
26 Sau. 171 vinterfôra, Nord-Norge	301 100	266 800	245 900	-34 300	-20 900	-55 200
27 Sau. 278 vinterfôra, landet	273 800	227 500	198 100	-46 300	-29 400	-75 700

Kilde: BFJ

for brukene på Østlandet. Det henger sammen med prioriteringene av arealtilskudd til grovfôr i inneværende avtale.

Til tross for økte avlinger og redusert gjødselpris i 2017, er utviklingen i kornøkonomien svakere på referansebrukene. Det skyldes delvis at det tar tid før de økte avlingene påvirker norma-

lårsavlingen som legges til grunn i referansebrukene, og at BFJ budsjetterer med samme pris i 2017 som i 2016, fordi målprisen fra 1.7 regnskapsføres på avlingsåret.

BFJ har ikke regnet fram regnskapsresultatet for fjørfe (referansebruk 10) til 2016 og 2017. Nemnda skriver: «Markedet for kylling har vært

Tabell 3.6 Lønnsutviklingen for lønnsmottakere.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Lønnsvekst	3,7 %	4,2 %	4,0 %	3,9 %	3,1 %	2,8 %	1,7 %	2,4 %	3,1 %

Kilde: SSB og Revidert Nasjonalbudsjett 2017

preget av store omskiftinger med endringer i markedsandeler og ulike tilpasninger til markedssituasjonen. Næringen har også gått over til narasinfritt fôr. På grunn av store utfordringer knyttet til volum og kostnadsendringer i kyllingproduksjonen, har Budsjettnemnda ikke funnet godt nok faglig grunnlag for å regne fram referansebruket til 2016 og 2017 i årets beregninger.»

Fra 2015 er det ikke lenger noe særskilt samdriftsregelverk. Fra årets beregninger har Budsjettnemnda derfor tatt ut referansebruket med samdrift i melkeproduksjon. Brukene som lå til grunn for samdriftsberegningene er plassert sammen med øvrige melkebruk av tilsvarende størrelse.

Lønnsutvikling for andre grupper

Tabell 3.6 viser årslønnsveksten for alle grupper lønnsmottagere, ifølge Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene, t.o.m. inntektsåret 2016. Det er lagt til grunn en inntektsvekst på 2,4 pst. for 2017, og 3,1 pst. for 2018, som anslått av SSB.

3.3.2 Kostnadsutvikling og investeringer

Totalkalkylen viser moderat kostnadsvekst i perioden 2015 til 2017. De siste to årene sett under ett har jordbruket, iflg. BFJ, hatt en samlet kostnadsøkning på 2,3 pst. Som det framgår av tabell 3.4, økte driftskostnadene med 2,5 pst. fra 2015 til 2016, med moderate økninger på flere poster. Kapitalkostnadene gikk ned med 1,7 pst. som følge av rente-reduksjon.

Fra 2016 til 2017 regner BFJ med en samlet kostnadsøkning på 1,0 pst. Driftskostnadene er budsjettert å øke med 0,2 pst. Kostnadsveksten er størst for energi, delvis som følge av økt mineraloljeavgift, mens reduserte gjødselpriser bidrar til at gjødselkostnaden reduseres med over 12 pst. Kapitalkostnadene, inkl. realrente, er budsjettert å øke med 3,0 pst. fra 2016 til 2017. Kapitalslit og leasingkostnadene øker, mens realrentekostnaden er om lag uendret.

De siste ti årene har bruttoinvesteringene i jordbruket inkl. leasing økt med vel 23 pst. i nominelle verdier, men registrerte investeringer varie-

rer en del fra år til år. Målt i faste priser var det en reduksjon i investeringvolumet på om lag 8 pst. den siste tiårsperioden, men en økning på knapt 7 pst. siden 2014. Målt i faste priser (volum) nådde investeringene sitt laveste nivå etter opptrappingen på 70-tallet i 2001. Figur 3.10 viser utviklingen i bruttoinvesteringene og inngåtte leasingkontrakter i faste priser etter 1970.

3.3.3 Utvikling i sysselsetting

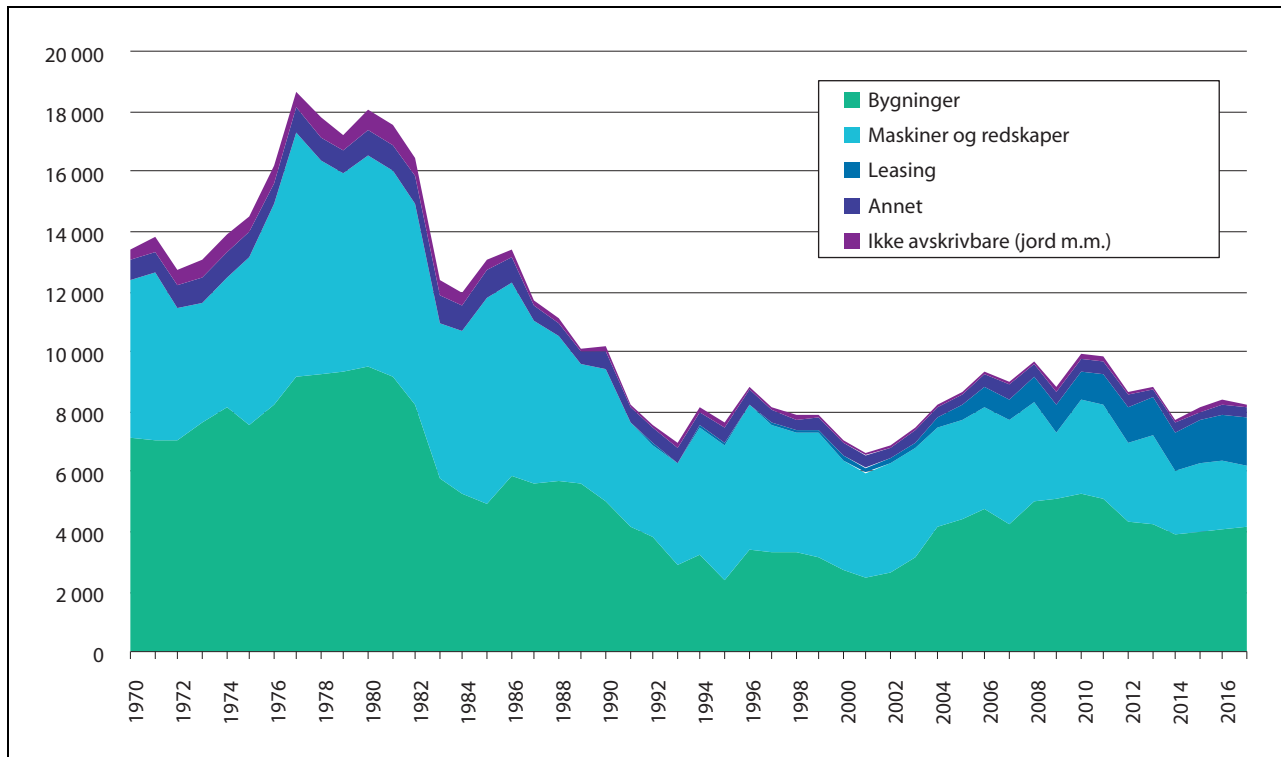
Jordbruket stod for 1,8 pst. av samlet sysselsetting i Norge i 2015, mot 4,1 pst. i 1999. I tillegg leverer mange foretak varer og tjenester til landbruket, og det er en omfattende virksomhet knyttet til foredling og omsetning av landbruksvarer.

Tabell 3.7 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter i drift og antall årsverk siden 1989. Fra 2000-tallet var den gjennomsnittlige årlige nedgangen i antall årsverk 4,1 pst. Etter 2010 har den årlige nedgangen vært klart lavere. Med grunnlag i en ny arbeidsforbrukstelling fra SSB regnes det nå med en reduksjon på om lag 2 pst. per år. Reduksjonen i antall jordbruksbedrifter er også avtagende og er nå på i underkant av 2 pst. per år.

3.3.4 Strukturutvikling

Antall jordbruksbedrifter er redusert med 22,3 pst., eller om lag 11 800 bedrifter, fra 2005 til 2016, jf. tabell 3.7. Gjennomsnittlig areal per jordbruksbedrift har økt fra 195 daa i 2005 til 239 daa i 2016. Det har vært en vesentlig strukturendring i alle produksjoner. I 2016 var det 8 489 jordbruksforetak med melkeproduksjon. Dette innebærer en reduksjon i antall bedrifter med melkeproduksjon på over 60 pst. i perioden 1999 til 2016. Gjennomsnittlig antall melkekyr per melkebruk har økt fra 13,8 i 1999 til 26 i 2016. I jordbruksoppgjøret 2014 ble særreglene for samdrift fjernet i kvote- og produksjonstilskuddsregelverket. Antall melkeproduksjonsforetak som leier inn kvote, har i perioden 2009 til 2016 økt fra 746 til 2 797. I 2016 var i overkant av 240 mill. liter kvote leid ut.

Antall daa korn per bedrift med kornproduksjon økte fra 194 daa i 2005 til 258 daa i 2016. I samme periode økte gjennomsnittlig potetareal fra

Figur 3.10 Utvikling i bruttoinvesteringer, faste priser. Mill. kroner.

Kilde: BFJ

28 til 64 daa, og gjennomsnittlig grønnsaksareal fra 45 til 95 daa per foretak. Gjennomsnittlig sauebesetning økte fra 55 til 65 sauer. Antallet verpehøner per bedrift økte fra ca. 4 000 til 7 400, når bedrifter med under 500 høner holdes utenom. Gjennomsnittlig besetningsstørrelse for jordbruksbedrifter med purker økte fra 47 til 82 purker per bedrift i samme periode. Gjennomsnittstall for antall dyr eller daa preges av at mange bedrifter har flere produksjoner, hvor noen er mer typiske tilleggsproduksjoner. Strukturutviklingen innebærer likevel generelt at bedriftene spesialiseres.

Arealet til jordbruksbedrifter som går ut av drift, overtas i stor grad av andre jordbruksbedrifter og i hovedsak ved leie. Statistikken viser imidlertid betydelig regional variasjon. Andelen leid areal er i gjennomsnitt ca. 44 pst. og andelen har vært stabil de siste årene. I åtte av fylkene er andelen leid jord over 50 pst.

3.3.5 Produktivitet

Produktivitetsveksten i jordbruket er høy. Jordbrukssektoren har, de siste 10 årene, hatt en vekst i brutto arbeidsproduktivitet på i gjennomsnitt 4,0 pst. per år. Tallgrunnlaget indikerer at produktivitetsveksten har vært mindre de siste årene enn tidligere i perioden. Tilsvarende produktivetsmå for norsk industri (bruttoprodukt per timeverk) viser en gjennomsnittlig årlig vekst på 1,4 pst. de siste ti år, ifølge Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppkjørene. Gjennomsnittlig vekst i Fastlands-Norge var 0,7 pst, jf. figur 3.11.

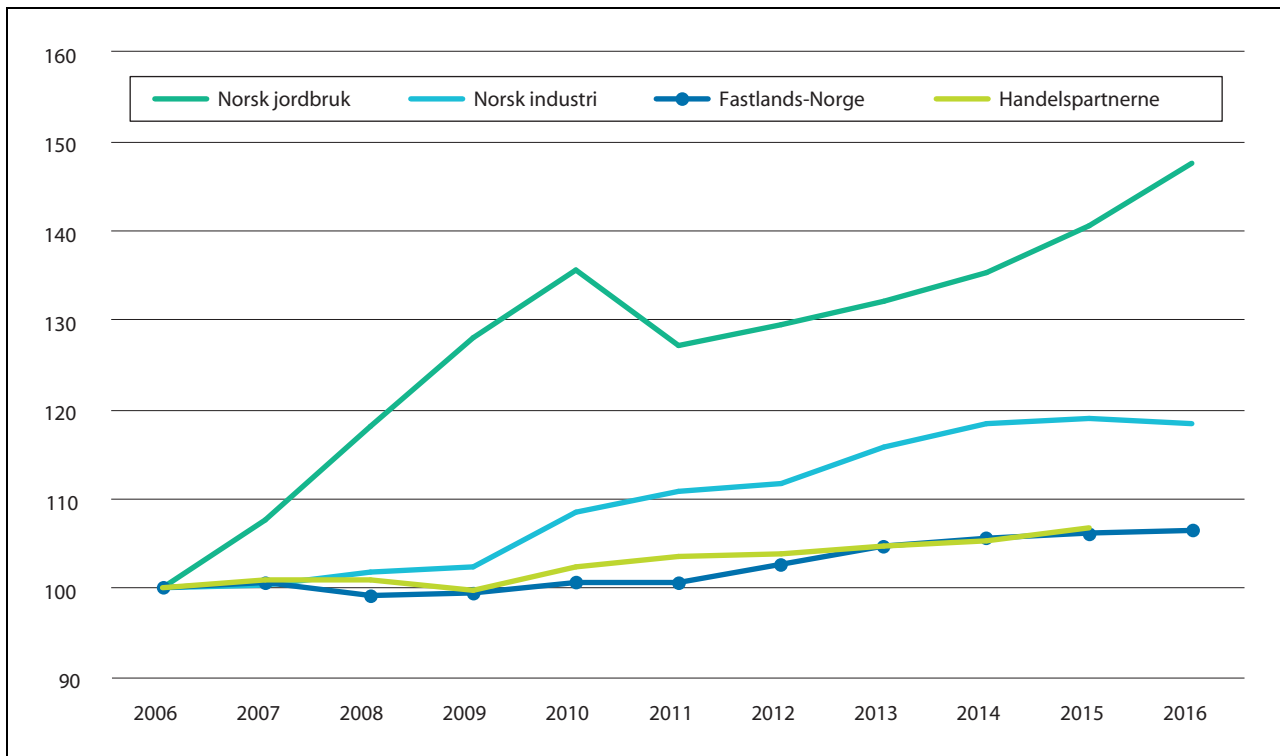
Total faktorproduktivitet i jordbruket har økt med 2,8 pst. per år de siste 10 årene. I industrien økte totalproduktiviteten med 0,9 pst., mens den i andre vareproduserende næringer i Fastlands-Norge gikk ned med 0,1 pst, ifølge Statistisk sentralbyrå.

Tabell 3.7 Antall jordbruksbedrifter og årsverk i 1 000 stk. for landet, 1999–2017.

År	1999	2005	2013	2014	2015	2016	2017	2018 ¹
Antall jordbruksbedrifter	70,7	53,0	43,7	43,0	42,0	41,2	40,5	39,7
Antall årsverk	81,6	63,5	48,1	46,9	45,8	44,7	43,8	42,9

¹ Foreløpige tall.

Kilde: BFJ

Figur 3.11 Utvikling i brutto arbeidsproduktiviteten.

Kilde: BFJ og Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppjørene

3.3.6 Overføringene til jordbruket

OECDs PSE-analyser (Producer Support Estimate) viser næringsstøttens andel av jordbrukets samlede brutto inntekt. Beregningene omfatter både budsjettstøtte og virkning av importvernet (skjermingsstøtte), dvs. forskjellen mellom verdensmarkedspris og norsk pris. Beregningene skal i prinsippet gi et totalmål for støtten til produsentene. For Norges del er jordbruksfradraget i skatteligningen eksempel på avgiftslettelse som også inkluderes i beregningene. PSE-prosenten gir med andre ord en indikasjon på støttenivået. Den gir ikke grunnlag for en nøyaktig sammenligning mellom land, fordi det varierer hvor stor andel av jordbruksproduksjonen og hvilke virkemidler som er inkludert.

Netto overføringer i faste kroner var høyest i siste halvdel av 1980-årene, og har deretter hatt en nedadgående trend. Etter 2007 har det vært en viss økning i realverdien av totaloverføringene, ifølge OECD. Norge har, sammen med Sveits, Sør-Korea, Japan og Island, den mest omfattende jordbruksstøtten blant OECD-landene.

Støttenivået i Norge målt ved PSE-prosenten har i gjennomsnitt vært om lag 60 de siste årene.

Prosenten har variert en del fra år til år, særlig pga. svingninger i verdensmarkedspriser på en rekke landbruksprodukter. PSE-prosenten i gjennomsnitt for OECD-land var 17 i 2015. Endringer i PSE-prosenten kan skyldes både endringer i det interne støttenivået og valutakurser. Endringer i verdensmarkedspriser vil ha særlig stor betydning. Tabell 3.8 gir en oversikt over PSE for Norge og sammenlignbare land.

OECDs system for støtte målt i PSE kan ikke sammenlignes direkte med WTOs inndeling av internstøtte, bl.a. fordi WTO-beregningene benytter administrerte priser og verdensmarkedspriser fra 1986–1988 til å beregne «skjermingsstøtten». WTO-beregningene angir derfor ikke et lands oppdaterte skjermingsstøtte. Når det gjelder Norges forpliktelser på internstøtte, vises det til kapittel 5.2.

CSE (Consumer Support Estimate) er et uttrykk for den implisitte skatt som pålegges forbrukerne som følge av landbrukspolitikken (negativ verdi fordi det er en overføring fra forbrukerne). Norges prosentvise CSE var i 2015 på -44 pst. I gjennomsnitt for OECD-land var CSE på -8 pst.

Tabell 3.8 Gjennomsnittlig PSE for Norge og andre land.

	1986–88	1995–97	2013–15	2013	2014	2015
OECD-gjennomsnitt	37	30	18	18	18	17
EU	39	34	19	20	18	19
Norge	70	66	60	57	60	62
Sveits	78	66	56	49	56	62
Island	77	60	49	42	50	56
Japan	64	58	48	52	49	43
Sør-Korea	70	67	50	51	49	49

Kilde: OECD (2016), Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2016

3.4 Bærekraftig utvikling – miljø og klima

3.4.1 Miljø og klima

I dette kapitlet rapporteres det på målsettingen om bærekraftig landbruk. Det vises for øvrig til rapportene *Jordbruk og miljø 2016* utgitt av SSB og *Produksjon og omsetning av økologiske landbruksvarer 2016* utgitt av Landbruksdirektoratet, samt nettbasert miljø- og klimastatistikk fra Landbruksdirektoratet, miljøstatus.no, vann-nett.no og SSB sine nettsider.

Norsk landbruk har lange tradisjoner for bærekraftig forvaltning som tar hensyn til miljø, kulturlandskap og biologisk mangfold. Utvikling i kunnskap og virkemidler har bidratt til at aktiviteten på mange områder er mer miljøvennlig i dag enn for 20-30 år siden. Målretting i utvikling av miljøvirkemidlene har over tid stått sentralt.

Klimagassutslippene fra jordbruket utgjorde 8,3 pst. av de totale norske utslippene i 2015. All matproduksjon starter med fotosyntesen. I utgangspunktet er derfor alt jordbruk basert på opptak av CO₂. Jordbruksaktiviteter og særlig husdyrhold er imidlertid også opphav til utslipp av klimagasser, hovedsakelig i form av metan (CH₄) og lystgass (N₂O). Jordbrukets utslipp av klimagasser var i 2015 på 4,5 mill. tonn CO₂-ekvivalenter. Utslippene fra jordbruket økte med 1,0 pst. fra 2014 til 2015. Jordbrukets utslipp har blitt redusert med 5,3 pst. fra 1990 til 2015¹. Det har i samme periode vært en økning i de totale nasjo-

¹ Endringen i jordbrukets klimagassutslipp er endret i regnskapet for 2015. Det skyldes i hovedsak at SSB har brukt feil tall for melkeku i perioden 2009 og frem til 2014. Dette ble korrigert i regnskapet som ble presentert i desember 2016.

nale klimagassutslippene på 4,2 pst. Færre storfe, grunnet økt effektivitet i melkeproduksjonen, og redusert bruk av gjødsel er hovedårsakene til nedgangen i utslipp fra jordbruket. Ammoniakkutslippene til luft er fortsatt høyere enn hva Norge er forpliktet til internasjonalt i Gøteborgprotokollen og EØS-avtalen. Utslippene kommer i hovedsak fra lagring og spredning av husdyrgjødsel. Det er imidlertid stor usikkerhet knyttet til utslippene fra jordbruket grunnet betydelig usikkerhet knyttet til utslippstallene og at tiltak i jordbruket som bidrar til faktiske reduksjoner i utslipp ikke fanges opp i utslippsregnskapet.

Reduksjon av vannforurensning (avrenning av jord, næringsstoff og plantevernmidler) er en viktig del av miljøarbeidet i jordbruket. Samlet gjennomføring av ulike jordarbeidingstiltak, grasdekte arealer m.m. i kornområdene, har redusert erosjonsrisikoen på de dyrkede arealene, men ikke tilsvarende det som har vært forventet effekt av tiltakene. I følge NIBIO har mer nedbør og ustabile vintre gitt økt avrenning som kamouflerer effekten av iverksatte tiltak. Effektene nedstrøms er også påvirket av andre prosesser, som spredt avløp fra husholdningskloakk og værforhold. Etter vannforskriften skal alle vannforekomster ha god økologisk status innen 2021. Forvaltningsplaner for alle vannområdene ble godkjent av Klima- og miljødepartementet i 2016 med ny gjennomføringsperiode fra 2018–2021.

Bioforsk gjorde en revidert karakterisering av vannforekomster i jordbruksområder i 2015². I sitt arbeid kom de til følgende: *Analysen viser at ca. 53% av elvesegmentene ikke er påvirket av jordbruk, til tross for at karakteriseringen sier det motsatte. Ca. halvparten av vannforekomstene (1 614)*

² Bioforsk-rapport nr. 53/2015.

kan deles i en påvirket og en upåvirket del, mens 1 108 er påvirket i sin helhet og 311 er helt upåvirket av jordbruk. Til tross for at metodikken og kartgrunnlaget er relativt grovt, tilsier beregningene at mer enn halvparten av de berørte vannforekomstene bør vurderes for omkarakterisering og/eller oppdeling.

Jordbrukslandskapet mangfold og kombinasjon av natur- og kulturverdier er en karakteristisk og viktig del av landskapet i Norge. Ulike naturgitte forhold har gitt stor variasjon i produksjonsmåter og ressursutnyttelse i ulike deler av landet, med tilhørende særpregede kulturlandskap. Endringer i driftsmetoder har gitt et jordbrukslandskap preget av både elementer fra historisk bruk og moderne driftsmetoder.

3.4.1.1 Nasjonalt miljøprogram

Nasjonalt miljøprogram har som hovedmål å sikre et åpent og variert jordbruks- og kulturlandskap, og å sikre at et bredt utvalg av landskapstyper og særlige verdifulle biotoper og kulturmiljøer ivaretas og skjottes. Det skal også bidra til at jordbruksproduksjonen fører til minst mulig forurensing og tap av næringsstoffer til luft og vann.

Programmet består av både tilskuddsordninger og miljøkrav i *forskrift om produksjonstilskudd og avløsertilskudd i jordbruket*. Til og med 2014 var også forskrift om miljøplan en del av programmet. Elementene i miljøplan følges nå dels opp i forskrift om produksjonstilskudd og dels gjennom KSL-systemet. Nasjonalt miljøprogram ble revurdert i 2012 med virkningsperiode fra 2013 til 2016, som senere er utvidet til og med 2017. Nasjonalt miljøprogram inneholder retningslinjer for utformingen av regionale miljøprogram.

Areal- og kulturlandskapstilskuddet og tilskudd til dyr på beite

De store ordningene over nasjonalt miljøprogram er areal- og kulturlandskapstilskuddet og tilskudd til dyr som beiter på innmark og utmark. Kulturlandskapet er landskap påvirket av menneskelig aktivitet. Virkemidlene skal bl.a. stimulere til et åpent og variert kulturlandskap og bevaring av det biologiske mangfoldet i jordbrukets kulturlandskap. Endringer i jordbruksareal i drift er omtalt i kapittel 3.2.1.

I jordbruksoppkjøret 2015 ble det bestemt at Areal- og kulturlandskapstilskuddet skulle evalueres. NIBIO leverte evalueringsrapport i desember 2016. Evalueringen er omtalt i kapittel 7.

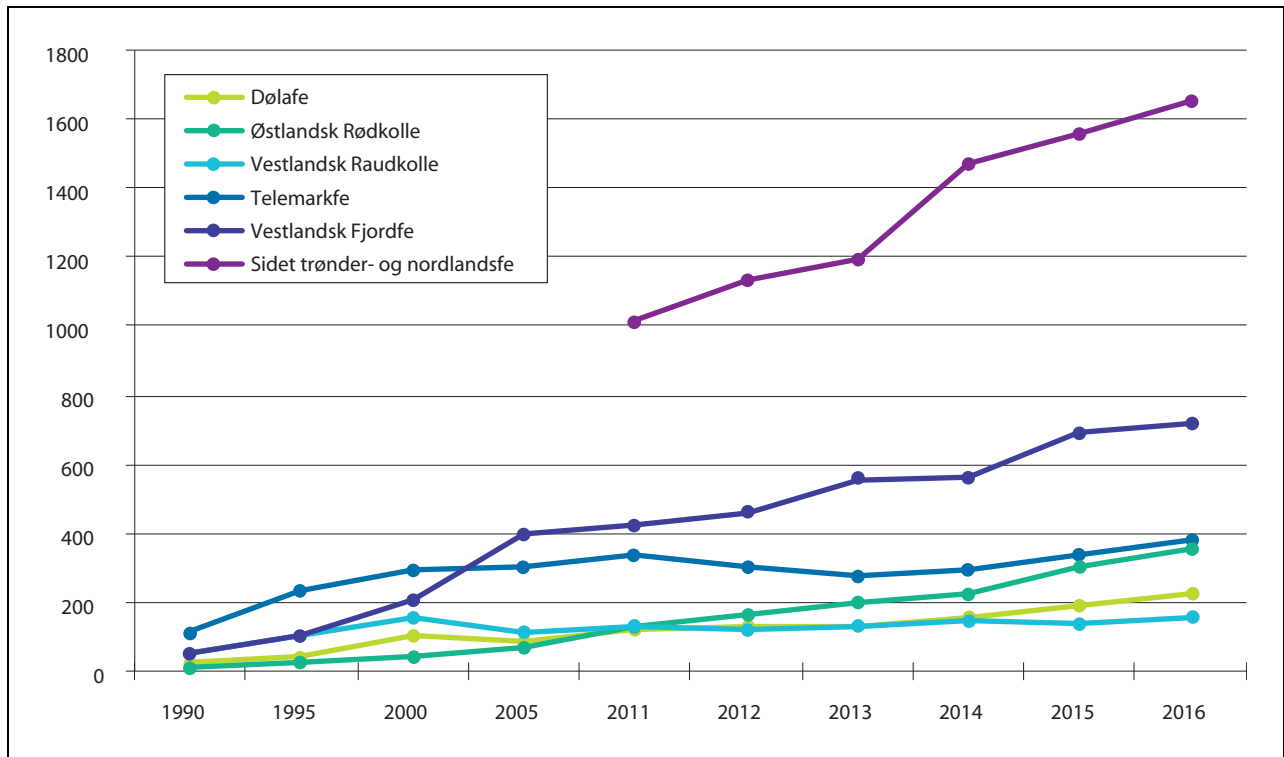
Det var registrert om lag 2,4 mill. beitedyr i utmark i 2016. Antall storfe på utmarksbeite har økt hvert år siden 2007, og det var 4 150 flere storfe på utmarksbeite i 2016 enn i 2015. Det ble også registrert en økning i antall sau og geit på beite i utmark sammenlignet med 2015 (83 580 flere sau og 2 750 flere geiter). Om lag 69 pst. av alle beitedyr var på utmarksbeite i 2016, for sau var andelen 85 pst. og for storfe 29 pst., jf. figur 3.3.

Genetiske ressurser – Bevaringsverdige husdyrraser

Hovedkriteriene for å definere en bevaringsverdig rase går fram av Norsk genressurssenters *Handlingsplan for bevaringsverdige husdyrraser 2016–2019*. Hovedkriteriene er at rasen skal være nasjonal og ha en truet populasjonsstørrelse. Kravet er at det er under 3000 avlshundyr i populasjonen (gjelder artene sau, geit, hest og storfe). Målet med arbeidet for de bevaringsverdige husdyrrasene er at de skal komme opp i en stor nok populasjon til at de ikke lenger regnes som truet. Å sikre de bevaringsverdige husdyrrasene bidrar til å beholde valgmuligheter og livsgrunnlag for fremtidens landbruk. I tillegg til særegen kjøtt- og melke kvalitet, nyttiggjør de nasjonale husdyrrasene seg særlig av ressurser i kulturlandskapet som ofte ikke er egnet eller tilgjengelig for andre raser og mer intensiv produksjon. Beiting på slike arealer fremmer et åpent landskap og det biologiske mangfoldet.

Norsk genressurssenter har et overordnet ansvar for genressursarbeidet for de nasjonale husdyrrasene, og et særskilt ansvar for å følge opp og støtte rasene som er truet eller kritisk truet. I Norge er 18 av de nasjonale småfe-, storfe- og hesterasene i landbruket regnet som bevaringsverdige og definert som truet eller kritisk truet etter standard fra FNs organisasjon for ernæring og landbruk (FAO). Det genetiske materialet hos disse husdyrrasene vil kunne gå tapt dersom de ikke lenger benyttes i landbruksproduksjonen og inngår i videre avl.

Fra og med 2016 er tilskudd til bevaringsverdige husdyr på nasjonalt og regionalt nivå slått sammen til én ordning. Den nasjonale tilskuddsordningen omfatter nå også bevaringsverdige småfe og hest i tillegg til bevaringsverdige storferaser. Forskrift for ordningen ble iverksatt fra og med 1.7.2016 med første søknadsomgang i 2017. Figur 3.12 viser utviklingen i antall avlshundyr for storfe fra 1990–2016.

Figur 3.12 Utviklingen i antall avlshunndyr, storfe, fra 1990–2016. Registrert i Kuregisteret.

Kilde: Norsk genressurscenter

Handlingsplan for redusert risiko ved bruk av plantevernmidler

Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler gjelder for perioden 2016–2020. Planen fastsetter mål og tiltak for å redusere risiko for helse og miljø ved bruk av plantevernmidler og for å redusere avhengigheten av kjemiske plantevernmidler.

I 2016 ble det bevilget midler til en rekke prosjekter. Flere av prosjektene gjelder integrert plantevern, herunder utvikling av «verktøy» som legger til rette for at yrkesbrukere kan bruke alternativer til kjemiske plantevernmidler.

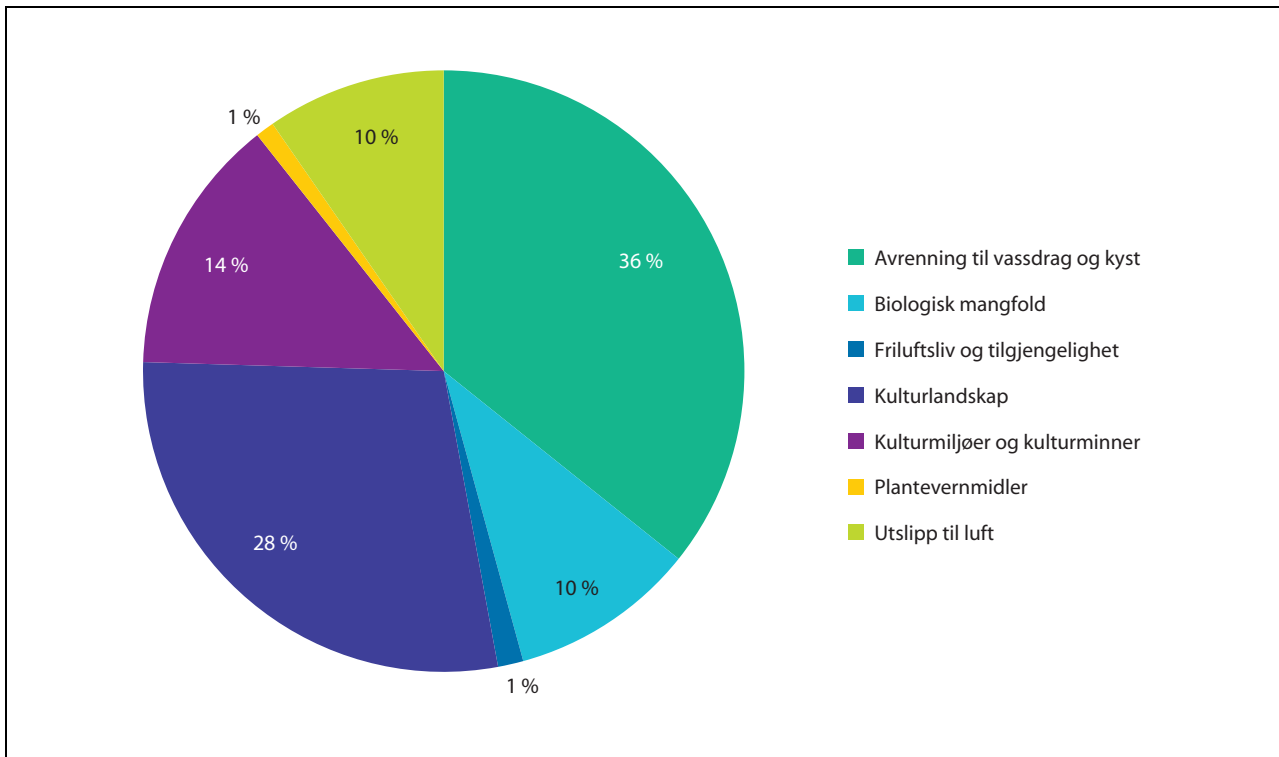
Forvaltningen av midler over handlingsplanen er flyttet fra Landbruks- og matdepartementet til Landbruksdirektoratet fra og med 2017. Det er nedsatt en referansegruppe med medlemmer fra Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag, Klima- og miljødepartementet og Mattilsynet. Landbruks- og matdepartementet leder gruppen og Landbruksdirektoratet har sekretariatsansvaret.

3.4.1.2 Regionale miljøprogram

Regionale miljøprogram (RMP) ble innført i 2005. Tilskuddene skal stimulere til økt miljøinnsats i jordbruket ut over det som er mulig gjennom

nasjonale ordninger. Hvert fylke har et eget miljøprogram som dekker en rekke miljøtemaer. De regionale miljøprogrammene (RMP) omfatter en sentral del av de mest målrettede tiltakene og virkemidlene over jordbruksavtalen. Formålet er bevaring og skjøtsel av naturmangfold, kulturminner og kulturmiljøer i kulturlandskapet og redusere forurensing til vann og luft. I 2013 ble de regionale miljøprogrammene rullert med ny virkningsperiode til og med 2017. I Meld. St. 11 (2016–2017) er virkningsperioden for RMP utvidet til ut 2018. Det er fastsatt en nasjonal meny av tiltak som fylkene kan velge fra, basert på sine største miljøutfordringer. I tillegg ble nytt elektronisk kartbasert søknads- og saksbehandlingssystem (eStil) tatt i bruk ved søknadsomgangen høsten 2013. Totalt 81 pst. søkte elektronisk i 2016. Det nye systemet innebærer en mer enhetlig rapportering og en enklere og mer effektiv forvaltning av ordningen.

I 2016 ble det gjennomført tiltak hos 20 400 foretak for 419 mill. kroner innenfor de regionale miljøprogrammene. Figur 3.13 viser den totale fordelingen av tiltak per hovedområde. De største tiltaksområdene var avrenning til vassdrag og kyst (36 pst.), og kulturlandskap (28 pst.). Oppslutningen om Miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel, som er spesielt innrettet mot å redusere utslipp til

Figur 3.13 RMP-midler fordelt på hovedområder i 2016.

Kilde: Landbruksdirektoratet

luft, har økt betydelig de siste årene, og 10 pst. av midlene gikk til dette formålet i 2016.

Det er stor variasjon i prioriteringer av tiltak mellom de ulike fylkene, jf. figur 3.14. Fylker med stor andel korndyrking bruker en betydelig andel av midlene til tiltak for å redusere erosjon og næringsstoffavrenning, mens de øvrige fylkene særlig vektlegger tiltak som hindrer gjengroing og ivaretar verdifulle kulturlandskap og naturtyper. Den ulike prioriteringen av tiltak mellom fylker er i tråd med intensjonen for ordningen.

3.4.1.3 Miljøvirkemidler i Landbrukets utviklingsfond

Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) og tilskudd til drenering

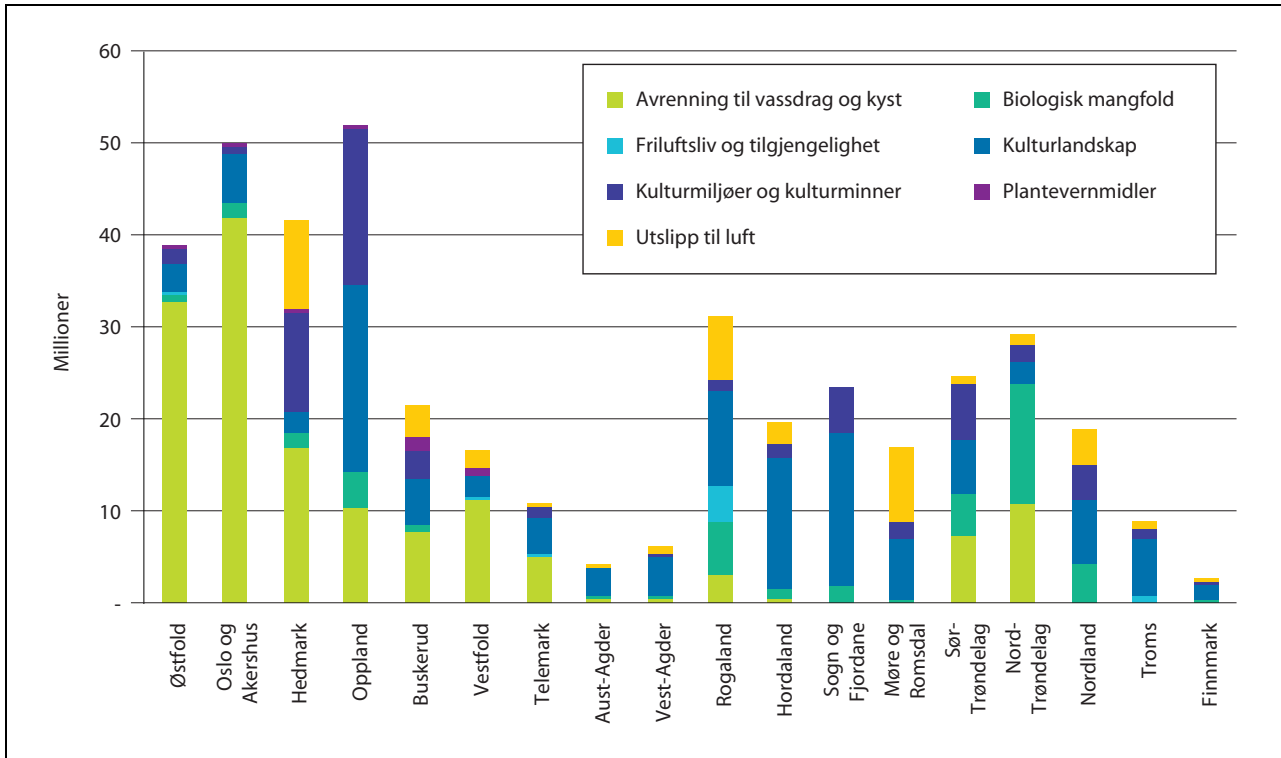
Formålet med Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) er å ivareta natur- og kulturminneverdiene i kulturlandskapet, samt redusere forurensningen fra jordbruket. Ordningen skal gi mer målrettet innsats med utgangspunkt i lokale behov, utfordringer og målsettinger.

Ordningen forvaltes av kommunene og bevilgningen for 2016 var på 175 mill. kroner, herav 80 mill. kroner øremerket dreneringsordningen. I tillegg ble det tilbakeført midler på SMIL-ordning

gen pga. utgåtte arbeidsfrister på tidligere innvilgede prosjekter. Totalt ble det i 2016 innvilget midler til nær 3 000 prosjekter med samlet tilsagn på nær 120 mill. kroner. Om lag 58 pst. av midlene ble i 2016 innvilget til tiltak for å fremme verdier i kulturlandskap, kulturmiljøer og biologisk mangfold, mens 33 pst. av midlene gikk til tiltak for å redusere forurensning til vann, jf. figur 3.15. En stadig større andel av midlene går til utbedring av hydrotekniske tiltak og andre tiltak for redusert forurensning. Dette kan forklares med behov for tilpasning til et endret klima og oppfølging av vannforvaltningsplaner. Verneverdige bygninger og gammel kulturmark er de største postene når det gjelder bevaring av kulturlandskap, mens hydrotekniske anlegg er den viktigste gruppen av tiltak innen forurensning. Tilskudd til restaurering og skjøtsel av kystlynghei, slåttemark og slåttemyr, bidrar til ivaretagelse av disse utvalgte naturtypene i kulturlandskapet. Kulturlandskapstiltak gjennomføres ofte i samarbeid med, og med samfinansiering fra, natur- og kulturminnemyndighetene.

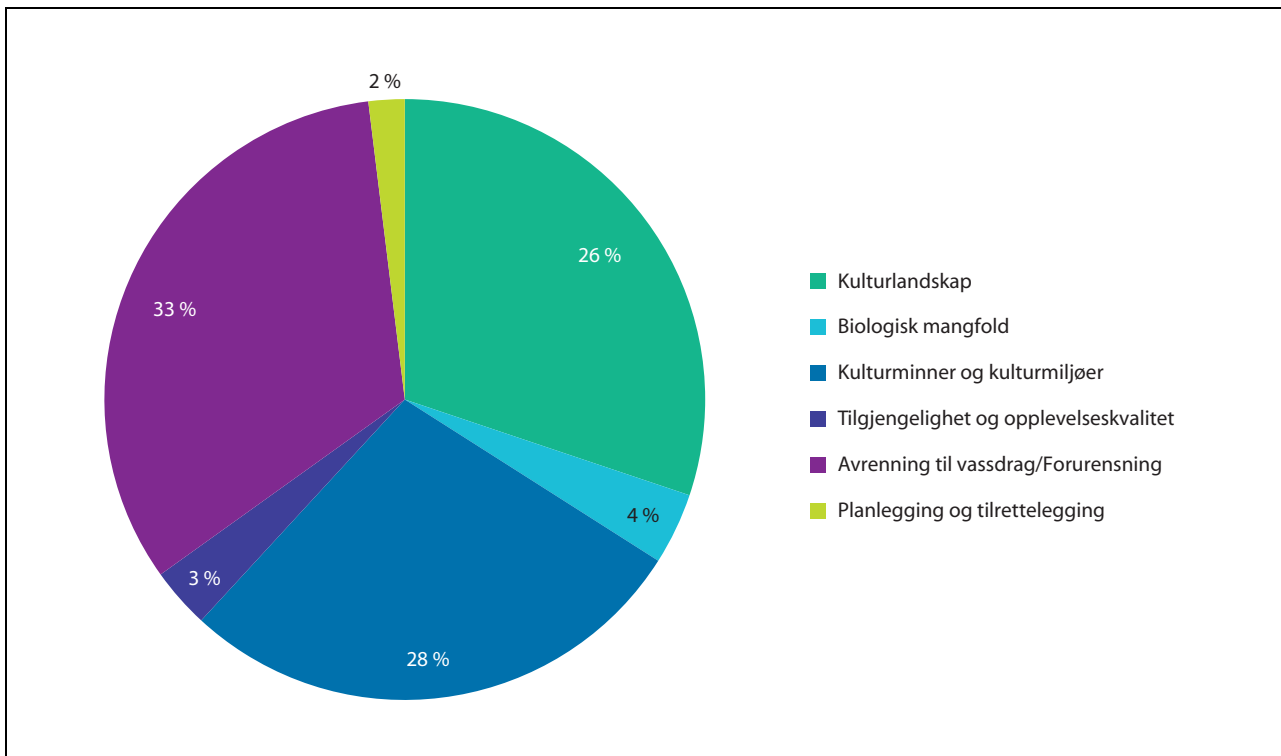
Drenering

Godt drenert jord gir bedre utnyttelse av næringsstoffer, reduserer faren for jordpakking og redu-

Figur 3.14 Fylkesvis fordeling av miljøtema i RMP i 2016.

Kilde: Landbruksdirektoratet

Figur 3.15 SMIL-midler fordelt på hovedområder i 2016.

Kilde: Landbruksdirektoratet

serer faren for lystgassutslipp. God drenering bedrer også muligheten for produksjon og innhøsting i perioder med ekstremvær. Tilskudd til drenering ble gjeninnført med virkning fra 2013, og det er avsatt til sammen 380 mill. kroner til ordningen fra 2013 til 2016. Bare 187 mill. kroner er disponert per 31. desember 2016, og av dette er det kun ferdigstilt tiltak for 93,5 mill. kroner. Fra 2016 er arealer til korn, poteter og grønnsaker prioritert for tilskudd. Omsøkt areal har gått ned de to siste årene. Dette kan forklares med at de mest lønnsomme dreneringsprosjektene ble gjennomført først og at det har vært en forventning om økt sats. Det er fortsatt stor forskjell i aktivitet mellom ulike fylker.

Biogass

Forskrift om tilskudd for levering av husdyrgjødsel til biogassanlegg trådte i kraft 1. januar 2015. Forskriften hadde tilbakevirkende kraft for leveranser også i 2013 og 2014. Det har vært økt oppslutning om ordningen i 2016, noe som har klar sammenheng med etableringen av Greve Biogass i Vestfold. Av totalt 31 søknader til ordningen i 2016, var 27 søknader relatert til levering til Greve Biogass. Ved å bruke husdyrgjødsel og matavfall til biogassproduksjon, bidrar man til reduserte utslipp av klimagasser fra jordbruket, samtidig som det produseres klimavennlig biogass som kan komme til erstatning for fossile drivstoff.

Støtte til tiltak i beiteområder og organisert beitebruk

Driftstilskudd til organiserte beitelag og støtte til felles investeringer har som mål å fremme bruk av beiteressursene i utmarka, vedlikehold av kulturlandskap og reduserte tap av dyr. Støtte til investeringer kan ses i sammenheng med midler til forebyggende og konfliktdempende tiltak mot roviltskader over Klima- og miljødepartementets budsjett, der dette er relevant. Det var avsatt 9 mill. kroner til ordningen i 2016. Det ble i tillegg utbetalt 23,6 mill. kroner i driftsstøtte til 741 godkjente beitelag fra RMP som omfattet 74 pst. av sau og 29 pst. av storfe som ble sluppet på utmarksbeite.

Klima- og miljøprogrammet

Klima- og miljøprogrammet skal bidra til å oppnå landbrukspolitikkenes målsettinger på klima- og miljøområdet gjennom utredninger og informasjonstiltak. Programmet skal bidra til praktisk og

næringsrettet kunnskap om klima- og miljøutfordringer som raskt kan formidles til landbruket. I 2016 ble 8 mill. kroner fordelt til fylkesvise tiltak og 10 mill. kroner til sentrale tiltak for budsjettåret 2017. Av de sentrale tiltakene ble det innvilget støtte til 13 prosjekter innen fagområdene klimatilpasning, klimagassutslipp/karbonbinding, forurensing og naturmangfold/kulturminner. Eksempler på nasjonale prosjekter som fikk innvilget støtte for 2017: *Klimasmart landbruk*, *Grovfôrqualität*, *Effekter av jordarbeiding på avrenning av nitrogen og fosfor* og et bakgrunnsprosjekt for arbeidet med strategi for pollinerende insekter.

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket og verdensarvområdene Vestnorsk fjordlandskap og Vegaøyan

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket ble etablert i 2009 og består av 22 områder som representerer variasjoner av kulturlandskap i jordbruket med store verdier knyttet til biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer. I jordbruksoppgjøret 2015 ble ordningene Utvalgte kulturlandskap og Verdensarvsatsingen vedtatt slått sammen til en ordning, og det ble utarbeidet en forskrift for ordningen med virkning fra 1. januar 2017. Alle fylker har minst ett utvalgt område. Aktiv landbruksproduksjon er viktig for gjennomføring av satsingen. Ordningen er evaluert og anses som vellykket med god måloppnåelse.

Ordningen samfinansieres mellom jordbruksavtalen (6 mill. kroner i 2016) og Klima- og miljødepartementet (6 mill. kroner i 2016). I sin behandling av Meld. St. 14 (2015–2016) *Natur for livet* har Stortinget bedt regjeringen om å utvide antall områder innen 2020. Dette arbeidet er igangsatt, og en tar sikte på å utpeke ytterligere 10 nye områder i 2017 med utvidelse fram mot 2020. Det er satt av midler over KLDs budsjett til dette for 2017.

For 2016 ble det avsatt 3 mill. kroner over jordbruksavtalen til satsingen i verdensarvområdene Vestnorsk Fjordlandskap og Vegaøyan. I den samme satsingen inngikk også 3 mill. kroner fra KLD. I begge verdensarvområdene har midlene vært viktige for grunneierne og drivere for å sikre at arealer holdes i hevd og blir skjøttet.

Tilskudd til utsiktsrydding

I Jordbruksoppgjøret 2015 ble det bestemt å etablere ordningen *Tilskudd til utsiktsrydding i tilknytning til landbrukets kulturlandskap*, *Hordaland*, *Sogn og Fjordane* og *Møre og Romsdal*. Det

ble satt av 20 mill. kroner til ordningen for 2016. Formålet med ordningen er å bidra til utsikt og fremme verdier knyttet til landbrukets kulturlandskap. Det er videre et formål å gi klimagevinster ved å bruke rydningsvirke til bioenergiformål.

Da forskriften ikke var fastsatt før medio mai 2016, ble oppslutningen noe lavere enn ventet i 2016. Det ble gitt totalt 54 tilsagn om tilskudd i 2016 (9 i Hordaland, 10 i Sogn og Fjordane, 35 i Møre og Romsdal). Total tilsagnssum var 5,85 mill. kroner. Prosjektstøtten varierer fra 10 000 til 500 000 kroner per prosjekt, men ligger i all hovedsak under 150 000 kroner. Tilskuddsprosenten varierer mellom 16 og 70 pst. av totalkostnader. Foretak som har fått tilsagn på prosjekter er eksempelvis enkeltmannsforetak, Bygdeservice, museum, stiftelser, kommuner og tur-lag.

3.4.2 Økologisk produksjon og forbruk

Stortinget fastsatte i 2005 et mål om at 15 pst. av matproduksjonen og matforbruket skal være økologisk innen 2015. Målet ble i 2009 forlenget til 2020. Det ble lagt vekt på at satsingen skulle bidra til balanse mellom produksjon og etterspørsel. I behandling av Meld. St. 11 (2016–2017) ble det bestemt at gjeldende tallfestede mål skal avvikles, jf. Innst. 251 S (2016–2017). Stortinget legger til grunn at det må fastsettes et nytt og oppdatert mål i forbindelse med utarbeiding av den varslede strategien for økologisk jordbruksproduksjon. Målet om at 15 pst. av matproduksjonen og mat-

forbruket skulle være økologisk lå til grunn for satsingen i 2016.

3.4.2.1 Markedsutvikling

Samlet for alle produktgrupper økte omsetningen av økologiske produkter i dagligvarehandelen med mer enn 24 pst. fra 2015 til 2016. Omsetningen av økologiske grønnsaker økte spesielt mye, og var den desidert største varegruppen målt i omsetning i 2016. Omsetningsstatistikken skiller ikke mellom norskproduserte og importerte varer, men ettersom omsetningen øker mer enn produksjonen indikerer dette at mye av omsetningsveksten blir dekket av importert vare. Tabell 3.9 viser andel økologiske varer av total omsetning i 2016, og endring fra 2015, for et utvalg varer.

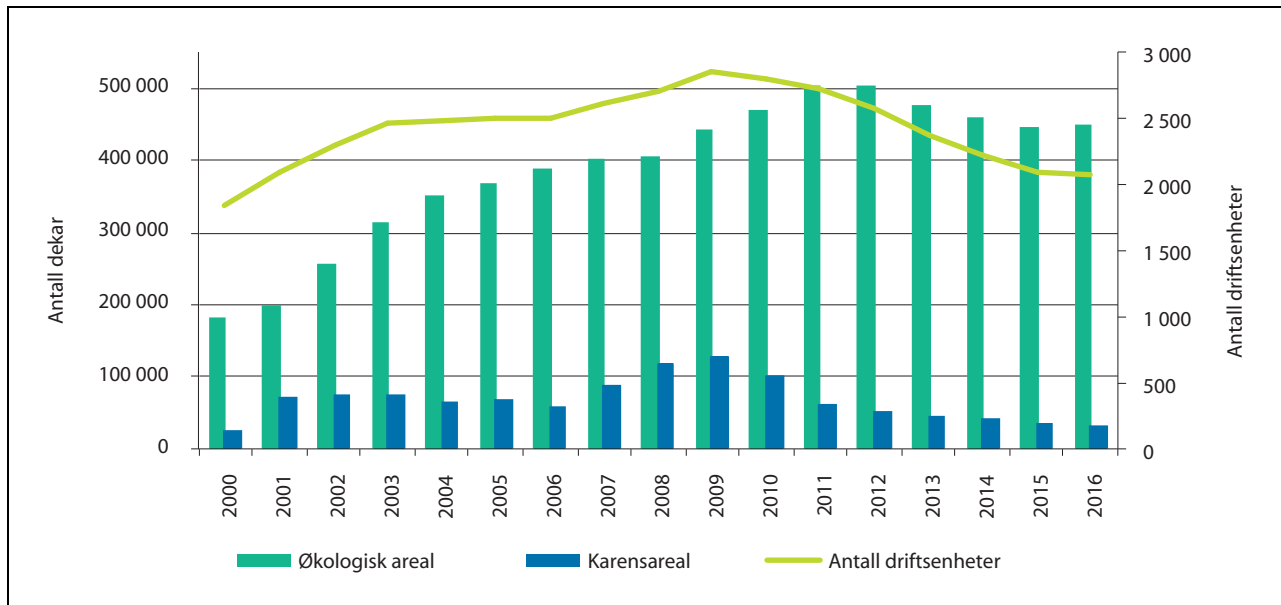
Totalt ble det omsatt økologiske matvarer gjennom dagligvarehandelen for nesten 2,5 mrd. kroner i 2016, tilsvarende 1,8 pst. av totalmarkedet. Det er beregnet at omsetningen gjennom andre salgskanaler enn dagligvarehandelen, dvs. storhusholdninger, spesialbutikker, Bondens marked, bakerier og abonnementsalg, økte med ca. 10 pst. i 2016 til totalt 484 mill. kroner. Det var særlig vekst i storhusholdningsmarkedet. I tillegg kommer salg gjennom helsekostforretninger og Vinmonopolet (estimert til hhv. 228 mill. kroner og 690 mill. kroner i 2016). Omsetningen i salgskanaler utenom dagligvare utgjorde samlet ca. 1,4 mrd. kroner i 2016.

Tabell 3.9 Omsetning av økologiske varer i 2016 og prosentvis endring fra 2015 til 2016.

Økologiske varer	Omsetn. i mill. kroner i 2016	Andel økologisk i 2016	Endring 2015 til 2016
Barnemat	304	35,1	13,9 %
Egg	174	8,1	5,9 %
Grønnsaker	569	4,3	18,7 %
Meieriprodukter	374	1,9	15,6 %
Kornprodukter og bakervarer	243	1,5	58,1 %
Frukt, bær og nøtter	242	2,3	19,9 %
Kjøtt	84	0,4	30,0 %
Øvrige matvarer	491	¹	27,4 %
Sum	2 481	1,8	42,7 %

¹ Varierer fra 245 pst. (fisk) til 13 pst. (middager).

Kilde: Nielsen

Figur 3.16 Utvikling i økologisk areal og karensareal samt økologiske driftsenheter, 2000–2016.

Kilde: Debio

3.4.2.2 Areal – og produksjonsutvikling

Figur 3.16 viser utvikling i økologisk drevet areal og areal under omlegging (karensareal) samt antall driftsenheter med økologisk drift for perioden 2000–2016. 446 809 daa jordbruksareal ble drevet økologisk i 2016, tilsvarende om lag 4,5 pst. av det totale jordbruksarealet (medregnet karensareal er andelen 4,8 pst.). Dette er en svak økning på 0,8 pst. sammenliknet med 2015. For enkeltproduksjoner var det en økning i det økologiske drevne arealet til korn og oljevekster, grønnsaker og poteter på hhv. 6,4 pst., 8,0 pst og 10,4 pst., mens arealer til økologisk frukt- og bærproduksjon har holdt seg relativt stabil det siste året. Foreløpige tall for kornåret 2016–2017 tyder på at det er en økning i produksjonen av økologisk korn, og at avlingene vil være på samme nivå som i rekordåret 2014–2015.

Karensarealer økte i perioden 2007–2009, men har de siste årene gått tilbake. Fra 2015 til 2016 ble karensarealet redusert med 11,5 pst. Dette innebærer at det framover ikke vil være noen stor økning i det økologiske drevne arealet. Det har de siste årene vært en nedgang i antall driftsenheter med økologisk drift, men dette ser ut til å stabilisere seg fra 2015 til 2016.

Husdyr i økologisk driftsform utgjør en liten andel av det totale antall husdyr i Norge. Fra 2015 til 2016 økte likevel antallet. Tallet på økologiske verpehøner hadde en særlig stor vekst, men også antallet sau, gris og storfe økte. Antall sau og lam i

økologisk driftsform utgjør 4,6 pst. av totalt antall, mens storfe utgjør 3,5 pst. av totalt antall storfe.

Den økologiske produksjonen av egg økte med 4,2 pst. Produksjonen av kjøtt (storfe, sau/lam, svin og geit) økte med 5,5 pst., mens produksjonen av fjørfekjøtt økte med vel 38 pst. etter en sterk nedgang året før. Produksjonen av økologisk melk gikk litt ned, men anvendelsesgraden økte med 5,4 pst., til 57 pst.

Tabell 3.10 viser andel økologisk areal av totalt jordbruksareal for et utvalg av land i Europa. Som det framgår av tabellen, ligger Norge noe under flere land i Europa når det gjelder andel økologisk jordbruksareal.

3.4.2.3 Utviklingsmidler

Det ble satt av 30 mill. kroner for 2016 til utviklingsprosjekter for å fremme produksjon og omsetning innen økologisk landbruk. Midlene ble delt mellom foregangsfylkene og utviklingsprosjekter. Midlene til utviklingsprosjekter hadde en dreining mot færre og større nasjonale og/eller flerårige prosjekter.

Foregangsfylkene skal stimulere til velfungerende verdikjeder for økologiske produkter som kan produseres i Norge, og jobber innenfor temaområdene jordkultur, frukt og bær, grønnsaker, melk og storfe kjøtt, korn og forbruk/storhusholdning. Foregangsfylkene har en viktig rolle som formidlere av kunnskap og erfaring, særlig mot produsentmiljøene. I tillegg ble det satt av

Tabell 3.10 Økologisk areal (inkl. karens) og andel av totalt jordbruksareal i 2015.

Land	Hektar	Andel økologisk
Danmark	166 788	6,3
Finland	225 235	10,0
Frankrike	1 375 328	5,0
Tyskland	1 088 838	6,5
Norge ¹	47 640	4,4
Sverige	518 983	16,9
Storbritannia	495 929	2,9

¹ Tallene for Norge avviker noe fra det som blir presentert tidligere i kapitlet ettersom grunnlaget kan avvike.

Kilde: FiBL – IFOAM-rapport: World of Organic Agriculture – Statistics and Emerging Trends 2017

2 mill. kroner til generisk markedsføring over Matmerks bevilgning til informasjonsarbeid om økologiske produksjonsformer og produkter.

3.4.2.4 Evalueringer og utredninger til jordbruksoppkjøret 2017

I jordbruksoppkjøret 2016 ble det bestilt flere evalueringer og utredninger til jordbruksoppkjøret 2017. Det legges til grunn at viktige strategiske valg når det gjelder innretningen av arbeidet med økologisk produksjon og forbruk, må gjøres i forbindelse med det varslede arbeidet med en strategi for økologisk jordbruk, jf. kapittel 7.4. Oppfølging av evalueringer og utredninger vil vurderes nærmere i strategiarbeidet. Rapportene omtales kort nedenfor.

Som oppfølging av rapporten *Muligheter og flaskehals i produksjon og marked for økologisk frukt, bær og grønnsaker* fikk Landbruksdirektoratet i jordbruksoppkjøret 2016 i oppdrag å gjøre en vurdering av virkning, mulig innretning og forvaltningskostnader knyttet til å innføre pristilskudd til økologisk frukt, bær og grønnsaker. Landbruksdirektoratet viser til at det er vanskelig å vite hvor stor effekt innføring av et slikt pristilskudd vil ha på produksjon og omsetning. Landbruksdirektoratet har også vurdert ulike alternativer når det gjelder innretning av tilskuddet, om det skal gis tilskudd til alle eller enkelte kulturer, samt vurderinger av sonedifferensiering.

Matmerks arbeid med generisk markedsføring og informasjon om økologisk matproduksjon for perioden 2012–2016 er evaluert av Zynk Communication & Leadership. Evaluatør peker på en rekke forbedringspunkter, herunder at oppdraget fra LMD er uklart, at Matmerk har uklare mål

og styringsverktøy, at det er uklar ansvarsfordeling mellom de ulike aktørene og at det er lite tillit og samarbeid mellom disse. Evaluatør anbefaler blant annet at oppdraget fremover avgrenses til å formidle fakta og informasjon på vegne av myndighetene om økologisk mat, og at markedsføring av økologisk mat overlates til kommersielle aktører. Evalueringen skal følges opp i forbindelse med arbeidet med en strategi for økologisk jordbruk, jf. Innst. 251 S (2016–2017).

Satsingen på foregangsfylker for økologisk jordbruk fra 2010 og fram til i dag er evaluert av Vista Analyse AS. Hovedfunnene i evalueringen er at foregangsfylkesatsingen har bidratt til kompetanseoppbygging, formidling av kunnskap og koordinering av aktiviteter både blant aktører i produksjons-, videreforedlings- og konsumentledet, og i rådgiverapparatet. Foregangsfylkene har satt inn riktige tiltak for å løse flaskehals knyttet til produksjon og/eller forbruk av økologisk mat. Evaluatør mener det fortsatt er behov for å gjennomføre tiltak for å løse opp flaskehals i ulike verdikjeder, men anbefaler ikke å videreføre satsingen etter dagens modell. Situasjonen er endret sammenliknet med da foregangsfylkene ble opprettet. Rådgiverapparatet har fått økt kompetanse, det har blitt utviklet samarbeidsrelasjoner og noen av prosjektene har allerede overført ansvar for kompetansespredning og oppfølging til andre aktører. Evaluatør mener videre at det for flere foregangsfylker har vært utfordrende som regional myndighet å ivareta en nasjonal rolle.

I jordbruksoppkjøret 2016 fikk foregangsfylket for økologisk frukt og bær og foregangsfylket for økologiske grønnsaker i oppdrag å følge opp rapporten *Muligheter og flaskehals i produksjon og marked for økologisk frukt, bær og grønnsaker*.

Foregangsfylket for økologisk frukt og bær fikk i oppgave å kartlegge og vurdere tiltak som kan redusere kostnader med pakking og lagring av økologisk frukt og bær. Utredningen er gjennomført av Njøs Næringsutvikling, og foregangsfylket for økologisk frukt og bær har gitt sin vurdering. Det blir pekt på at den største merkostnaden ved å håndtere økologisk frukt og bær skyldes effektivitetstap grunnet små volum. Foregangsfylket anbefaler, i en overgangsperiode å gi ekstra tilskudd til fruktlager for pakking av økologisk eple og plomme, for å bidra til økte volumer av økologisk frukt som leveres og omsettes via fruktlagrene til dagligvarekjedene, og til en mer robust og effektiv verdikjede.

Foregangsfylket for økologiske grønnsaker fikk i oppdrag å kartlegge utfordringer knyttet til tilgang på nok arealer for vekstskifte innen produksjon av økologiske grønnsaker, samt å foreslå tiltak. NORSØK gjennomførte en utredning i samarbeid med en arbeidsgruppe med representanter fra Norsk Landbruksrådgiving, foregangsfylket for økologiske grønnsaker og økologiske grønnsaksprodusenter. Rapporten peker på at spesialisering av husdyr- og planteproduksjon, både mellom distrikter og hos den enkelte produsent, hin-

drer tilgangen på egnede arealer for økt grønnsaksproduksjon. Det blir i rapporten foreslått en rekke tiltak knyttet til blant annet tilskudd og støtteordninger, regelverk, rådgiving og informasjonsarbeid. Vekstskiftesamarbeid kan være et viktig tiltak for å øke produksjonen av økologiske grønnsaker i Norge.

3.4.3 Andre politikkområder

Norsk Landbruksrådgiving

Norsk Landbruksrådgiving (NLR) driver faglig utvikling og uavhengig rådgiving i landbruket gjennom lokale rådgivingsenheter. NLR bidrar til å bringe aktuell forskning ut til produsentene, og er en sentral aktør når det gjelder å øke kompetansen i næringen og legge grunnlaget for god agronomi og effektiv produksjon. Det ble satt av 82,5 mill. kroner til Norsk Landbruksrådgiving i 2016, til blant annet drift av rådgivingsaktiviteten, byggeteknisk planlegging, HMS-rådgiving, maskinteknisk rådgiving, rådgiving om økologisk produksjon, og rådgiving innen grøntsektoren. I 2016 har NLR gjennomgått en organisasjonsendring og regionaliseringsprosess.

4 Utvikling i foredlings- og omsetningsledd

4.1 Innledning

Foredling og omsetning av jordbruksvarer ligger i hovedsak utenfor jordbruksavtalens virkeområde. Jordbruks- og handelspolitiske forhold, markedsordninger og prisutvikling på råvarer har stor betydning både for næringsmiddelindustri og omsetning. Landbrukspolitikken, og utformingen av virkemidlene i jordbruksavtalen, må som følge av dette ha alle ledd i kjeden fra jord til bord som perspektiv.

Produksjonsverdien i nærings- og nytelsesmiddelindustrien i 2016 var ifølge SSB, om lag 211 mrd. kroner (inkl. fisk). Økningen fra 2015 var på 5,5 pst. Ifølge NIBIO utgjorde fisk om lag 26 pst. av verdien i 2014. Næringsmiddelindustrien bidro med 46 mrd. kroner i verdiskaping i 2016, ifølge SSB. Målt i faste priser falt bruttoproduktet med 1,5 pst. fra 2015 til 2016.

Betydelige deler av næringsmiddelindustrien foredler norskproduserte råvarer, samtidig som den i økende grad er eksponert for internasjonal konkurranse. Importen av næringsmidler øker, men det gjør også den totale omsetningen av matvarer i Norge. Norsk næringsmiddelindustri (ekskl. fiskevarebransjen) har fått redusert sin hjemmemarkedsandel de siste årene. Hjemmemarkedsandelen målt i verdi er anslått til om lag 80 pst., mens den i 2003 utgjorde 88,2 pst. (NILF, Mat og industri 2015).

4.2 Utviklingen i internasjonale matvaremarkeder

FAOs prisindeks for råvarer nådde sitt høyeste nivå i februar 2011. Fra da og til januar 2016 falt prisene med 38 pst. Etter dette har råvareprisutviklingen flatet ut, og steget noe på vei inn i 2017. Per februar 2017 er prisene gjennomsnittlig 18 pst. høyere enn ved bunnivået i 2016. Samtlige råvaregrupper har en høyere pris per februar 2017 enn tilfellet var i februar 2016, men det er sukker- og meierivarer som har hatt størst økning. Internasjonal pris på meierivarer har økt med 37 pst. det siste året, tilsvarende tall for

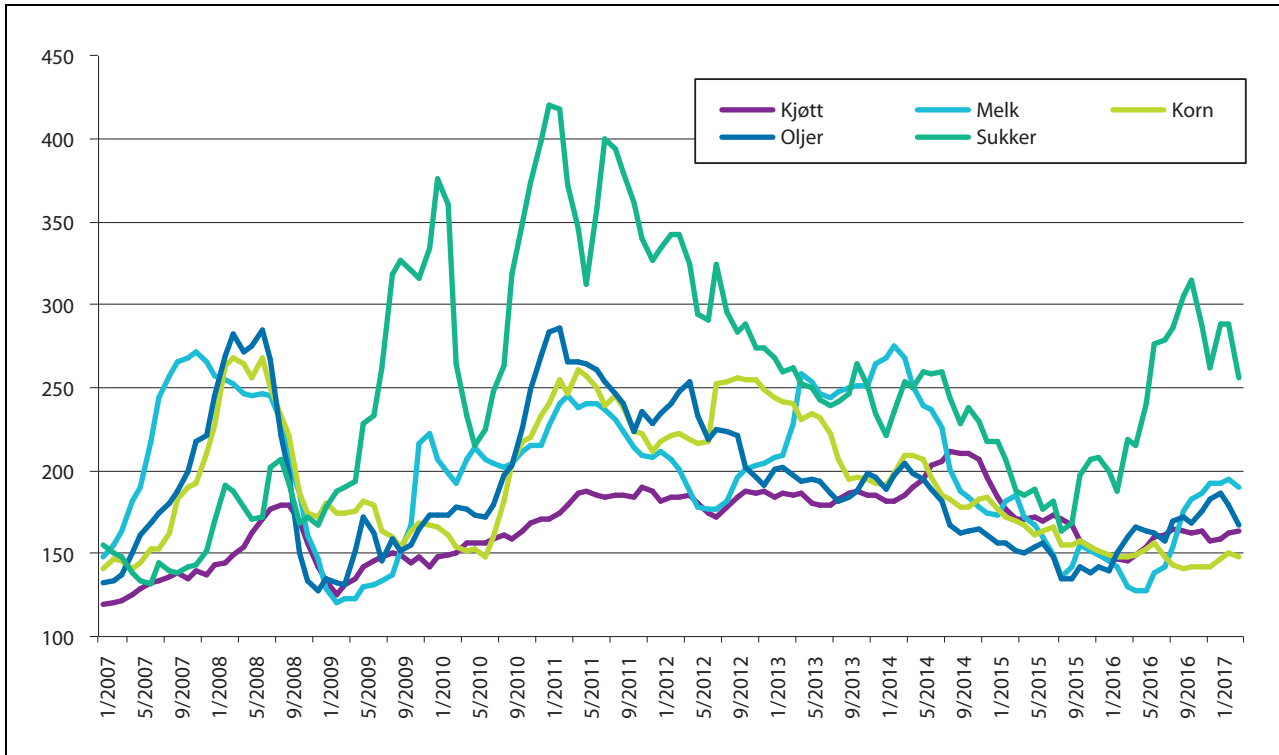
kjøtt- og kornvarer er henholdsvis 9 og 2 pst., jf. figur 4.1.

Fra mai 2012 til mars 2016 var prisene på soya internasjonalt så høye at det ikke ble ilagt toll og prisutjevningsbeløp. For mars og april 2016 ble det igjen innført toll og prisutjevningsbeløp, fordi internasjonale priser hadde falt. Etter april har det ikke vært betalt prisutjevningsbeløp for soyamel, men det ble innført tollsats i oktober og november 2016. Så lenge internasjonale priser ligger over referanseprisen Landbruksdirektoratet forvalter etter, vil svingninger i internasjonale priser påvirke kostnadene til proteinråvarer i kraftfôr direkte. Det er usikkerhet om den videre prisutviklingen for proteinråvarene.

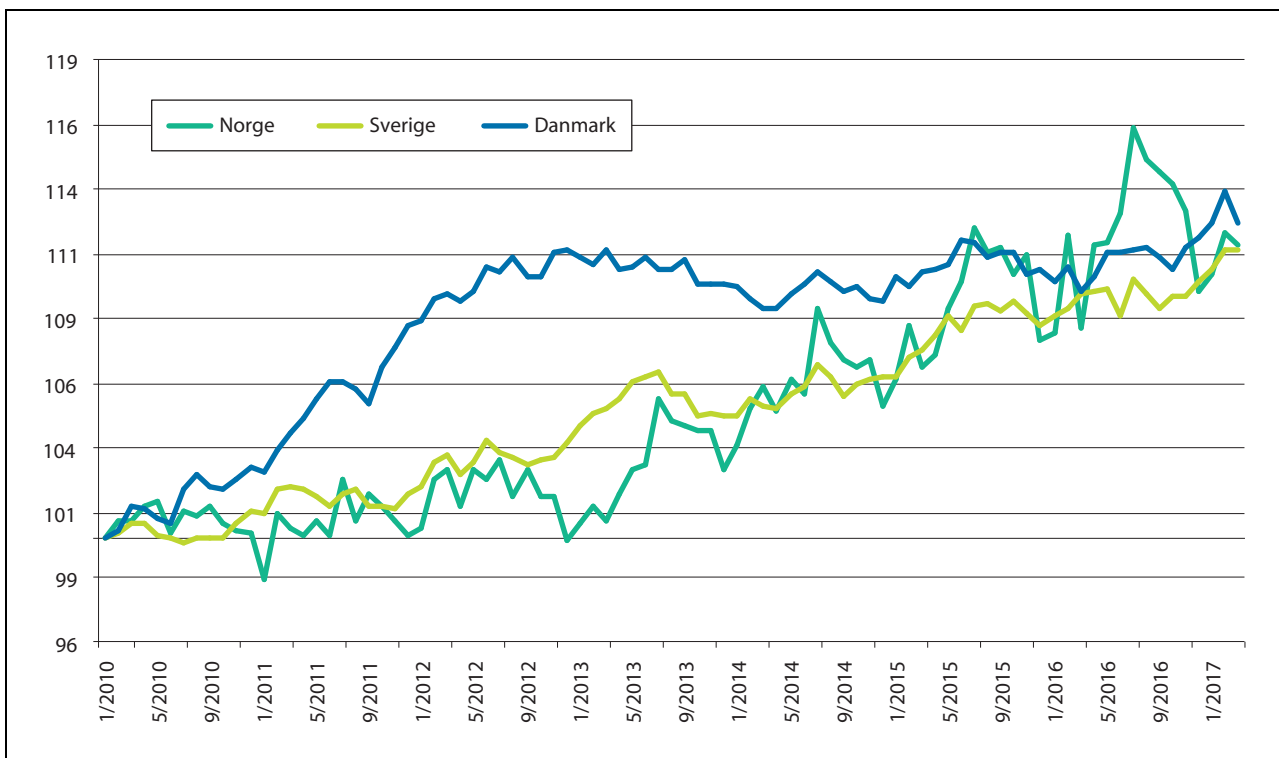
For den norske RÅK-industrien er prisutviklingen i EU-markedet mer relevant enn verdensmarkedsprisene. Prisutviklingen for meierivarer er spesielt viktig. Målt i euro gikk den gjennomsnittlige melkeprisen i EU ned med 8 pst. i 2016, sammenlignet med 2015. Samtidig økte prisen mot slutten av året, og inn i 2017 er melkeprisen i EU høyere enn hva den var på sitt høyeste i 2015. Det har i samme periode vært prisoppgang for samtlige meierivarer, men denne har nå stabilisert seg og gått noe tilbake for pulverprodukter. Reduserte råvareprisforskjeller mellom Norge og EU gir mindre behov for prisnedskrivning til norsk industri. Kronkursen påvirker også norsk industris konkurransekraft. En sterkere krone vil, isolert sett, svekke konkurransekraften til norsk matsektor på hjemmemarkedet. Samtidig bidrar det til at viktige innsatsvarer i jordbruket, og matvarer som importeres, blir billigere. SSB prognoserer at kronen vil holde seg uendret mot euro i 2018.

4.3 Prisutviklingen på matvarer

På grunn av importvernet for sentrale produkter fra det norske jordbruket, påvirkes forbrukerprisene for mat i Norge mindre av internasjonale prissvingninger enn i mange andre land. Fra januar 2010 til nå har matvareprisene økt om lag like mye i Norge, Sverige og Danmark, målt i nasjonal valuta, jf. figur 4.2. De siste tolv måne-

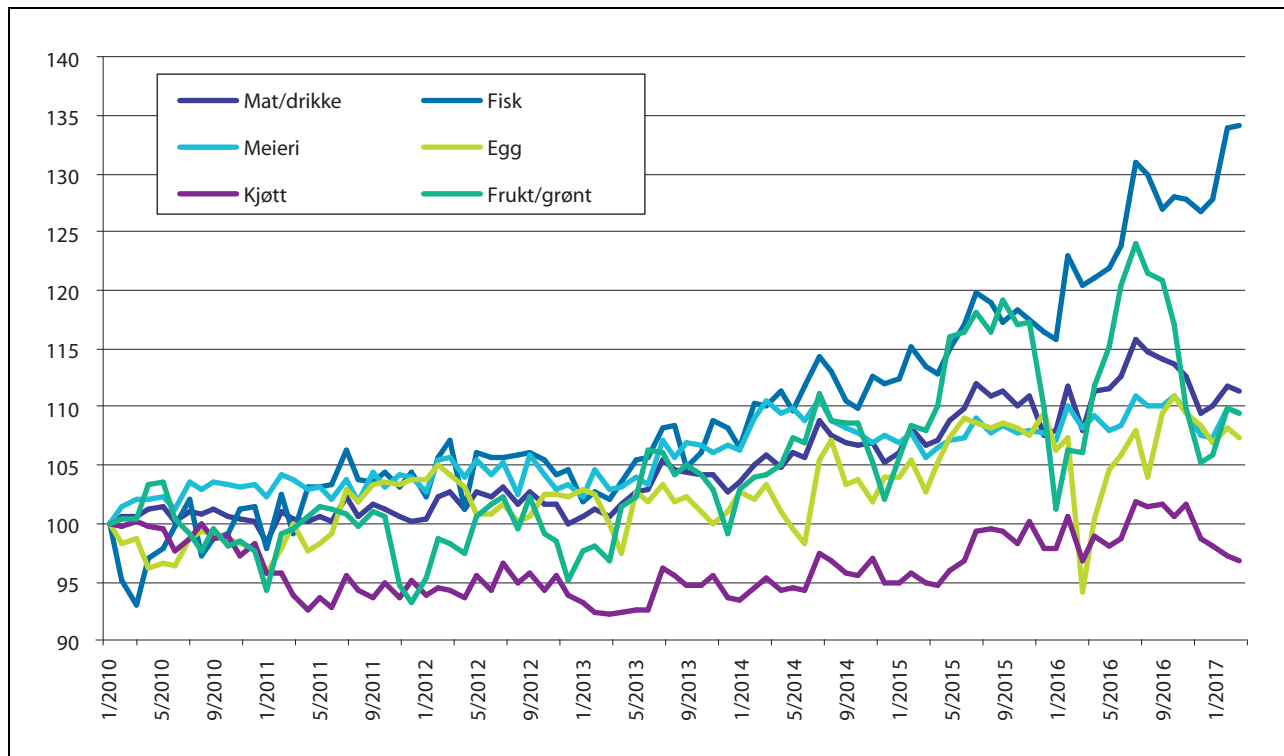

Figur 4.1 FAOs prisindeks for matvarer. Gjennomsnitt 2002–2004=100.

Figur 4.2 Prisutvikling på matvarer i Norge, Sverige og Danmark i nasjonal valuta. Indekser, jan 2010=100.

Kilde: De statistiske sentralbyråene i respektive land

Figur 4.3 Prisutvikling på grupper av matvarer i Norge. Indekser, jan 2010=100.

Kilde: SSB og NIBIO

dene (fra mars til mars) har forbrukerprisene i Norge økt med 3 pst. I Sverige økte de med 1,6 pst., mens de økte med 1,1 pst. i Danmark. Som følge av prisvariasjon, endres tolv månedersveksten en del fra måned til måned. Dagligvarekjedenes priskampanjer på enkelte varegrupper bidrar til variasjonen. Isolert sett har målprisøkningene i jordbruksoppkjørene i 2014 og 2015 gitt grunnlag for en økning i matprisindeksen på ¼ prosentpoeng hvert år. I 2016 ga økningen i målprisene i jordbruksavtalen grunnlag for en økning på 0,15 prosentpoeng.

Figur 4.3 viser utviklingen i forbrukerprisene fra januar 2010. Prisveksten har vært størst for fisk, med 34 pst. i perioden, mens kjøttvarene har blitt vel 3 pst. billigere, ifølge NIBIO/SSB. Reduserte konsumpriser på kjøtt skjer til tross for at engrosprisene har økt med 26 pst. for okse, 17 pst. for lam og 12 pst. for gris, mens de er redusert med 3 pst. for kylling. Dagligvarekjedenes bruk av kjøtt som lokkevarer må antas å være en vesentlig årsak. De siste tolv månedene har prisene i Norge økt klart mest for fisk og egg, mens kjøttprisene har vært stabile.

Husholdningenes andel av utgifter til mat og alkoholfrie drikkevarer har vært fallende over lang tid. Den nyeste forbruksundersøkelsen (2012) viste at 11,8 pst. av husholdningenes kon-

sum gikk til mat- og alkoholfrie drikkevarer. Det er samme konsumandel som i forrige forbruksundersøkelse (2007–2009).

Til tross for at nordmenn bruker en liten andel av inntekten på mat sammenlignet med andre land, er det likevel et høyt prisnivå for matvarer i Norge sammenlignet med andre europeiske land og våre naboland. Det skyldes blant annet kostnads- og lønnsnivå, kostbar distribusjon, konkurranseforhold og at norske råvarepriser er høyere enn i nabolandene, blant annet som følge av landbrukspolitikken, herunder tollvernet. Ifølge SSB hadde Norge Europas nest høyeste prisnivå på matvarer og alkoholfrie drikkevarer i 2015, prisene lå 59 pst. over EU28. Prisnivået på alle varer og tjenester til konsum i husholdningene var 37 pst. høyere i Norge enn gjennomsnittet i EU28. Blant matvarene er det melk og kjøtt som, relativt sett, er dyrest i Norge, mens fisk er billigere. Mat og drikke var dyrest i Sveits, som var omkring 73 pst. over EU28. Sammenliknet med Norge var prisnivået på matvarer og alkoholfrie drikkevarer 22 pst. lavere i Sverige og 9 pst. lavere i Danmark. Svekkelse av den norske krona bidrar isolert sett til å redusere prisforskjellen til nabolandene.

Absolutte prisforskjeller til omverdenen på råvarer og forbruksvarer har betydning for sekto-

rens konkurransekraft. Etter mange år med vekst i grensehandelen, gikk den litt ned i 2016. SSBs grensehandelsundersøkelse anslår at nordmenn totalt handlet for 13,8 mrd. kroner i forbindelse med dagsturer til utlandet i 2016. Det var en reduksjon på 1,9 pst. fra året før.

4.4 Industri og konkurranseforhold

Produksjonen i norsk jordbruk og næringsmiddelindustri har vært jevnt økende over tid. Matindustrien har hatt en noe svakere vekst i produksjonsverdien enn annen industri det siste tiåret, men har et aktivitetsnivå som er mindre følsomt for konjunktursvingninger.

Engrossalget av de fire store kjøttslagene økte med 3,3 pst. i 2016. Kyllingmarkedet har delvis hentet seg inn igjen etter salgssvikten i 2015, og står for størstedelen av veksten med en produksjonsøkning på over 7 pst. Produksjonen av storfekjøtt økte med 3 pst., samtidig som importen ble redusert med 4 pst. Markedene for svin og sau/lam er preget av overskudd. Ved inngangen til 2017 var det 3 200 tonn sau/lam på fryseler. For egg bidro en salgsvekst på 3 pst., samt førtidsslaktning av verpehøns, til bedre balanse i markedet i 2016.

For meierivarer gikk importen av yoghurt i 2016 tilbake etter flere år med økning. Importen av ost økte imidlertid med 9 pst. Fra 2015 til 2016 sank norsk melkeproduksjon med 13,3 mill. liter til 1 543,2 mill. liter. Leveransen av melk var likevel større enn etterspørselen i markedet, noe som medførte noe reguleringseksport av smør samt oppbygging av lager, særlig for skummetmelkpulver. Forbruket av drikkemelk per innbygger synker, og i 2016 gikk det totale forbruket av drikkemelk ned med 0,5 pst. Forbruket av norsk ost økte med 0,7 pst. i 2016.

Til tross for høy norsk produksjon fortsetter importen av landbruksvarer å øke, og importkonkurransen er krevende for næringen. Utviklingen i import av landbruksvarer i mrd. kroner fordelt etter opprinnelse er vist i figur 4.4.

Som vist i figur 4.4 ble det i 2016 importert landbruksvarer til en verdi av 62 mrd. kroner, en økning på 5 pst. sammenlignet med 2015. Ca. 1,5 prosentpoeng av økningen i importverdien skyldes svakere krone. Verdien på norsk eksport av landbruksvarer var til sammenligning på 10 mrd. kroner. Av importen var 81 pst. tollfri.

Importen av landbruksvarer består for det meste av produkter som ikke produseres i Norge. De største varegruppene er soyabønner og soya-

produkter til kraftfôr og fiskefôr, andre råvarer til fiskefôr, tropiske frukter, bær, vin, snus og kaffe. Importen av landbruksvarer til fiskefôr (tollfri) er økende, og utgjorde totalt 13,9 mrd. kroner i 2016. Av de importerte fôrråvarene utgjør råvarer til fiskefôr om lag 2/3, mens råvarer til husdyrfôr utgjør omlag 1/3.

Av landbruksvarer som også produseres i Norge, er de største importgruppene poteter, grønnsaker, frukt og bær, med en samlet importverdi i 2016 på 9,7 mrd. kroner. Dette er for en stor del varer der det ikke er markedsdekning av norsk vare eller bare er tilgang til norsk vare i deler av året. Importverdien av kornprodukter og bakverk var 4,5 mrd. kroner i 2016.

Om lag 65 pst. av importen av landbruksvarer kommer fra EU. Danmark og Sverige er størst, med en samlet eksportverdi til Norge på 11,3 mrd. kroner. Om lag 22 pst. av importen kommer fra GSP-land (u-land), der Brasil er dominerende med sin eksport av proteinråvarer til fiskefôr.

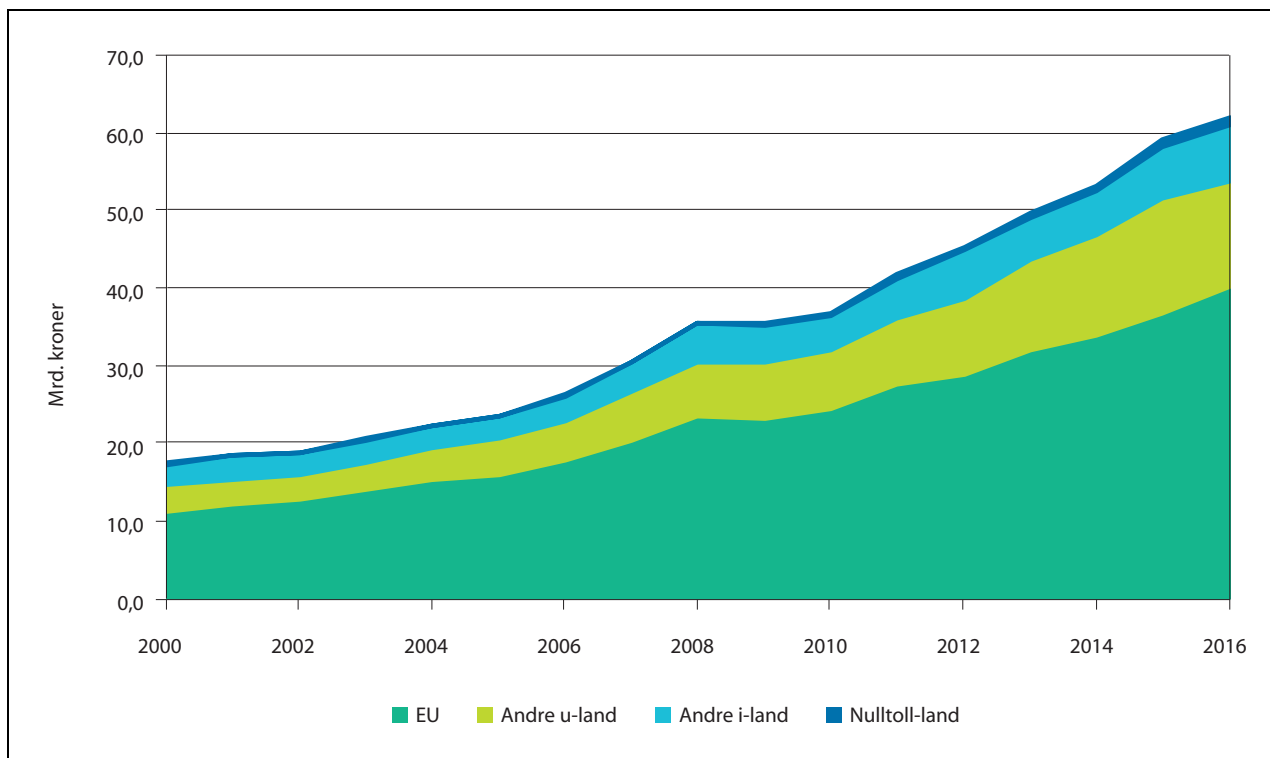
Bearbeidingsindustrien/RÅK-industrien

Bearbeidede landbruksprodukter som omfattes av ordningen med råvarepriskompensasjon (RÅK), er spesielt utsatt for økt importkonkurransen. Importen er økende, og i 2016 ble det importert RÅK-varer til mat til en verdi av 11,7 mrd. kroner. Dette er en økning på 7 pst. fra 2015. I samme periode økte eksporten fra 2 til 2,2 mrd. kroner.

Rundt 90 pst. av RÅK-vareimporten til Norge kommer fra EU, og da i særlig grad fra våre nærmeste naboland. Utviklingen i råvareprisene i Norge sammenlignet med EU er derfor et helt sentralt element i konkurransevilkårene for industrien, og for avsetning av norske jordbruksprodukter.

Primærproduksjonen er avhengig av en konkurransedyktig næringsmiddelindustri som kundebase, og næringsmiddelindustrien er avhengig av råvarer som er konkurransedyktige med hensyn til både pris og kvalitet. Rundt 72 pst. av matkornet, 14 pst. av bær- og fruktproduksjonen, 14 pst. av melkeproduksjonen og 10 pst. av eggproduksjonen inngår i produksjonen av RÅK-varer i Norge.

For norsk næringsmiddelindustri er det en utfordring å beholde eller øke markedsandelen innenfor det voksende markedet for bearbeidede landbruksvarer. Framtidig utvikling i industrien avhenger av både nasjonale rammebetingelser (råvarepriser, kronekurs og rentenivå) som industrien opererer under, internasjonal konkurranse

Figur 4.4 Utviklingen i importverdi av landbruksvarer, fordelt på forskjellige grupper opprinnelsesland. Mrd. kroner.

Kilde: Landbruksdirektoratet

og industriens egen evne til effektivisering og omstilling.

For de råvarene og ferdigvarene som omfattes av RÅK-ordningen, blir råvareprisforskjeller mellom norsk og internasjonal pris kompensert med utbetaling av tilskudd når tollsatsen alene ikke kompenserer for råvareprisforskjellen. Prisutjevningen skjer i form av prisnedskrivning av innenlandske jordbruksvarer som nyttes til framstilling av ferdigvarer, og som tilskudd ved eksport av ferdigvarer (eksportrestitusjon). Satsene fastsettes normalt én gang per år.

Utvikling i matvarekjeden

Dagligvaremarkedet har de siste tiårene vært preget av en økende vertikal integrasjon, noe som påvirker konkurranseforholdene for matindustrien. Det er utviklet nye grossist- og distribusjonsløsninger, og dagligvarekjedene kontrollerer i dag en svært stor andel av distribusjonen av dagligvarer.

Den største endringen i dagligvaremarkedet de siste årene, er gjennomføringen av Coops overtagelse av ICA Norge. Det er nå tre store dagligvarekjeder som kontrollerer om lag 96 pst. av markedet. I 2016 hadde NorgesGruppen 42,3 pst. av

markedet, Coop 29,4 pst. og REMA1000 24,6 pst. Bunnpris har 3,9 pst. av markedet og har innkjøps- og distribusjonsavtale med NorgesGruppen. Et fåtall frittstående aktører og netthandel dekker de resterende 0,1 pst. av markedet.

Andelen av dagligvarehandelens egne merkevarer (EMV) er i jevn vekst og har økt fra 9,7 pst. i 2005 til 14,7 pst. av samlet omsetning i dagligvaremarkedet i 2015. EMV-andelen øker mest innen kategorier ferskvarer som egg, ferske deiger/farser, fjørfekjøtt og kjøttpålegg. På varekategorier som ferskt rent kjøtt er andelen EMV nå ca. 50 pst. og for ferske deiger og farser er andelen over 70 pst.

Dagligvarekjedene satser også på oppkjøp av industri og har etablert seg innen bl.a. bakeri-, grønt- og kjøttsektoren. Vertikal integrasjon og stor markedskonsentrasjon i alle tre salgskanaler (dagligvare, storhusholdning og bensin, kiosk og servicehandel) gir dagligvarekjedene økt kontroll i verdikjeden.

Virksom konkurranse i alle ledd i verdikjeden er nødvendig for at norske forbrukere skal ha både kvalitetsmessig god mat, et størst mulig vareutvalg og lavest mulig priser. Det har vært debatt om hvilke tiltak som bør iverksettes for å sikre konkurransen og en effektiv verdikjede til

beste for forbrukerne. I 2016 ble det igangsatt ulike tiltak for å bedre konkurransesituasjonen. Dagligvarekjedene er pålagt utvidet meldeplikt ved fusjoner og oppkjøp, og det er foretatt en vurdering av muligheten for å gi Konkurransetilsynet inngrepshjemmel for å hindre konkurranseskadelig atferd selv om aktørene ikke er dominerende. Konkurransetilsynet er også i gang med å undersøke informasjonsutvekslingen mellom dagligvarekjedene, for å se om informasjonsdelingen påvirker konkurransen. I 2017 er det igangsatt en ekstern utredning av etableringshindre for å finne svar på hvilken effekt det vil kunne gi på konkurransen hvis etableringshindre fjernes eller endres.

4.5 Matpolitikken

All mat som blir omsatt i Norge skal være trygg, og uten farlige smitte- og fremmedstoffer. Mattryggheten sikres gjennom tiltak langs hele produksjonskjeden fra jord og fjord til bord. Geografiske forhold, et kjølig klima, lite livdyrimport og gode overvåkings- og kontrolltiltak som næringen slutter opp om, er viktig for mattryggheten. Mangeårig og godt samarbeid mellom myndigheter og næring er også av stor betydning. Sammenlignet med andre land, har Norge lite forekomst av matbåren sykdom. Forekomsten av smittestoffer i mat er relativt lav.

God plante- og dyrehelse er grunnleggende for mattrygghet, kostnadseffektivitet og en langsiktig og bærekraftig matproduksjon. Norsk dyre- og plantehelse er blant verdens beste. Forekomst av sykdommer hos husdyr som er overførbare til mennesker, direkte eller gjennom mat, er begrenset. Dette er fordelaktig både for folkehelsen og for konkurranseevnen i husdyrnæringene.

Antibiotikaresistens er et raskt voksende problem i verden, og utgjør en alvorlig trussel mot global helse. Antibiotikabruken i norsk husdyrhold er svært lav i internasjonal sammenheng. Dyktige og ansvarsbevisste bønder og veterinærer, og et godt samarbeid mellom næringen og myndighetene, er avgjørende faktorer for den gode situasjonen i Norge. Som oppfølging av Regjeringens nasjonale strategi mot antibiotikaresistens for perioden 2015 til 2020 ble det i 2016 laget en egen handlingsplan med tiltak mot antibiotikaresistens i landbruket. Viktige sektormål for landbruket er å redusere forbruket av antibiotika til produksjonsdyr med 10 pst. innen 2020, og hindre at den resistente bakterien LA-MRSA etableres i norsk svinehold. Handlingsplanen oppdateres hvert halvår.

Matpolitikken skal ivareta flere forbrukerhensyn enn helse og mattrygghet. Oppmerksomheten om dyrevelferd er stor i befolkningen. Dyrevelferden i Norge er gjennomgående god, men det er likevel utfordringer. Godt samarbeid mellom Mattilsynet og næringa, blant annet om HMS-tjenester og med slakteriene, bidrar til at dyrehold med risiko for omsorgssvikt mot dyr kan bli oppdaget tidlig. Virkemidlene for å fremme dyrevelferd er styrket de senere årene. Det er bl.a. etablert et samarbeid mellom Mattilsynet og politiet om et treårig prøveprosjekt med dyrepoliti i Sør-Trøndelag fra høsten 2015, i Rogaland fra 2016 og forslag om oppstart i Østfold fra 2017 jf. revidert nasjonalbudsjett 2017. Antall tilsyn med landdyr i primærproduksjonen er også økt.

Merking av mat er viktig for at forbrukerne skal få riktig informasjon om matvarene. Et mangfoldig matmarked og lovfestet matinformasjon som er riktig, relevant og lett tilgjengelig er viktige forutsetninger for at forbrukerne skal kunne ta informerte valg og utøve makt i matmarkedet.

5 Importvernet og internasjonale forhold

5.1 Importvernet for landbruksvarer

Handel er grunnleggende for økonomisk vekst og utvikling. Utviklingen har gått i retning av reduserte handelsbarrierer og økt handel, men i enkelte liberaliserende prosesser, som WTO, TTIP og TPP, har fremdriften vært liten i den senere tid.

Regjeringen vil balansere ulike hensyn i den nasjonale forvaltningen av importvernet og i internasjonale handelsforhandlinger om landbruksvarer. For forbrukerne vil økt handel med landbruksvarer kunne gi et bedre vareutvalg og lavere matvarepriser. Regjeringen vil avveie ulike hensyn mot hverandre i samsvar med regjeringens mål for landbrukspolitikken, der også hensynet til forutsigbarhet for næringen tillegges vekt.

5.2 WTO Landbruksavtalen og nye forhandlinger

Uruguay-runden, med multilaterale forhandlinger om regelverk knyttet til handel, resulterte i opprettelsen av *Verdens Handelsorganisasjon* (World Trade Organisation – WTO) 1. januar 1995. Samtidig ble det etablert egne avtaler om landbruk (*Landbruksavtalen*) og om sanitære og plantesanitære forhold (*SPS-avtalen*). Landbruksavtalen legger viktige rammebetingelser for den nasjonale landbrukspolitikken gjennom forpliktelser og rettigheter på de tre områdene markedsadgang, internstøtte og eksportsubsidier.

Markedsadgang

Norges forpliktelser når det gjelder øvre tillatte tollsatser og importkvoter framgår av Norges bindingsliste til WTO (vedlegg til St.prp. nr. 65 (1993–1994)). Norge har notifisert bruk av importkvoter til og med 2015.

Internstøtte

WTOs landbruksavtale skiller mellom støtte som i Uruguayrunden ble underlagt reduksjonsforplik-

telser (såkalt gul støtte), og støtte som ikke ble underlagt slike forpliktelser (såkalt blå og grønn støtte). For den sistnevnte kategorien støtte eksisterer det ingen øvre beløpsbegrensning, men støtteordningene må oppfylle visse kriterier for å være unntatt fra begrensningen.

Grønn støtte har liten eller ingen innvirkning på produksjon og handel, og var unntatt reduksjonsforpliktelser i Uruguayrunden. For Norges del omfatter denne kategorien støtte bl.a. til miljøprogrammer og velferdsordninger. For 2015 var notifisert grønn støtte på 7,6 mrd. kroner. Blå støtte er ordninger under produksjonsbegrensende programmer basert på faste arealer eller avlinger, eller på et fast antall dyr. Blå støtte var unntatt fra reduksjonsforpliktelsene i Uruguayrunden. For 2015 var notifisert blå støtte på 5,2 mrd. kroner.

Samtlige andre interne støttetiltak til fordel for jordbruksprodusenter som ikke er omfattet av ett av unntakene, er underlagt reduksjonsforpliktelsene. Reduksjonsforpliktelsene er uttrykt ved hjelp av et samlet mål for støtte, AMS (Aggregate Measurement of Support), også omtalt som gul støtte. Gul støtte er verdien av differansen mellom norske målpriser og faste referansepriser fra perioden 1986–88 multiplisert med tilhørende volumer, i tillegg til prisstøtte over budsjett, fratrukket særavgifter. Norges maksimalt tillatte gule støtte er på 11,449 mrd. kroner. For 2015 var det notifiserte nivået i gul boks 10,7 mrd. kroner.

Eksportstøtte

Landbruksavtalen begrenser videre bruken av eksportsubsidier, målt i både verdi og volum. Norges maksimalt tillatte nivåer framgår av Norges bindingsliste til WTO (vedlegg til St.prp. nr. 65 (1993–1994)). Norge har notifisert eksportsubsidier til og med 2015. Støttenivået i 2015 var på til sammen 132 mill. kroner for de fire produktgruppene svinekjøtt, ost, smør og bearbejdede landbruksvarer, noe som utgjør 31 pst. av tillatt bruk i 2015.

Utfasing av eksportsubsidier

På ministerkonferansen i Nairobi i desember 2015 ble det enighet om at industrilandene med umiddelbar virkning skulle avslutte all bruk av eksportsubsidier for sine jordbruksprodukter, med unntak for noen få produkter. For meierivarer, svinekjøtt og bearbeidede jordbruksprodukter er det gitt tillatelse til å fortsette med bruk av eksportsubsidier til utgangen av 2020. Dette berører i hovedsak Norge, Sveits og Canada. Det ble også gjort vedtak om avvikling av eksportstøtte for utviklingsland.

Nairobi-vedtaket innebærer at maksimalt kvantum som kan eksporteres av meierivarer, svinekjøtt og bearbeidede jordbruksvarer, er gjennomsnittet av faktisk eksport i tonn i perioden 2003–2005. For subsidiebeløp skal budsjettbegrensingen fra Norges bindingsliste til WTO legges til grunn. Det legges til grunn at utkast til reviderte norske bindingslister for eksportstøtte vil bli innsendt før ministermøtet i Buenos Aires i desember 2017.

Landbruksforhandlingene

Landbruksforhandlingene er en del av den brede forhandlingsrunden som ble vedtatt på WTOs ministerkonferanse i Doha i 2001. I ministererklæringen fra Nairobi ble det for øvrig konstatert at medlemmene er uenige om spørsmålet om Doharundens avslutning. Det er likevel enighet om å forhandle videre. Dette vil ikke skje som en samlet pakke for alle gjenstående spørsmål. På landbruksområdet er det enighet om at en skal forhandle videre om markedsadgang, internstøtte og eksportkonkurranse. I tillegg kommer spesielle u-landstema som offentlig matvarelagring og beskyttelsesmekanisme for utviklingsland.

Med de to siste ministermøtene i 2013 og 2015 har WTO startet en utvikling der en tar sikte på å få til enighet på avgrensede områder. Medlemmene ønsker trolig å fortsette denne utviklingen fram mot ministermøtet i 2017, selv om det i dag er vanskelig å se innholdet i en mulig ny ministerbeslutning. Det er enighet blant medlemmene i WTO om at landbruk også vil være sentralt i diskusjonene fram mot en ny ministerbeslutning i desember 2017. De to temaene som ligger an til å bli mest diskutert fram mot ministermøtet er internstøtte og offentlig matvarelagring.

5.3 Import fra u-land

Verdien av importen av landbruksvarer fra alle u-land utgjorde 14,5 mrd. kroner i 2016, tilsvarende 23,4 pst. av totalimporten. Importen gikk ned fra 15,5 mrd. kroner i 2015. Hovedgrunnen til dette var redusert import av soya og kaffe fra Brasil. Total import fra Brasil ble redusert fra 5,2 mrd. kroner til 4,0 mrd. kroner.

Toll- og kvotefri markedsadgang for produkter fra de fattigste landene er et sentralt tiltak i norsk utviklings- og handelspolitikk. Alle land på FNs offisielle MUL-liste og alle lavinntektsland med mindre enn 75 mill. innbyggere, til sammen 59 land, omfattes i dag av denne nulltoll-ordningen. Andre u-land får også vesentlige tollreduksjoner ved eksport til Norge. Namibia, Botswana og Swaziland har i tillegg særskilte eksportmuligheter for storfekjøtt og sauekjøtt til Norge innenfor årlige indikative tak på 3 200 tonn for storfekjøtt og 400 tonn for sauekjøtt.

Importen fra de fattigste landene har relativt sett økt betydelig for enkelte varer de siste årene, f.eks. blomster og kaffe fra Kenya og honning fra Etiopia og Zambia. Importen fra de fattigste landene utgjorde 1,4 pst. av den totale importen av landbruksvarer i 2016 med en samlet verdi på 983 mill. kroner.

5.4 EUs felles landbrukspolitik og forhandlinger med EU

5.4.1 Utviklingen i EUs felles landbrukspolitik (CAP)

Landbrukspolitikken er ikke en del av EØS-avtalen, men utviklingen av EUs felles landbrukspolitik har likevel betydning for norsk landbruk og næringsmiddelindustri. Prisutviklingen på landbruksproduktene i EU påvirker omfanget av grenshandelen og konkurransekraften til næringsmiddelindustrien.

Landbrukspolitikken i EU (CAP) gjennomgikk en stor reform i 2003 der det ble det gjort flere grunnleggende endringer. Blant de viktigste var en omlegging fra direkte arealstøtte og støtte per dyr til produksjonsuavhengig støtte per bruk. Etter noen års erfaring med den nye landbrukspolitikken, ble det vedtatt en ny reform i 2013, som gjelder for perioden frem til 2020.

Den siste reformen innebærer i betydelig grad en videreføring av tidligere reformer, men med justeringer av virkemiddelbruken. Reformen innførte bl.a. støtte til miljøtiltak som en del av den direkte støtten (pilar 1 i CAP). Av tildelingen av

midler til medlemslandene skal 30 pst. av den direkte støtten gå til miljøformål (permanente grasarealer, varierte driftsformer og økologisk jordbruk). Fleksibiliteten for medlemslandene i gjennomføringen av landbrukspolitikken er videre blitt økt. Menyen av virkemidler tilgjengelig for bygdeutvikling (pilar 2 i CAP) er styrket, bl.a. støtte til innovasjon, modernisering og styrket konkurransevne. EUs felles landbrukspolitikk er således mindre felles og mer fleksibel med de endringene som er gjennomført.

Produksjonskvoter for melk ble avskaffet i EU fra 1. april 2015 og produksjonskvoter for sukker avskaffes i 2017.

EU er nå i gang med diskusjonene om neste CAP-reform for perioden etter 2020. Det ser foreløpig ut til at det er stor oppslutning om å bevare 2-pilarstrukturen i CAP, men noen medlemsland ønsker en økt fleksibilitet til å overføre midler mellom pilarene. Forenkling er en av hovedprioriteringene til Kommisjonen. I de innledende diskusjonene i EU-parlamentet og i Rådet, er det i tillegg bl.a. blitt argumentert for en styrket miljøprofil, tiltak for økt konkurransekraft og bedre muligheter for risikohåndtering.

Oppmerksomheten rundt behovet for å styrke bondens muligheter for risikohåndtering kommer som en konsekvens av siste års markedsturbulens med lave priser i flere sektorer. Særlig har melkesektoren vært gjennom en krevende tid. Lavere etterspørsel på verdensmarkedet og Russlands importforbud medførte sterkt fallende melkepriser i EU i 2014 og 2015. Utviklingen fortsatte da produksjonskvotene ble opphevet, og melkeprisene falt frem til sommeren 2016. Fra inngangen til 2014 frem til august 2016 hadde prisene blitt redusert med 36 pst.

Kommisjonen har møtt utfordringene i landbruket med en rekke ekstraordinære krisetiltak de senere årene. Totalt er det bevilget mer enn 1 mrd. EUR til ekstraordinære krisetiltak. For melkeprodusentene har krisetiltakene fra Kommisjonen vært markedsregulerende tiltak som tilskudd til lagring (hovedsakelig SMP) og tilskudd til produsenter som reduserer produksjonen. Tiltakene har avhjulpet situasjonen. Økt eksport og bedret markedsutvikling har medført at melkeprisen i EU har steget tilbake til samme nivå som i starten av 2015.

Prosessen frem mot endringene i CAP etter 2020 kommer samtidig som det gjenstår en rekke ubesvarte spørsmål knyttet til Brexit, som vil få konsekvenser for den kommende debatten. CAP utgjør om lag 39 pst. av EUs budsjett, der blant annet Storbritannia er en betydelig netto bidragsyter.

Kommisjonen la tidligere i år frem en offentlig høring om modernisering og forenkling av CAP. Resultatene fra høringsrunden er ventet presentert i juli. Kommisjonen forventes ikke å fremme eventuelle endringsforslag før i 2018.

5.4.2 Ny artikkel 19-avtale

I henhold til EØS-avtalens artikkel 19 skal Norge og EU med to års mellomrom gjennomgå vilkårene for handelen med basis landbruksvarer (melk, kjøtt, grønnsaker mv.) med sikte på en gradvis liberalisering. Forhandlingene skal i henhold til artikkel 19 skje innenfor rammen av partenes respektive landbrukspolitikk, og videre reduksjoner av handelshindringer skal skje på gjensidig fordelaktig basis.

Norge og EU har tidligere inngått to artikkel 19-avtaler som trådte i kraft henholdsvis 1. juli 2003 og 1. januar 2012. På EØS-rådsmøtet i mai 2013 ble det enighet mellom EU og Norge om å gjennomgå vilkårene for handel med landbruksvarer, med mål om å starte forhandlinger om en ny artikkel 19-avtale. Forhandlingene ble innledet i juni 2014. Norge og EU-kommisjonen kom til enighet om en avtale den 5. april 2017. Den nye artikkel 19-avtalen har et smalere produktspekter enn forrige avtale. I forhandlingene har Norge i hovedsak gitt EU konsesjoner for landbruksvarer der det allerede er import til ordinær toll eller der det eksisterer et langsiktig importbehov. Avtalen fører derfor i seg selv i begrenset grad til økt import for disse varene.

For ost økes den tollfrie importkvoten med 1 200 tonn til 8 400 tonn. Importen av ost fra EU var i 2016 over 11 400 tonn, dvs. at det er stor import av ost utenfor kvoten til ordinær toll. 700 tonn av økningen skal fordeles på auksjon og 500 tonn skal fordeles etter søknad med utgangspunkt i historisk import. I den forrige artikkel 19-avtalen økte ostekvoten med 2 700 tonn.

EUs kvote for storfekjøtt økes med 1 600 tonn til 2 500 tonn. De siste årene har tollene ved import av storfekjøtt blitt satt ned i lange perioder på grunn av underskudd i det norske markedet. I 2016 ble 15 600 tonn storfekjøtt importert etter slik tollnedsettelse. Kvotøkningen er derfor begrenset sett i forhold til eksisterende import og forventet importbehov de nærmeste årene.

EU har fått en ny kvote for eksport av ribbe på 300 tonn. Kvoten er tidsbegrenset til desember og det er en tollsats innenfor kvoten. I perioden 2010 til 2015 var det betydelig underskudd av norsk ribbe før jul, og kvoten er ventet å kunne supplere norsk produksjon i julesesongen. Det er

i tillegg gitt en begrenset økning av eksisterende importkvoter for noen produkter (kylling, skinke, pølse, andebryst, salat til industri, grønne potteplanter, mais til dyrefôr). Samlet sett økes importkvotene for kjøttprodukter med 2 550 tonn. Tilsvarende ble kvotene for kjøttprodukter økt med 3 100 tonn i den forrige artikkel 19-avtalen.

Kvoten for blomstrende potteplanter økes med 12 mill. kroner til 20 mill. kroner. Kvotestørrelsen er også her om lag tilsvarende dagens eksisterende import.

For Norge innebærer forhandlingsresultatet at det blir etablert tollfrie kvoter eller tollfrihet for eksport av enkelte produkter der det er eksport i dag eller for produkter der næringsmiddelindustrien har konkrete eksportplaner. Konesjonene omfatter produkter innenfor meieri (myseprodukter), kjøtt, blomster, alkoholholdige drikkevarer og råvarer til dyrefôr. I alt er det opprettet åtte nye kvoter for eksport fra Norge til EU. I tillegg er det gitt tollfrihet for enkelte toll-linjer med norsk eksport til EU.

For noen landbruksvarer uten beskyttelsesbehov er det innført gjensidig nulltoll.

5.5 Forhandlinger om EFTA-handelsavtaler

Norge har gjennom det europeiske frihandelsforbundet EFTA, som omfatter Sveits, Liechtenstein, Island og Norge, iverksatt 26 handelsavtaler med 35 land. I tillegg har EFTA undertegnet handelsavtaler med Guatemala, Filippinene og Georgia, men disse avtalene er ennå ikke formelt ratifisert. EFTA forhandler nå om handelsavtaler med Ecuador, Malaysia, Mercosur, India, Indonesia og Vietnam. Norge vil etter planen gjenoppta de bilaterale handelsforhandlingene med Kina i 2017. EFTA er videre i ferd med å reforhandle sine avtaler med Chile, Israel, Mexico, Tyrkia og SACU (Sør-Afrika, Namibia, Botswana, Swaziland og Lesotho). Nye handelsavtaler forelegges Stortinget før iverksettelse.

6 Hovedtrekk i oppgjøret

6.1 Mål og rammer

Kapittel 1-5 gjennomgår premissgrunnlaget for forhandlinger om ny jordbruksavtale mellom staten og jordbruksorganisasjonene. I kapittel 2 gjengis noen sentrale deler av Næringskomiteens beskrivelse av mål og rammer for jordbrukspolitikken i innstillingen til jordbruksmeldingen og jordbrukskapitlet i Sundvolden-erklæringen. De fire overordnede målene for jordbrukspolitikken videreføres, komiteen understreker målet om å redusere utslippet av klimagasser og justerer noe på delmålene. Komiteen skriver at hovedformålet med jordbrukspolitikken skal være økt matproduksjon på norske ressurser.

I Sundvolden-erklæringen sier regjeringen at den vil gjøre jordbruket mindre avhengig av statlige overføringer, redusere jordbrukets kostnadsnivå og gi bonden nye og bedre inntektsmuligheter. Regjeringen vil gjøre budsjettstøtten mer produksjons- og mindre arealavhengig, innenfor rammene av internasjonale regelverk. Det skal satses på alternativ næringsutvikling for å gi grunnlag for en mer variert og framtidsrettet landbruksproduksjon over hele landet. Landbruket skal styrkes gjennom forenkling av lover, regler og støtteordninger og ved å oppheve begrensninger som hindrer effektiv utnytting av kapasiteten på enkeltbruk. Politikken skal innrettes på en slik måte at landbrukets sektoransvar for klima og miljø blir ivaretatt.

Lav lønnsvekst og bedre konkurransekraft

Moderasjon har preget de siste årenes lønnsoppgjør. En lønns- og kostnadsutvikling i tråd med utviklingen hos våre handelspartnere er nødvendig i den pågående omstillingen av økonomien. Bedre konkurransekraft og god produktivitetsvekst er avgjørende for å sikre arbeidsplassene og utvikle ny framtidsrettet næringsaktivitet i Fastlands-Norge.

Internasjonale forhold påvirker i økende grad rammebetingelsene for jordbruket og matindustrien. Importen av jordbruksprodukter er økende. Forskjellen mellom norske og internasjonale pri-

ser øker, selv om det varierer mellom produkter og markeder. Dette påvirker konkurransekraften, effekten av importvernet svekkes og behovet for råvareprisutjevning for RÅK-industrien øker. Matsektorens konkurransekraft er avgjørende for å opprettholde en høy hjemmemarkedsandel, og målet om økt matproduksjon i Norge. Hensynet til matsektorens konkurransekraft gjør at prisøkningene er moderate i regjeringens forslag til oppgjør, slik de var i kravet fra jordbrukets forhandlingsutvalg.

Styrke grunnlaget for den geografiske produksjonsfordelingen

Det er en god utvikling på mange områder i jordbruket. Samlet produksjonsvolum øker og veksten i omsetningen av lokalmat er om lag 2,5 ganger større enn i resten av dagligvaremarkedet. Reduksjonen i antall jordbruksbedrifter er lavere og arealavgangen flater ut. Gode avlingsår og økt kornareal bidrar til at importen av fôrråvarer er redusert. Utviklingen i produktiviteten er fortsatt god. Bøndene tar i bruk ny teknologi, det blir mer presisjonsjordbruk, plantehelsen er god og bruken av antibiotika er meget lav. Avls- og avlingsframgang bidrar også til produktivitetsveksten. Det norske klimaet, den norske naturen og utmarksressursene er fortrinn som kan utnyttes bedre. Inntektsveksten har vært meget god under denne regjeringen og investerings- og produksjonsviljen er god.

Det er også utfordringer i jordbruket og for jordbrukspolitikken. Utviklingen i jordbruket var lenge svakere på Vestlandet/Agderfylkene og i Nord-Norge, med større arealavgang og svakere produksjonsutvikling. Næringskomiteen viser til at virkemidlene som skal sikre et landbruk i hele landet, heller må styrkes og utvides enn å svekkes eller fjernes. Figur 3.5 viser at det i de grovforbærte husdyrproduksjonene har vært et trendskifte siden 2014, hvor produksjonen har økt på Vestlandet og i Trøndelag.

Økt produksjon i jordbruket krever at våre begrensede arealressurser utnyttes effektivt. Stortinget understreker at jordbruksarealet er jord-

brukets viktigste ressurs og virkemidlene må utvikles med sikte på å utnytte arealene effektivt i alle deler av landet.

I forslaget til jordbruksoppgjør har regjeringen lagt vekt på å styrke grunnlaget for den geografiske produksjonsfordelingen. Det er foreslått gjort ved å øke stimulansen til å bruke utmarksressursene, øke kornproduksjonen på arealer som er egnet for det, styrke distrikttilskuddene og strukturtilskuddene til fordel for små og mellomstore bruk i grasbasert husdyrhold (driftstilskudd og husdyrtilskudd), styrke produksjon av frukt og grønt og redusere stimulansen til grasbasert husdyrhold i kornområdene.

Bedre utnytting av grovfôrarealet og bedre kvalitet på grovføret er viktig, både for å øke produksjonen på norske ressurser og av klimahensyn. Godt grovfôr bidrar til å redusere klimagassutslipp per produsert enhet. Gode grasavlinger de siste årene og god kvalitet på grovføret har bidratt til at kjøpet av kraftfôr til drøvtyggere er redusert med 1,5 pst. fra 2015 til 2017, til tross for sterk økning i produksjon av sau- og storfekjøtt. Reduksjon i melkeproduksjonen trekker motsatt vei. NIBIOs evaluering av areal- og kulturlandskapstilskuddene, som ble initiert i avtalen i 2015, viser at bruken av grasarealer er ekstensivert over lang tid. Evalueringen viser bl.a. at med samme antall dekar grovfôr bak hver grovfôrdyrenhet som i 1990, ville nesten 600 000 daa gras vært tatt ut av drift. Det viser at det er potensial for økt produksjon av grovfôr, samtidig som det er potensial for at en del grasarealer kan legges om til kornproduksjon.

Regjeringen ønsker å legge bedre til rette for økt produksjon, en produksjon som er bedre tilpasset markedsmulighetene og bedre bruk av norske arealressurser.

Strukturpolitikken

Stortinget peker på viktigheten av å legge til rette for en variert bruksstruktur, for å utnytte arealene over hele landet. Om strukturpolitikken skriver komiteen:

«Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre, viser til at flere av produksjonstilskuddene er differensierte etter struktur for å stimulere til et mangfoldig landbruk. For å gi grunnlag også for små og mellomstore bruk mener flertallet at disse virkemidlene må videreføres i minst samme omfang som i dag. Dagens tilskuddsprofil innebærer en naturlig nedtrapping i tilskudd per dyr ved økt driftsom-

fang. Flertallet mener at dette er naturlig for at produksjon utover et visst driftsromfang i hovedsak baseres på markedsinntektene.»

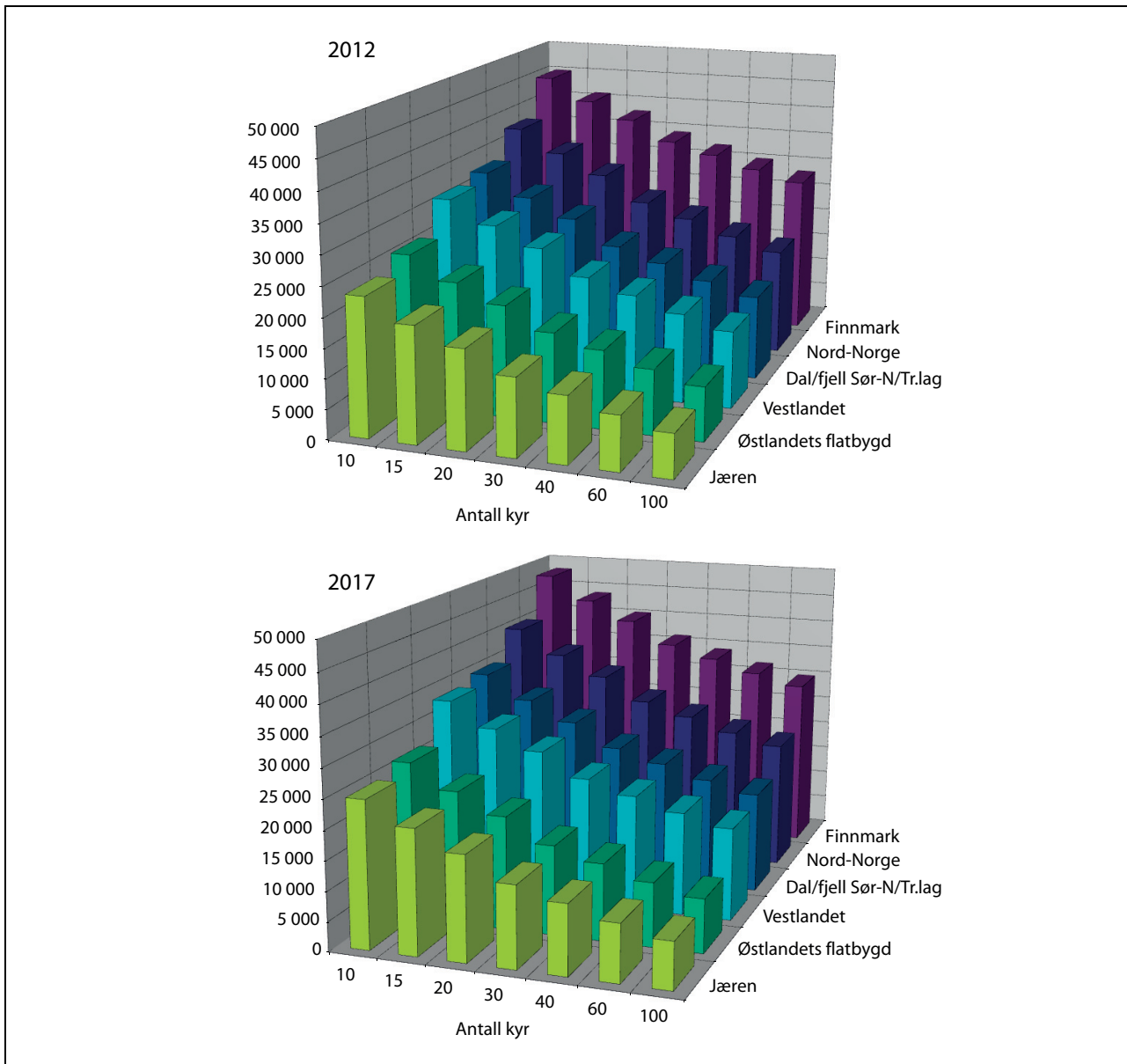
Regjeringen foreslår å styrke strukturprofilen i flere av tilskuddene ved å øke noen tilskuddssatser for de første enhetene i husdyrtilskuddene og øke driftstilskuddene. Med grunnlag i innstillingen til jordbruksmeldingen og avtale mellom samarbeidspartiene av 28. mai 2014, legger regjeringen til grunn at strukturprofilen ikke kan styrkes ved å gjeninnføre, eller redusere tak, eller å gjeninnføre strukturprofil i arealtilskuddene. Innretningen fra 2014 er senere fulgt opp i jordbruksavtalene i 2015 og 2016. Figur 6.1, viser samlet struktur- og distriktsprofil i tilskudd til melkeproduksjonen i 2012 og i inneværende avtale. Struktur- og distriktsprofilen i tilskuddsordningene er lite endret, innenfor en periode som er lenger enn denne stortingsperioden.

I kravet viste Jordbrukets forhandlingsutvalg til økende inntektsforskjell per årsverk mellom mindre og større bruk. Grunnlagsmaterialet viser at dette i betydelig grad er resultat av økte produsentpriser og fallende rentenivå, og større bruk har oftest hovedinvesteringen nærmere i tid, til et høyere prisnivå og har høyere rentekostnader. De vil derfor ha større nytte av rentefall enn bruk uten gjeld. Økende etterbetaling på melkeprisen er også et betydelig bidrag til økte inntektsforskjeller, og er resultat av vedtak på TINEs årsmøte, hvor deler av driftsresultatet utbetales til medlemmene etter deltagelse, i tråd med samvirkeprinsippene.

Det er et betydelig behov for å styrke grunnlaget for investeringer i driftsapparatet og i jorda. Når det gjelder investeringer i grøfter og hydrotekniske anlegg for å øke produktiviteten, håndtere mer ekstremnedbør og bidra til lavere klimagassutslipp, er det viktig at investeringsordningene er forutsigbare og stabile for brukere og entreprenører. Diskusjon og usikkerhet om endringer i ordningene virker hemmende for grøfteaktiviteten.

Klima og miljø

Klimaendringer er en av samfunnets største utfordringer. Jordbrukets utslipp av klimagasser (metan og lystgass, målt i CO₂-ekvivalenter), ble redusert med 5,3 pst. i perioden 1990–2015, men økte med 1 prosent i 2015, iflg. SSB. Reduksjonen siden 1990 er klart lavere enn det regnskapet har vist de siste årene, etter oppretting av feil i SSBs statistikk. Totale norske utslipp har økt med

Figur 6.1 Tilskudd til melkeproduksjon etter størrelse og geografi. Kroner per ku.

4,2 pst. i samme periode. En del av utslippene fra jordbruksaktivitet føres i klimagassregnskapet på bl.a. bygg- og transportsektoren. Næringskomiteen skriver:

«Komiteen understreker at tiltak med sikte på å redusere klimagassutslipp fra jordbruket skal være kunnskapsbaserte, og at effektene må kunne måles med relativt sikre metoder. Komiteen mener at landbruket skal bidra med sin del for å redusere klimagassutslipp, men understreker at det er komplekse sammenhenger knyttet til biologiske prosesser. Distriktpolitiske og landbrukspolitiske målsettinger skal ivaretas.»

Jordbrukspolitikken skal legges om i en mer miljø- og klimavennlig retning. Regjeringen foreslår flere tiltak for å bidra til å redusere utslippene per produsert enhet og tilpasse produksjonen til et klima i endring. Lavere utslipp per produsert enhet vil bidra til å redusere klimaavtrykket av den norske matproduksjonen. Økt produksjon og dyretall, spesielt i det grasbaserte husdyrholdet, vil øke utslippene regnskapsført på jordbruket i det offisielle klimagassregnskapet. Samtidig blir mange av tiltakene som reduserer utslippene per produsert enhet ikke fanget opp, og det er behov for å forbedre det tekniske beregningsgrunnlaget for utslipp fra jordbruket. Det er samtidig fortsatt betydelig behov for forskning og kunnskapsutvik-

ling, både om utslipp, binding av CO₂ og om tilpasningsmuligheter.

Inntektsmål og inntektsmåling

I innstillingen om jordbruksmeldingen skriver Stortinget følgende om inntektsmålet for jordbruket:

«Komiteen legger til grunn at utøvere i jordbruket, som selvstendig næringsdrivende, skal ha muligheter til samme inntektsutvikling som andre i samfunnet. Inntektsmulighetene må være til stede innenfor en variert bruksstruktur for at norsk jordbruk skal kunne utnytte landets produksjonsmuligheter. For å sikre rekruttering, og for å løfte inntektsmulighetene i næringen, mener komiteen at inntektsmålet skal være å redusere inntektsgapet mellom jordbruket og andre grupper i samfunnet. God markedstilpasning og produktivitetsutvikling vil være en forutsetning for inntektsdannelsen.»

Inntektsmålet har avgjørende betydning for rammens størrelse i jordbruksoppgjøret. De siste 25 årene har inntektsmålet vært et mål om relativ inntektsutvikling, og måling av inntektsutviklingen har vært gjort på Totalalkylen for jordbruket, normalisert regnskap. Flertallet i komiteen erkjenner at det er vanskelig å måle inntekt for selvstendig næringsdrivende og sammenligne dette med lønsmottagernes lønn, og at Totalalkylen ikke er egnet til å måle inntektsnivå. Dette har også ligget til grunn i mange år, under vekslende regjeringer og Storting.

Det er grunnleggende forskjeller på næringsdrivendes nettoinntekt i regnskapet og lønsmottageres lønn. Det er umulig for myndighetene å garantere selvstendig næringsdrivende et gitt resultat på bunnlinja i regnskapet, når nettoinntekten bare måler den registrerte tilpasningen, som er resultat av en rekke beslutninger som den enkelte bonde selv tar. Staten legger rammer for, og yter tilskudd til, næringsdriften. Ca. 70 pst. av jordbrukets bruttoinntekt kommer fra markedet. Endringer i rammevilkår gir endringer i markedet for jordbruksvarer. Tilbudet er lite fleksibelt, bl.a. fordi det er biologiske produksjoner med lange ledetider, og etterspørselen etter matvarer er lite følsomt for prisvariasjon, fordi mat er et nødvendighetsgode og hjemmemarkedet er begrenset. Svak konkurransekraft i eksportmarkedet setter også store begrensninger. Relativt liten overproduksjon kan derfor gi betydelige inntektstap.

Økte tilskudd som stimulerer produksjon kan i seg selv bidra til slik ubalanse.

Stortinget understreker at god markedstilpasning er en forutsetning for inntektsmålet. Markedet gir jordbruket inntektsmuligheter, men begrenser også produksjons- og inntektsmulighetene. I oppgjørene under denne regjeringen har det vært lagt til rette for samme relative inntektsutvikling som for andre grupper, med en nivåheving ut over det, i alle de tre oppgjørene. For perioden 2014–2017 viser de registrerte tallene at inntektsveksten i jordbruket har vært mer enn det dobbelte av det lønsmottagerne ligger an til å få. Lønnsveksten har vært svakere enn inflasjonen i denne perioden. Lønsmottakernes kjøpekraft (før skatt) har dermed blitt redusert, mens jordbruket har hatt en kjøpekraftsforbedring på om lag 10 pst. Det vises også til figur 3 på side 29 i jordbrukets krav. Figuren viser at det med jordbrukets beregninger også i perioden 2014–2017 er ventet en inntektsutvikling som er høyere enn for andre grupper.

Regjeringen legger til grunn at all nivåheving ut over lik prosentvis vekst, er reduksjon i inntektsforskjeller/inntektsgap. Inntektsutviklingen måles i prosent i alle inntektsoppgjør. Det er selvsagt ikke til hinder for å gi enkelte grupper større vekst enn andre, for å nå ulike mål i samfunnet.

Jordbrukets forhandlingsutvalg krevde at oppgjøret må redusere det kronemessige inntektsgapet til andre grupper i samfunnet. Om måling av inntekt i jordbruket skriver Stortinget:

«Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre, erkjenner at det er vanskelig å måle inntekt for selvstendig næringsdrivende og sammenligne dette med lønsmottakere. Flertallet viser til at Totalalkylen utarbeidet av Budsjettmennda for jordbruket er egnet til å beskrive inntektsutvikling, og i mindre grad egnet til å måle inntektsnivå».

Med grunnlag i denne merknaden mener regjeringen det ikke kan gjennomføres en overgang til nivåmål, slik Jordbrukets forhandlingsutvalg i realiteten foreslo, med et målesystem tilpasset et utviklingsmål. Det må i tilfelle etableres et nytt grunnlagsmateriale og målesystem for inntekt. Det nye grunnlagsmaterialet må ha et målesystem, som konkretiserer samfunnets krav til effektiv ressursbruk, slik vi hadde en del år etter opptrappingsvedtaket i 1975.

Da inntektsmålet ble et utviklingsmål tidlig på 90-tallet, gikk partene over til å bruke lønnsstatistikken for alle grupper av lønsmottakere, fordi

Tabell 6.1 Lønnsnivå i 2016 for en del yrkesgrupper.

	Kr/årsverk	Vekst fra året før	Månedslønn*12		Vekst fra året før
Alle grupper	528 600	1,7 %	Grunnskolelærere	514 800	2,6 %
Industri i alt	582 000	1,9 %	Butikkmedarbeidere	393 600	3,1 %
Industriarbeidere	452 500	2,0 %	Kontorarbeidere	446 400	1,9 %
Lavtlønte, øvre grense	385 000		Tømrere og snekkere	410 400	3,0 %
Virkebedrifter varehandel	494 500	2,5 %	Sykepleiere	489 600	2,5 %
Offentlig forvaltning	516 500	2,4 %	Helsefagarbeidere	418 800	1,5 %
Kommuneansatte i alt	489 500	2,5 %	Elektrikere	471 600	2,9 %
Undervisningsansatte	540 400	2,5 %	Bilmekanikere	417 600	3,0 %
Helseforetakene	549 100	2,0 %	Anleggsmaskinførere	451 200	2,7 %

Kilde: Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppkjørene

nivået da ikke lenger hadde betydning. Når Jordbrukets forhandlingsutvalg krever å legge til grunn en nivåammenligning, blir det igjen nødvendig å vurdere hva som i så fall er relevant sammenligningsgruppe. Da inntektsmålet var et nivåsmål, ble den normerte inntekten sammenlignet med industriarbeiderlønn, som er om lag 76 000 kroner lavere enn gjennomsnittslønn i 2016, iflg. Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppkjørene. Grupper av lavtlønte er i lønnsoppkjørene for øvrig definert til ansatte som har mindre enn 85 pst. av gjennomsnittslønn for sin gruppe. Grupper av lavtlønte ligger dermed mer enn 140 000 kroner under gjennomsnittet for alle grupper. Tabell 6.1 viser lønnsnivå i 2016 for en del yrkesgrupper, og lønnsvekst fra året før. Inntektsforskjellene internt i jordbruket, også mellom bruk med om lag samme driftsomfang, er for øvrig langt større enn beregningsmessige forskjeller mellom jordbruket og ulike grupper av lønsmottakere. Dette henger grunnleggende sammen med at bøndene er selvstendig næringsdrivende.

Gode inntektsmuligheter er viktig for å nå de landbrukspolitiske målene, og for å sikre tilstrekkelig rekruttering over tid. Det må føres en balansert inntektspolitikk, som er bærekraftig over tid. En særnorsk prisutvikling over tid har bidratt til konkurranseutfordringer overfor import. En isolert forbedring av inntektsmulighetene, uten tilstrekkelig hensyn til effekten på tilbudet i markedet, vil innebære ny oppbygging av overkapasitet, sløsing med samfunnets ressurser og store inntektstap. Økte inntektsmuligheter som i hovedsak

er basert på økt budsjettstøtte, er ikke bærekraftig verken for næringen eller samfunnet.

En slik politikk vil over tid kunne forsterke ubalansen i markedet og bidra til at markedsinntekter byttes ut med budsjettstøtte. Over tid vil dette undergrave målene i jordbrukspolitikken.

For flere viktige husdyrproduksjoner er ikke hovedutfordringen å øke produksjonen, men å bringe markedene i balanse, ved å redusere overproduksjon. Utviklingen i saueholdet, etter forbedringene i inntektsmulighetene de siste årene, er et eksempel på det. Det taler også for å gå forsiktig fram i økningen av storfekjøttproduksjonen.

Det understreker igjen den grunnleggende forskjellen på oppgjør for lønsmottakere og jordbruksoppkjøret. For jordbruket er det ikke mulig å legge til rette for større inntektsvekst enn det markedet tåler. Produksjonsviljen i jordbruket er stor. Det er mange eksempler gjennom historien på at for stor økning i inntektsmulighetene, fører til økte kostnader og overproduksjon, som igjen gir lavere inntekt.

Regjeringen har lagt vekt på å stimulere til økt produksjon på områder hvor markedsmulighetene er gode på hjemmemarkedet.

6.2 Grunnlagsmaterialet

Utviklingen i viktige indikatorer fra Budsjett-nemnda for jordbruket (BFJ) er gjengitt i kapittel 3. Produksjonen i jordbruket har økt med 1,7 pst. de siste ti årene, iflg. Normalisert regnskap. Produksjonen av husdyrprodukter har økt med 4,6 pst.,

mens produksjonen av planteprodukter er redusert med 4,9 pst. Den samlede produksjonen falt noe første del av perioden, men har økt de siste årene, i hovedsak som følge av gode avlinger, og økt kjøttproduksjon. I 2016 ble det importert 4,9 mill. tonn landbruksvarer verdt 62 mrd. kroner. Målt i mengde var importen tilnærmet uendret fra året før, mens verdien økte med nesten 5 pst., i nominelle kroner. I 2016 eksporterte Norge landbruksvarer til en verdi av 10 mrd. kroner. Det var en økning på 8 pst. fra året før.

Etter fallende selvforsyningsgrad/hjemme-markedsandel de siste årene, økte den med 3 prosentpoeng, til 50 pst. i 2015, som følge av gode kornavlinger. Den falt igjen med ett prosentpoeng i 2016, pga. lavere matkornavling. Andelen norske råvarer i kraftfôr har økt med 12 prosentpoeng de siste 2 årene. Det er fortsatt underdekning av norsk storfekjøtt, korn og i grøntsektoren, men overskudd av lam og svinekjøtt.

Fra 2005 til 2013 ble jordbruksarealet redusert med 4,7 pst., hvorav 3,3 prosentpoeng kan knyttes til forbedret registrering som følge av overgang til digitale kart. Fra 2013 regner BFJ med en reduksjon på 0,4 pst. til 2017. Kornarealet økte i 2016, for første gang på mange år. Investeringsvolumet nådde sitt laveste nivå etter opptrappingen på 70-tallet tidlig på 2000-tallet. De siste 10 årene har investeringsvolumet variert rundt 8,5 mrd. 2015-kroner. Jordbrukssektoren har i samme periode hatt vekst i bruttoprodukt per timeverk på 4 pst. per år. Det er en tendens til svakere produktivtetsvekst de siste årene. Ifølge Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene viste tilsvarende produktivtetsmål for norsk industri en gjennomsnittlig årlig vekst på 1,4 pst. de siste ti år. Gjennomsnittlig vekst i Fastlands-Norge var på 0,7 pst.

Bruttoinntektene i sektoren økte med 2 pst. fra 2015 til 2016, men budsjetteres å falle med 0,3 pst. fra 2016 til 2017. En del av forklaringen er at TINE etterbetalte 66 øre/liter melk til sine produsenter for produksjonen i 2016, mens det i budsjettet for 2017 er lagt til grunn en teknisk forutsetning om etterbetaling på 44 øre/liter (gjennomsnittet de siste 5 år). I tillegg kommer virkningen av økt overproduksjon av lam og svin. Kostnadene (inkl. renter på lånt kapital) økte med 1,2 pst. fra 2015 til 2016 og budsjetteres å øke med 1 pst. i 2017. Det er særlig rentereduksjon i 2016 og fall i gjødselkostnadene i 2017 som bidrar til den moderate kostnadsutviklingen. I 2017 øker energikostnadene delvis som følge av økt mineraloljeavgift. Sektorens samlede vederlag til arbeid og egenkapital økte med vel 500 mill. kroner (6,1 pst.) fra 2015 til 2016. Fra

2016 til 2017 er det budsjettert med en reduksjon på vel 440 mill. kroner (-0,9 pst.).

Inntektsutviklingen

Totalkalkylen er et sektorregnskap som viser totalverdiene som skapes i norsk jordbruk ved utnyttelse av jordbrukets produksjonsressurser. Siden dette er tall fra et sektorregnskap for selvstendig næringsdrivende, hvor inntektene varierer, er det behov for å vurdere inntektsutviklingen over noe tid.

Etter meget sterk inntektsvekst i 2015, viser årets Totalkalkyle at sektorens gjennomsnittlige *Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk (inkl. verdien av jordbruksfradraget)* økte med 5,1 pst. i 2016. For 2017 budsjetterer BFJ med en reduksjon på 1,3 pst. Den svake utviklingen til 2017, skyldes i stor grad økt overproduksjon av svin og sau/lam og at nivået i 2016 er høyere enn forutsatt i fjor. BFJ har anslått at brutto pristap som følge av denne økte overproduksjonen fra 2015 til 2017 utgjør 354 mill. kroner, eller 8 100 kroner per årsverk, som tilsvarer 2,2 prosentpoeng. Tap som følge av markedsoverskudd er i henhold til avtalen jordbrukets ansvar. Det ligger m.a.o. betydelige, ikke realiserte inntektsmuligheter i gjeldende avtale.

Regjeringen foreslo i jordbruksmeldingen å måle inntektsutviklingen på nivå før skatt, som for lønsmottagerne, dvs. uten å legge til verdien av jordbruksfradraget. Hensikten var bl.a. å forenkle kompliserte beregninger og fordi det gir et uklart, delvis skattejustert, inntektsbegrep. Flertallet gikk mot en slik endring. Å inkludere verdien av jordbruksfradraget får i årets beregninger en spesiell effekt. Fra 2015 til 2017 er skatten på alminnelig inntekt redusert fra 27 til 24 prosent. Da blir verdien av å ha et særskilt fradrag mindre. På grunn av lavere skatt blir derfor inntektsutviklingen for jordbruket fra 2015 til 2017 beregnet vel ett prosentpoeng svakere enn om skattesatsene hadde vært uendret.

Fjorårets avtale la til grunn en vekst på 18 ¾ pst. fra 2014 til 2017, uten korreksjon for markedsbalanse noen år. Årets tall viser 18,1 pst. for samme periode. Uten overproduksjon i 2017 kunne veksten vært 2,2 prosentpoeng høyere, og ytterligere ett prosentpoeng høyere uten lavere verdi av jordbruksfradraget. Basert på SSBs økonomiske analyser vil lønnsveksten i samme periode bli på 7,1 pst. Lønnsveksten i 2017 er for øvrig anslått til å bli en del lavere enn det som ble lagt til grunn i fjorårets oppgjør (2,4 vs. 2,8 pst.).

Tabell 6.2 Virkningen av jordbruksfradraget ved ligningen. Normalisert regnskap. mill. kroner og kroner per årsverk.

	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Spart skatt, mill. kr	928	899	836	831	771	718
Verdi før skatt, mill. kr	1 521	1 474	1 357	1 349	1 244	1 152
Inntektsverdi, kr/årsverk	30 900	30 600	28 900	29 500	27 800	26 300
Endring kr/årsverk		-300	-1 700	600	-1 700	-1 500

Kilde: BFJ

Jordbruksfradraget

Etter Stortingets behandling av jordbruksmeldingen, skal verdien av det særskilte jordbruksfradraget ved ligningen fortsatt inkluderes ved vurdering av inntektsutviklingen i jordbruket. Budsjettnemnda har beregnet inntektsverdien før skatt av jordbruksfradraget de siste årene som vist i tabell 6.2.

Budsjettnemndas anslag, basert på selvangivelser for 2015, viser at jordbruket sparte 831 mill. kroner i skatt pga. jordbruksfradraget. Det utgjør 1 349 mill. kroner omregnet til verdi før skatt. I framregningen til 2017 reduseres verdien som følge av at skatten på alminnelig inntekt er redusert fra 27 til 24 pst. Dette betyr i praksis at det fremstår som at inntektene for jordbruket har gått ned i størrelsesorden 160 mill. kroner fordi jordbruket, som andre, har fått skattelettelse i denne perioden. At jordbruket har fått skattelette gjør dermed at overføringene må økes for å oppnå inntektsutvikling som andre grupper. I beregningen for 2018 er det lagt til grunn at 26 pst. av en økning i *Vederlag til arbeid og kapital* per jordbruksbedrift, vil gi grunnlag for økt fradrag i 2018.

6.3 Rammen

6.3.1 Oppbygging av rammen

Jordbrukets brutto inntekter består av inntjening fra markedet og overføringer fra staten. Oppbyggingen av rammen er basert på anslag for utviklingen i jordbrukets produksjon, kostnadsutvikling, samt arbeidsforbruk og anslag på lønnsvekst for andre grupper, jf. tabell 6.3. For de makroøkonomiske størrelsene er SSBs prognoser i Økonomisk utsyn i stor grad lagt til grunn. Fra 2016 til 2017, er det lagt til grunn en årslønnsvekst for lønsmottagere på 2,4 pst. For 2018 har regjeringen benyttet 3,1 pst., som SSB anslo i mars.

I oppbyggingen av rammen har regjeringen i all hovedsak lagt til grunn de samme tekniske forutsetningene for utviklingen til 2018, som Jordbrukets forhandlingsutvalg brukte i kravet. Det eneste avviket er utviklingen i arbeidsforbruket, hvor Budsjettnemndas utredning nr. 1, angir en reduksjon på 2,1 pst., som er et tidel større reduksjon enn det som var benyttet i kravet. Det er usikkerhet i prognosering av utviklingen i jordbrukets bruttoprodukt; produksjonsvolum og volumet av ikke-varige driftsmidler.

Det er benyttet følgende tekniske forutsetninger for rammen:

- Økning i produksjonsvolumet på 0,75 pst. fra 2017 til 2018.
- Prisøkning på 1,4 pst. i gjennomsnitt for inntektsposter som ikke er avtaleregulert. Disse utgjør om lag 40 pst. av brutto markedsinntekter.
- Vekst i volumet av ikke-varige driftsmidler med 0,55 pst. fra 2017 til 2018.
- Prisøkning på jordbrukets ikke-varige driftsmidler på 2,1 pst. fra 2017 til 2018.
- Kapitalslit og leasing er beregnet av Budsjettnemndas sekretariat med grunnlag i generell prisvekst på 2,1 pst., og uendret rentenivå.
- Normalisert rentekostnad er beregnet med samme forutsetninger og økning i lånemassen til en samlet næringsgjeld på 59,8 mrd. kroner.
- 2,1 pst. reduksjon i arbeidsforbruk, som prognosert av Budsjettnemnda.
- 3,1 pst. lønnsøkning for andre grupper.

Totalt gir disse anslagene en prognosert økning i brutto inntekter som følge av økt produksjon og prisøkning i sektorer uten målpris på om lag 440 mill. kroner. Prognosert kostnadsvekst blir om lag 814 mill. kroner. Kostnadsveksten er en del høyere enn det som ble lagt til grunn i fjorårets avtale, hovedsakelig fordi rentenedgangen har stoppet.

Tabell 6.3 Oppbygging av økonomisk ramme. mill. kroner og pst.

	Grunnlag	Volum	Pris	Mill. kr
	Mill. kr			
1. Økt produksjonsvolum	33 717	0,75 %		253
2. Prisøkning på varer uten målpris	13 445		1,4 %	188
3. Driftskostnader	20 634	0,55 %	2,1 %	549
4. Kapitalslit og leasing	8 460			252
5. Normalisert realrentekostnad	371			13
6. Arbeidsforbruk	14 615	-2,1 %	3,1 %	137
A. Sum, for lik prosentvis vekst som andre grupper				510
B. Justeringer for tidligere utvikling og øvrige forhold				-100
SUM, ramme, mill. kr.				410

Rammen

I fjorårets avtale ble det lagt til rette for en inntektsvekst på 18 ¾ pst. for perioden 2014 til 2017. Årets total kalkyle viser at jordbrukets inntekter ligger an til å øke med 18,1 pst., når det ikke er tatt hensyn til betydelig økning i overproduksjonen, eller redusert verdi av jordbruksfradraget, som følge av redusert skatt. Med uendret skattenivå ville veksten for jordbruket vært vel ett prosentpoeng høyere. Jordbruket har i henhold til jordbruksavtalen selv det økonomiske ansvaret for markedsoverskudd. Regjeringen mener at prognosert inntektsvekst fra fjorårets avtale er mer enn oppfylt. Lønnsutviklingen for andre grupper ligger an til å bli på 7,1 pst. i perioden. Også lavlønte har hatt en moderat lønnsvekst.

Etter en helhetsvurdering, foreslår regjeringen en ramme for oppgjøret på 410 mill. kroner, jf. tabell 6.3. Etter en inntektsvekst på 18,1 pst. fra 2014 til 2017, legger rammen til rette for en inntektsvekst på 2 ¼ pst. fra 2017, før oppgjør, til 2018. Det innebærer en inntektsvekst på 20 ¾ pst. fra 2014 til 2018 og i tillegg kan ytterligere inntektsvekst oppnås gjennom bedre markedsbalanse, jf. figur 6.2. Overproduksjonen gjør at inntektsveksten kan forbedres tilsvarende om lag 350 mill. kroner ut over rammen, gjennom bedre markedstilpasning. I innstillingen om jordbruksmeldingen skriver en samlet næringskomite at god markedstilpasning er en forutsetning for inntektsmålet. Prognosen for andre grupper er 10,4 pst. i perioden 2014 til 2018. Oppgjøret legger

Tabell 6.4 Finansiering av rammen. mill. kroner.

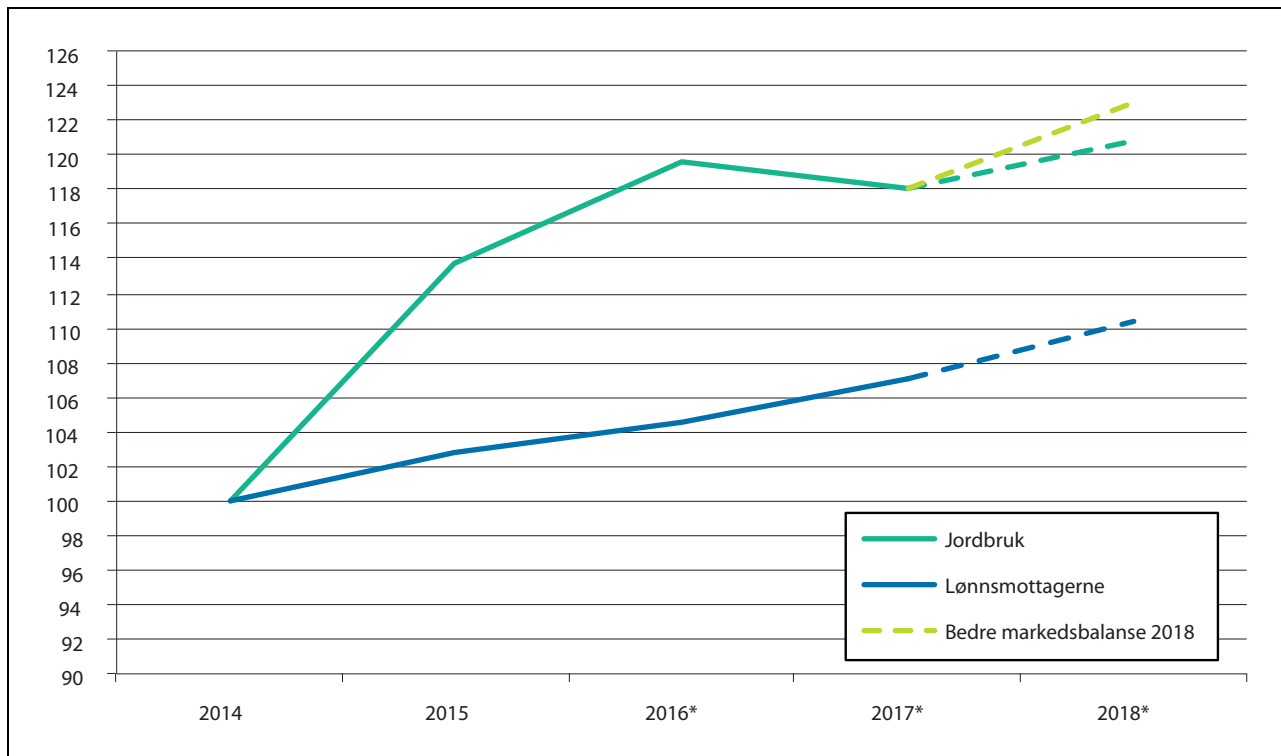
	Mill. kr
Netto endring i målpriser fra 01.07.17	150
Endret bevilgning på kap. 1150	177
– herav komp. for økt CO ₂ -avgift fra 2017	55
Overførte midler fra 2016	79
Endret verdi av jordbruksfradraget	4
SUM	410

til rette for en inntektsvekst for jordbruket som er mer enn dobbelt så høy som for andre grupper.

Finansieringen av rammen går fram av tabell 6.4. Målprisene økes fra 1. juli 2017 med en årsvirkning på 150 mill. kroner. Fra 2016 er det 79 mill. kroner i overførte midler, som ikke ligger inne i grunnlagsmaterialet fra Budsjettnemnda. Disse midlene disponeres som en del av rammen. Bevilgningen over kap. 1150 foreslås økt med 177 mill. kroner i 2018. Med prognosene i tabell 6.3 vil verdien av jordbruksfradraget øke med 4 mill. kroner.

Disponeringer i 2017

På kapittel 1150 er det overført 79 mill. kroner fra 2016 som ikke ligger inne i grunnlagsmaterialet. Disse midlene legges inn som finansiering av rammen. Med gjeldende regelverk for 2017, er det

Figur 6.2 Prognosert inntektsutvikling for jordbruket, inkl. statens tilbud, mulig forbedring ved bedre markedstilpasning og lønnsutvikling for andre grupper. Inntekt i 2014=100.

Kilde: BFJ, DTBU og SSB

prognosert et underforbruk på 20 mill. kroner på overførbare poster. Dette innebærer at 99 mill. kroner er disponible for kalenderåret 2017.

I Meld. St. 1 *Nasjonalbudsjettet 2017* sa regjeringen at den legger opp til at jord- og skogbruk blir kompensert for økt CO₂-avgift, og ville komme tilbake til innretningen på kompensasjonen ved jordbruksoppjøret i 2017. Det ble tatt høyde for en kompensasjon på 55 mill. kroner i budsjettet. Budsjettnemndas totalkalkyle viser at reelle kostnader medfører et kompensasjonsbehov på 33 mill. kroner (25 mill. kroner til drivstofforbruk i jordbruket og 8 mill. kroner til skog). Kompensasjon på 55 mill. kroner legges likevel til grunn. Det gir en reell overkompensasjon til jordbruket. Det er lagt opp til at disse midlene disponeres til klimatiltak i oppjøret, gjennom bevilgninger fra 2017 og inngår i budsjettfinansieringen.

I forslaget til fordeling er prisnedskrivings-tilskuddet for korn redusert og tilskuddet til matkorn økt. Netto frigjør det vel 34 mill. kroner i 2017. Ledige midler i 2017 tilføres Landbrukets utviklingsfond. Forslag til disponering av midler ut av fondet i 2017, framgår av kapittel 7.

6.4 Fordeling på priser og tiltak

6.4.1 Økning i målprisene

Jordbrukets forhandlingsutvalg la i kravet opp til det minste prisuttaket på mange år. Regjeringen har valgt å legge rammen for målprisøkninger på samme nivå som jordbruket. Foreslåtte endringer i målprisene er vist i tabell 6.5. Målprisene økes innenfor en samlet ramme på 150 mill. kroner.

De foreslåtte økningene i målprisene vil, isolert sett, gi en økning i forbrukerprisindeksen for mat og alkoholfrie drikkevarer på 0,1 prosentpoeng. Dette tilsvarer om lag 35 kroner i året per person, eller om lag 60 kroner for en gjennomsnittshusholdning.

Næringsmiddelindustrien

Regjeringen legger vekt på at næringsmiddelindustriens konkurransekraft skal opprettholdes. Bevilgningen til råvareprisordningen (post 70.12) skal ta hensyn til svingninger i volumer, endringer i internasjonale priser, endringer i målpriser og tilskuddsendringer som påvirker råvareprisene til industrien, samt virkninger som følge av mulige sving-

Tabell 6.5 Målprisendringer fra 1.7 2017.

	Mill. 1/kg/kr	Målpris, kr/1/kg	Endring, kr/1/kg	Endring, mill. kr
Melk, ku og geit	1 531,8	5,38 ¹	0,03	46,0
Gris	137,3	32,43	0,00	0,0
Poteter	197,6	4,54	0,15	29,6
Grønnsaker og frukt	2 754,6		2,2 %	60,2
Norsk matkorn	177,6	3,17	0,08	14,2
Sum målprisendringer				150,0

¹ Hvorav 5 øre som kompensasjon for endringer i innfraktordningen.

ninger i valutakurser. Det foreslås en økning i bevilgningen til RÅK-ordningen på 2,7 mill. kroner i 2018 for å dekke prognosert behov og økt behov som følge av økte målpriser. Målprisene for mat-hvete foreslås økt med 9 øre per kg, rug holdes uendret. Prisnedskrivningstilskuddet til alt norsk korn reduseres med 6 øre og tilskudd til matkorn økes med 10 øre per kg. Råvareprisen på matkorn økes derfor i gjennomsnitt med 4 øre per kg.

6.4.2 Endring i bevilgninger over avtalen

Bevilgningene på kapittel 1150, *Til gjennomføring av jordbruksavtalen*, foreslås økt med 177 mill. kroner, jf. fordelingen i vedlegg 1. De foreslåtte bevilgningsendringene inkluderer både endringene som foreslås i oppjøret, og justeringer som følge av endret behov ved gjeldende satser.

6.4.3 Utslag på referansebrukene

Budsjettnemndas sekretariat har beregnet det kvantumsfaste isolerte utslaget av foreslåtte pris- og tilskuddsendringer, inkludert forutsetninger om pris- og kostnadsendringer og økt utnyttning av jordbruksfradraget, tilsvarende forutsetningene for rammen. Det er en mer positiv utvikling i jordbruket enn en del tidligere år. Redusert bruksavgang, mindre arealreduksjon og delvis økning i dyretall, gjør at bevilgningen i 2018 må økes med vel 35 mill. kroner for å utbetale tilskudd etter gjeldende satser.

For øvrig er det gjort følgende forutsetninger ved beregning av utslag på referansebrukene:

- Det er ikke regnet utslag av økningen i IBU-midlene, som i gjennomsnitt utgjør 1 250 kroner per bruk.

- Økningen i faktoren for tilskudd til innmarks-beitearealer fra 0,6 til 0,8 er regnet ut fra gjennomsnittlig utslag i gjeldende arealsone.
- Avviklingen av tilskudd til potetspritt er regnet inn ved at prisøkningen på poteter reduseres fra 15 øre til 6 øre per kg.

Budsjettnemnda har plassert referansebrukene 12-14 (melkeproduksjon inndelt etter størrelse) i sone 5, for å kunne vurdere struktureffekten av fordelingen. Bruk 15-21 er melkeproduksjon inndelt etter geografi, og er plassert i dominerende sone i landsdelen. Gjennomgående er inntektsutslagene av fordelingen svakest i produksjoner med overkapasitet og tendenser til markedsoverskudd samt innenfor kraftfôrbaserte produksjoner. I produksjoner med overproduksjon vil bedre markedsbalanse kunne gi klart bedre inntektsutvikling enn vist i tabell 6.6. Jordbruket har mulighet for å utløse dette markedspotensialet.

6.5 Andre hovedpunkter

Regjeringen har lagt opp til en fordelingsprofil med grunnlag i prioriteringene som er omtalt i kapittel 6.1. I fordelingen er det lagt vekt på å styrke grunnlaget for den geografiske produksjonsfordelingen, inntektsutslaget mellom større og mindre bruk med ku og sau, styrke bruken av utmarksbeite, inntektsmulighetene på Vestlandet og i Nord-Norge og en klar forbedring av inntektsmulighetene i grøntsektoren og for korn. Det er lagt vekt på økt produksjon av frukt/grønt og korn, som har gode markedsmuligheter. En dreining av forbruket mot en større andel plantebasert kosthold vil også ha god klimaeffekt. Videre er det lagt vekt på å styrke virkemidlene for miljø og klima.

Tabell 6.6 Beregnet helårsvirkning på referansebrukene av pris- og tilskuddsendringer, inkl. anslåtte kostnadsendringer til 2018, uten volumendringer fra 2017 til 2018. kroner per årsverk.¹

		Årsverk	2017 før oppgjør	Endring 2017-18, volumfast
1	Melk. 28 årskyr, landet	2,01	390 100	4 500
2	Korn. 387 dekar, landet	0,43	270 700	11 300
3	Sau. 160 vinterfôra, landet	1,22	185 600	3 600
4	Melkegeit. 127 årsgreiter, landet	1,60	437 500	4 200
5	Svin/korn. 46 avlssvin, landet	1,60	404 000	-29 600
6	Egg/planteproduksjon 7.100 høner, landet	1,30	461 800	-10 000
7	122 daa poteter + 451 daa korn, landet	1,73	356 600	4 600
8	30 ammekyr, landet	1,22	306 900	8 600
9	51 dekar frukt og bær, landet	1,81	368 100	20 600
10	Fjørfe-slakt og planteprodukter, landet	0,93		
11	Økologisk melk. 24 årskyr, landet	2,01	378 600	5 100
12	Melk. 15 årskyr, landet	1,70	324 100	5 500
13	Melk. 45 årskyr, landet	2,34	434 900	4 400
14	Melk. 63 årskyr, landet	2,79	468 600	3 400
15	Melk. 31 årskyr, Østlandets flatbygder	2,10	430 800	-17 000
16	Melk. 26 årskyr, Østlandet, andre bygder	1,97	407 900	900
17	Melk. 37 årskyr, Agder/Rogaland/Jæren	1,91	419 900	-15 300
18	Melk. 25 årskyr, Agder/Rog. andre bygder	1,85	369 400	0
19	Melk. 28 årskyr, Vestlandet	2,08	356 700	3 900
20	Melk. 31 årskyr, Trøndelag	2,02	389 700	-9 400
21	Melk. 25 årskyr, Nord-Norge	2,04	395 700	1 400
22	Korn. 235 daa, Østlandet	0,32	93 200	3 500
23	Korn. 870 daa, Østlandet	0,79	500 200	15 900
24	310 dekar korn + 22 avlssvin, Trøndelag	0,95	351 700	-20 200
25	Sau. 134 vinterfôra, Vestlandet	1,11	163 100	6 000
26	Sau. 171 vinterfôra, Nord-Norge	1,26	245 900	1 400
27	Sau. 278 vinterfôra, landet	1,55	198 100	3 000

¹ Fullt utslag av pris- og tilskuddsendringer i 2018, inkl. samme pris- og kostnadsutvikling fra 2017 til 2018 som lagt til grunn for rammen, inkl. verdi av jordbruksfradraget. For produksjoner med overproduksjon vil inntektsendringen kunne bli vesentlig forbedret med bedre markedsbalanse.

Grasbasert husdyrhold

- Målprisen på melk økes med 3 øre per liter.
- For å styrke distriktsprofilen økes distrikts-tilskuddene til melk innenfor en ramme på 30 mill. kroner.
- Det foreslås å redusere antall produksjonsregioner for kumelk fra 18 til 14 regioner.
- Det foreslås å gjennomføre en begrenset oppkjøpsordning for geitemelkkvoter.
- Kvalitetstilskuddet til storfekjøtt justeres for å legge ytterligere vekt på kvalitet. Satsen for kvalitetsklasse O reduseres, og satsen for klasse O+ og bedre økes. Samtidig foreslås det å ikke gi tilskuddet til slakt med høyt fettinnhold.
- Distriktsprofilen styrkes også ved at distrikts-tilskuddene til kjøtt økes innenfor en ramme på 48,5 mill. kroner.
- Inntektsmulighetene for små og mellomstore bruk økes ved at driftstilskuddet til storfe og geit økes innenfor en ramme på 57,8 mill. kroner, inkludert en innsparing på vel 10 mill. kroner ved gjeldende satser.
- I tilskuddet til lammeslakt tas kvalitetsklasse O ut av tilskuddsgrunnlaget for å overholde forpliktelse i WTO-avtalen (maksimalt berettiget dyretall i blå boks).
- Husdyrtilskuddet til sau økes med 40 kroner for de første 100 sauene, med gjeldende tilskuddsgrunnlag.
- Tilskudd til innmarksbeiter, det generelle beitetilskuddet og utmarksbeitetilskuddet samles i to ordninger. Det gjøres ved å øke innmarksbeitefaktoren fra 0,6 til 0,8 (krever 90 mill. kroner), avvikle det generelle beitetilskuddet og tilføre utmarksbeitetilskuddet resten av bevilgningen til beiting.

Korn, gras og annen planteproduksjon

For å bidra til å øke kornproduksjonen og styrke grunnlaget for den geografiske produksjonsfordelingen gjøres følgende endringer:

- Kulturlandskapstilskuddet til alt areal reduseres med 15 kr per dekar.
- Arealtilskuddet til korn økes med 20 kroner per dekar i sone 1 og 15 kroner per dekar i øvrige soner.
- Arealtilskudd til grovfôr avvikles i de typiske kornområdene (sone 1) og reduseres med 20 kroner per dekar på det øvrige Østlandet og Trøndelags flatbygder (sone 3–4). I sone 5-7 økes arealtilskuddet til grovfôr med 15 kr per dekar.

- Målprisen på mathvete økes med 9 øre per kg, mens matrug holdes uendret. Målprisene for bygg og havre økes med hhv. 6 og 5 øre. Det gir en samlet inntektsvekst på 70 mill. kroner i sektoren ved normalårsavlinger for korn og oljevekster.
- Prisedskrivningstilskuddet reduseres med 5,8 øre og tilskudd til matkorn økes med 10 øre per kg. Det vil øke prisen på råvarer til kraftfôr med 12 øre og for matkorn med 4 øre per kg.
- Målprisene for poteter økes med 15 øre per kg.
- Målprisene på frukt og grønt økes med 2,2 pst. Distriktsstilskuddet til frukt, bær og grønnsaker økes med 14,2 mill. kroner, i hovedsak til Vestlandet (sone 2–5).
- Tilskudd til fruktlager økes med 1 mill. kroner.

Kraftfôrbasert husdyrhold

- Det foreslås å avvikle målprisen for svin og overføre sektoren til volummodellen for markedsbalansering.
- Distrikts- og husdyrtilskuddene videreføres uendret.

Landbrukets utviklingsfond (LUF)

Det foreslås følgende økninger i innvilgningsrammen i forhold til innvilgningsrammen for 2017:

- Regjeringen prioriterer bedriftsrettede midler til investering, og foreslår en økning i innvilgningsrammen på 55 mill. kroner.
- Det avsettes 13 mill. kroner til igangsetting av nasjonal modell for voksenagronomen, herav 2 mill. kroner til utvikling av digitale løsninger.
- Utviklingsprogrammet økes med 5 mill. kroner, bevilgningen til Matmerk med 3 mill. kroner og forskning med 2 mill. kroner.
- I sum økes innvilgningsrammen for tilskudd med 90 mill. kroner. Miljø og klimatiltakene på LUF omtales nedenfor.
- Innvilgningsrammen til utrednings- og tilretteleggingsmidler økes med 2 mill. kroner og øremerkes arktisk landbruk i de tre nordligste fylkene

Miljø og klima

Regjeringen foreslår å styrke miljø- og klimainnsatsen ved at:

- Bevilgningen til regionale miljøprogram økes med 10 mill. kroner.
- Satsen i tilskudd til drenering økes fra 1 000 til 1 500 kroner per dekar.

- SMIL-ordningen styrkes med 20 mill. kroner, som hentes fra ubrukte midler på dreneringsordningen, og disponeres til utbedring av luknings- og senkingsanlegg i de planerte leirjordsområdene.
 - Bevilgningen til skogbruk økes med 8 mill. kroner. Av disse settes det av 3 mill. kroner til miljøtiltak i skog.
 - Investeringstøtte til organisert beitebruk økes med 3 mill. kroner, øremerket til tiltak mot skrantesyke (CWD) i Nordfjella.
 - Tilskudd til biogassordningen økes med 1 mill. kroner.
 - Støtten til verdensarvområdene og utvalgte kulturlandskap økes med 4 mill. kroner.
 - Klima- og miljøprogrammet økes med 2 mill. kroner.
 - Bevilgningen til økologisk produksjon økes med vel 8,6 mill. kroner.
 - Bevilgningen til Norsk landbruksrådgivning økes med 4 mill. kroner.
- 2017, som disponeres til klimatiltak på følgende måte:
- 15,5 mill. kroner til delfinansiering av GENO sitt avlsarbeid gjennom genotyping.
 - 6,5 mill. kroner til utredninger under posten Forskning og utvikling.
 - 20 mill. kroner til SMIL-ordningen for utbedring av hydrotekniske anlegg.
 - 2 mill. kroner til Klima og miljøprogrammet.
 - 3 mill. kroner til Verdskapsprogrammet for fornybar energi i landbruket (Bioenergi-programmet).
 - 8 mill. kroner til skogbruksplanlegging med miljøregistreringer.

Andre prioriteringer

- Velferdsordningene videreføres, og bevilningene tilpasses gjeldende satser.
- Tilskudd til potetsprit avvikles.
- Landbruks- og matdepartementet vil avvikle finansiering av opplysningsvirksomhet gjennom omsetningsavgift.

Disponering av ekstrabevilgning på 55 mill. kroner i 2017

I tillegg til omdisponeringer innenfor gjeldende budsjett for 2017, bevilges det 55 mill. kroner i

7 Nærmere om viktige politikkområder

7.1 Landbrukets utviklingsfond (LUF)

Ordningene under LUF omfatter virkemidler innenfor næringsutviklings- og miljøtiltak, herunder bl.a. tilskuddsordninger, utviklingsprogrammer og prosjekter.

7.1.1 Økonomisk oversikt over fondet

Regnskap og prognoser for utviklingen av fondet er basert på Landbruksdirektoratets rapport nr. 17/2017. Per 31. desember 2016 var sum likviditet og fordringer for fondet 1 821,7 mill. kroner. Av dette var 1 571,2 mill. kroner inntående i Norges Bank, inkl. a konto i Innovasjon Norge. 250,5 mill. kroner var utestående investeringslån forventet tilbakebetalt innen 2020. Tabell 7.1 viser kapitalsituasjonen i LUF. Fondet har også et

ansvar i form av innvilgede, men ikke utbetalte tilskudd.

Ansvar per 31. desember 2016 er beregnet til 2 364 mill. kroner. En vesentlig del av ansvaret er knyttet til rentestøtteordningen. Mens de fleste andre tilsagn kommer til utbetaling i løpet av en 5-årsperiode, har rentestøtteordningen en planlagt utbetalingsperiode på 15 år. De faktiske utbetalingene fra rentestøtteordningen er avhengig av rentenivået. Ordningen ble avvirket i jordbruksoppjøret i 2015, og dette vil etterhvert bidra til at det langsiktige ansvaret reduseres. Staten vil være forpliktet til å utbetale rentestøtte for tilsagn som allerede er gitt.

Det foreslås at LUF tilføres 133,7 mill. kroner i 2017 gjennom omdisponering av midler i 2017. I tillegg til dette tilføres LUF 55 mill. kroner som ble satt av som kompensasjon for økt CO₂-avgift i

Tabell 7.1 Framføring av kapitalsituasjonen for LUF for 2016–2018 med prognoser over framtidige utbetalinger. mill. kroner.

	Regnskap 2016	Prognose 2017	Prognose 2018
Bevilgning	1 203,0	1 148,1	1 238,1
Kompensasjon for økt CO ₂ -avgift, jordbruk og skogbruk		55,0	
Engangsoverføring, udisponerte midler	21,7	133,7	
Renteinntekter	9,7	9,0	10,2
Netto tilførsel av kapital i forbindelse med inv. lån	74,5	67,5	60,3
Andre inntekter	29,5	12,0	12,0
Sum tilførsel	1 338,4	1 425,3	1 320,6
Utbetalinger jf. statusrapport LUF 17/2017	1 355,7	1 354,9	1 352,3
Endring i innvilgningsramme ¹		88,00	90,0
Sum utbetalinger	1 355,7	1 442,9	1 442,3
Endring i likviditet og fordringer	-17,3	-17,6	-121,7
Likviditet, inntående i Norges Bank, inkl. a konto IN	1 571,2	1 621,1	1 559,7
Utestående investeringslån	250,5	183,0	122,6
Likviditet og fordringer LUF per 31.12	1 821,7	1 804,1	1 682,4

¹ Økningen i innvilgningsramme som er lagt til grunn i 2017 og 2018 vil trolig ikke komme til utbetaling i sin helhet i henholdsvis 2017 og 2018.

skog- og jordbruket i statsbudsjettet for 2017 jf. tabell 7.1. Det foreslås at bevilgningen til fondet for 2018 økes med 90 mill. kroner og settes til 1 238,1 mill. kroner. Av dette er 55 mill. kroner en videreføring av kompensasjonsmidlene som følge av økt CO₂-avgift, og øremerkes miljø- og klimatil- tak i jord- og skogbruket.

Tabell 7.1 viser en endring i likviditeten for 2018 på -121,7 mill. kroner. Erfaring viser at den faktiske utviklingen kan avvike noe fra prognose- sene, blant annet som følge av frafall i ansvar. Kapitalsituasjonen og likviditetsutviklingen for LUF må holdes under oppsyn.

7.1.2 Tilskuddsramme for LUF

Tabell 7.2 viser Tilskuddsramme for LUF i 2018, ekstra tilskuddsrammer for 2017, samt endring i tilskuddsramme fra 2017 til 2018. Tilskuddsram- men for fondet for 2018 foreslås satt til totalt 1 483,5 mill. kroner, inkl. rentestøtteutbetalinger. I tillegg foreslås det å avsette 88 mill. kroner i ekstra tilskuddsramme for 2017 til investeringer, miljø- og klimatil- tak.

En vesentlig del av tilskuddsrammen for LUF for 2018 er avsatt til ordninger som skal stimulere til investering og bedriftsutvikling, næringsutvik- ling og gründerskap i landbruket. Skogbruk, og ordninger knyttet til klima- og miljøtiltak, utgjør en annen sentral del av tilskuddsrammen til fondet. For å imøtekomme det store investeringsbehovet og samtidig bidra til målrettede tiltak som frem- mer rekruttering, prioriteres investeringsvirke- midlene. Næringsutøvere under 35 år er særskilt prioritert i deler av regelverket. For 2017 foreslås det at bevilgningen økes med 188,7 mill. kroner, og at tilskuddsrammen økes med 88 mill. kroner. For 2018 foreslås bevilgning og tilskuddsramme økt med 90 mill. kroner, regnet fra budsjett 2017.

7.2 Rekruttering, næringsutvikling og verdiskaping i landbruket

Regjeringen vil skape et levedyktig landbruk ved å styrke mulighetene for verdiskaping. Investerings- virkemidlene og næringsutviklingsprogrammene i landbruket er viktige virkemidler for å oppnå dette. Meld. St. 31 (2014–2015) *Garden som ressurs – marknaden som mål*, samt Stortingets behandling av denne, er retningsgivende for videre satsing på andre landbruksbaserte næringer utenom tradisjo- nelt jordbruk. En samlet næringskomite uttrykte at stortingsmeldingen gir en god beskrivelse av utvik- ling og potensial for næringsutvikling i landbruket.

Komiteen mente videre at utvikling av flere alterna- tive næringer i tillegg til primærproduksjon, også medvirker til å styrke forståelsen og legitimiteten for landbruket og landbrukspolitikken. Meld. St. 11 (2016–2017) *Endring og utvikling* og Stortingets behandling av denne, legger også grunnlag for den videre innretningen av virkemidlene knyttet til rekruttering, næringsutvikling og verdiskaping i landbruket under LUF.

Sentrale mål for virkemidlene er å legge til rette for flere gode gründere, flere vekstkraftige bedrifter og flere innovative næringsmiljøer i land- bruket. Risikoavlastende virkemidler er et viktig bidrag til å få en mer konkurransedyktig og fram- tidsrettet landbruksproduksjon over hele landet. Flere av virkemidlene har blant annet som mål å underlette oppstartsutfordringer og bidra til kom- petanseutvikling i næringen. Ordningene har der- for betydning for rekrutteringen til landbruket.

Regionale bygdeutviklingsprogram bestående av regionale næringsprogram, regionale miljøpro- gram og regionalt skog- og klimaprogram, synlig- gjør regionale prioriteringer og tilpasninger av vir- kemiddelbruken, blant annet innenfor regional næringsutvikling. Gjeldende programmer skal revi- deres innen 1.1.2019. Det må derfor settes av tid til gode regionale prosesser til dette i 2018. Depart- ementet tar sikte på å sende ut oppdaterte nasjonale føringer for arbeidet etter at proposisjonen om jord- bruksoppgjøret er behandlet i Stortinget. Det leg- ges til grunn at de fylkesmannsembetene som er vedtatt sammenslått fra 1.1.2019 samarbeider om utformingen av bygdeutviklingsprogrammene.

7.2.1 Midler til investering og bedriftsutvikling i landbruket (IBU-midler)

Midlene til investering og bedriftsutvikling i land- bruket (IBU-midler) har et todelt formål; å bidra til utvikling av ny næringsvirksomhet på land- brukseiendommene, med mål om økt sysselset- ting, og å bidra til utvikling og modernisering av det tradisjonelle landbruket, med særskilt mål om økt effektivisering av produksjonen. Gjennom investeringer og moderniseringer i driftsapparatet og bruk av ny teknologi, oppnås økt effektivise- ring og produktivitet i landbruket. Ordningen er også et målrettet virkemiddel for å fremme rekruttering til næringen, både fordi yngre inves- terer i større grad enn eldre, og delvis fordi mange eldre som investerer gjør det for å legge til rette for neste generasjon. Næringsutøvere under 35 år er prioritert i deler av regelverket. I 2016 gikk 29 pst. av tilskuddsmidlene til personer

Tabell 7.2 Tilskuddsramme for LUF, mill. kroner.

	2017	Ekstra midler 2017	Komp. CO ₂ 2017	2018	Endring 2017–2018
Bedriftsrettede midler til investering og utvikling	574,5	33,0		629,5	55,0
Utrednings- og tilretteleggingsmidler ¹	48,0			50,0	2,0
Rekruttering og kompetanse i landbruket					
<i>Nasjonale kompetansetiltak (KIL-midler)</i>	6,0			6,0	0,0
<i>Regionale tilskudd til rekruttering og komp.heving</i>	20,0			14,0	-6,0
<i>Nasjonal modell for voksenagronom</i>	0,0			11,0	11,0
Forskning og utvikling ²	53,0		22,0	55,0	2,0
Matmerk	52,0			55,0	3,0
Utviklingsprogrammet	90,0			95,0	5,0
Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi (tidl. Bioenergiprogrammet) ³	67,0		3,0	67,0	0,0
Skogbruk	214,0		8,0	222,0	8,0
Midler til konfliktforeb. tiltak jordbruk/reindrift	1,5			1,5	0,0
Utsiktsrydding	8,0			8,0	0,0
Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) ⁴	95,0		20,0	95,0	0,0
Drenering	58,0			58,0	0,0
Investeringsstøtte organisert beitebruk ⁵	10,0			13,0	3,0
Klima- og miljøprogram	18,0		2,0	20,0	2,0
Biogass	1,0			2,0	1,0
Støtte verdensarvområdene og utvalgte landskap ⁶	9,5			13,5	4,0
Utviklingstiltak innen økologisk landbruk	30,0			30,0	0,0
SUM tilskuddsramme	1 355,5	33,0	55,0	1445,5	90,0
Rentestøtte – utbetalinger ⁷	30,0			38,0	8,0
SUM tilskuddsramme inkl. utbetalinger rentestøtte	1 385,5	33,0	55,0	1483,5	98,0

¹ Økningen øremerkes arktisk landbruk i de tre nordligste fylkene.

² 15,5 mill. kroner av kompensasjonsmidlene for 2017 øremerkes til et avlsprosjekt i regi av Geno.

³ Norsk Gartnerforbund tildeles 1 mill. kroner av avsetningen for å stimulere til fortsatt satsing på klimavennlig produksjon.

⁴ Det foreslås at det overføres 20 mill. kroner fra ubenyttede midler på dreneringsordningen til SMIL, øremerket til utbedring av gamle hydrotekniske anlegg i de planerte leirjordsområdene.

⁵ Økningen øremerkes til ekstraordinære behov for tiltak for beitenæringen som påvirkes som følge av bekjempelsen av skrantesjuka (CWD) i Nordfjella.

⁶ Økningen på 4 mill. kroner fordeles likt mellom de to områdesatsingene.

⁷ Ordningen med rentestøtte ble avvirket i jordbruksoppkjøret 2015. Det avsettes midler over LUF til utbetaling av rentestøtte for de som har fått innvilget rentestøtte før 1.1.2016. Prognose for utbetalinger i 2018 er satt til 38 mill. kroner.

under 35 år. Dette er en økning på 3 prosentpoeng fra 2015, og en markant økning siden 2010/2011, da den lå på 19 pst. Et eget generasjonsskiftetilskudd skal avhjelpe mindre investeringsbehov i forbindelse med oppstart. Maksimal prosentsats for generasjonsskifteordningen ble i fjorårets jordbruksoppgjør hevet fra 40 pst. til 50 pst. av godkjent kostnadsoverslag.

Det er stor etterspørsel etter investeringsvirkemidler i landbruket, og virkemidlene er et viktig risikoavlastende bidrag for å stimulere til økte investeringer. Det foreslås å avsette 33 mill. kroner ekstra til investering og bedriftsutvikling for 2017. Det foreslås at avsetningen økes med 55 mill. kroner til totalt 629,5 mill. kroner for 2018. Dette er 5 mill. kroner høyere enn det er lagt opp til i jordbrukets krav. Ordningen styrkes dermed totalt med 88 mill. kroner mer enn i fjorårets jordbruksavtale.

Det vises til Stortingets merknader knyttet til investeringer i forbindelse med behandlingen av Meld. St. 11 (2016–2017), jf. kapittel 2. I merknaden uttrykte en samlet næringskomite at det bør legges tydeligere føringer for investeringsvirkemidlene i de årlige jordbruksoppgjørene. Komiteen mente videre at det er et spesielt behov for å fornye 15-30 kyrstjøs. Komiteen viste ellers til at det innenfor rammen av nasjonale føringer bør være et handlingsrom for det regionale partnerskapet til å gjøre prioriteringer av investeringsvirkemidler mellom produksjoner i den enkelte region.

I innstillingen står det videre at:

«Komiteen vil understreke at næringsutøverne i jordbruket er selvstendig næringsdrivende og selv må gjøre vurderinger knyttet til investeringer innen egen produksjon. Det må gjøres ut fra lønnsomhetsvurderinger basert på egenkapital, vurdering av potensial for fremtidige inntekter og offentlige investeringsvirkemidler. Dette gjelder uavhengig av brukets størrelse og beliggenhet. Gode og stabile rammevilkår vil være viktig for å sikre økte investeringer i jordbruket.»

«Flertallet vil understreke at det er behov for investeringer på alle typer bruk. Dette gjelder også der det ikke er ressursgrunnlag for å utvide produksjonen.»

Det gis følgende nasjonale føringer for forvaltningen av IBU-midler i 2018:

Som vist til i kapittel 3.2.3.1, går 75 pst. av investeringstilskuddene til prosjekter med en total prosjektstørrelse under 5 mill. kroner. Innenfor mel-

keproduksjon blir det gitt klart mest tilsagn til søkere med besetningsstørrelsen 11-30 kyr. Profilen på tildelt investeringsstøtte innrettes slik at små og mellomstore bruk også fremover prioriteres ved tildeling av støtte.

Maksimal prosentsats for tilskudd til investeringer foreslås videreført med inntil 33 pst. av kostnadsoverslaget for investeringen. Det settes en øvre grense for maksimalt tilskudd på 2 mill. kroner per prosjekt.

Støtte til investeringsprosjekt som gir økt matproduksjon skal prioriteres i produksjoner med lav innenlands markedsandel. Lønnsomhetsvurdering av prosjektene skal ligge til grunn for tildeling av midler. Ulike eierformer skal likestilles ved prioritering av søknader.

Nye krav til dyrevelferd, herunder kravet om løsdriftstjøs, og fornyelse av driftsapparatet skal vektlegges. Innen saueproduksjon, vil det særlig være aktuelt å prioritere støtte til økologiske saueprodusenter som må foreta større investeringer pga. endrede krav til liggeareal som ble gjeldende fra mars 2017, med bakgrunn i implementering av EUs økologiregelverk. Søknader om investering innen pelsdyrnæringen skal i utgangspunktet behandles på linje med andre produksjoner. Som følge av forbud mot gruppehold av mink, vil det bare være aktuelt med investeringsstøtte til produsenter som må foreta større investeringer som følge av omlegging til drift uten gruppehold av mink, eller til nye aktører som vil starte opp uten gruppehold. Prosjekter med energi- og klimaeffektive løsninger skal prioriteres, f.eks. ved bruk av tre som byggemateriale. Ved søknader som omfatter utbygging av gjødsellager skal tiltak som bidrar til reduserte utslipp prioriteres, f.eks. gjødsellager med fast toppdekke og/eller 10-12 måneders lagringskapasitet.

Fra 2018 skal det regionale partnerskapets strategiske føringer knyttet til IBU-ordningen begrenses til prioritering mellom ulike produksjoner i den enkelte region.

Det vises til omtale av oppkjøpsordning for geitemelkkvoter i kapittel 7.7.5. Geiteprodusenter som selger hele geitemelkkvoter gjennom oppkjøpsordningen kan søke Innovasjon Norge om ekstra investeringstilskudd på inntil 500 000 kroner til omstilling til annen produksjon. Dette tilskuddet kommer i tillegg til eventuell ordinær IBU-støtte. Lønnsomhetsvurderinger må ligge til grunn for tildeling av støtte til ny produksjon. Muligheten for å søke om ekstra investeringstilskudd gjelder t.o.m. 2020. Søknadene må fremmes i forbindelse med de ordinære søknadsomgangene i fylkene.

Ordnningen med *risikolån* innenfor rammene av IBU-ordningen ble opprettet i 2006, blant annet med bakgrunn i at det opplevdes som utfordrende å få i stand finansiering for en del prosjekt, og da spesielt i utkantområder med lav panteverdi på eiendom. I tråd med føringene fra fjorårets jordbruksavtale, er det gjort en gjennomgang av ordningen med risikolån i landbruket. Gjennomgangen viser at risikolån hovedsakelig har vært avgjørende for å realisere prosjekter knyttet til investeringer innen melk- og storfekjøtt i sone 3 i det distriktspolitiske virkeområdet. Totalt er det på 11 år innvilget i overkant av 273 mill. kroner i risikolån. Dette har utløst investeringer på 1,25 mrd. kroner. Innovasjon Norge viser til at ordningen har vært lite markedsført, og bare er aktuell dersom det samtidig søkes om tilskudd og/eller lavrisikolån. Ettersom tapsavsetningen blir foretatt fra IBU-midlene, finner en del fylker konkurransen med ordinær investeringsstøtte utfordrende. Det foreslås at det for 2018 kan gis inntil 100 mill. kroner i risikolån innenfor ordningen. Størrelsen på tapsfondsavsetningen justeres i dialog mellom Landbruks- og matdepartementet og Innovasjon Norge, og i tråd med oppdaterte risikovurderinger i etterkant av jordbruksoppgjøret.

Som vist til i kapittel 3.2.3.1 går en stadig mindre andel av virkemidlene til investeringer innen andre landbruksbaserte næringer. Med utgangspunkt i Stortingets vektlegging av en positiv utvikling på dette området jf. Innst. 177 S (2015–2016), vil departementet se nærmere på forholdet mellom investeringsvirkemidler til tradisjonelt landbruk og andre landbruksbaserte næringer. Vurderinger av eventuelle forslag til endringer i innretningen av virkemidlene drøftes mellom avtalepartene i forkant av jordbruksoppgjøret i 2018.

Det vises ellers til vedtak i Stortinget av 5. desember 2016, der Stortinget ba regjeringen om å komme tilbake med en plan for langsiktige investeringer i landbruket i revidert nasjonalbudsjett 2017. Ettersom de viktigste virkemidlene som påvirker investeringene i jordbruket behandles i forbindelse med jordbruksoppgjøret, følger investeringsplanen som vedlegg 4 til denne proposisjonen om jordbruksoppgjøret.

7.2.2 Fylkesvise midler til utrednings- og tilretteleggingstiltak

De fylkesvise midlene til utrednings- og tilretteleggingstiltak skal bidra til utvikling og fornying av det tradisjonelle landbruket og til å understøtte utvikling av andre landbruksbaserte næringer gjennom utviklings- og kompetansehevende til-

tak, samt mobiliseringstiltak. Midlene skal støtte opp om innledende faser og arbeid knyttet til landbruksbasert næringsutvikling regionalt, og kan gis til organisasjoner, institusjoner, kommuner og ulike former for samarbeidsorgan, hovedsakelig innenfor landbruket.

Det foreslås at avsetningen til utrednings- og tilretteleggingstiltak økes med 2 mill. kroner og settes til 50 mill. kroner i 2018. Økningen øremerkes arktisk landbruk i de tre nordligste fylkene, og ses i sammenheng med utviklingen i det arktiske landbruket gjennom de siste årene, hvor de geografiske fordelene ved landbruk i nord har blitt løftet fram. I Stortingets behandling av jordbruksmeldingen la komitéen vekt på å sikre at den regionale muligheten i arktisk landbruk utnyttes og videreutvikles. Innsatsen bør derfor bygge på de erfaringene som er gjort med satsingen på arktisk landbruk finansiert over jordbruksavtalen i perioden 2014–2016. Det forutsettes ellers at den strategiske innretningen på bruken av utrednings- og tilretteleggingsmidlene er godt samordnet med innretningen på de bedriftsrettede virkemidlene regionalt.

7.2.3 Rekruttering og kompetanseheving i landbruket

Agronomisk kompetanse og kunnskapsbasert driftsledelse er viktig for et bærekraftig landbruk, og for å nå målet om økt matproduksjon. Et godt opplærings- og utdanningssystem bidrar til å tilby utøverne i landbruket riktig kompetanse. I tillegg til det formelle utdanningssystemet, er ulike typer rådgivningstjenester, nettverk, kurs og mentorordninger m.m. viktige kilder til kompetanseheving for næringsutøverne i landbruket. Kompetansebehovet i næringen er variert og avhenger bl.a. av type produksjon.

I jordbruksoppgjøret 2014 ble det avsatt 4 mill. kroner til en flerårig satsing på rekruttering og gründerskap i landbruket. I Meld. St. 31 (2014–2015) *Garden som ressurs – marknaden som mål*, ble det foreslått at satsingen skulle benyttes til å prøve ut en mentorordning i landbruket.

I tråd med føringene fra fjorårets jordbruksoppgjør prøves det nå ut en lavterskel mentorordning i landbruket i regi av Norsk landbruksrådgiving. Målet med forsøkene er å utvikle en metodikk for en mentorordning i landbruket som er tilpasset næringens behov, og som kan ha overføringsverdi til hele landet. Prøveordningen vil gå ut 2018 og prøves ut i regionene Trøndelag, Aust-Agder, Hedmark/Oppland, samt Sogn og Fjordane. Forsøket skal evalueres. Norsk landbruks-

rådgiving viser til at ordningen har fått god oppslutning i de aktuelle regionene, og det er etablert 8-10 mentorpar i hver region. Det foreslås at det avlegges en statusrapport for forsøket til jordbruksoppkjøret 2018.

7.2.3.1 Fylkesvise midler til rekruttering og kompetanseheving

Fylkeskommunene forvalter virkemidler til styrking av innsatsen innenfor rekruttering og kompetanseheving i landbruket.

Det foreslås å sette av 14 mill. kroner til rekruttering og kompetanseheving for 2018. Prioriterte områder for ordningen er støtte til etter- og videreutdanning landbruket, og tiltak som retter seg inn mot rekruttering, likestilling og omdømmebygging.

7.2.3.2 Nasjonal modell for voksenagronom

Alder ved overtagelse av landbrukseiendom er jevnt over høy i hele landet og mange av de som etablerer seg i næringen i dag har en annen utdanning enn landbruksfaglig. I tillegg til de ordinære utdanningsløpene er det derfor nødvendig med fleksible løsninger for kompetanseheving. «Voksenagronom» tilbys i dag på mange naturbrukskoler i fylkene. Dette er et tilbud til voksne som har behov for agronomkompetanse. Tilbudet varierer fra fylke til fylke både hva gjelder form og innhold. I fjorårets jordbruksoppkjør ble det enighet mellom partene om å utrede en nasjonal modell for voksenagronom. Utredningen ble gjennomført av Trøndelag Forskning og Utvikling i samarbeid med Østlandsforskning. Avtalepartene var representert i referansegruppen for utredningen. Utredningen anbefaler å etablere en nasjonal modell i regi av de fylkeskommunale naturbrukskolene og at det faglige innholdet omfatter programfag landbruk vg2 og vg3. Videre anbefaler utredningen at opplæringen er organisert som samlinger i kombinasjon med nettundervisning, og har en aldersgrense for opptak som settes til 25 år. Utvikling av digitale verktøy for nettbasert undervisning anbefales utviklet og driftet i fellesskap for hele landet.

Det foreslås at det settes av 11 mill. kroner til etablering av en nasjonal modell for voksenagronomen i regi av de fylkeskommunale naturbrukskolene. Betegnelsen *voksenagronomen* foreslås forbeholdt tilbud som er i tråd med utredningens anbefaling mht. forvaltning, organisering og innhold. Departementet vil komme tilbake med nærmere føringer knyttet til dette i tilskuddsbrevet til

fylkeskommunene. I tillegg til dette settes det av 2 mill. kroner under KIL-ordningen til utvikling av digitale løsninger i forbindelse med etablering av modellen jf. kapittel 7.2.3.3.

Fylkeskommunenes ansvar for ordningen må sees i sammenheng med deres rolle som skoleeiere og regionale utviklingsaktører. Her er de videregående skolene med utdanningsprogram naturbruk viktige for å rekruttere rett kompetanse til landbrukssektoren, og som ressurs for etter- og videreutdanningstilbudene i landbruket.

7.2.3.3 Kompetanseutviklingsprogrammet i landbruket

Stiftelsen Matmerk forvalter Kompetanseutviklingsprogrammet i landbruket (KIL). Programmet skal bidra til kompetanseutvikling for yrkesutøvere innen primærlandbruket eller innenfor andre næringer i tilknytning til landbruket, gjennom utvikling av nasjonale og regionale kompetansetilbud. Det foreslås at rammen på 6 mill. kroner til KIL videreføres for 2018. Avsetningen til kurs for avløsere og landbruksvikarer videreføres. Innenfor rammen av KIL- midlene settes det av 2 mill. kroner til utvikling av felles digitale løsninger for den nettbaserte undervisningen i forbindelse med etablering av den nasjonale modellen for voksenagronom.

7.2.4 Forskning og utvikling

Midler til forskning og utvikling over jordbruksavtalen har som formål å støtte utvikling av ny kunnskap og teknologi til landbruks- og matsektoren. Forskning av høy kvalitet og med relevans for sektorens næringsliv skal bidra til økt matproduksjon, trygg mat og til bærekraft og konkurransevne i sektoren. Styret for forskningsmidler over jordbruksavtalen skal ved utlysning og tildeling ta hensyn til behovet for kunnskap for reduserte utslipp av klimagasser fra jordbruket og økt lagring av karbon i jord og skog. Videre skal avtaletyrets prioriteringer støtte opp under sektorens muligheter som omtales i regjeringens strategi for bioøkonomi. Styret prioriterer nærmere innenfor disse områdene.

Det foreslås at avsetningen for 2017 økes med 22 mill. kroner for å styrke kunnskapsgrunnlaget knyttet til å redusere klimagassutslipp fra jordbruket. Økningen til forskning og utvikling i 2017 kommer som følge av kompensasjonsmidler for økt CO₂-avgift i skog- og jordbruket jf. kapittel 7.3. Av midlene øremerkes 15,5 mill. kroner til et avlssprosjekt i regi av Geno. Resterende midler på

6,5 mill. kroner settes av til utredninger i regi av Styret for forskningsmidler over jordbruksavtalen. Midlene lyses ut i 2017.

For 2018 foreslås det å øke avsetningen til forskning med 2 mill. kroner til 55 mill. kroner. Av dette skal minst 3 mill. kroner avsettes til utredninger.

7.2.5 Matmerk

Stiftelsen Matmerk har som formål å styrke konkurransevnen til norsk matproduksjon og å skape preferanse for norskprodusert mat. Det skjer gjennom arbeid med kvalitetssikring, kompetanse og synliggjøring av norske konkurransefortrinn og opprinnelse overfor matprodusenter, handel og forbrukere. Stiftelsen har i oppgave å administrere og videreutvikle Kvalitetssystem i landbruket (KSL), godkjennings- og merkeordningen for Inn på tunet, merkeordningene Nyt Norge, Beskyttede Betegnelser og Spesialitet, Kompetanseutviklingsprogrammet i landbruket (KIL), generisk markedsføring av økologisk mat (jf. kapittel 7.4.2) samt drifte databasen lokalmat.no. Stiftelsen skal også bidra til profilering og markedsadgang for norske matspesialiteter og drifte det nasjonale nettstedet for Inn på tunet.

Utredningen «KSL inn i framtida» peker på store utviklingsbehov for KSL. Det er nødvendig med oppgradering av dataløsninger, økt revisjonsfrekvens, opplæringsløsninger og enda bedre kobling mellom KSL og Nyt Norge. Det foreslås at avsetningen til Matmerk økes med 3 mill. kroner i 2018 til 55 mill. kroner for å bidra til modernisering og videre utvikling av KSL. Øvrige oppgaver, herunder drift av lokalmat.no, utvikling av merkeordningene, måling av omsetning av lokalmat, informasjon om økologiske produkter og oppgaver knyttet til Inn på tunet må løses innenfor rammen.

Matmerks nye finansieringsplan (2018–2021) for Nyt Norge forutsetter en modell der Omsetningsrådet, dagligvarehandelen og merkevarebrukerne bidrar. Modellen innebærer en årlig ramme på 15 mill. kroner fra 2018–2021, hvorav 3 mill. kroner foreslås finansiert over jordbruksavtalen. Den nye finansieringsplanen legges til grunn. Midlene over jordbruksavtalen til Nyt Norge skal fra 2018 gå til drift av merkeordningen og ikke til generisk markedsføring. Driften av merket skal, jf. finansieringsplanen, kobles tett opp mot driften av KSL.

Matmerk har ansvaret for generisk markedsføring og informasjon om økologisk matproduksjon. Matmerks arbeid på dette området er evalu-

ert. Det vises til omtale av evalueringen i kapittel 3.4.2.4. For 2018 videreføres avsetningen til informasjon om økologisk matproduksjon, jf. kapittel 7.4.2.

7.2.6 Utviklingsprogrammet

Utviklingsprogrammet – landbruks- og reindriftsbasert vekst og verdiskaping, skal skape vekst og verdiskaping innen lokalmat, reiseliv, reindriftsnæringen, Inn på tunet, innlandsfiske og andre landbruksbaserte næringer basert på landbruksressurser. Programmet forvaltes av Innovasjon Norge, og er et sentralt virkemiddel for å oppnå målsettingene i landbrukspolitikken, herunder spesielt Meld. St. 31 (2014–2015) om vekst og gründerskap innen landbruksbaserte næringer. Regjeringens strategi for reiseliv basert på landbruket og reindriftens ressurser *Opplevingar for ein kvar smak* og ambisjonen om 10 mrd. kroner i omsetning av lokalmat og –drikke samlet fra alle markedskanaler innen 2025, gir også føringer for utviklingsprogrammet.

Programmet tilbyr tilpassede kompetansetilbud til bedriftene, finansiering til bedrifter som ønsker å vokse, og støtte til etablering av forpliktende produsentnettverk. Programmet gir også støtte til omdømmetiltak for å bygge stolthet og øke kompetanse i næringen, samt øke kunnskap om lokalmat og landbruksbasert reiseliv hos forbrukere, i markedet og i samfunnet generelt. Det er gjennomført evalueringer av flere av ordningene i tilknytning til programmet. Bedriftsnettverksordningen skal evalueres i løpet av 2017.

Flere regioner er i gang med strategier og handlingsplaner innen mat og reiseliv, som vil gjøre det mulig å bidra til videre utvikling av sterke mat- og reiselivsregioner, i tråd med målene i reiselivsstrategien.

Innovasjon Norge har startet et arbeid med å vurdere fremtidig innretning på utviklingsprogrammet for å følge opp Meld. St. 31, evalueringer, reiselivsstrategien og andre behov for endringer som følger av utviklingen innenfor de nye næringene. Innovasjon Norge vil vurdere den samlede innretningen av programmet, både når det gjelder bedriftsnettverk, vekststøtte, kompetanseutviklingstilbudet og omdømmearbeidet. Forslag til endringer i programmets innretning vil i løpet av 2017 bli presentert for- og vurdert av programmets styringsgruppe, der avtalepartene er representert. Det tas sikte på å få fastsatt et nytt programnotat fra 2018.

Det foreslås at den samlede avsetningen til Utviklingsprogrammet økes med 5 mill. kroner til

95 mill. kroner i 2018. Økningen skal i første rekke bidra til oppfølging av reiselivsstrategien, herunder til utvikling som kan øke den forretningsmessig kompetansen i landbruksbaserte reiselivsbedrifter.

7.2.7 Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi i landbruket (Bioenergiprogrammet)

Økt produksjon av biobrensel og leveranser av biovarme fra landbruket gir økt verdiskaping, og bidrar til å nå regjeringens mål i klima- og energipolitikken.

Fra 2017 har Innovasjon Norge åpnet for å gi investeringsstøtte til anlegg som kombinerer biovarmeproduksjon med strømproduksjon fra solceller. Det er også interesse for å etablere kombinerte el-/varmeanlegg basert på biobrensel, såkalte CHP-anlegg, og det er derfor også åpnet for å gi støtte til slike. Dette forutsetter at det stilles de samme kravene til lønnsomhet som for rene bioenergianlegg. En slik kombinasjon gir muligheter for at et gårdsbruk kan bli selvforsynt med energi. Et annet utviklingsområde er produksjon av biokull som sideprodukt til bioenergi. Det er særlig interessant å høste erfaringer fra slike prosjekter, fordi dette vil kunne styrke muligheten for å nytte programmet i en klimasatsing i jordbruket.

Utviklingen av gårdsbaserte biogassanlegg har også vært et prioritert område innenfor programmet og den nasjonale klimapolitikken. Denne satsingen koordineres med regjeringens biogasstrategi (som finansieres over Klima- og miljødepartementets budsjett), hvor det legges vekt på etablering av pilotanlegg som behandler husdyrgjødsel i kombinasjon med annet biologisk avfall. Erfaringene så langt er at dette gir synergi-effekter og økt effektivitet i utviklingsarbeidet.

For bedre å reflektere at programmet nå har et utvidet virkeområde, foreslås det at programmet fra 2018 endrer navn til *Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi i landbruket*. Bioenergi vil fortsatt være hovedprioriteringen i satsingen.

Avsetningen til verdiskapingsprogrammet foreslås økt med 3 mill. kroner for 2017, som følge av kompensasjonsmidler for økt CO₂-avgift for skog- og jordbruket jf. kapittel 7.3. Midlene skal benyttes til klimaprojekter, herunder et pilotprosjekt for økt bruk av biodrivstoff i traktorer og maskiner. Avsetningen for 2018 settes til 67 mill. kroner. Norsk Gartnerforbund tildeles 1 mill. kroner av avsetningen for å stimulere til fortsatt satsing på klimavennlig produksjon.

7.2.8 Skogbruk

Regjeringen la fram Meld. St. 6 (2016–2017) *Verdier i vekst – Konkurransedyktig skog- og trenæring* 14. oktober 2016. Meldingen ble behandlet i Stortinget 31. januar 2017, jf. Innst. 162 S (2016–2017). Både meldingen og innstillingen framhever skogressursene som viktig for sysselsetting og verdiskaping i Norge, og som kilde til fornybar energi og trematerialer som erstatter mer klimabelastende materialer. Skogen utgjør også et stort karbonlager. Nettoopptaket av karbon i skogen i Norge er på om lag 26 mill. tonn CO₂-ekvivalenter. Dette tilsvarer om lag halvparten av utslippene fra andre sektorer. Skogens positive nærings-, klima- og miljøbidrag kan opprettholdes gjennom en aktiv, bærekraftig skogpolitikk. Det er viktig å videreføre tiltak som kan ivareta eller øke skogens karbonlager, og tiltak som gjør at trevirke kan erstatte mer utslippsintensive materialer, samt at fornybar bioenergi fra skogen kan erstatte fossil energi.

For å bidra til økt verdiskaping i hele verdikjeden for skog, vil regjeringen legge til rette for økt avvirkning dersom markedene etterspør dette. Regjeringen vil styrke miljøhensynene i skogbruket ved å ta i bruk de nye virkemidlene i naturmangfoldloven og skogbrukets virkemidler; blant annet miljøregistreringer, kunnskapsutvikling og Norsk PEFC Skogstandard, slik at uttaket av biomasse fra skog kan økes samtidig som det biologiske mangfoldet ivaretas.

Med bakgrunn i at hogsten har økt de siste årene, øker behovet for ungskogpleie.

Et velfungerende skogsveinett er avgjørende for et lønnsomt skogbruk. Investeringsnivået til både bygging og ombygging av skogsveier har økt markant de siste årene, med både offentlige og private midler. Det er fortsatt behov for nybygging av skogsveier og standardheving av gamle veier for å legge til rette for rasjonell og kostnads-effektiv transport. Veinvesteringene bidrar også til å gjøre skogsveinettet mer robust mot klimændringer og klimarelaterte skader. Nybyggingsbehovet er størst i kystfylkene, særlig for skogsbilveier. Mange kystfylker har store skogressurser som ikke vil være lønnsomme å bruke uten veibygging. Store deler av skogsveinettet i de tradisjonelle skogstrøkene på Sør- og Østlandet og i Trøndelagsfylkene er gammelt. Selv om det fortsatt er behov for noe nybygging av veier også her, er de største investeringsbehovene knyttet til standardheving av gamle veier. Bare rundt 15 pst. av skogsbilveinettet i de tradisjonelle skogstrøkene er bygd eller ombygget for de største tømmer-

vogntogene på inntil 24 meter og 60 tonns totalvekt. De fleste og største skogindustribedriftene er i dag lokalisert til de tradisjonelle skogstrøkene. Videreutvikling av skogsveinettet her vil bidra til å sikre råstofftilgangen og styrke konkurransevnen til disse bedriftene.

Bærekraftig skogbruk krever et godt kunnskapsgrunnlag for å gjøre avveininger mellom økonomi og miljø. Det er viktig at beslutninger gjøres med grunnlag i kunnskap som gir dokumenterbar og etterprøvbar informasjon om de naturressursene som skal forvaltes. En viktig kilde til denne kunnskapen er Landsskogtakseringen. Det er viktig at skogeierne følger opp det ansvaret de har for nyplanting og nøkkelbiotoper. Skogbruksplanlegging med miljøregistreringer er et sentralt virkemiddel for skogbrukets miljøarbeid. Gjennom dette arbeidet kan skogeierne selv gjøre riktige avveininger mellom bruk og vern i sine prioriteringer. For 2017 er det behov for å øke avsetningen til skogbruksplanlegging for å sikre et godt kunnskapsgrunnlag for økt bærekraftig avvirking. I enkelte regioner vurderes muligheten for å investere i ny trebrukende industri. Ett vilkår som i noen tilfeller hindrer slike investeringer er risikoen for å ikke få jevn virkestilførsel til ny virksomhet. Departementet vil – sammen med NIBIO, Landbruksdirektoratet og skogeierne organisasjoner – vurdere om informasjonen fra skogbruksplanleggingen kan benyttes for å legge bedre til rette for jevn virkestilførsel til industri og videreforedling.

Kompetansehevende tiltak er sentralt for gjennomføringen av skogpolitikken. Skogbrukets Kursinstitutt (Skogkurs) er en viktig aktør i denne sammenheng, og retter seg mot både offentlig og privat veiledningsapparat, skogeiere, skogsarbeidere og entreprenører over hele landet. Løpende kompetanseheving er en avgjørende forutsetning for skogeierne muligheter til selv å kunne legge til rette for økt verdiskaping med basis i eiendommens ressurser.

Det foreslås at avsetningen til skogbruk over jordbruksavtalen økes med 8 mill. kroner i 2017 som følge av kompensasjonsmidler for økt CO₂-avgift jf. kapittel 7.3. Avsetningen til skogbruk foreslås økt med 8 mill. kroner til 222 mill. kroner for 2018. Det ble brukt 0,6 mill. kroner over NMSK til miljøtiltak i skogbruket i 2016. Det er den enkelte kommune som prioriterer tilskudd til dette formålet innenfor kommunens NMSK ramme for å videreutvikle miljøverdier knyttet til skjøtsel, landskap, friluftsliv og kulturminner i skog. 3 millioner kroner settes av til miljøtiltak i skog fra 2018. Fordelingen mellom de ulike virkemidlene vil gjøres etter drøftinger mellom staten

og jordbrukets organisasjoner. Skogbrukets næringsorganisasjoner inviteres til å delta.

7.2.9 Midler til konfliktforebyggende tiltak jordbruk/reindrift

Det foreslås å videreføre avsetningen til konfliktforebyggende tiltak mellom jordbruk og reindrift med 1,5 mill. kroner i 2018. Denne avsetningen er på nivå med tilsvarende avsetning over reindriftsavtalen. Midlene fra de to næringsavtalene forvaltes samlet av Fylkesmannen i Sør-Trøndelag. Arbeidet med å gjøre ordningen kjent i aktuelle områder må videreføres.

7.3 Miljø og klima

Miljø- og klimasatsingen over jordbruksavtalen skal bidra til å opprettholde kulturlandskapet og til å redusere miljøbelastningen fra jordbruket, herunder utslipp til luft og vann. Flere av miljøordningene bidrar også til bedre agronomi og har positiv påvirkning på produksjonen.

7.3.1 Miljø- og klimavennlig matproduksjon

Jordbrukets kulturlandskap er et resultat av mange generasjoners bosetting og ressursutnyttning. I innmark og utmark finnes en mosaikk av åker og eng, kantsoner, slåttemark og beitemark, vann, bygninger, tun, gjerder, veier og andre typer natur- og kulturminneelementer. Ulike naturgitte forhold har gitt stor variasjon i produksjonsmåter og ressursutnyttelse i ulike deler av landet, med tilhørende særpregede kulturlandskap. Endringer i driftsmåtene har gitt et jordbrukslandskap preget av både elementer fra historisk bruk og moderne driftsmetoder.

Over jordbruksavtalen er det innført flere økonomiske virkemidler som skal stimulere til redusert avrenning til vassdrag og kyst, eksempelvis gis det tilskudd for at kornarealer og vassdragsnære arealer ikke jordarbeides om høsten. Gjennom arbeidet med vannforvaltningsplaner i henhold til EUs rammedirektiv for vann og vannforskriften, har internasjonale mål for vannmiljø i senere tid blitt konkretisert ned til de enkelte vannområder og vannforekomster. Nye vannforvaltningsplaner ble godkjent av Klima- og miljødepartementet i juli 2016. Gjennom dette arbeidet har det fremkommet behov for forsterket innsats mot jordbruksavrenning, især i utsatte vannområder med mye jordbruk, for å oppnå mål om bedret tilstand i vannområdene innen 2021.

I Stortingets behandling av Meld. St. 11 (2016–2017), jf. omtale i kapittel 2, støtter Næringskomiteen at regjeringen vil videreføre jordbrukets sektoransvar for miljøtiltak gjennom miljøprogram-satsingen. Komiteen er positiv til at tiltakene evalueres, forenkles og målrettes ytterligere. Komiteen mener videre at arbeidet med å hindre forurensing i form av avrenning til vannmiljøer skal være et prioritert satsingsområde. Komiteen understreker at minst mulig påvirkning av naturen i form av forurensning og reduksjon av biologisk mangfold, må vektlegges høyt. Komiteen er opptatt av å videreføre og styrke miljøordningene for jordbruket.

Klimagassutslippene fra jordbruket utgjorde 8,3 pst. av de totale utslippene i 2015. Om lag 70 pst. av klimagassutslippene som krediteres jordbrukssektoren i klimagassregnskapet skyldes metan fra naturlige prosesser i fordøyelsen hos husdyr som storfe og sau, samt lystgass fra husdyrgjødsel. De biologiske prosessene i landbruket kan ikke erstattes på samme måte som prosesser basert på ikke-fornybare råstoffer og fossilbaserte produksjons-systemer. Klimautfordringene i jordbruket ble grundig behandlet både i rapporten *Landbruk og klimaendringer* som ble levert til jordbruksoppgjøret 2016, og i Meld. St. 11, med Stortinget sin behandling i Innst. 251 S (2016–2017).

Stortinget har bestemt at Norge skal påta seg en betinget forpliktelse om minst 40 pst. utslippsreduksjoner i 2030 sammenliknet med 1990, jf. Meld. St. 13 (2014–2015) *Ny utslippsforpliktelse for 2030 – en felles løsning med EU*. Norges mål er meldt inn som norsk bidrag til Parisavtalen. Norge tar sikte på å inngå en avtale om felles oppfyllelse av klimaforpliktelsene sammen med EU.

Jordbruket skal bidra med sin del for å redusere klimagassutslipp fra jordbruket, jf. også Stortingets behandling av Meld. St. 11 (2016–2017), der en samlet næringskomitee mener at arbeidet med å redusere klimagassutslipp fra norsk matproduksjon må prioriteres, samtidig som målet om økt matproduksjon med intensjon om økt selvforsyning ivaretas. I Stortinget sin behandling av Meld. St. 11 (2016–2017) har Næringskomiteen en rekke flertallsmerknader om jordbruk og klima, jf. kapittel 2. Komiteens flertall understreker blant annet at:

- Jordbrukets viktigste oppgave er å øke produksjonen for å møte etterspørselen fra forbrukerne, spesielt der det er underdekning av norsk vare.
- Jordbrukets viktigste oppgave i klimasammenheng er å redusere utslippene per produsert enhet.

- Utslipp fra biologiske prosesser i jordbruket ikke kan likestilles med utslipp av klimagasser som har sitt utspring i bruk av fossile kilder.
- Det ikke er god miljøpolitikk å gjennomføre tiltak som bidrar til karbonlekkasje, det vil si at produksjonen flyttes ut av Norge.
- Tiltak med sikte på å redusere klimagassutslipp fra jordbruket skal være kunnskapsbaserte og effektene må kunne måles med relativt sikre metoder.
- Satsing på klimatiltak, som drenering, biogass og avl, skal samtidig bidra til å oppfylle øvrige mål for jordbrukspolitikken.
- Nydyrking og drenering er viktige tiltak for å øke matproduksjonen og redusere klimagassutslipp.

Stortingets merknader er lagt til grunn for satsingen på klima i jordbruksoppgjøret.

Det er få virkemidler som er innrettet med hovedformål å redusere jordbrukets utslipp av klimagasser, men det er etablert flere ordninger som bidrar til å nå andre mål i landbrukspolitikken, samtidig som de bidrar til reduserte klimagassutslipp og økt karbonbinding. Landbrukspolitikken i samspill med målrettet arbeid i næringen, har over tid også bidratt til effektivisering i husdyrholdet. Innsatsen knyttet til avl og dyrehelse har medvirket til god produktivitet, og færre antall storfe. I rapporten *Kjøttets tilstand 2017* (Animalia) presenteres tall som viser at den norske kua har blitt 4-5 ganger mer klimaeffektiv de siste 50–60 årene. Allerede iverksatte virkemidler og tiltak bør videreføres og utvikles, og utvikling av kunnskapsgrunnlaget må prioriteres høyt. Dette for å fremskaffe bedre kunnskap om effekter, kostnader og konsekvenser av eksisterende og eventuelle nye tiltak. Det må også gjennomføres tiltak i jordbruket som vil bli bokført i andre sektorer enn jordbruk i det norske utslippsregnskapet, eksempelvis å redusere energiforbruk innen transport og bygg.

Det er stor usikkerhet knyttet til klimagassregnskapet for jordbruket. I følge Miljødirektoratet er usikkerheten for beregnede utslipp av metan og lystgass i Norge på henholdsvis 14 og 59 pst. I tillegg er ikke beregningsmetodene gode nok til at tiltak i jordbruket som bidrar til faktiske reduserte utslipp blir fanget opp i utslippsregnskapet. I jordbruksoppgjøret 2016 ble det bestemt å nedsette et teknisk beregningsutvalg. Utvalgets arbeid skal være grunnlag for å forbedre eksisterende rapporteringsrutiner knyttet til utslippsregnskapet.

Prosjektet *Klimasmart landbruk* har som formål å redusere klimaavtrykket til norsk landbruk

ved å sikre bedre informasjon og gode verktøy for klimasmart drift på norske gårdsbruk. Prosjektet gjennomføres av Norges Bondelag, Norsk Landbruksrådgiving, TINE, Nortura og Felleskjøpet Agri. Det er avsatt 20 mill. kroner over statsbudsjettet til prosjektet for 2017. Midlene er foreslått overførbare til 2018 i Revidert nasjonalbudsjett for 2017. I 2017 vil hovedaktiviteten i prosjektet sentrerer rundt kunnskapsinnhenting og utvikling av nye datasystemer. Det er forventet at et landsdekkende tilbud om klimarådgiving startes opp i 2018.

Med utgangspunkt i merknadene fra Stortinget om at tiltak skal være kunnskapsbaserte og at tiltakene må kunne måles med relativt sikre metoder, må kunnskapsbygging fortsatt være en prioritert oppgave. Det er behov for økt kunnskap om jordbrukets muligheter til å redusere sine klimagassutslipp, om potensialet til lagring av karbon i jord, og hvordan tilpasse seg et klima i endring. Det er derfor viktig at man i det videre arbeidet vektlegger at produksjon av mat skal skje med lavest mulige klimagassutslipp per produserte enhet. Tabell 7.4 viser en oversikt over årets forslag til klima- og miljøøsting over jordbruksavtalen. De ulike forslagene er nærmere omtalt under hver enkelt ordning.

Kompensasjon for økt CO₂-avgift i 2017

I Meld. St. 1 Nasjonalbudsjettet 2017 legger regjeringen opp til at jord- og skogbruk skal kompenseres for økt CO₂-avgift, i forbindelse med jordbruksoppgjøret i 2017. Det er satt av 55 mill. kroner som kompensasjon til skog- og jordbruk i statsbudsjettet for 2017. Nye beregninger viser

imidlertid at det bare kreves 33 mill. kroner for å dekke den faktiske økningen i jordbrukets kostnader, herunder 25 mill. kroner til jordbruket og 8 mill. kroner til skogbruket. Det er likevel valgt å fastsette kompensasjonen til 55 mill. som tidligere signalisert, hvilket medfører en betydelig overkompensasjon. Dette må forstås i lys av at regjeringen har varslet at landbrukspolitikken gradvis vil legges om i en mer klimavennlig retning. Midlene skal disponeres til klimatiltak i jordbruksoppgjøret 2017, og skal ha budsjettvirkning i 2017. Det foreslås at midlene avsettes til ulike formål vist i tabell 7.3.

Positivt klimabidrag gjennom avlsprosjekt i regi av Geno

Avlsarbeidet har over tid bidratt til å øke effektiviteten, produktkvaliteten og bærekraften i norsk landbruk vesentlig. Måltrettet avlsarbeid gir viktige klimabidrag gjennom å redusere utslippene per produsert enhet. Utnyttelse av ny teknologi som storskala genotyping og innsamling av nye presise data kan potensielt doble effekten av Genos avlsarbeid på NRF. Videre avlsmessig framgang forventes å gi positive effekter på en rekke viktige områder for norsk jordbruk, herunder lavere metangassutslipp gjennom bedre dyrehelse og økt føreffektivitet. Det foreslås derfor at det avsettes 15,5 mill. kroner i 2017 til Geno sitt avlsprosjekt. Det forutsettes at landbruksnæringen selv bidrar med egenandel på 16 mill. kroner i prosjektet.

Øvrige forslag omtales nærmere under den enkelte ordning.

Tabell 7.3 Kompensasjon for økt CO₂-avgift i jord- og skogbruk i 2017.

Ordning	Tiltak	Avsetning 2017 (mill. kr)
Forskning og utvikling	Delfinansiering av avlsprosjekt i regi av GENO	15,5
Forskning og utvikling	Utredningsprosjekter (supplere forskningsmidlene)	6,5
SMIL	Stimulere til økt aktivitet mtp. utbedring av hydrotekniske anlegg	20
Klima- og miljøprogrammet	Presisjonsjordbruk	2
Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi i landbruket (Bioenergiprogrammet)	Klimaprojekter, herunder pilotprosjekt økt bruk av biodrivstoff i traktorer og maskiner	3
Skogbruk	Skogbruk	8
SUM avsetning 2017		55

Partssammensatt arbeidsgruppe

Det foreslås at det nedsettes en arbeidsgruppe som fram til jordbruksforhandlingene 2018 skal gjennomgå eksisterende ordninger for støtte til klimatiltak på gårdsnivå, med sikte på å styrke og målrette innsatsen for reduserte utslipp.

7.3.2 Miljø- og klimasatsing i jordbruksavtalen

Ordningene som er gjengitt i tabell 7.4, angir de samlede virkemidlene innenfor jordbruksavtalen på miljø- og klimaområdet. Areal- og kulturlandskapstilskudd og beitetilskuddene går til de aller fleste jordbruksforetakene, og danner grunnlaget for å opprettholde et variert og levende kulturlandskap i hele landet. De øvrige ordningene er innrettet for å møte spesielle miljøutfordringer, i

hovedsak med formål om reduserte utslipp til vann og luft. Det avsettes 4 702,6 mill. kroner til ordninger med klima- og/eller miljøformål i 2018.

7.3.3 Nasjonalt miljøprogram

Nasjonalt miljøprogram skal bidra til å nå nasjonale og internasjonale miljømål. Programmet har som hovedmål å sikre et åpent og variert jordbruks- og kulturlandskap, og å sikre at et bredt utvalg av landskapstyper og særlige verdifulle biotoper og kulturmiljøer ivaretas og skjøttes, samt bidra til at jordbruksproduksjonen fører til minst mulig forurensing og tap av næringsstoffer til luft og vann. Nasjonalt miljøprogram skal bidra til å målrette miljøarbeidet i jordbruket, synliggjøre jordbrukets samlede miljøinnsats og sikre forankring av miljøarbeidet både regionalt og lokalt.

Tabell 7.4 Oversikt over ordninger på jordbruksavtalen med klima- og/eller miljøformål, mill. kroner.

Post	Virkemiddel	Bevilgning 2018, mill. kr
<i>Nasjonalt miljøprogram</i>		
Post 74.16	Beitetilskudd	790,3
Post 74.17	Areal- og kulturlandskapstilskuddet	3 050,8
Post 74.20	Tilskudd til økologisk landbruk	113,6
Post 77.15	Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler	9,0
Sum nasjonalt miljøprogram		3 963,7
<i>Regionale miljøprogram (RMP)</i>		
Post 74.19	Regionale miljøprogram	432,4
<i>Miljøvirkemidler over Landbrukets utviklingsfond (LUF)</i>		
Post 50	Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) ¹	95,0
Post 50	Drenering av jordbruksjord	58,0
Post 50	Tiltak i beiteområdene	13,0
Post 50	Klima- og miljøprogram	20,0
Post 50	Utvalgte kulturlandskap og Verdensarvområdene	13,5
Post 50	Utsiktsrydding i kulturlandskapet	8,0
Post 50	Biogass	2,0
Post 50	Verdiskapingsprogr. for fornybar energi i landbruket	67,0
Post 50	Utviklingstiltak innen økologisk landbruk	30,0
Sum miljøvirkemidler over LUF		306,5
Sum miljøvirkemidler over jordbruksavtalen		4 702,6

¹ Det foreslås at det overføres 20 mill. kroner fra ubenyttede midler på dreneringsordningen til SMIL, øremerket til utbedring av gamle hydrotekniske anlegg i de planerte leirjordsområdene.

Inneværende periode for Nasjonalt miljøprogram gjelder ut 2017. Landbruksdirektoratet har startet arbeidet med revidering av Nasjonalt miljøprogram for en ny periode. Som en oppfølging av Meld. St. 11 (2016–2017) skal klima i større grad vektlegges i revidert Nasjonalt miljøprogram, dette skal også følges opp ved revidering av regionale miljøprogram og kommunale tiltaksstrategier. Programmet består av både tilskuddsordninger og miljøkrav i forskrift om produksjonstilskudd.

Evaluering av areal- og kulturlandskapstilskuddet

I jordbruksoppkjøret 2015 ble det bestemt å gjennomføre en evaluering av Areal- og kulturlandskapstilskuddet. Evalueringen skulle belyse effekten av tilskuddene, herunder i hvilken grad tilskuddene kan sies å bidra til ordningens formål om å (1) Bidra til et aktivt jordbruk over hele landet, (2) Styrke og utjevne inntekter mellom ulike produksjoner og mellom distrikt, (3) Skjøtte, vedlikeholde og utvikle kulturlandskapet gjennom aktiv drift og (4) Holde jordbruksareal i drift i samsvar med gjeldende landbrukspolitiske mål. NIBIO fikk i oppdrag å gjennomføre evalueringen, og rapport ble avlevert 20.12.2016. Representanter for partene i jordbruksforhandlingene utgjorde referansegruppe for evalueringen.

Evalueringen er basert på eksisterende data og kunnskap, blant annet med en teoretisk gjennomgang av arealstøtte som virkemiddel. NIBIO kom fram til at areal- og kulturlandskapstilskuddet bidrar til å holde jordbruksarealet i drift, også marginale arealer, selv om antall foretak reduseres. Evalueringen viser at bruken av grasarealer er ekstensivert over lang tid. Evalueringen viser blant annet at med samme antall dekar grovfôr bak hver grovfôrdyrenhet som i 1990, ville nesten 600 000 dekar gras vært tatt ut av drift. Det viser at det er potensial for økt produksjon av grovfôr, samtidig som det er potensial for at en del grasarealer kan legges om til kornproduksjon. Data fra overvåkingsprogrammet 3Q viser relativt små endringer i kulturlandskapselementer knyttet til miljøkrav i tilskuddet over tid. Dette tyder på at miljøkravene i stor grad følges.

Nasjonal tilskuddsordning for bevaringsverdige husdyrraser

Norge har gjennom Konvensjonen for biologisk mangfold forpliktet seg til en bærekraftig forvaltning av sitt biologiske mangfold, dette inkluderer

husdyr genetiske ressurser. Norsk genressurssenter har et overordnet ansvar for genressursarbeidet for de nasjonale husdyrrasene og et særskilt ansvar for å følge opp og støtte rasene som er truet eller kritisk truet. I Norge er 18 av de nasjonale småfe-, storfe- og hesterasene i landbruket regnet som bevaringsverdige, og definert som truet eller kritisk truet etter standard fra FNs organisasjon for ernæring og landbruk (FAO). Det genetiske materialet hos disse husdyrrasene vil kunne gå tapt dersom de ikke lenger benyttes i landbruksproduksjonen og inngår i videre avl.

Å sikre de bevaringsverdige husdyrrasene bidrar til å beholde valgmuligheter og livsgrunnlag for framtidens landbruk, og samtidig gjøre det mulig å benytte rasenes spesielle egenskaper i kommersiell sammenheng. I tillegg til særegen kjøtt- og melke kvalitet, nyttiggjør de nasjonale husdyrrasene seg av ressurser i kulturlandskapet som ikke er egnet eller tilgjengelig for andre raser.

Det er de husdyrrasene som er definert som bevaringsverdige som har høyest prioritet. Deretter kommer noen få nasjonale husdyrraser som ikke er så fåtallige at de regnes som truet eller kritisk truet, men som inkluderes i bevaringsarbeidet etter en helhetsvurdering av Norsk genressurssenter. Etter en slik helhetsvurdering er gammelnorsk spælsau inkludert i bevaringsarbeidet, til tross for at populasjonsstørrelsen er økende.

I jordbruksoppkjøret 2015 ble det besluttet å slå sammen det nasjonale tilskuddet til bevaringsverdige husdyr med tilsvarende tilskudd over Regionalt miljøprogram. Partene ble enige om å utvide den nasjonale tilskuddsordningen for bevaringsverdige storferaser til også å omfatte småfe og hest. Med en felles nasjonal ordning for bevaringsverdige husdyrraser, er et større antall dyr enn tidligere tilskuddsberettiget. Det varierte tidligere mellom fylkene hvilke raser som var berettiget tilskudd over Regionalt miljøprogram. Landbruksdirektoratet ble gitt i oppgave å utforme utkast til forskrift for ordningen sammen med Norsk genressurssenter, med virkning fra 2016.

Det foreslås å øke satsene for de bevaringsverdige rasene av storfe med 100 kroner per dyr, og sau, geit og hest med 30 kroner per dyr i 2018. Satsene for 2018 fremgår av tabell 7.5. Det vises videre til andre omlegginger i forslaget som vil kunne styrke de bevaringsverdige rasenes relative konkurransevne mot øvrige raser. Både endring i prisnedskrivingsordningen til kraftfôr og foreslåtte endringer i beitetilskuddene kan virke i denne retning.

Tabell 7.5 Tilskudd til bevaringsverdige raser, kroner per dyr i 2018. Post 74.14.

Dyreslag	Sats, kr per dyr
Storfe (<i>dølafe, sidet trønder- og nordlandsfe, telemarkfe, vestlandsk fjordfe, vestlandsk raudkolle og østlandsk rødkolle</i>)	3 000
Sau (<i>blæset, dala, fuglestadbrogete, gammelnorsk spæl, grå trønder, rygja og steigar</i>)	230
Geit (<i>kystgeit</i>)	530
Hest (<i>nordlandshest/lyngshest, fjordhest, dølahest</i>)	1 030

Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler (post 77.15)

Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler gjelder for perioden 2016–2020. Planen fastsetter mål og tiltak for å redusere risiko for helse og miljø ved bruk av plantevernmidler og for å redusere avhengigheten av kjemiske plantevernmidler.

For å nå målene er det viktig med god kunnskap i næringen om riktig bruk av plantevernmidler, og kunnskap om integrert plantevern. Opplæring, holdningsskapende arbeid og informasjons tiltak vil være sentralt i det videre arbeidet. Det er fortsatt viktig å styrke kunnskapsgrunnlaget om teknologiutvikling, alternative metoder til kjemisk plantevern og integrert plantevern. Samlet søknadsbeløp for 2017 var på ca. 38 mill. kroner.

Det foreslås at det settes av 9 mill. kroner til oppfølging av handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler for 2018. Midlene forvaltes av Landbruksdirektoratet. Referansegruppen med medlemmer fra Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag, Klima- og miljødepartementet og Mattilsynet gir føringer for hvilke tiltak som skal prioriteres det enkelte år. Landbruks- og matdepartementet leder gruppen og Landbruksdirektoratet har sekretariatsansvar.

Arbeid med å redusere matsvinn

Mindre matsvinn vil bidra til å redusere klimagassutslipp ved at det reduserer behovet for produksjon av alle typer matvarer. Norge har forpliktet seg til å følge opp FN's bærekraftsmål, herunder mål om at matsvinnet globalt skal halveres innen 2030.

I 2015 ble det undertegnet en intensjonsavtale om reduksjon av matsvinn mellom 5 ministre, herunder landbruks- og matministeren, og en samlet matbransje. Intensjonsavtalen gjelder til den kan erstattes av en konkret bransjeavtale. Arbeidet med bransjeavtalen er i gang, og omfatter hele verdikjeden for mat, fra primærnæring til forbru-

ker. Det er forventet at en konkret avtale vil foreligge innen sommeren 2017.

Jf. Innst. 108 S (2016–2017) har Stortinget bedt regjeringen om å følge opp en rekke tiltak knyttet til matsvinn, som blant annet omfatter å utrede behovet for en matkastelov og å utrede hvordan datostemplingen på matvarer kan forbedres for å redusere matsvinn.

7.3.4 Regionale miljøprogram (RMP)

De regionale miljøprogrammene skal gi en målretting av miljøinnsatsen i jordbruket ut over det som er mulig gjennom generelle nasjonale ordninger. Programmene skal fremme særskilte miljømål for jordbruket: Redusere forurensning til vann og luft, ivareta kulturlandskap og kulturminner, tilrettelegge for friluftsliv og ivareta biologisk mangfold. Det er egne 4-årige program i hvert fylke som dekker en rekke miljøområder. Gjeldende programperiode er vedtatt forlenget til å gjelde ut 2018, jf. Meld. St. 11 (2016–2017). Det er også bestemt at det skal etableres en nasjonal forskrift til erstatning for dagens fylkesvise RMP-forskrifter. Landbruksdirektoratet vil sende forslag til ny forskrift på høring tidlig i 2018. Forskriften må være ferdig utarbeidet sommeren 2018, slik at den kan ligge til grunn for utarbeiding av de fylkesvise regionale miljøprogrammene.

Rullering av regionale miljøprogram

Ny programperiode for Regionale miljøprogram skal iverksettes for søknadsåret 2019. Ny programperiode vil bli gjeldende for perioden 2019–2022. Fylkesvise regionale miljøprogram må ferdigstilles innen utgangen av desember 2018, da det må være tid til utvikling av nytt søknadsmateriell og regelverk i god tid før søknadsomgangen 2019. I programmet skal det være en beskrivelse av miljøutfordringer i fylket og på bakgrunn av disse, prioriteringer for hvordan man vil følge opp med tiltak. Programmet skal

Tabell 7.6 Fylkesvis fordeling av midler til regionale miljøprogram for søknadsomgangen 2017 med utbetaling 2018. Mill. kroner.

Fylker	Mill. kroner	Fylker	Mill. kroner
Østfold	41,4	Rogaland	32,2
Akershus/Oslo	51,3	Hordaland	20,2
Hedmark	42,6	Sogn og Fjordane	24,0
Oppland	53,6	Møre og Romsdal	17,5
Buskerud	22,5	Sør-Trøndelag	25,6
Vestfold	17,3	Nord-Trøndelag	29,8
Telemark	11,5	Nordland	19,6
Aust-Agder	4,3	Troms	9,3
Vest-Agder	6,4	Finnmark	3,3
		Sum post 74.19	432,4

også gi føringer for prioriteringer i de kommunale tiltaksstrategier for bruk av SMIL-midler. Det forventes at tiltak som kan bidra til reduserte utslipp til luft innlemmes i de reviderte miljøprogrammene.

Programmene skal utarbeides i samarbeid med det regionale partnerskapet og fastsettes av fylkesmannen etter samråd med Norges Bonde- og Norsk Bonde- og Småbrukarlag. Landbruksdirektoratet vil gjøre en utsjekk av programmene før fastsettelse i fylkene.

Det vises til beslutningen om sammenslåinger av nye fylkesmannsembeter fra 2019. Dette må Fylkesmannen ta høyde for i sitt arbeid med rulling av RMP.

Bevilgning til regionale miljøprogram

Den fylkesvise fordelingen fremgår av tabell 7.6. Det foreslås at rammen for regionale miljøprogram økes med 10 mill. kroner for 2018.

7.3.5 Miljøvirkemidler over Landbrukets utviklingsfond (LUF)

Tilskudd til utsiktsrydding i tilknytning til landbrukets kulturlandskap

I jordbruksoppkjøret 2015 ble det bestemt å etablere ordningen *tilskudd til utsiktsrydding i tilknytning til landbrukets kulturlandskap*. Hovedformålet med ordningen er å bidra til utsikt, og fremme verdier knyttet til kulturlandskapet, samt å gi klimavinster ved at ryddingsvirket skal brukes til

bioenergiformål der dette er mulig. Tiltak som legger til rette for beiting i etterkant av rydding, skal prioriteres. Ordningen er avgrenset til fylkene Hordaland, Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal. Forskriften ble fastsatt våren 2016, og det var derfor noe lavere oppslutning enn forventet i 2016. Det anses derfor som tilstrekkelig med en avsetning på 8 mill. kroner i 2018, men det legges til grunn en årlig avsetning på 20 mill. kroner til ordningen fremover.

Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)

Formålet med SMIL-ordningen er å fremme natur- og kulturminneverdiene i jordbrukets kulturlandskap og redusere forurensningen fra jordbruket. Tiltakene som bidrar til å redusere forurensning under SMIL-ordningen kan også bidra til bedre agronomisk driftspraksis og tilpasning til klimaendringer. SMIL-ordningen forvaltes av kommunene og tilskudd gis som engangsstøtte til investeringer og utbedringer. Som en oppfølging av jordbruksoppkjøret 2016 er forskriften justert, slik at eiere av landbrukseiendom, som ikke selv er berettiget produksjonstilskudd, kan søke SMIL-midler dersom det foregår en tilskuddsberettiget produksjon på eiendommen.

Fremmede skadelige arter kan utgjøre en trussel mot jordbruksproduksjon og drift. Som en oppfølging av *Tverrsektoriell nasjonal strategi og tiltak mot fremmede skadelige arter*, synliggjøres det at det kan gis tilskudd til bekjempelse av og hindre spredning av fremmede skadelige arter, for eksempel hønsehirse og kjempespringfrø.

Det er et viktig klimatilpasningstiltak å sikre god håndtering av overflatevann og riktig dimensjonering av hydrotekniske anlegg.

I årene med tilskudd til senkings- og lukkingsanlegg ble det gitt tilskudd til om lag 40 000 anlegg i de planerte leirjordsområdene. Disse anleggene begynner nå å fungere dårlig på grunn av alder og at de er underdimensjonert for å møte et endret klima med økt og mer intens nedbør. Gamle rørgater og kummer i forbindelse med bekker som tidligere er lagt i rør kollapser i økende grad. Dette gir potensielt store konsekvenser ved brudd eller lekkasjer, med omfattende erosjon, partikkelforurensning og tap av dyrket jord som resultat. Det foreslås derfor at hydrotekniske tiltak gis større prioritet ved fordeling av midler. Det foreslås at det for 2018 overføres 20 mill. kroner fra ubenyttede midler på dreneringsordningen til SMIL, øremerket til utbedring av slike gamle anlegg i de planerte leirjordsområdene. Landbruksdirektoratet gis fullmakt til å fordele midlene til de fylkene det gjelder. Det foreslås videre uendret avsetning til SMIL-ordningen, ekskl. drenering, med 95 mill. kroner i 2018.

For budsjettåret 2017 foreslås det å avsette 20 mill. kroner til utbedring av hydrotekniske tiltak. Dette som en følge av kompensasjonsmidler for økt CO₂-avgift i jord- og skogbruket i 2017.

Tilskudd til drenering av jordbruksjord

God drenering er avgjørende for å kunne øke matproduksjonen i årene som kommer. Det er også et viktig ledd i å tilpasse jordbruket til et endret klima med mer nedbør. God dreneringstilstand i jorda motvirker jordpakking, gir lavere risiko for utslipp av lystgass og gir høyere avlingsnivå. Drenering bidrar også til å gjøre arealene bedre rustet til perioder med ekstremvær. Oppslutningen om ordningen har vært betydelig lavere enn forventet, og mye tyder på at det er mindre areal som dreneres nå enn før tilskuddsordningen trådte i kraft. Totalt er det avsatt 438 mill. kroner til drenering for årene 2013–2017, men kun 187 mill. kroner er disponert per 1. januar 2017.

I Stortingets behandling av Meld. St. 11 (2016–2017) påpekes det at den samlede virkemiddelbruken skal innrettes slik at man oppnår mer nydyrking og drenering. Det foreslås derfor at satsene for drenering av jordbruksjord styrkes.

Ved drenering av jordbruksjord, avgrenset til systematisk grøfting, profilering og omgraving foreslås det at satsen økes til 1 500 kroner per dekar. Ved annen grøfting foreslås det at satsen økes til 23 kroner per løpemeter grøft, begrenset

oppad til 1 500 kroner per dekar. Satsøkningen får virkning fra 1.7.2017. Det foreslås at avsetningen til ordningen videreføres med 58 mill. kroner for 2018. For å sikre forutsigbarhet for både næring og entreprenører, bør årets fastsatte sats videreføres i kommende oppgjør.

Blant annet av hensyn til vannmiljøutfordringer skal arealer med korn, grønnsaker og poteter fortsatt prioriteres ved fordeling av midler. Tilskuddet er kun ment å være et insitament for å igangsette drenering, og hoveddelen av kostnadene må dekkes av tiltakshaver.

Det understrekes at fylkesmennene fortsatt har en viktig rolle når det gjelder å informere og veilede om ordningen.

Investeringsstøtte til tiltak i beiteområder (organisert beitebruk)

Ordningen stimulerer til effektivt samarbeid mellom dyreeiere og til realisering av nødvendig infrastruktur for næringsutvikling i husdyrproduksjoner basert på utmarksbeiteressursene. Det kan gis tilskudd til investeringer i fysiske anlegg i beiteområder, elektronisk overvåkingsutstyr og til planleggings- og tilretteleggingsprosjekter.

Det foreslås å øke rammen til 13 mill. kroner for 2018, der 3 mill. kroner øremerkes til ekstraordinære behov for tiltak for beitenæringen som følger av bekjempelse av skrantesjuka (CWD) i Nordfjella.

Klima- og miljøprogrammet – bærekraftig jordbruk gjennom god agronomi

Klima- og miljøprogrammet skal gjennom utredninger og informasjonstiltak bidra til å oppnå landbrukspolitikkenes målsettinger på klima- og miljøområdet. Økt kunnskap om utfordringer og tiltak, effektive virkemidler for næringsutøverne, god kunnskapsoverføring fra forskning til praktisk jordbruk og oppdatert rådgiving overfor næringsutøverne innen temaene klimagassutslipp, klimatilpasning, vannmiljø og kulturlandskap, er sentrale elementer. Ny kunnskap i prosjektene skal raskt implementeres i praktisk jordbruk.

Det foreslås at programmet i 2018 fortsatt skal prioritere prosjekter som bidrar til å styrke kunnskapsgrunnlaget knyttet til jordbrukets klimautfordringer. Det er stort behov for bedre kunnskap om potensialet for reduserte klimagassutslipp innen ulike produksjonssystemer. Det er videre fortsatt behov for å fremskaffe bedre kunnskap om potensialet for, og virkningene av, lagring av karbon i jordbruksjord og kunnskap om lystgass-

utslipp fra jord. Det må også påregnes behov for å fremskaffe kunnskapsgrunnlag til beregningsutvalget som skal se nærmere på beregningsmetodikken for utslipp og opptak fra jordbruket.

Oppdatert datagrunnlag om bruk og lagring av organisk gjødsel er viktig, både med tanke på et mest mulig korrekt klimagassregnskap og for at det kan regnes effekter av de tiltak som gjennomføres. Det foreslås at Landbruksdirektoratet etablerer samarbeid med SSB om å gjennomføre en ny utvalgsbasert undersøkelse for å kartlegge bruk og lagring av husdyrgjødsel i 2018. Det foreslås at det settes av inntil 1 mill. kroner til formålet.

Det foreslås å øke bevilgningen til Klima- og miljøprogrammet, slik at avsetningen blir 20 mill. kroner i 2018. Som en følge av kompensasjonsmidler for økt CO₂-avgift for jord- og skogbruket tilføres Klima- og miljøprogrammet også 2 mill. kroner for budsjettåret 2017. Det foreslås at midlene benyttes til å bedre kunnskapen om presisjonsjordbruk og mulighet for reduserte klimagassutslipp, med sikte på å utvikle tiltak som kan inngå i regionale miljøprogram.

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket og Verdensarvsatsingen Vestnorsk fjordlandskap og Vegaøyen

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket og verdensarvsatsingen Vestnorsk fjordlandskap og Vegaøyen er sektorovergripende satsinger, som skal ivareta verdifulle jordbrukslandskap i Norge. Aktiv landbruksdrift er nødvendig for å ivareta kulturlandskapsverdiene i begge satsingene. Ny forskrift for ordningene ble iverksatt i 2017. Utvalgte kulturlandskap i jordbruket består av 22 områder som er et representativt utvalg av verdifulle norske jordbrukslandskap over hele landet. Satsingen går til tiltak for å ta vare på variasjonen i jordbrukets kulturlandskap med store verdier knyttet til biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer. Landbruksdirektoratet koordinerer arbeidet, i samarbeid med Miljødirektoratet og Riksantikvaren. Fylkesmannen er tilskuddsforvalter. Stortinget har bedt om at ordningen vurderes med sikte på utvidelse av antall områder fram til 2020. Arbeidet er igangsatt, og i 2017 arbeides det for å utvide med 10 nye områder. Verdensarvsatsingen skal styrke jordbruket i to verdensarvområder på UNESCOs liste, Vestnorsk fjordlandskap og Vegaøyen. Midlene går til å sikre fortsatt drift og skjøtsel i områdene. Organisering og ansvarsforhold når det gjelder forvaltningen i hvert enkelt verdensarvområde, bestemmes i stor grad lokalt. Verdensarvmidlene over jordbruks-

avtalen har vist seg å være viktige for grunneierne for å sikre at arealer holdes i hevd og blir beitet.

Utvalgte kulturlandskap i jordbruket og verdensarvsatsingen Vestnorsk fjordlandskap og Vegaøyen er begge basert på midler fra både jordbruksavtalen og Klima- og miljødepartementets budsjett. Over Klima- og miljødepartementets budsjett ble bevilgningen økt med 12,5 mill. kroner for 2017. Det er god måloppnåelse og erfaring med disse helhetlige områdesatsingene. Det foreslås en økning av midlene over jordbruksavtalen med 2,0 mill. kroner til Utvalgte kulturlandskap i jordbruket for å følge opp iverksetting av tiltak i de nye områdene, samt en økning i midlene til verdensarvområdene Vestnorsk fjordlandskap og Vegaøyen med 2,0 mill. kroner, slik at total avsetning blir 13,5 mill. kroner for 2018. Det understrekes at når det fastsettes bruk av midlene har verdensarvstyrene fleksibilitet til å prioritere tiltak innenfor rammen, slik at det over tid utløses stor jordbruks- og beiteaktivitet i disse områdene.

Biogass

I jordbruksoppgjøret 2012 vedtok Stortinget å innføre et pilotprosjekt hvor det gis tilskudd for levering av husdyrgjødsel til biogassanlegg. Det gis et tilskudd på 60 kroner per levert tonn husdyrgjødsel. Metangass fra jordbruket utgjør 50 pst. av de nasjonale metangassutslippene og kommer i all hovedsak fra husdyrhold. Behandling av husdyrgjødsel i biogassanlegg reduserer metanutslipp. Det ventes økt oppslutning til ordningen i 2018. På bakgrunn av dette foreslås det at avsetningen bør økes fra 1 mill. kroner til 2 mill. kroner for 2018. Det er tidligere bestemt at ordningen skal evalueres i 2019.

7.4 Økologisk produksjon og forbruk

Forbrukerne etterspør i økende grad økologiske produkter. Økologisk jordbruk har påvirket praksis i den øvrige jordbruksdriften på områder som dyrevelferd, bruk av plantevernmidler, gjødsling og jord- og plantekultur.

Mål for og strategi om økologisk jordbruk

I Meld. St. 11 (2016–2017) ble det foreslått å fjerne det tallfestede målet om at 15 pst. av matproduksjonen og 15 pst. av matforbruket skulle være økologisk innen 2020. Det ble videre foreslått å utarbeide en strategi for økologisk jordbruk i samarbeid med relevante aktører. Det siste er også en

oppfølging av tidligere flertallsmerknader fra Stortinget og anbefalinger fra Riksrevisjonen, jf. Innst. 8 S (2014–2015), Dokument 3:7 (2015–2016) og Innst. 297 S (2015–2016). Flertallet i næringskomiteen støttet regjeringens forslag om å fjerne det tallfestede målet, jf. Innst. 251 S (2016–2017). Et annet flertall mente samtidig at strategien om økologisk jordbruk skal inneholde et konkret mål for forbruk og produksjon av økologisk mat, og at strategien og det nye målet skal behandles av Stortinget.

I tillegg til at det skal fastsettes et nytt mål for området, legges det til grunn at viktige strategiske valg for innretningen av det videre arbeidet med økologisk produksjon og forbruk må vurderes i forbindelse med arbeidet med strategien. I jordbruksoppkjøret 2016 ble det bestilt flere evalueringer og utredninger til jordbruksoppkjøret 2017. Oppfølging av disse rapportene vil også bli vurdert i tilknytning til strategiarbeidet, jf. kapittel 3.4.2.4. Med dette som utgangspunkt foreslås i stor grad videreføring av eksisterende satsing men med enkelte endringer i virkemiddelbruken for 2018.

7.4.1 Økologisk produksjon og markedsutvikling

Det har de siste årene vært stor vekst i omsetningen av økologisk mat. I noen produksjoner gir det muligheter for produsenter som ønsker å utnytte den positive markedsutviklingen til å legge om til økologisk produksjon. I andre produksjoner er produksjonen fortsatt vesentlig høyere enn etterspørselen. Økologisk produksjon er en kunnskap-sintensiv produksjon som krever at den enkelte produsent har god kunnskap om agronomi. Norsk Landbruksrådgiving har en viktig rolle i å veilede bønder før, under og etter omlegging til økologisk drift. Norsk Landbruksrådgiving har også fått et særlig ansvar for å arbeide med rekruttering til økologisk produksjon. Det foreslås at rådgivingen til økologisk produksjon styrkes og at dette sees i sammenheng med økningen i bevilgningen til NLR på 4 mill. kroner, jf. kapittel 7.12.

Det har vært en særlig stor økning i etterspørselen etter grønnsaker, frukt og bær, ikke bare økologisk produserte, men også konvensjonelt produserte varer. Det er derfor behov for å stimulere til økt produksjon av både økologisk og konvensjonelt produserte grønnsaker, frukt og bær. Økte tilskudd jf. kapittel 7.6, kommer både konvensjonelle og økologiske produsenter av frukt, bær og grønnsaker til gode. Det foreslås i tillegg å styrke arealtilskuddene til økologisk produsert

frukt, bær og grønnsaker med 75 kroner per dekar. Det foreslås også å øke arealtilskudd for produksjon av økologisk korn til modning med 25 kroner per dekar.

7.4.2 Utviklingsmidler

Generisk markedsføring i regi av Matmerk

Ansvar for generisk markedsføring av økologisk mat har de siste årene vært lagt til Matmerk. Satsingen på generisk markedsføring er evaluert, jf. kapittel 3.4.2.4. Evalueringen følges opp i forbindelse med arbeidet med en strategi for økologisk jordbruk. Det foreslås å videreføre avsetningen til generisk markedsføring med 2 mill. kroner i 2018 for å bidra til å ivareta statens ansvar for forbrukerrettet informasjonsvirksomhet om økologiske produksjonsformer og produkter.

Utviklingsmidler forvaltet av Landbruksdirektoratet

Tilskudd til utviklingstiltak innen økologisk landbruk forvaltes av Landbruksdirektoratet. Det settes av midler til foregangsfylkesatsingen og det lyses ut prosjektmidler. Det foreslås ingen vesentlige endringer i utviklingsmidlene for 2018. Det foreslås derfor å videreføre satsingen med 30 mill. kroner for 2018, med omtrent lik fordeling mellom foregangsfylkene og prosjektmidlene. Det foreslås videre at utgifter i forbindelse med arbeidet med strategi for økologisk jordbruk kan dekkes innenfor rammen.

Foregangsfylkene arbeider med utvikling av økologisk produksjon og marked, og har ansvar for hvert sitt hovedområde. Det arbeides innen de seks områdene *jordkunnskap og jordkultur, frukt og bær, grønnsaker, korn, melk og storfekjøtt* samt *forbruk av økologisk mat i storhusholdning*. Det er opparbeidet mye kompetanse hos foregangsfylkene, og det foregår faglig samarbeid og nettverksbygging både mellom foregangsfylkene og eksterne aktører. Foregangsfylkene ble etablert i 2010 og er nå inne i sin andre prosjektperiode, 2014–2017. I jordbruksoppkjøret 2016 ble det bestemt at foregangsfylkesatsingen skulle evalueres, jf. kapittel 3.4.2.4. Det foreslås at foregangsfylkesatsingen blir videreført i sin nåværende form også for 2018 i påvente av arbeidet med strategi for økologisk jordbruk.

De øvrige prosjektmidlene Landbruksdirektoratet forvalter har de siste årene hatt en dreining mot færre og større nasjonale og/eller flerårige prosjekter. Det foreslås at dette følges opp videre i 2018. Dette er også i tråd med anbefalinger og

Tabell 7.7 Tilskudd for å øke økologisk produksjon og forbruk. Mill. kroner.

	Budsjett 2017	Prognose 2017	Budsjett 2018
Ekstra arealtilskudd	38,8	41,0	45,6
Ekstra husdyrtilskudd	68,4	68,0	68,0
Prisnedskrivning økologisk korn	15,9	17,0	17,0
Totalt produksjonstilskudd til økologisk produksjon	123,1	126,0	130,6
Markedsføring og informasjonstiltak i Matmerk ¹	2,0	2,0	2,0
Utviklingsmidler ²	30,0	-	30,0
Sum	154,7		162,6

¹ Over Matmerk sin bevilgning fra LUF.

² Forvaltes av Landbruksdirektoratet.

funn i Riksrevisjonens forvaltningsrevisjon av økologisk landbruk og rapport fra 2016 fra arbeidsgruppen som har sett på forenklinger av jordbruksavtalens virkemidler. Det foreslås at videre oppfølging om fordeling av midlene blir gjort i dialog med partene.

7.4.3 Bevilgning til økologisk produksjon og utviklingstiltak

Samlet avsetning til økologisk jordbruk for 2018 blir på 162,6 mill. kroner, jf. tabell 7.7.

7.5 Korn, kraftfôr og mel

Kornproduksjonen er viktig både for det samlede produksjonsvolumet, for selvforsyningsgraden og for bruken av jordbruksarealer over hele landet. Kornarealet økte med 24 000 dekar i 2016. De tre siste årene (2014, 2015 og 2016) har gitt gode kornavlinger. Oppdatert prognose per mars 2017 for tilgang av norsk korn i sesongen 2016/2017 er 1 265 000 tonn inkludert erter og oljefrø. Dette er 17 pst. høyere enn gjennomsnittet for perioden 2011–2015 og bare 2 pst. lavere enn de høye kornavlingene i 2015. Kvaliteten på kornavlingene var god i 2016.

Stortingets behandling av jordbruksmeldingen ligger til grunn for prioriteringen av kornproduksjon samt frukt og grønt i tilbudet, herunder også tilpasninger i arealtilskuddet mellom korn og gras. Komiteen skriver:

«Komiteen viser til at fundamentet for en høy matproduksjon, økt selvforsyning og matberedskap i Norge ligger i at vi er i stand til å

bruke hele det knappe jordbruksarealet der det ligger, til produksjon av mat og matråvarer. Økt produksjon av norsk korn til matmel og kraftfôr, kombinert med en god utnyttelse av grasressursene i hele landet, er avgjørende for å øke norsk selvforsyning, matberedskap og den totale verdiskapningen i det norske jordbruket. For å kunne nå disse målene må norsk landbrukspolitikk vektlegge virkemidler som styrker den geografiske produksjonsfordelingen, samtidig som strukturen i jordbruket tilpasses ressursgrunnet i alle deler av landet.»

Når nivået på kornprisene skal vurderes, må en legge til grunn et verdikjedeperspektiv. Førkornprisene må fastsettes i avveinger mellom lønnsomhet i førkornproduksjonen på den ene siden og hensynet til kostnadene i husdyrholdet på den andre. Nivået på kraftfôrprisen har også betydning for førsammensetningen og bruken av norske ressurser.

7.5.1 Målpriser, prisnedskrivningstilskudd, matkornstilskudd og kraftfôrpris

Det foreslås at målprisen for hvete økes med 9 øre per kg. For målprisen for de andre kornslagene og oljefrø se fordelingen i vedlegg 1. Prisnedskrivningstilskuddet til norsk korn foreslås redusert med 6 øre per kg med virkning fra 1. juli 2017. Råvarekostnaden i produksjonen av kraftfôr øker da med 12 øre per kg.

Matkornprisene må fastsettes i avveinger mellom lønnsomhet i matkornproduksjonen sett opp mot hensynet til konkurransesituasjonen for bakerbransjen. Det foreslås en økning i mat-

korntilskuddet på 10 øre per kg. Samlet vil prisen på korn til matmel etter dette øke med 4 øre per kg.

7.5.2 Tilpasninger i arealtilskuddet

Stortinget har fastsatt et klart produksjonsmål. Dersom målet skal gjøres gjeldende er det behov for å forsterke grunnlaget for den geografiske produksjonsfordelingen. Skal man klare å utnytte landets produksjonsgrunnlag best mulig må virkemidlene innrettes slik at det er insentiv til å produsere korn i kornområdene og ikke gras, som det er nok areal til i andre deler av landet. For å stimulere til økt kornareal i de beste kornområdene, foreslås en tilpasning i arealtilskuddet til grovfôr og korn. Kulturlandskapstilskuddet til alt areal reduseres med 15 kroner per dekar. Arealtilskuddet til korn økes med 20 kroner per dekar i sone 1, og 15 kroner per dekar i øvrige soner. Arealtilskudd til grovfôr avvikes i de typiske kornområdene (sone 1) og reduseres med 20 kroner per dekar på det øvrige Østlandet og i Trøndelags flatbygder (sone 3-4). I sone 5-7 økes arealtilskuddet til grovfôr med 15 kroner per dekar. Østlandet har over flere år økt sin andel av grovfôrbasert husdyrproduksjon., jf. figur 3.4 i kapittel 3. I perioden 2006–2014 økte den grovfôrbaserte husdyrproduksjonen mest på Østlandet. Siden 2014 har trenden snudd, og økningen kommer i hovedsak på Vestlandet og i Trøndelag. Videre omlegginger i denne retning er viktig for å nå Stortingets produksjonsmål.

7.5.3 Tilskudd til lagring av såkorn

Det foreslås at bevilgningen til lagring av såkorn videreføres med 3,7 mill. kroner i 2018. Med en sats på 0,60 kroner per kg gir det tilskudd til maksimalt 6 200 tonn såkorn.

7.5.4 Heving av basiskravet for matrug

Etterspørselen etter matrug i Norge har vært fallende og norske bakere har i dag behov for ca. 20 000 tonn matrug per år. Basiskravet til kornet er hektolitervekt på 72 kg. I år med større rugavlinger enn behovet, må volumet av rug reguleres ved bruk av omsetningsavgiftsmidler til prisnedskrivning fra matrug til fôrrug. For å bidra til at en større andel av matrugen i år med stor produksjon vil bli avregnet som fôrrug, foreslås det at basiskravet til hektolitervekt økes fra 72 kg til 75 kg, i tråd med signaler fra markedsregulator.

7.6 Frukt, grønt og poteter

I enda større grad enn for korn, er det markedspotensial for økt norsk produksjon av frukt, bær og grønnsaker. Økt produksjon av disse energirike matvekstene vil bidra til økt selvforsyningsgrad. Styrking av grunnlaget for økt produksjon må skje på flere måter, for eksempel gjennom forskning og utvikling, rådgivning og styrking av produsentøkonomien. Grøntsektorens inntekts- og utviklingsmuligheter prioriteres derfor høyt. Det prioriteres særlig å styrke grunnlaget denne produksjonen i distriktene. For detaljerte endringer i tilskuddsordningene se fordelingen i vedlegg 1.

7.6.1 Endringer i målpris

Det foreslås å øke målprisene for frukt, bær og grønnsaker innenfor en ramme på 2,2 pst., og en økning i målpris for potet med 15 øre per kilo, jf. fordelingen i vedlegg 1.

7.6.2 Distriktstilskudd for frukt, bær og veksthusgrønnsaker

For å styrke grunnlaget for produksjon, opprettholdelse av kulturlandskapet og den geografiske produksjonsfordelingen, foreslås det å øke satsen i distriktstilskuddet i alle soner for frukt og pressfrukt, samt for bær i sone 1-5, jf. fordelingen i vedlegg 1.

Tilskuddsgrunnlag for distriktstilskudd for frukt, bær og veksthusgrønnsaker

Grunnlaget for distriktstilskudd til frukt, bær og veksthusgrønnsaker er produkter som er levert til godkjent omsetningsledd. Det blir ikke gitt tilskudd ved direkte salg, for eksempel på torg, direkte til butikk eller Bondens Marked. Landbruksdirektoratet fikk i fjorårets jordbruksoppgjør i oppdrag å vurdere dagens bestemmelse om tilskuddsgrunnlaget for distriktstilskudd for frukt, bær og veksthusgrønnsaker, for å se om det kunne bli gitt tilskudd ved direkte salg.

Med en ordning der foretakene er berettiget tilskudd dersom de kan dokumentere omsatt mengde frukt, bær eller grønt ved hjelp av regnskapsbilag, vil større mengder produsert vare være berettiget distriktstilskudd enn i dag. En slik ordning vil eliminere en forskjellsbehandling av omsetningskanaler, og stimulere til at produkter som er av god kvalitet, men som ikke blir kjøpt av omsetningsledd på grunn av form eller størrelse, blir solgt via andre kanaler. Endringen vil ikke kreve store tekniske jus-

teringer, og vil være en forenkling for næringslivet. Fordi det er vanskelig å anslå omfanget av produkter som selges utenfor de godkjente omsetningsledene, vil det være vanskelig å anslå størrelsen på bevilgningen det første året.

Det foreslås på denne bakgrunn å inkludere direkte salg av frukt, bær og veksthusgrønnsaker i tilskuddsgrunnlaget for distriktstilskudd for frukt, bær og veksthusgrønnsaker. Landbruksdirektoratet får i oppdrag å utforme detaljene i ordningen, som vil være søkbar fra 2018 og med første utbetaling fra 2019.

7.6.3 Prisnedskrivningstilskudd potetsprit

Det foreslås å utvikle prisnedskrivningstilskuddet for salg av rektifisert potetsprit. Fjerning av tilskuddet vil være et ledd i målet om et enklere virkemiddelsystem med færre ordninger. Tilskuddet utgjør om lag 4 kroner per liter 40 % ferdig sprit. Det bør være grunnlag for å ta ut denne merkostnaden i markedet.

7.6.4 Tilskudd til sertifisert settepotetavl

Formålet med tilskudd til settepotetavl er i henhold til dagens forskrift å stimulere til økt bruk av settepoteter av høy kvalitet gjennom sertifisert settepotetavl i klassene prebasis, basis og sertifisert. Formålet skal primært oppnås ved en reduksjon av prisen til kjøper av sertifisert vare gjennom tilskudd til frakten av varen i alle ledd frem til kjøperen.

Landbruksdirektoratet har utredet dagens ordning, og målsettingen er at det også fremover skal stimuleres til økt bruk av sertifiserte settepoteter. Det er foreslått betydelige forenklinger i regelverket. Dette antas å gjøre det mer attraktivt å være settepotetavler og kan bidra til å styrke kvaliteten på produksjonen, og derigjennom øke andelen av sertifiserte settepoteter. Landbruksdirektoratet bearbeider nå høringsuttalelser til ny forskrift, og en tar sikte på å fastsette den i løpet av året.

Det er lagt til grunn et forbruk på 9,0 mill. kroner i 2018, mot 7,5 mill. kroner inneværende år.

7.6.5 Ny definisjon av salat i distriktstilskuddet

Det gis distriktstilskudd for veksthusgrønnsakene tomat, agurk og salat, samt for salat på friland. I dagens regelverk er det ikke definert hvilke salat typer som skal være grunnlag for tilskudd, og for en del typer produkter er det usikkerhet om hva som inngår i tilskuddsgrunnlaget.

Det foreslås at salat defineres til de artene som er klassifisert som «salat» i tolltariffen. Videre foreslås det å ta dagens omregningsfaktor ut av jordbruksavtalen, og gi Landbruksdirektoratet i oppgave å vedlikeholde omregningsfaktorer basert på salatvarianter og pakningstyper for kontroll.

7.7 Melk

7.7.1 Målpris og tilskudd

Tabell 7.8 viser utviklingen i målprisen for melk i perioden 2011–2017.

Det foreslås med utgangspunkt i jordbrukets krav å øke målprisen på melk med 3 øre per liter. Tilskuddene til melkeproduksjon endres som vist i fordelingen i vedlegg 1.

7.7.2 Inndragning av melkekvote

Formålet med kvoteordningen for melk er å tilpasse melkeproduksjonen til avsetningsmulighetene i markedet innenfor de målsetninger Stortinget har fastsatt, herunder distriktsprofil og variert bruksstruktur.

I Innst. 251 S (2016–2017) under punktet om utfasing av eksportsubsidier for melk, sier et flertall bestående av medlemmer fra Høyre, Fremskrittspartiet og Venstre at «*det er naturlig at oppkjøp av og senere videresalg finansieres over fondet for omsetningsavgift for melk*».

Grunnet overproduksjon av geitemelk, og reduserte eksportmuligheter for kumelk, legges det opp til at all kvote solgt gjennom den statlige ordningen i 2017, både geitemelk- og kumelk-kvotene, ikke videreselges. Som fastsatt i jord-

Tabell 7.8 Utviklingen i målpris melk i perioden 2011–2017.

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017 ¹
Målpris	4,66	4,82	5,05	5,20	5,28	5,38	5,41
Endring fra året før		0,16	0,23	0,15	0,08	0,10 ²	0,03

¹ Foreslått

² Hvorav 5 øre som kompensasjon for endringer i innfraktordningen.

bruksavtalen finansieres inndragningen over omsetningsavgiften for melk.

7.7.3 Produksjonsregioner for kumelkkvoter

I Innst. 251 S (2016–2017) sier flertallet:

«Ny kvotestruktur bør ta utgangspunkt i sammenlignbare produksjonsforhold for melkeproduksjon. På dette grunnlaget ber flertallet regjeringen utarbeide et forslag for en justert inndeling i 14 kvoteregioner. Partene i jordbruksoppgjøret bes fastsette detaljerte regiongrenser i forbindelse med jordbruksforhandlingene 2017.»

Basert på dette flertallet har regjeringen vurdert ulike innretninger på nye produksjonsregioner. Til grunn for vurderingene ligger et mål om godt fungerende produksjonsregioner, likere muligheter til utvikling i produksjonen i områder som preges av like produksjonsforhold, jevnere kvotepriiser og å sikre en desentralisert melkeproduksjon. Regjeringen mener i utgangspunktet at disse målene kan nås også med færre produksjonsregioner enn 14, men legger likevel Stortingets fastsatte tall til grunn for videre vurderinger.

En arbeidsgruppe bestående av blant annet medlemmer fra jordbruksorganisasjonene og staten, vurderte i 2015 produksjonsregionene for kumelkkvoter med sikte på å gi likere utviklingsmuligheter for alle produsenter, samtidig som kostnadseffektiv matproduksjon og landbruk over hele landet ble hensyntatt. Arbeidsgruppen konkluderte enstemmig med at analysene ikke viste noen systematisk flyt av kvote mot områdene med de beste produksjonsbetingelsene. Det var imidlertid store variasjoner mellom fylker, og innad i hvert fylke. En samlet arbeidsgruppe mente dette avkrefte hypotesen om at områder med de relativt sett beste produksjonsbetingelsene innenfor hver region, tiltrekker seg kvote. Regjeringen understreker at det først og fremst er de økonomiske virkemidlene i melkeproduksjonen som bidrar til den geografiske produksjonsfordelingen. Innføringen av ny teknologi, som melkerobot, har vært den sterkeste strukturdriveren i melkeproduksjon de siste ti årene.

Da dagens produksjonsregioner for kumelkkvoter ble innført, ble det lagt vekt på at regionene skulle følge fylkesgrensene. Bakgrunnen for dette var at fylker var hensiktsmessige administrative grenser.

14 produksjonsregioner som tar utgangspunkt i dagens fylkesgrenser kan bidra til at flere kvo-

teregioner blir bedre fungerende enn i dag, i tråd med målsetningene fra flertallet på Stortinget. Disse regionene gir også grunnlaget for en innretning som ivaretar målet om geografisk produksjonsfordeling, blant annet ved at melkekvoteene ikke kan flyttes fra Vestlandet og Nord-Norge til Jæren, Trøndelag og Østlandet.

Det er mulig å inndelegge produksjonsregioner også etter andre kriterier, som naturgitte produksjonsforutsetninger. Det er vurdert om det er hensiktsmessig med en innretning som følger: Møre og Romsdal inkl. Nordfjord, Sogn og Fjordane til Hardanger, Sunnhordaland og Rogaland uten Jæren, Jæren, fjellregionene i Telemark og Buskerud, de resterende delene av Telemark og Buskerud sammen med Vestfold, fjellbygdene i Oppland og Hedmark, de sørlige delene av Oppland og Hedmark, Østfold/Akershus/Oslo, Agder, Trøndelag, Nordland, Troms og Finnmark. For de fylkene som deles opp måtte man da ta utgangspunkt i andre administrative grenser, som eksempelvis kommunegrenser. En slik inndeling vil hindre at kvote flytter seg til eller fra områder med dårligere naturgitte forutsetninger, som for eksempel fjellområdene i Buskerud, Telemark, Oppland og Hedmark, til flatbygdene i samme fylker. I rapporten som er omtalt over, analyserte arbeidsgruppen om områder med gode produksjonsbetingelser tiltrakk seg mer melkekvote enn andre områder innad i samme produksjonsregion. I fylkene med ulike tilskuddssoner for distriktstilskuddet til melkeproduksjon, viste tallene ingen systematisk flyt av kvote mot områdene med de beste produksjonsbetingelsene. Regjeringen mener derfor at dette hensyntas bedre gjennom de økonomiske virkemidlene enn gjennom kvoteordningen.

Dagens produksjonsregioner for kvote har eksistert mer eller mindre som i dag siden 1999. Mange produsenter produserer i dag på flere kvoter. Dette ble det først åpnet for gjennom samdrifter, deretter også som leie av kvote og nå som produksjon på flere kvoter. Kvote grenser som ikke følger dagens fylkesgrenser, vil føre til at mange produsenter som i dag produserer på flere kvoter må få beregnet disponible kvote på grunnkvoter som tilhører forskjellige produksjonsregioner. Produsenter som ønsker å starte opp eller utvide produksjonen på flere kvoter må derimot forholde seg til den nye produksjonsregionen. Dette vil skape en rekke ulike varianter av historiske rettigheter som vil være vanskelig å forholde seg til for næring og forvaltning. Videre vil beregning og fremstilling av grunnkvoter og disponible kvoter forvanskes betydelig.

Tabell 7.9 Produksjonsregioner for kumelkkvoter.

Produksjonsregion	Disponibel kvote (liter)
1 Oslo, Akershus	29 790 172
2 Østfold, Vestfold	54 257 823
3 Hedmark	91 691 069
4 Oppland	178 606 261
5 Buskerud	34 981 586
6 Telemark	14 782 535
7 Aust-Agder, Vest-Agder	50 024 221
8 Rogaland	286 396 577
9 Hordaland, Sogn og Fjordane	195 156 856
10 Møre og Romsdal	157 826 211
11 Sør-Trøndelag, Nord-Trøndelag	338 422 177
12 Nordland	111 789 573
13 Troms	36 280 188
14 Finnmark	22 823 958
Total disponibel kvote	1 602 829 207

Etablering av nye grenser som ikke følger dagens fylkesgrenser vil skape debatt om grensen er satt rett, blant annet fordi plassering av grensen vil ha stor betydning for enkeltprodusenter når det gjelder tilgang og pris på kvote.

Ingen andre produksjoner i landbruket er underlagt tilsvarende geografiske restriksjoner som melkeproduksjonen. Regjeringen vil understreke at det først og fremst er differensiering av geografiske virkemidler, i form av likeverdige inntekts- og investeringsmuligheter, som kan sikre stabilitet i den geografiske produksjonsfordelingen.

Landbruksdirektoratet har anslått at endringer i produksjonsregionene som følger fylkesgrenser kan innføres fra og med omsetningsrunden 2017, uten store administrative eller systemmessige kostnader. Forvaltningen av et kvotesystem som for eksempel følger kommunegrenser vil tidligst kunne være på plass fra kvoteåret 2019 og det vil fordyre IKT-systemet som må på plass for kvoteordningen for melk betydelig. Alle kostnader til kvoteordningen for melk dekkes gjennom omsetningsavgiften.

Etter en samlet vurdering foreslår Regjeringen at de 14 produksjonsregionene for kumelkkvoter

skal ta utgangspunkt i fylkesgrensene. Inndelingen går frem av tabell 7.9.

7.7.4 Leie av melkekvoter

I Innst. 251 S (2016–2017) skriver et flertall om ordningen med leie av melkekvoter:

«Komiteens flertall, alle unntatt medlemmene fra Høyre og Fremskrittspartiet, vil derfor be om at det settes ned et utvalg der blant annet representanter fra jordbruket er med, for å komme opp med en utredning om hvordan dette systemet eventuelt kan legges om.»

Det understrekes at staten ikke lenger regulerer leie av melkekvoter, og at leie av kvote ikke er omtalt i den reviderte forskriften for kvoteordningen for melk som kom i 2012.

Det legges opp til å følge opp innstillingen fra Stortinget, og sette ned et utvalg som skal vurdere produksjon på flere kvoter. Utvalget skal ha følgende mandat:

I Innst. 251 S (2016–2017) ber Stortinget «om at det settes ned et utvalg der blant annet representanter fra jordbruket er med, for å komme opp med en utredning for hvordan dette systemet eventuelt kan legges om.» Bakgrunnen for utredningen er Stortingets bekymring for at det hvert år betales betydelige beløp fra næringen til bønder som har sluttet med melkeproduksjon eller gått ut av næringen. Stortinget uttrykker videre at de erkjenner at det er krevende å gjøre endringer i ordningen.

Landbruks- og matdepartementet vil understreke at leie av melkekvoter ikke lenger reguleres av staten. I forskrift om kvoteordningen for melk heter det at «Foretakets disponible kvote kan baseres på flere grunnkvoter...», dvs. at all produksjon på flere grunnkvoter håndteres likt, uavhengig av om kvoten leies inn eller om flere produsenter har gått sammen om å produsere på sine grunnkvoter. Det er derfor ikke mulig å vurdere kvoteleie alene. En vurdering må derfor omfatte all produksjon av melk på flere grunnkvoter.

Utvalget skal:

- Kartlegge utviklingen i produksjon på flere kvoter.
- Beskrive ulike måter å organisere seg på ved produksjon på flere kvoter.
- Så langt det er mulig presentere utvikling i godtgjøringen for kvote ved produksjon på flere kvoter.
- Så langt det er mulig beskrive pengestrømmen godtgjøringen for kvote utgjør, herunder om

mottakerne av godtgjøringen fortsatt driver landbruksnæring.

- Vurdere endringer i bestemmelsen om produksjon på flere kvoter i forskrift om kvoteordningen for melk.

Utvalget settes sammen av representanter fra staten og jordbrukets organisasjoner. LMD leder utvalget. Sekretariatsansvaret for utredningen legges til Landbruksdirektoratet. Utredningen skal foreligge 15. februar 2018.

7.7.5 Oppkjøpsordning for geitemelkkvoter

I Innst. 251 S (2016–2017) støtter et flertall på Stortinget en frivillig og tidsavgrenset oppkjøpsordning for å få bedre balanse i markedet for geitemelk. Et annet flertall mener oppkjøpsordningen må begrenses til det omfang som er nødvendig for å unngå at geitemelk og geitemelkprodukter ender som dyrefôr. Landbruks- og matdepartementet har fått opplyst fra Tine at det i 2016 var om lag 1,4 mill. liter geitemelk som gikk til dyrefôr.

Det foreslås følgende oppkjøpsordning for geitemelkkvoter:

- Ordningen avgrenses til to år, og gjelder fra og med oppkjøpsomgangen 2017 til og med oppkjøpsomgangen 2018. Det kjøpes opp i størrelsesorden 1,4 mill. liter geitemelk.
- Prisen på geitemelkkvoter heves fra dagens 2,50 kroner per liter til 12 kroner per liter. For produsenter som ligger utenfor dagens satningsområde for geitemelk, heves prisen til 15 kroner per liter.
- Oppkjøp av kvote finansieres over omsetningsavgiften for melk.
- Som støtte til omstilling til annen produksjon kan produsenter som selger hele geitemelkkvoten gjennom oppkjøpsordningen søke Innovasjon Norge om inntil 500 000 kroner i investeringsstilskudd (IBU-midler). Det settes av IBU-midler til omstilling for geiteholdet. Dette kommer i tillegg til eventuell ordinær IBU-støtte fra Innovasjon Norge. Søknadene må fremmes i forbindelse med de ordinære søknadsomgangene i fylkene om IBU-midler. Se for øvrig omtale under kapittel 7.2.1.
- Innovasjon Norge skal på ordinær måte legge lønnsomhetsvurderinger til grunn ved behandling av omstillingssøknadene.
- Justeringer av omfanget av oppkjøpsordning vurderes basert på markedssituasjonen.

7.7.6 Høring av satser i prisutjevningsordningen

Landbruksdirektoratet har sendt forslag til satser i prisutjevningsordningen for melk for kommende avtaleperiode på høring, jf. høringsbrev av 3. april 2017.

Høringen følger opp de endringer som ble gjort i prisutjevningsordningen for melk 1. juli 2016 med innfasing og harmonisering av grupper i ordningen fram mot 2020 og utfasing av eksportstøtten for modnede oster. Beregningsmodellen for satsene til innfrakt er justert etter at denne ble utredet av Landbruksdirektoratet og deretter sendt på høring fra departementet. Departementet har også hatt på høring og fastsatt endringer i modellen for beregning av spesiell kapitalgodtgjøring.

Satsene i prisutjevningsordningen fastsettes av Landbruksdirektoratet etter ordinære forvaltningsmessige prosedyrer.

7.7.7 Utfasing av eksportsubsidiene på melk

I Prop. 133 S (2015–2016) *Endringer i statsbudsjettet 2016 under Landbruks- og matdepartementet* (Jordbruksoppkjøret 2016 m.m.) ble Stortinget informert om hvordan utfasingen av eksportsubsidiene for melk skal skje. Subsidien blir utbetalt gjennom prisutjevningsordningen for melk som en egen tilskuddssats til merkevareeksport. Eksportsubsidien utgjør differansen mellom tilskuddssatsen i dagligvaremarkedet og tilskuddssatsen til merkevareeksport i prisutjevningsordningen for melk. Det er i all hovedsak i produktgruppene for modnede oster det utbetales eksportsubsidier. Departementet ba i en høring om innspill på om en burde gjennomføre en jevn nedtrapping eller en kraftig reduksjon i starten av perioden. Etter høringen landet departementet på en nedtrappingsmodell hvor en kuttet 25 pst. i satsen for eksportsubsidier fra 1. juli 2016 og 25 pst. fra 1. juli 2017 for deretter å beholde resten av satsen fram til 1. juli 2020.

I Prop. 133 S (2015–2016) ble Stortinget også informert om det viktigste avbøtende tiltaket for å kunne sikre at en størst mulig andel av innenlandsforbruket kan dekkes av norskprodusert melk. Departementet avvirket avgiftene i prisutjevningsordningen for melk i prisgruppe 1 for yoghurt (sure, smakstilsatte flytende melkeprodukter) og prisgruppe 4 for ferske oster allerede fra 1. juli 2016, for raskest mulig å kunne gjennomføre Stortingets ønske om å styrke konkurransekraften for norsk melk.

Departementet har, gjennom å redusere avgiftene for yoghurt og ferske oster, lagt til rette for at norsk melk kan vinne tilbake markedsandeler. Utviklingen i etterspørselen avgjør i hvilken grad dette vil skje. Det er mange forhold som påvirker markedet, og departementet vil følge hjemmemarkedsandelen i forbruket av melk tett og ha en god dialog med de norske meieriene om utviklingen. Tall viser at det allerede nå er en lavere import av yoghurt.

I Meld. St. 11 (2016–2017) *Endring og utvikling – En fremtidsrettet jordbruksproduksjon* skriver departementet:

«I forbindelse med utfasingen av eksportstøtten for ost, vil det bli behov for å tilpasse produksjonen til eventuell endret etterspørsel etter melk. Norsk melkeproduksjon kan tilpasses gjennom bruk av virkemidlene i kvoteordningen for melk. Regjeringen vil komme tilbake til hvordan dette kan gjennomføres i forbindelse med de kommende jordbruksoppgjørene».

I kvotedrøftingene høsten 2016 ble dette fulgt opp ved å sette forholdstallet for kumelk til 0,98 for 2017. I årets jordbruksoppgjør følges dette opp gjennom forsøket om å inndra kumelkkvote som selges til staten.

7.8 Kjøtt og egg

7.8.1 Kvalitetstilskudd til storfekjøtt

Det er et stort vekstpotensial for norsk storfekjøttproduksjon. Markedsregulators prognoser fra mai 2017 viser et underskudd i 2017 på 11,4 mill. kg storfekjøtt av innenlandsk produksjon.

Det har vært en betydelig økning i slaktevekten for alle kategorier av storfe. Samtidig har også gjennomsnittlig klassifisering i fettgruppe økt betydelig. Markedet ønsker ikke produksjon av overflødig fett, og det bør derfor gjennomføres tiltak for å redusere gjennomsnittlig fettprosent i slaktene. Både Nortura og Kjøtt- og fjørfebransjens Landsforbund har på bakgrunn av dette foreslått å endre innretningen av tilskuddene til storfekjøttproduksjonen.

For i mindre grad å stimulere til uønsket produksjon av fett i slaktene foreslås det at kvalitetstilskuddet ikke lenger gis for storfeslakt i fettgruppe 4 og høyere, dvs. at for fettgruppe 4 til og med 5+ bortfaller kvalitetstilskuddet. Denne endringen er i samsvar med formålet om å bidra til produksjon av slakt av høy kvalitet. Dette vil iso-

lert tilsvare en reduksjon på 13,9 mill. kroner for 2018.

For å bidra til økt norsk produksjon av storfekjøtt av god kvalitet foreslås det å heve satsen for storfeslakt av kvalitet O+ og bedre, mens satsen for slakt med kvalitet O reduseres. Satser og bevilgningsbehov for ordningen framgår av fordelingen i vedlegg 1.

7.8.2 Tilskudd for lammeslakt og kjeslakt

Maksimalt antall støtteberettigede lam – endring av tilskuddsgrunnlaget

For å overholde WTO-forpliktelsene for utforming av blå støtte kan det maksimalt gis tilskudd til lamme- og kjeslakt for 1 075 700 dyr per år. Ifølge Landbruksdirektoratets prognoser vil det i inneværende år bli levert om lag 30 000 flere lam til slakt enn dette maksimaltallet. For å overholde WTO-forpliktelsene må derfor antall lam som gir grunnlag for tilskudd reduseres for 2017.

I Jordbrukets krav foreslås det at hvert lam som leveres til slakt kun skal telle som 0,972 tilskuddsberettigede lammeslakt, og at satsen økes med 2,8 pst. for å oppnå prosentvis like stor økning i tilskuddssatsen som reduksjonen i samlet volum. Det er imidlertid usikkerhet knyttet til hvor stort antall lam som vil bli levert til slakt i inneværende år. Dersom antallet skulle bli større enn 30 000 dyr ut over maksimaltallet, vil en WTO-begrensning basert på dette forslaget bli brutt. En justering basert på en lav prosentvis reduksjon som dette, vil derfor gi for dårlig forutsigbarhet for om man overholder WTO-forpliktelsene. En justering av ordningen basert på lik prosentvis økning av tilskuddssatsen som reduksjon av antall tilskuddsberettigede dyr, kan videre framstå som en omgåelse av WTO-regelverket, og ikke som en reell justering av ordningen.

Formålet med tilskuddsordningen er produksjon av kvalitetsslakt av lam. Da ordningen ble innført med virkning fra og med 2004 omfattet tilskuddet alle kvaliteter av lammeslakt, med en sats på 120 kroner per dyr for lam av klasse O og bedre og sats på 60 kroner per dyr for slakt av klasse O- og dårligere. Dagens ordning omfatter kun slakt av kvalitet O og bedre, noe som viser at avtalepartene tidligere har redusert antall kvaliteter av lammeslakt som kan gi grunnlag for tilskuddet. For 2017 legges det til grunn en leveranse på 1 051 000 lammeslakt av kvalitet O og bedre, herav 64 000 slakt av kvalitet O. Med grunnlag i overnevnte foreslås det å ta klasse O ut av grunn-

laget for tilskuddsordningen. Endringen iverksettes fra og med 1. juli 2017.

For inneværende avtaleperiode foreslås det at innsparte midler som følge av at færre lam er berettiget lammeslakttilskudd, brukes til å styrke satsen for de gjenværende tilskuddsberettigede kvalitetene, dvs. O+ og bedre. Dette innebærer en økning av satsen for kvalitet O+ og bedre med 32 kroner per dyr til 532 kroner per lam for 2017. For kjeslakt gjennomføres det ingen endringer av tilskuddsgrunnlag eller -sats.

For 2018 er det prognosert med 66 000 lammeslakt i klasse O, noe som tilsvarer 33 mill. kroner med gjeldende sats på 500 kroner per lam. Nåværende sats på 500 kroner per lam foreslås videreført i 2018 for lammeslakt av kvalitetsklasse O+ og bedre, og at bevilgningen på tilskudd husdyr for sau økes, jf. fordelingen i vedlegg 1.

Unntak for mindre slakterier uten godkjent klassifisør

I tilskuddsordningen regnes mindre slakterier som anlegg med 2 000 eller færre slakta sau/lam per år. Disse slakteriene har unntak fra kravet om å ha godkjent klassifisør, og får dermed adgang til å utbetale kvalitetstilskuddet for lammeslakt selv om de ikke har godkjent klassifisør.

Grensen på inntil 2 000 slakta sau/lam per år er imidlertid vanskelig å praktisere. Det er krevende for slakteriene å styre mottaket av dyr, og om slaktingen samlet gjennom året skulle overstige grensen, vil produsentene som har levert slakt til slike anlegg, ikke lenger være berettiget tilskuddet.

Det foreslås derfor å endre unntaksordningen, slik at slakterier som har slaktet 2 000 eller færre sau/lam *foregående år*, skal kunne utbetale tilskuddet uten å ha godkjent klassifisør. Dette innebærer at anlegg som et år slakter mer enn 2 000 sau/lam, påfølgende år ikke vil kunne komme inn under unntaksordningen. Det åpnes likevel for unntak for eventuelle nye slakterier som etableres.

Etter gjeldende jordbruksavtale for 2016–2017 kan slakteriene som omfattes av unntaket, utbetale tilskuddet med en sats fastsatt ut fra andelen av lammeslakt av kvalitet O og bedre hos slakterier med godkjent klassifisør. Siden klasse O ikke lenger skal inngå i tilskuddsgrunnlaget, må overnevnte avtalebestemmelse endres til andelen av lammeslakt av kvalitet O+ og bedre.

Tilskudd til lammeslakt for dyr født foregående år

For tilskudd husdyr for «sau født foregående år eller tidligere» vil telledatoen i 2018 være 1. mars. For å unngå at samme dyr skal kunne gi grunnlag for både tilskudd husdyr og tilskudd til lammeslakt foreslås det at det ikke skal utbetales lammeslakttilskudd for dyr som er født foregående år og som slaktes etter 28./29. februar.

7.8.3 Svin

Markedsregulators prognoser fra mai måned viser et overskudd på 900 tonn svinekjøtt. Dette innebærer at svinemarkedet i 2017 er i vesentlig bedre balanse enn i 2016, hvor det var et markedsoverskudd på hele 2 300 tonn. Ifølge informasjon fra Landbruksdirektoratet, som er sekretariat for Omsetningsrådet, er det ikke forventet gjennomført produksjonsregulering eller reguleringseksport av helt slakt i 2017.

Norges WTO-forpliktelse for AMS er på maksimalt 11 449 mill. kroner, og nivået for 2016 er foreløpig beregnet til i underkant av 10 950 mill. kroner, dvs. om lag 500 mill. kroner under AMS-taket. Størrelsen på de norske kornavlingene og fordelingen mellom mat- og fôrkorn gir store utslag i AMS-nivået.

For å unngå framtidig risiko for overnotifisering av gul handelsvridende støtte, avvikles målprisen for svin og sektoren overføres til volummodellen for markedsbalansering. Det foreslås at dette gjennomføres med virkning fra 1.7.2017. Dette innebærer blant annet at det ikke lenger vil være mulig å finansiere reguleringseksport over omsetningsavgiften, og det vil bli fastsatt et maksimalt årlig kvantum svinekjøtt som kan legges inn på reguleringslager.

God markedsbalanse er viktig for økonomien i svineproduksjonen. Det foreslås derfor at satsene for tilskuddsordninger rettet mot svinenæringen ikke heves, for å unngå å stimulere til økt produksjon.

7.8.4 Egg

Etter flere år med overskudd var eggmarkedet i tilnærmet balanse i 2016. Markedsregulators prognoser viser et overskudd på 650 tonn i 2017. Det foreslås uendret sats for tilskudd husdyr for verpehøner, og videreføring av distriktstilskuddet for egg.

Landbruks- og matdepartementet har mottatt innspill fra Kjøtt- og fjørfebransjens Landsforbund (KLF) om behov for endring av forskriften for

markedsregulering. Egg på reguleringslager er priset til gjeldende engrospris. KLF hevder at det er billigere å importere egg via WTO- og EU-kvotene enn å kjøpe norske reguleringsegg. I 2016 var utnyttelsen av disse kvotene på hhv. 32 og 86 pst. KLF foreslår at egg på reguleringslager kan selges til eggproduktfabrikkene til nedskrevet pris, for å redusere behovet for bruk av importkvotene. Regelverket for dette er fastsatt av Omsetningsrådet, og det legges til grunn at forslaget gjennomføres av Omsetningsrådet dersom rådet ønsker det.

7.9 Produksjonstilskudd

7.9.1 Areal- og kulturlandskapstilskudd

I Innst. 251 S (2016–2017) sier Næringskomiteen blant annet:

«...Økt produksjon av norsk korn til matmel og kraftfôr, kombinert med en god utnyttelse av grasressursene i hele landet, er avgjørende for å øke norsk selvforsyning, matberedskap og den totale verdiskapningen i det norske jordbruket. For å kunne nå disse målene må norsk landbrukspolitikk vektlegge virkemidler som styrker den geografiske produksjonsfordelingen, samtidig som strukturen i jordbruket tilpasses ressursgrunnlaget i alle deler av landet.»

Det foreslås tilpasninger i areal- og kulturlandskapstilskuddene, for å målrette ordningene mot de landbrukspolitiske utfordringene og samtidig øke stimulansen til beiting i utmark. Stimulansen til utmarksbeiting foreslås derfor økt betydelig. Som et ledd i sterkere målretting av arealtilskuddene foreslås det at kulturlandskapstilskuddet reduseres med 15 kroner per dekar for alt areal, og at de frigjorte midlene brukes til mer målrettede tiltak for å styrke grunnlaget for god utvikling i distriktsjordbruket.

Overgang til grovfôrproduksjon i kornområdene (Østlandet og deler av Trøndelag) kan på landsbasis innebære overskudd av grovfôr. Det er ikke heldig så lenge det er rom for å følge opp målet om økt norsk kornproduksjon i disse områdene.

Regjeringen mener det vil være målrettet å redusere stimulansen til å gå over fra korn til gras i disse delene av landet. Det foreslås derfor å fjerne arealtilskuddet til grasproduksjon i sone 1 gjennom å redusere satsen med 40 kroner per dekar. Satsen reduseres også med 20 kroner per

dekar i sone 3 og 4. For å stimulere den geografiske produksjonsfordelingen foreslås det samtidig at arealtilskuddet til grovfôr i sone 5-7 økes med 15 kroner per dekar.

For å stimulere kornøkonomien og økt norsk kornproduksjon foreslås det også å øke arealtilskuddet til korn med 20 kroner per dekar i sone 1 og 15 kroner per dekar i øvrige soner.

Det er vurdert at disse tilpasningene samlet vil bidra til å styrke den geografiske produksjonsfordelingen som er viktig for å øke samlet produksjonsvolum i jordbruket.

7.9.2 Tilskudd til beiting

Drift av åker, fulldyrka eng og beite er viktig for å holde kulturlandskapet åpent. Beiting bidrar i særlig grad til å holde annen eng og beite åpent og er viktig for å opprettholde ulike kulturmarkstyper.

Utmarksressursene utgjør en betydelig forressurs som kan utnyttes i større grad, og beiting i utmarka bidrar til å vedlikeholde og til å holde åpent viktige landskapsverdier. Utmarksbeitetilskuddet bidra til å kompensere for merkostnader knyttet til beiting i utmark.

I Innst. 251 S (2016–2017) sies det om tiltak rettet mot beiting:

«Komiteens flertall, medlemmene fra Høyre, Fremskrittspartiet, Kristelig Folkeparti og Venstre, støtter forslaget om styrking av utmarksbeite, men understreker at det ikke må gå på bekostning av virkemidler som skal sikre bruk av innmarksbeite som ikke kan høstes maskinelt. Nødvendig grenseoppgang og utforming av virkemidler blir foretatt som en del av jordbruksoppgjøret 2017.»

Det foreslås å styrke vedlikeholdet av de spesielle landskapsverdiene gjennom å øke overføringen tilskudd over de regionale miljøprogrammene med 10 mill. kroner, jf. nærmere omtale av RMP i kapittel 7.3.

Gjeldende lovverk om dyrehold stiller krav om beiting og utegang. Prinsipielt er det ikke nødvendig med særskilte tilskudd for at disse kravene skal oppfylles. Det foreslås derfor at det generelle beitetilskuddet avvikles, og at midlene overføres til beiting på arealer som ikke kan høstes maskinelt.

Tilskudd til innmarksbeiter skjer gjennom arealtilskudd ved at dette arealet legges til det dyrka grovførarealet med en omregningsfaktor på 0,6. Når det generelle beitetilskuddet avvikles, foreslås det at beiting på disse arealene kompenseres gjen-

nom å øke omregningsfaktoren til 0,8. Det krever en økt bevilgning på 90 mill. kroner. Den resterende del av beittilskuddet, tilsvarende 326 mill. kroner, benyttes til å styrke tilskuddet til beiting på utmark med den samme relative fordeling mellom storfe og småfe som forbruket av midler i gjeldende ordning. Justerte satser er vist i fordelingen i vedlegg 1.

7.9.3 Pollinering, birøkt og honningproduksjon

Birøktneringen er svært viktig for norsk jordbruk gjennom pollinering av frukt, bær og oljevekster. Næringen er voksende, men fortsatt er det totale antallet bikuber/bifolk lavere enn pollineringsbehovet i jordbruket.

For å stimulere til fortsatt vekst, foreslås det å øke tilskuddet per produserende bikube med 50 kroner, til 473 kroner.

Nasjonal strategi for å sikre mangfold av villbier og andre pollinerende insekter

Landbruks- og matdepartementet leder arbeidet med å utarbeide *nasjonal strategi for å sikre fortsatt mangfold av villbier og andre pollinerende insekter*, jf. Innst. 172 S (2015–2016). Klima- og miljødepartementet, Samferdselsdepartementet og Kommunal- og moderniseringsdepartementet er involvert i arbeidet i en tverrsektoriell departementsgruppe.

Landbruksdirektoratet utarbeider faggrunnlag for strategien i samarbeid med Miljødirektoratet og transportetatene. En rekke organisasjoner og fagmiljøer har gitt innspill til arbeidet, og offentlig-privat samarbeid vil også vektlegges i oppfølging av strategien. Strategien er planlagt fremlagt i løpet av 2017.

7.9.4 Driftsvansketilskudd

I Innst. 251 S (2016–2017) sier et flertall i Næringskomiteen, unntatt medlemmene fra Høyre og Fremskrittspartiet, at det bør vurderes å innføre et driftsvansketilskudd for å gi grunnlag for drift på de mest tungdrevne arealene i landet, og at partene i jordbruksavtaleforhandlingene bør avklare spørsmålet og eventuell innretning.

Departementet vil peke på at det allerede er flere tilskuddsordninger som er utformet og differensiert med formål å kompensere for vanskelige driftsforhold og variasjon i driftskostnader og avlingsnivå. Det gjelder blant annet:

- sonedifferensieringen av AK-tilskuddet

- sonedifferensieringen av distriktstilskuddene for melk og kjøtt der differensieringen mange steder går helt ned på enkeltbruksnivå
- sonedifferensieringen av driftstilskudd for melk- og ammekuproduksjon
- distriktsdifferensieringen av tilskudd til frukt, bær, salat, potet og veksthusproduksjon av tomat og agurk
- flere ordninger over de regionale miljøprogrammene inkludert ekstra arealtilskudd til arealer med spesifikke landskapsverdier og bratte arealer

At vi allerede har en rekke ordninger som kompenserer for driftsvansker er trolig en viktig årsak til at NIBIO i sin evaluering av Areal- og kulturlandskapstilskuddet har funnet svært liten sammenheng mellom en målt driftsvanskeindeks og areal som er gått ut av drift. For en stor del av AK-sone 5 (innlandet) er det ikke funnet noen sammenheng, mens en beregnet indeks for driftsvansker kun kan forklare 2-4 pst. av andelen areal i drift totalt.

Jordbruket har i sitt krav likevel foreslått å innføre et nytt driftsvansketilskudd fra 2019. Formålet med et slikt tilskudd skal være å kompensere for økte kostnader knyttet til små teiger og teiger med lite rasjonell utforming, bratte arealer og jord som ligger langt unna bruket.

En ordning med driftsvansketilskudd på bruksnivå vil kunne virke sterkt kostnadsdrivende i jordbruket, og er ikke godt nok utredet. De utredninger som er gjort behandler verken nytte/kost eller forvaltbarhet av en slik ordning. Det finnes ikke godt nok grunnlag for å kunne estimere og bevilge utviklings- og forvaltningskostnader. Det er også svært usikkert hvor mye økt arbeidsmengde det vil gi i forvaltningen. Med utgangspunkt i tidligere kostnadsestimat for kartløsning for produksjonstilskudd, samt erfaring fra andre tidligere og pågående IKT-prosjekter er utviklingskostnadene foreløpig anslått til å ligge i intervallet 25–35 mill. kroner, mens de årlige vedlikeholdskostnader er anslått til å være i størrelsesorden 3–6 mill. kroner. Estimaten bygger foreløpig på usikre forutsetninger.

Som oppfølging av flertallsmerknaden i Stortinget foreslås det at det igangsettes et nytt utredningsarbeid som fanger opp kost nytte effekter av en ny tilskuddsordning som skal kompensere for særskilte driftsvansker. Utredningen må også fange opp den samlede effekt av alle tilskuddsordninger som skal kompensere for geografiske merkostnader. Arbeidet må klargjøre kriterier, tekniske forutsetninger og kostnader knyttet til data-

grunnlag og forvaltningssystem for en eventuell ny tilskuddsordning. Utredningen gjøres av en partssammensatt arbeidsgruppe med Landbruksdirektoratet som sekretariat. Rapporten ferdigstilles innen 1. mars 2018 slik at det vil være mulig å ta stilling til innføring av et nytt tilskudd i forbindelse med jordbruksoppjøret 2018.

7.9.5 Satsintervall for sau/ammegeit

Tilskudd husdyr til sau har i 2017 og tidligere år blitt utmålt for «*Sau over 1 år per 1. januar*». I forbindelse med innføring av nytt forvaltningsregime for produksjonstilskudd har det etter forslag fra jordbrukets organisasjoner blitt besluttet at grunnlaget for utmåling av tilskudd husdyr for sau fra og med 2018 skal være «*sau født foregående år eller tidligere*». Dette gir behov for en teknisk justering av tilskuddssatser og satsintervall. Landbruksdirektoratet har beregnet forholdstallet 1,2608 til justering av satser og intervaller for sau i husdyrtilskuddet, og for satsen for sau i tilskudd til avløsning ved ferie og fritid. Forholdstallet legges til grunn ved fastsettelsen av de foreløpige satsene og satsintervaller for tilskuddsordningene i teknisk jordbruksavtale.

7.9.6 Tilskudd husdyr for slaktegris og livdyr av gris

I tillegg til avlsgris har det i 2017 blitt utbetalt husdyrtilskudd for svin ut fra følgende definisjon, «*Slakta gris og gris solgt som livdyr med levende vekt på minst 50 kg*», jf. tabell 7.1 i jordbruksavtalen for 2016–2017. «*Slakta gris*» omfatter slakt av både avlsgriser og slaktegriser. Ved jordbruksoppjøret i 2016 ble det i tillegg til utmålingsbestemmelser for husdyrtilskudd i 2017, også fastsatt enkelte endrede definisjoner som grunnlag for husdyrtilskudd som kommer til utbetaling i 2018, jf. jordbruksavtalens kap. 7.2.3. Definisjonen for «*slakta gris*» er her: «*Slaktegriser solgt til slakt med levende vekt på minst 50 kg som er registrert i Leveransedatabasen hos Landbruksdirektoratet*.» Denne definisjonen omfatter kun slaktegriser, noe som innebærer at det fra og med 2018 ikke lenger skal gis husdyrtilskudd for slakt av avlsgriser. Tilskudd til avløsning ved ferie og fritid utmåles fra samme grunnlag som husdyrtilskuddet, og den nye definisjonen innebærer derfor at avløsertilskuddet ikke lenger skal utmåles for slakt av avlsgriser.

Husdyrtilskuddet skal utmåles på grunnlag av antall slaktegriser som er registrert i Leveransedatabasen (LDB) hos Landbruksdirektoratet. I

LDB er det slaktevekt, ikke levende vekt, som registreres. Det er derfor behov for å gjøre en teknisk justering av definisjonen av «*slakta gris*», hvor man i stedet for levende vekt på 50 kg benytter slaktevekt lik 34 kg¹ i definisjonen, som blir: «*Slakta gris: Slaktegriser med slaktevekt på minst 34 kg som er registrert i Leveransedatabasen hos Landbruksdirektoratet*.»

Etter gjeldende regelverk kan det utbetales husdyrtilskudd for gris solgt som livdyr. Å utbetale tilskudd for griser solgt som livdyr, innebærer at det kan bli utbetalt flere husdyrtilskudd per dyr. Samme dyr kan også gi grunnlag for tilskudd til flere foretak, dersom dyret er gjenstand for gjentatte salg mellom ulike foretak i løpet av kalenderåret. Eksempelvis vil både foretaket som selger bedekte purker som livdyr og foretaket hvor grisningen skjer (dvs. foretaket hvor dyret blir avlspurke), kunne motta utbetaling av tilskudd husdyr med grunnlag i det samme dyret innenfor ett og samme år.

Husdyr- og avløsertilskudd for livgris solgt som drektige ungpurker stimulerer til et driftsopplegg basert på engangspurker innen smågris- og kombinert produksjon i svineholdet. Landbruksdirektoratet viser til at med engangspurker kan en smågrisprodusent i teorien ta 9 innsett per år med 105² avlspurker per innsett. Det har fra mange hold innen norsk jordbruk vært framholdt motstand mot driftsopplegg basert på engangspurker i svineholdet. Med grunnlag i overnevnte foreslås det at tilskudd husdyr og tilskudd til avløsning ved ferie og fritid ikke lenger skal gis for gris solgt som livdyr.

7.10 Pristilskudd og soneplassering

Distriktstilskudd for kjøtt og melk er geografisk differensiert i soner og blir gitt i samsvar med soneinndeling som er beskrevet i vedlegg 2 og 3 i jordbruksavtalen. Beskrivelsene i disse vedleggene danner det juridiske grunnlaget for sonene vi har i dag. Vedleggene til jordbruksavtalen regnes som forskrifter, og det er derfor ikke adgang til å klage på selve sonegrensene. Det er i dag den geografiske plassering av driftssenteret som danner grunnlag for soneinnplasseringen for de enkelte bruk.

¹ Ingris og Nortura oppgir en slakteprosent på 68 pst., dvs. at levende vekt på 50 kg tilsvarer slaktevekt på 34 kg.

² Grense for konsesjonsfri drift er 105 innsatte avlspurker, uten samtidig hold av slaktegriser.

I 2008 utformet Landbruksdirektoratet en kartfesting av sonegrensene. Kartet ble tegnet basert på egne vurderinger og innspill fra kommunene med utgangspunkt i sonebeskrivelsene i vedleggene til jordbruksavtalen. Selv om det er beskrivelsene i jordbruksavtalen som fortsatt danner det juridiske grunnlaget for soneinnplassering, er det i dag dette kartverket som benyttes i forvaltningen. Partene i jordbruksoppkjøret har så langt ikke hatt noen formell rolle i utviklingen av kartet.

Sonebeskrivelsene i jordbruksavtalen er formulert slik at det er svært utfordrende å vite hvor mange av grensene faktisk er trukket. Delvis er flere formuleringer av en slik karakter at de ikke angir noe geografisk område, og i enkelte tilfeller er formuleringen åpenbart feil sett i relasjon til hva som trolig er ment. Kontroller har vist at det har vært en rekke avvik mellom sonebeskrivelsene i jordbruksavtalen og den soneinnplassering det faktisk utbetales tilskudd på grunnlag av. Det kan skyldes både feil i forvaltningen og at vedtak i forbindelse med justeringer av sonegrensene ikke er korrekt fanget opp i den beskrivelse som i dag ligger i jordbruksavtalen.

Det er også flere avvik mellom jordbruksavtalens sonebeskrivelser og gjeldende sonegrensekart. Disse avvikene bør i utgangspunktet rettes opp, slik at tilskudd utmåles i samsvar med gjeldende regelverk. Det vil imidlertid være en svært komplisert prosess, og kan medføre at ganske mange foretak blir flyttet til en annen sone.

Regjeringen foreslår i stedet at det kartverket som allerede er utviklet, og som i praksis benyttes i forvaltningen, formelt fastsettes som det juridiske grunnlag for soneinndeling av distriktstilskudd kjøtt og melk. Kartet der sonene er tegnet inn vil da erstatte dagens sonebeskrivelser. Dette vil gi en betydelig forenkling og økt forutsigbarhet både for de næringsdrivende og for forvaltning.

7.10.1 Pristilskudd kun til foretak

Pristilskudd kan utbetales til alle som leverer godkjent jordbruksråvare til mottaksledd som formidler pristilskudd. Det innebærer at både privatpersoner og foretak kan motta pristilskudd. Jordbruksavtalen er en næringsavtale som skal gi inntektsgrunnlag for næringsdrivende. Pristilskudd bør derfor ikke utbetales til privatpersoner med sporadiske og små leveranser av jordbruksråvarer. Tilskudd til privatpersoner kan også innebære mer komplisert forvaltning fordi enkelte kan ha reservert seg mot å motta vedtak mv. digitalt fra det offentlige.

Det foreslås derfor at pristilskuddene fra og med 2018 kun utbetales til foretak som er registrert i Enhetsregisteret.

7.11 Velferdsordninger

7.11.1 Tilskudd til avløsning ved ferie og fritid

I Innst. 251 S (2016–2017) heter det at:

«I Innstillingen til jordbruksoppkjøret 2014 (Innst. 285 S (2013–2014)) sier en samlet næringskomite: «Komiteen viser til at avløserordningen er viktig for å bidra til at avløserlag og jordbruksforetak fortsatt skal ha tilgang på arbeidskraft og god kompetanse og erfaring.» Komiteen går derfor mot forslaget om å avvikle tilskuddet.»

Med grunnlag i Stortingets merknad foreslås det at tilskuddsordningen videreføres med nåværende tilskuddssatser og maksimalbeløp.

Det vises til omtale av justering av satsene for sau i tilskudd husdyr og tilskudd til avløsning ved ferie og fritid, fordi påsettlam skal inngå i grunnlaget for utmåling av tilskuddene. Det vises videre til omtale av at tilskudd til avløsning ved ferie og fritid ikke lenger skal gis for slakta avlsgris og forslaget i samme kapittel om at tilskudd til avløsning ved ferie og fritid ikke skal gis for gris solgt som livdyr.

7.11.2 Tilskudd til avløsning ved sykdom og fødsel mv.

Det foreslås at maksimal dagsats videreføres.

Jordbrukets forhandlingsutvalg ber i Kravet om at tilskudd til avløsning ved sykdom og fødsel ikke lenger skal samordnes med andre ytelser, og foreslår at dette dekkes med 20 mill. kroner i økt bevilgning. Landbruksdirektoratet har gjort en ny vurdering av de økonomiske konsekvensene av å avvikle samordningen. Med utgangspunkt i søknader om avløsertilskuddet i 2015 fra Hedmark fylke og det fratrukk som er gjort pga. lønn og andre ytelser, har direktoratet anslått et samlet økt bevilgningsbehov på om lag 170 mill. kroner.

Samordningen av tilskuddet med sykepenger, andre trygdeytelser, pensjon og inntekt fra arbeid utenom foretaket, innebærer at heltidsbrukere i de fleste tilfeller får utbetalt tilskuddet uavkortet i karenperioden, mens for de som har arbeid utenom foretaket blir tilskuddet avkortet. Det vil ikke være en riktig prioritering av begrensede

rammer over Jordbruksavtalen å avvikle samordningen, som ut fra overnevnte videreføres.

Utredning av tilknytningskravet til foretaket

Formålet med sykdomsavløsningsordningen er å «medverke til å dekkje kostnadene til avløsning ved eigen eller barns sjukdom, svangerskap, fødsel, adopsjon eller omsorgsovertaking, og ved dødsfall». For at foretaket skal kunne motta tilskudd etter ordningen er det et vilkår at den sykmeldte har oppnådd en ½ G i næringsinntekt i en periode før avløsningsbehovet oppsto. En rekke personer som ellers kan sies å ha nødvendig tilknytning til foretaket, oppfyller ikke dette vilkåret. Det har på den bakgrunn utviklet seg en omfattende dispensasjonspraksis i påvente av utformingen av en mer treffsikker regel.

Ut fra rettssikkerhetshensyn er det ikke ønskelig å opprettholde et forskriftsbestemt krav om næringsinntekt av en viss størrelse, samtidig som man gir regelmessige dispensasjoner fra det samme vilkåret. Det tas derfor sikte på å utrede mulige endringer som er bedre egnet til å regulere tilknytningen mellom den sykmeldte personen og foretaket som tilskuddsmottaker. Selv om ordningen delvis er begrunnet i dyrevelferdshensyn, og det er et vilkår at den sykmeldte har næringsinntekt fra jordbruk, er det i dag ikke noe tilhørende krav om at vedkommende faktisk har stelt foretakets husdyr. I økende grad innen jordbruket er det faste ansatte, avløsere m.fl. som står for dyrestellet. Utredningen av tilknytningskravet mellom den som avløses og foretaket bør derfor ikke avgrenses til nåværende alternativ basert på næringsinntekt, men bør også inkludere en vurdering av om det kan utformes vilkår som omfatter den/de som står for dyrestellet uavhengig av om dette eksempelvis er bonden eller ansatte.

Det legges opp til at Landbruksdirektoratet gjennomfører en utredning av aktuelle tilknytningskrav mellom den som avløses og foretaket, og i denne sammenheng vurderer å utvide kretsen av de personer som kan gi grunnlag for utbetaling av avløsertilskuddet. Dette kan f.eks. gjøres ved å gi foretaket mulighet til å utpeke den som faktisk gjennomfører dyrestellet som den som kan gi grunnlag for utbetaling av tilskuddet. Direktoratet bes oppnevne en referansegruppe med medlemmer fra avtalepartene, Norske Landbrukstjenester og eventuelt fylkesmanns- og kommunenivå. Utredningen forutsettes ferdigstilt før jordbruksoppjøret i 2018.

7.11.3 Tilskudd til landbruksvikarvirksomhet

Tilskuddsbeløpet foreslås videreført per årsverk landbruksvikarvirksomhet i avløserlagene.

7.11.4 Tidligpensjonsordningen for jordbrukere

I Innst. 251 S (2016–2017) heter det at:

«Flertallet (...) mener at ordningen skal videreføres også for nye tilskuddsmottakere.»

Med grunnlag i Stortingets merknad foreslås det å videreføre tilskuddsordningen med de gjeldende tilskuddssatser for henholdsvis enbruger- og tobrukerpensjon.

7.11.5 Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket

Den faktiske merutbetalingen i siste hele forutgående kalenderår av sykepenger fra NAV til jord- og skogbrukere over ordningen skal være grunnlaget for nivået på bevilgningen til ordningen. Merutbetalingen var i 2016 ifølge Landbruksdirektoratet på 69,3 mill. kroner.

Den særskilte sykepengeordningen for jord- og skogbrukere videreføres. For 2018 fastsettes bevilgningen for ordningen til 69,3 mill. kroner, tilsvarende merutbetalingen for NAV over ordningen i 2016.

7.12 Andre politikkområder

7.12.1 Tilskudd til dyreavl med mer (post 77.11)

7.12.1.1 Tilskudd til utjevning av seminkostnader

Ordningen utjevner kostnadene med semintjenester. Avsatt beløp fordeles i sin helhet mellom søkerne, og avsetningen foreslås videreført med 24,6 mill. kroner for 2018.

7.12.1.2 Reisetilskudd ved veterinærers syke- og inseminasjonsbesøk

Ordningen utjevner kostnadene mellom husdyrprodusenter som benytter veterinærtjenester. I forskriften som trådte i kraft 1. juli 2015 er det bestemt at satser for tilskuddet skal fastsettes i jordbruksavtalen.

Tabell 7.10 Satser for tilskudd til veterinære reiser, fra 1. januar 2018.

	Sats fra 1.1.18, kr/km/time
Reisetilskudd	9,7
Reise- og ventetid	300,0
Tilskuddstak per km i båt	110,0
Tilskuddstak andre kostnader, båtreise	2 000,0

Det foreslås at gjeldende satser videreføres for 2018, jf. tabell 7.10.

På bakgrunn av en trend med færre husdyrprodusenter reduseres bevilgningen med 3 mill. kroner, til 41,5 mill. kroner.

7.12.1.3 Tilskudd til avlsorganisasjoner

Tilskudd til dyreavl skal medvirke til avlsmessig fremgang og populasjoner av friske, sunne husdyr tilpasset vårt miljø og klima. Ordningen skal også sikre genetisk variasjon i populasjonene og bygge på bærekraftige prinsipper basert på en tilstrekkelig stor effektiv avlspopulasjon og inkludering av funksjonelle egenskaper i avlsålet.

Følgende organisasjoner kan søke om støtte: Norsk Sau og Geit, Norges Birøkerlag, Norges Pelsdyrslag, Norsk kjøttfeavlslag, TYR og Norsk Fjølfeag. Støtte til Norges Birøkerlag forutsetter at de også bidrar til driften av reinavlsområdet for den brune bia. Norsk Fjølfeag kan søke om støtte til påvirkning av avlsarbeid i regi av internasjonale avlsselskaper. Landbruksdirektoratet fordeler midlene etter søknad fra de nevnte organisasjonene. Det innhentes uttalelse fra Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag.

Det foreslås å avsette 14,2 mill. kroner i tilskudd til avlsorganisasjoner.

7.12.1.4 Tilskudd til frøavl m.m. (post 77.12)

Formålet med tilskudd til frøavl er å fremme dyrking og frøforsyning av gras, belgvekster, rotvekster og grønnsaker med klimatilpassede sorter. Tilskuddet blir gitt til sertifisert frøavl av godkjente sorter og omfatter pristilskudd, arealtilskudd og overlagingstilskudd. Forskriften har vært på høring og ble fastsatt med virkning fra 1.1.2017.

Det foreslås at avsetningen til frøavl økes med 2 mill. til 12 mill. kroner for 2018. Bevilgningen til tilskudd til frøavl m.m. dekker også tilskudd til beredskapslagring av såkorn, og det foreslås å avsette 3,7 mill. kroner i 2017 til tilskudd til lagring av såkorn. Med en sats på 0,60 kr per kg gis det tilskudd til maksimalt 6 200 tonn såkorn.

7.12.1.5 Tilskudd til utvikling av plantemateriale

Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak skal bidra til å sikre at norsk jord- og hagebruk får tilgang til klimatilpasset, variert og sykdomsfritt materiale og gjøre materialet mer konkurransedyktig på både hjemmemarkedet og eksportmarkedet.

Nye retningslinjer for tilskudd til utvikling av plantemateriale ved Graminor AS, Sagaplant AS og Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU) ble fastsatt i 2016. Det er avsatt 35,4 mill. kroner til utvikling og oppformering av plantemateriale i 2017, herav 10 mill. kroner til oppformering av plantemateriale etter søknad fra Sagaplant, 1 mill. kroner til NMBU og 22,5 mill. kroner til planteforedling etter søknad fra Graminor.

Det foreslås at avsetningene til oppformering av plantemateriale (Sagaplant og NMBU) videreføres med 11 mill. kroner, og å øke tilskuddet til den norske andelen i det nordiske privat-offentlige partnerskapet for frøforedling i regi av Nordisk Ministerråd med 0,5 mill. kroner.

For å opprettholde aktiviteten og programmene ved Graminor foreslås det at tilskuddet til Graminor innen planteforedling økes med 2,5 mill. kroner, til 25 mill. kroner.

For tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak foreslås det avsatt til sammen 56,4 mill. kroner i 2018, herav 38,4 mill. kroner til utvikling og oppformering av plantemateriale.

7.12.2 Norsk Landbruksrådgiving

Norsk Landbruksrådgiving (NLR) driver faglig utvikling og uavhengig rådgiving i landbruket gjennom regionale rådgivingsenheter i hele landet. NLR driver rådgiving basert på forskning, forskning og formidling. Rådgivingsenhetene er et faglig bindeledd mellom landbruksforskningen og landbruket, og NLR sin virksomhet er viktig for å videreutvikle god agronomi og økt kompetanse i næringen.

NLR har kjernekompetanse på agronomi, og gir rådgiving innen planteproduksjon og plantevern, maskin- og byggteknikk, næringsutvikling, foretaksøkonomi, økologisk landbruk, miljøtiltak,

klimatiltak og HMS. Fra 1. januar 2017 består NLR av 11 regioner og et sentralledd.

Det foreslås å opprettholde aktiviteten i NLR og arbeidet med god agronomi på dagens nivå. Det forutsettes at rådgivingsaktiviteten videreføres innenfor alle rådgivningsområdene NLR har ansvaret for, men det åpnes for at bruk av midlene i noen grad kan tilpasses det til enhver tid gjeldende behov.

Fra 2016 har arbeidet med styrking av datagrunnlaget for plantevernmidler vært en del av NLR sin ordinære oppgaveportefølje. NLR har videre fått ansvar for å forvalte en mentorordning for landbruket i tett samarbeid med Innovasjon Norge og faglagene regionalt, jf. kapittel 7.2.3. Prosjektet *Klimasmart landbruk* er nå etablert i et eget selskap der NLR er en sentral aktør. Målet med satsingen er å bidra til reduserte klimagassutslipp fra jordbruket ved å omstille næringen til mer klimavennlig produksjon.

Det foreslås at bevilgningen til NLR øker med 4 mill. kroner, til 88,5 mill. kroner i 2018. Av den totale bevilgningen skal minst 14 mill. kroner brukes til HMS-rådgivning og minst 5,5 mill. kroner skal gå til byggteknisk rådgivning. NLR gjør et viktig arbeid for nye økologiske produsenter gjennom å veilede produsenter før, under og etter omlegging til økologisk produksjon, jf. kapittel 7.4. Det foreslås at NLR styrker rådgivningen til økologisk produksjon. Med utgangspunkt i markedsmulighetene innen frukt og grønt foreslås det også å styrke rådgivningen på dette området. Det vektlegges at midlene over jordbruksavtalen så langt det er mulig skal gå til rådgivning og dermed komme bøndene til gode, ikke til administrasjon i de enkelte regionale enhetene.

Det er også viktig at NLR, innenfor rammen, viderefører sitt arbeid med å søke godkjenning av plantevernmidler til bruk i kulturer som dyrkes i begrenset volum i Norge («minor use»).

7.12.3 Forslaget fra Nortura og KLF

Ved behandlingen av jordbruksmeldingen ba flertallet i komiteen regjeringen om å utrede det lov-messige grunnlaget for et felles forslag fra Nortura og KLF om å opprette et felles bransjeråd, og vurdere rådets funksjon og sammensetning med tanke på en drøfting i jordbruksforhandlingene for 2017. Dette er spørsmål som først og fremst berører konkurranseforholdene på industriledet, og dermed ligger utenfor det som normalt drøftes i forhandlingene.

I notatet fra KLF og Nortura av 16. august 2016 redegjøres det for en del prinsipper og kon-

krete løsninger som Nortura og KLF anbefaler skal legges til grunn når ny ordning for markedsbalansering skal utformes. Det legges til grunn at Nortura fremdeles skal være markedsregulator, men det skal bl.a. opprettes et «Råd for markedsbalansering av kjøtt og egg». Dette rådet skal være innstillende organ i spørsmål som omhandler produksjonsregulering og balanseringstiltak som krever særskilt godkjenning i Omsetningsrådet. Rådet skal behandle saker som gjelder tiltak for produksjonsregulering, nivå på omsetningsavgiften og tidshorison for ulike avgiftsnivå.

Rådet skal ha tre representanter fra henholdsvis Nortura og KLF. Rådet skal blant annet kunne gjennomgå markedsregulators prognoser og markedssituasjonen for å sikre at nødvendige tiltak kan iverksettes i god tid før overproduksjon oppstår. I forslaget legges det til grunn at rådet ikke skal drøfte fastsetting av priser og prisløyper.

Primærnæringsunntaket

Konkurranseloven § 10 oppstiller et generelt forbud mot avtaler og andre former for samarbeid mellom foretak som har til formål eller virkning å begrense konkurransen, mens konkurranseloven § 11 forbyr utilbørlig utnyttelse av dominerende stilling. Av konkurranseloven § 3 fremgår det at Kongen i statsråd ved forskrift kan fastsette de unntak fra §§ 10 og 11 som er nødvendige for å gjennomføre landbruks- og fiskeripolitikken, og slikt unntak er gjort gjennom forskrift av 23. august 2004 nr. 651 om unntak for samarbeid mv. innen landbruk og fiske (forskriften).

Forskriften § 2 oppstiller to vilkår som begge må være oppfylt. Samarbeidet må være mellom «*primærprodusenter eller deres organisasjoner*», og i samsvar med lov eller forskrift som regulerer produksjon eller omsetning av landbruks- og fiskeprodukter eller i samsvar med avtale mellom staten og næringsorganisasjoner angående det samme. Samarbeid som går utover dette vil kunne utgjøre et brudd på forbudsbestemmelsene i konkurranseloven.

I merknaden til forskriften § 2 fremgår det at primærprodusenter er «*de som frembringer fiskeri- og landbruksprodukter og omsetter det på første hånd, eksempelvis fiskere og bønder.*» Avtakere av disse produktene omfattes ikke av unntaket, «*med mindre avtakeren er en organisasjon for primærprodusentene. Det tenkes her først og fremst på landbruks-samvirkene og fiskesalgslagene.*»

KLF er en interesse- og bransjeorganisasjon som representerer den privateide, frittstående delen av kjøtt-, egg- og fjørfebransjen i Norge, og

har medlemsbedrifter bestående av eggpakkerier, slakterier, kjøttindustri etc. KLF kan ikke regnes som en organisasjon for primærprodusenter i henhold til forskriftens § 2.

Etter Konkurransetilsynets vurdering går forslaget til KLF og Nortura betydelig lenger enn det dagens primærnæringsunntak åpner for.

I notat utarbeidet av advokatfirmaet Arntzen de Besche, vedlagt Nortura og KLFs forslag til ny markedsbalanseringsordning av 16. august 2016, konkluderes det også med at KLF og KLF-slakterier ikke omfattes av primærnæringsunntaket, og at forskriften må endres dersom disse skal ha en rolle i markedsbalanseringen.

Konkurransetilsynets vurdering av effekten for konkurransen

Dersom KLF og Nortura oppretter et slikt råd, innebærer dette at det etableres et nært samarbeid mellom aktørene i egg- og kjøttmarkedene. Det legges opp til at Nortura og KLF skal diskutere og gi felles innspill om volumutviklingen i markedet på kort og lang sikt, blant annet gjennom dialog om markedssituasjonen og tiltak for produksjonsregulering, avsetningstiltak og andre markedsbalanseringstiltak.

Opprettelsen av rådet innebærer at samtlige aktører i fellesskap skal forhindre at overskuddssituasjoner oppstår, og vil etter Konkurransetilsynets vurdering, kunne legge til rette for at aktørene oppnår en felles forståelse om begrensning av volumet. Dette vil kunne begrense både mulighetene og insentivene KLFs medlemsbedrifter har til å konkurrere seg imellom og med Nortura. Tilsynet mener det er betydelig fare for at forslaget fra Nortura og KLF vil svekke konkurransen i egg- og kjøttmarkedene og føre til økte priser for forbrukerne, mindre produktutvikling og lavere innovasjonstakt samt svakere insentiver til å gjennomføre kostnadsreducerende tiltak.

Samarbeidet legger til rette for tett og gjentatt kontakt mellom ansatte i Nortura og personer i KLF som igjen vil ha tett kontakt med ledelsen i de største selskapene utenfor samvirket. I et slikt samarbeid vil det være vanskelig å hindre at partene tar opp temaer som kan påvirke aktørenes markedsstilpasninger.

At rådet ikke skal diskutere priser og prisløyper vil ikke være tilstrekkelig for å hindre at forslaget skal føre til vesentlig økt fare for koordinert markedsatferd mellom Nortura og de øvrige markedsaktørene. En koordinering vil etter tilsynets vurdering kunne basere seg på diskusjon og til-

pasning av volum. Tilsynet kan heller ikke se at bruk av eksterne deltakere/observatører effektivt vil kunne hindre de uheldige effektene knyttet til økte muligheter for koordinert markedsatferd.

Formålet med konkurranseloven og primærnæringsunntaket

Konkurranselovens formål er å fremme konkurranse for å bidra til effektiv bruk av samfunnets ressurser. Det skal tas særlig hensyn til forbrukernes interesser ved anvendelse av loven. Primærnæringen har fått et unntak fra konkurranseloven slik at bøndene skal slippe å konkurrere mot hverandre, men i stedet styrke sin posisjon overfor videre ledd i verdikjeden. Gjeldende unntak fra konkurranseloven for primærnæringen og deres organisasjoner er dermed ment for å kunne ivareta primærleddets særlige behov, ikke å beskytte industrielle aktører mot å konkurrere mot hverandre i markedet, slik KLF og Norturas forslag vil innebære. Det vises for øvrig til Konkurransetilsynets vurdering.

Et nært samarbeid mellom aktørene i egg- og kjøttmarkedene vil etter Regjeringens oppfatning bryte med konkurranselovens formål, samt gå betydelig lenger enn det dagens primærnæringsunntak åpner for. Skulle man likevel velge å utforme et utvidet unntak fra konkurranseloven, kan primærnæringsunntaket i konkurranseloven trolig enten endres i retning av et næringsunntak for kjøtt- og eggsektoren eller et unntak innrettet mot landbrukssektoren generelt. Et næringsunntak vil uansett favne mye videre enn KLF og Norturas konkrete forslag om et bransjeråd, og vil dermed gi en generell åpning for samarbeid på industriledet. Ettersom et slikt unntak aldri tidligere har vært å anse som «nødvendig» for å gjennomføre landbrukspolitikken jf. loven § 3, innebærer dette samtidig en politisk redefinering av selve nødvendighetskriteriet.

Regjeringen vil ikke ta initiativ til å utvide primærnæringsunntaket.

7.12.4 Opplysningskontorene

Landbruks- og matdepartementet vil sette i verk en avvikling av finansieringen av opplysningskontorene gjennom omsetningsavgiften. Departementet legger til grunn at opplysningsvirksomhet for jordbruksprodukter kan opprettholdes dersom man finner andre finansieringskilder enn omsetningsavgift.

7.12.5 Omdisponering av jord

Tallene for omdisponering blir registrert i KOSTRA (Kommune-stat-rapportering), som er et nasjonalt rapporteringssystem. Omfanget av rapporteringen er en avveing mellom ikke å gjøre rapporteringsbyrden for stor, og å beholde lange rapporteringsserier. Landbruksdirektoratet vurderer årlig tiltak for å bedre rapporteringen. Direktoratet kartla og vurderte i 2016 en mulig underrapportering ettersom noe omdisponering i kommuneplanens byggeområde skjer uten reguleringsplan. I årets rapportering er det innført at fylkesmannen skal innhente reguleringsplanene i kommunene fra siste kalenderår, og bruke NIBIOs KOSTRA-applikasjon for å kvalitetssikre de foreløpige KOSTRA-tallene for omdisponering av dyrka jord. I tillegg er NIBIO i samarbeid med SSB i gang med å undersøke om det ved hjelp av flyfoto og digitale kart kan gis oversikt over faktisk nedbygging av dyrka og dyrkbar jord. Dette vil NIBIO presentere i en rapport i juni 2017 med resultater og anbefalinger for videre arbeid. NIBIOs metode vil også kunne fange opp landbrukets egen nedbygging, som sannsynligvis er betydelig, men vanskelig å rapportere i KOSTRA. Det er dannet arbeidsgrupper i KOSTRA, mellom annet for landbruk, som har ansvar for å hente inn informasjon og utarbeide statistikk på sitt område. Gruppene er satt sammen av representanter fra ulike offentlige etater og fagdepartement.

7.12.6 Finansiering av elektroniske forvaltningssystemer

Enkle, robuste og mer brukervennlige elektroniske forvaltningssystemer bidrar til en mer effektiv håndtering av ordningene, både for brukerne og forvaltningen. De siste årene er flere store IKT-prosjekter blitt finansiert over jordbruksavtalen, som eStil RMP, eStil PT og Agros. Agros kommer som erstatning for tilskuddssystemet Saturn, og skal bidra til korrekt og effektiv forvaltning av fond, prosjekttilskudd og direktetilskudd i landbruket.

For å legge til rette for en mer forutsigbar planlegging og oppfølging av større IKT-prosjekter ble det i jordbruksoppjøret i 2016 satt av en fast bevilging over kap. 1150 post 21 til utvikling av IKT-/forvaltningssystemer for ordninger over jordbruksavtalen. Størrelsen på bevilgningen og hvilke prosjekter som skal prioriteres tas opp i jordbruksoppjørene. For 2018 foreslås det å sette av 7 mill. kroner til videre finansiering av Agros. Dette arbeidet startet opp i 2017. Videre foreslås det å sette av 8 mill. kroner i 2018 til oppstart av utvikling av ny IKT-løsning for importvern og RÅK. Total kostnad for dette prosjektet er anslått til 30 mill. kroner.

Prosjektet for utvikling av ny IKT-løsning for produksjonstilskudd (eStil PT) er inne i sluttfasen av første del, og ble tatt i bruk våren 2017. Arbeidet går som planlagt. Trinn to, kartfunksjonalitet, var opprinnelig planlagt utviklet i 2017 og tatt i bruk våren 2018, men er utsatt slik at behovet for kartløsning kan vurderes nærmere etter at man har opparbeidet seg erfaring med systemet i 2017.

8 Oversikt over postene på kapittel 1150 og 4150

8.1 Budsjettmessige forhold kapittel 1150

8.1.1 Innledning

I jordbruksoppjøret forhandles det om budsjettmessige endringer for budsjettåret 2018. Videre utarbeides det prognoser for forbruket i 2017 på de enkelte ordninger med gjeldende satser og regelverk. På bakgrunn av dette fremmes det nye bevilgningsforslag for Stortinget som innebærer endringer og omdisponeringer innenfor gjeldende budsjett i 2017, og som tilpasser bevilgningene til

det faktiske behov. I den forbindelse legges det til grunn en omdisponering av tidligere bevilgede, men ikke disponerte beløp (overførte beløp), som engangsbevilgninger i inneværende budsjettår.

8.1.2 Overførte beløp fra 2016 og omdisponering av bevilgninger i 2017

Overførte beløp fra 2016 til 2017

På de overførbare postene er det overført 78,9 mill. kroner fra 2016 til 2017, jf. tabell 8.1.

Tabell 8.1 Overførte beløp fra 2016 til 2017. mill. kroner.

Post	Ordning	Budsjett minus forbruk
21	Spesielle driftsutgifter	3,237
70	Markedsregulering m.m.	4,161
74	Direkte tilskudd	16,887
77	Utviklingstiltak	7,604
78	Velferdsordninger	46,980
	Sum overførbare bevilgninger	78,869

Prognoser for forbruk i 2017

Forbruksprognoser utarbeides av Landbruksdirektoratet ut fra gjeldende satser for alle poster på kap. 1150 og kap. 4150. Det gir grunnlag for å

tilpasse bevilgningene til behovet. Forbruksprognosene på de overførbare postene med gjeldende satser i 2017 viser et underforbruk på 20,5 mill. kroner, sammenlignet med vedtatt budsjett for 2017, jf. tabell 8.2.

Tabell 8.2 Prognoser for forbruk i 2017. mill. kroner.

Post	Ordning	Budsjett minus prognose
21	Spesielle driftsutgifter	5,581
70	Markedsregulering m.m.	1,634
74	Direkte tilskudd	-11,290
77	Utviklingstiltak	-2,400
78	Velferdsordninger	26,954
	Sum overførte bevilgninger	20,479

Satsene som foreslås for de overførbare postene er foreløpige, og kan justeres ned dersom det viser seg at søknadene med foreløpige satser gir et større forbruk enn det Stortinget har bevilget. For 2017 ga de foreløpige satsene på post 74 (produksjonstilskuddene) et forbruk som var ca. 1 pst. høyere enn budsjett på post 74. Derfor ble det fastsatt endelige satser tilpasset bevilgningsnivået før utbetalingene i februar og juni 2017. Prognosene for 2017 er basert på de justerte satsene.

Omdisponeringer i 2017

Summen av udisponerte overførte midler fra 2016 og prognoserte behov i 2017 innebærer at 99,348 mill. kroner kan omprioriteres innenfor rammen av budsjettet for 2017.

I fordelingen foreslås det en økning i kornprisene fra 1. juli 2017. For matkorn blir det en gjennomsnittlig økning på 8 øre/kg, og for fôr-korn på ca. 6 øre per kg. For å regulere engrosprisene på råvarer til kraftfôr og matmel, er det lagt til grunn en reduksjon i prisnedskrivningen av norsk korn på om lag 6 øre per kg, og en økt prisnedskrivning av norsk korn i matmel med 10 øre per kg. For å unngå markedsforstyrrelser, og bidra til at forutsetningene om råvarekostnad i kraftfôrproduksjonen oppfylles, må endringene i prisnedskrivningen av norsk korn gjennomføres fra 1. juli 2017. Den samlede effekt av dette innebærer at bevilgningsbehovet på post 73 går ned med netto 34,3 mill. kroner i 2017.

Samlet gir dette grunnlag for å omdisponere 133,7 mill. kroner innenfor budsjetttrammen i 2017.

I Meld. St. 1 (2016–2017), *Nasjonalbudsjettet 2017* ble det orientert om regjeringens oppfølging av Grønn skattekomisjon og det grønne skatteskiftet. I denne behandlingen ble det avsatt 55 mill. kroner i 2017 som kompensasjon til jord- og skogbruksnæringen som følge av økt avgift på CO₂ fra mineralolje. Det ble lagt til grunn at midlene skulle disponeres i forbindelse med jordbruksoppgjøret. Disponeringen av disse midlene er nærmere omtalt i kap. 7.3.

Alle «engangsdisponeringer» i 2017 er gjort innenfor områder som finansieres over Landbrukets utviklingsfond. Totalt er det derfor omdisponert 188,7 mill. kroner til kap. 1150 post 50 i 2017. For 2017 er det foreslått økte bevilgninger til klimatiltak over LUF på 55 mill. kroner. I tillegg er det satt av 33 mill. kroner i 2017 til IBU. Det resterende beløpet på 100,7 mill. kroner av overføringen til LUF i 2017 er ikke disponert, og legges til egenkapitalen som en styrking av fondets likviditet. Omdisponeringene på kap. 1150 i 2017 er vist i tabell 8.3. For kapittel 4150 er det ikke gjort endringer.

I Prop. 138 S (2017–2018) *Endring i statsbudsjettet 2017 under Landbruks- og matdepartementet (Reindriftsavtalen 2017/2018 m.m.)*, er det foreslått en økning over kap. 1150 post 73 på 0,2 mill. kroner. Dette er en overføring fra kap. 1142 post 71 som kompensasjon for utgifter knyttet til frakt av reinsdyrfôr. I vedtaksdelen er det i denne proposisjonen lagt til grunn at «reindriftsavtalen» er behandles først, og forslaget til kompensasjon er lagt inn i gjeldende budsjett.

Tabell 8.3 Omdisponeringer og endringer i 2017, mill. kroner.

		Budsjett 2017 ¹	Omdisp. 2017	Justert budsjett 2017	Disp. av overførte midler 2017
Kapittel 1150					
Post	Benevning				
21	Spesielle driftsutgifter, <i>kan overføres</i>	21,500	-8,818	12,682	3,237
50	Fondsavsetninger Tilskudd til LUF	1 148,053	188,668	1 336,721	0,000
70.11	Avsetningstiltak	24,400	0,000	24,400	
70.12	Tilskudd til råvareprisutjevningsordningen m.v.	252,700	-5,795	246,905	4,161
70.13	Tilskudd til potetsprit og potetstivelse	38,000	0,000	38,000	
70	Markedsregulering, <i>kan overføres</i>	315,100	-5,795	309,305	4,161
71	Tilskudd til erstatninger, <i>overslagsbevilgning</i>	43,000		43,000	

Tabell 8.3 Omdisponeringer og endringer i 2017, mill. kroner.

Kapittel 1150		Budsjett 2017 ¹	Omdisp. 2017	Justert budsjett 2017	Disp. av overførte midler 2017
Post	Benevning				
73.11	Tilskudd til norsk ull	132,720		132,720	
73.13	Pristilskudd melk	610,500		610,500	
73.15	Pristilskudd kjøtt	1 410,100		1 410,100	
73.16	Distriktstilskudd egg	3,234		3,234	
73.17	Distriktstilskudd, frukt, bær og veksthus gr.sak.	87,100		87,100	
73.18	Frakttilskudd	345,681		345,681	
73.19	Tilskudd til prisnedskrivning av korn	651,200	-46,270	604,930	
73.20	Tilskudd til matkorn	58,000	11,950	69,950	
73	Pristilskudd, <i>overslagsbevilgning</i>	3 298,535	-34,320	3 264,215	0,000
74.11	Driftstilskudd, melkeproduksjon og spes.kjøttprod.	1 373,400	3,000	1 376,400	
74.14	Produksjonstilskudd, husdyr	2 182,010	5,603	2 187,613	16,887
74.16	Beitetilskudd	854,500	-1,700	852,800	
74.17	Areal- og kulturlandskapstilskudd	3 025,900	-11,900	3 014,000	
74.19	Tilskudd til regionale miljøprogram	422,400	-2,400	420,000	
74.20	Tilskudd til økologisk landbruk	107,200	1,800	109,000	
74	Direkte tilskudd, <i>kan overføres</i>	7 965,410	-5,597	7 959,813	16,887
77.11	Tilskudd til dyreavl m.m.	83,300	-2,500	80,800	
77.12	Tilskudd til planteavl m.m.	13,720	-3,204	10,516	7,604
77.13	Tilskudd til rådgivning og teknisk planlegging	84,500	0,000	84,500	
77.15	Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak	51,860	0,500	52,360	
77.17	Tilskudd til fruktlager	13,000	0,000	13,000	
77	Utviklingstiltak, <i>kan overføres</i>	246,380	-5,204	241,176	7,604
78.11	Tilskudd til avløsning for ferie/fritid	1 167,019	-60,999	1 106,020	46,980
78.12	Tilskudd til avløsning ved sykdom m.m.	158,400	-7,400	151,000	
78.14	Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket	73,000	0,000	73,000	
78.15	Tilskudd til landbruksvikarordningen	63,000	0,000	63,000	
78.16	Tilskudd til tidligpensjonsordning	80,535	-5,535	75,000	
78	Velferdsordninger, <i>kan overføres</i>	1 541,954	-73,934	1 468,020	46,980
SUM KAP. 1150		14 579,932	55,000	14 634,932	78,869

¹ Saldert budsjett 2017.

8.1.3 Budsjettmessige endringer fra 2017 til 2018

De budsjettmessige konsekvenser i 2018 av dette jordbruksoppjøret vil bli fremmet for Stortinget i Landbruks- og matdepartementets Prop. 1 S

(2017–2018). I de etterfølgende tabeller vises de justerte bevilgningsbehov som følge av endringene som foreslås i dette jordbruksoppjøret. Endringer som skyldes konsekvensjusteringer eller justerte volumprognoser på overslagsbevilgningene er ikke innarbeidet.

Tabell 8.4 Samlet utslag av oppjøret og foreløpig budsjett 2018, mill. kroner.

Post	Budsjett 2017 ¹	Endring 2018	Budsjett 2018 ²	
21	Spesielle driftsutgifter, <i>kan overføres</i>	21,500	-4,000	17,500
50	Tilskudd til landbrukets utviklingsfond	1 148,053	90,000	1 238,053
70.11	Avsetningstiltak	24,400	0,000	24,400
70.12	Tilskudd til råvareprisordningen m.v.	252,700	2,709	255,409
70.13	Tilskudd til potetsprit og potetstivelse	38,000	-18,000	20,000
70	Markedsregulering, <i>kan overføres</i>	315,100	-15,291	299,809
71	Tilskudd til erstatninger, <i>overslagsbevilgning</i>	43,000	0,000	43,000
73. 11	Tilskudd til norsk ull	132,720	0,000	132,720
73.13	Pristilskudd melk	610,500	30,000	640,500
73.15	Pristilskudd kjøtt	1 410,100	10,800	1 420,900
73.16	Distriktstilskudd egg	3,234	0,000	3,234
73.17	Distriktstilskudd på frukt, bær og grønnsaker	87,100	14,200	101,300
73.18	Fraktilskudd	345,681	0,000	345,681
73.19	Tilskudd til prisnedskrivning korn	651,200	-66,100	585,100
73.20	Tilskudd til matkorn	58,000	23,900	81,900
73	Pristilskudd, <i>overslagsbevilgning</i>	3 298,535	12,800	3 311,335
74.11	Driftstilskudd, melk og spes. kjøttfeproduksjon	1 373,400	57,800	1 431,200
74.14	Produksjonstilskudd, husdyr	2 182,010	89,600	2 271,610
74.16	Beitetilskudd	854,500	-64,200	790,300
74.17	Areal- og kulturlandskapstilskudd	3 025,900	24,900	3 050,800
74.19	Regionale miljøprogram	422,400	10,000	432,400
74.20	Tilskudd til økologisk jordbruk	107,200	6,400	113,600
74	Direkte tilskudd, <i>kan overføres</i>	7 965,410	124,500	8 089,910
77.11	Tilskudd til dyreavl med mer	83,300	-3,000	80,300
77.12	Tilskudd til frøavl med mer	13,720	2,000	15,720
77.13	Tilskudd til rådgivning	84,500	4,000	88,500
77.15	Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak	51,860	4,500	56,360
77.17	Tilskudd til fruktlager	13,000	1,000	14,000
77	Utviklingstiltak, <i>kan overføres</i>	246,380	8,500	254,880

Tabell 8.4 Samlet utslag av oppjøret og foreløpig budsjett 2018, mill. kroner.

Post	Budsjett 2017 ¹	Endring 2018	Budsjett 2018 ²
78.11 Tilskudd til avløsning for ferie/fritid	1 167,019	-20,019	1 147,000
78.12 Tilskudd til avløsning ved sykdom m.m.	158,400	-7,400	151,000
78.14 Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket	73,000	-3,700	69,300
78.15 Tilskudd til landbruksvikarordningen	63,000	0,000	63,000
78.16 Tilskudd til tidligpensjonsordning	80,535	-8,335	72,200
78 Velferdsordninger, <i>kan overføres</i>	1 541,954	-39,454	1 502,500
SUM KAP. 1150	14 579,932	177,055	14 756,987
SUM KAP. 4150	0,000	0,000	0,000

¹ Saldert budsjett 2017.

² Før flytting av poster og bevilgninger, samt volum- og konsekvensjusteringer av overslagsbevilgningene.

Tabell 8.5 Driftskostnader til utredninger og evalueringer, mill. kroner.

Ordning	Budsjett 2017	Endring	Budsjett 2018
21 Spesielle driftsutgifter	21,500	-4,000	17,500

Tabell 8.6 Post 50 Fondsavsetninger, mill. kroner.

Ordning	Budsjett 2017	Endring	Budsjett 2018
50.11 Tilskudd til LUF	1 148,053	90,000	1 238,053

Tabell 8.7 Post 70 Markedsregulering, mill. kroner.

Ordning	Budsjett 2017	Endring	Budsjett 2018
70.11 Avsetningstiltak, hagebruk	24,400		24,400
70.12 Tilskudd til råvareprisutjevning	252,700	2,700	255,400
<i>Tilskudd til potetsprit</i>	<i>18,000</i>	<i>-18,000</i>	
<i>Tilskudd til potetstivelse, industri</i>	<i>20,000</i>		
70.13 Tilskudd til potetsprit og potetstivelse	38,000	-18,000	20,000
Sum	315,100	-15,300	299,800

Tabell 8.8 Post 71 Tilskudd til erstatninger m.m., mill. kroner.

Ordning	Budsjett 2017	Endring	Budsjett 2018
<i>Erstatning ved avlingssvikt i planteproduksjon</i>	<i>40,000</i>		
<i>Tilskudd ved svikt i honningproduksjon</i>	<i>3,000</i>		
Sum Tilskudd til erstatninger m.m.	43,000	0,000	43,000

Tabell 8.9 Post 73 Pristilskudd, mill. kroner.¹

Ordning	Budsjett 2017	Endring	Budsjett 2018
73.11	Tilskudd til norsk ull		132,720
	<i>Grunntilskudd geitemelk</i>		70,300
	<i>Distriktstilskudd melk</i>	30,000	540,200
73.13	Pristilskudd melk	30,000	610,500
	<i>Grunntilskudd sau, lam, kje</i>		97,000
	<i>Kvalitetstilskudd storfekjøtt</i>	-4,700	250,600
	<i>Distriktstilskudd kjøtt</i>	48,500	590,000
	<i>Tilskudd til lammeslakt</i>	-33,000	472,500
73.15	Pristilskudd kjøtt	10,800	1 410,100
73.16	Distriktstilskudd egg		3,234
	<i>Distriktstilskudd potet Nord Norge</i>	0,500	3,800
	<i>Distriktstilskudd frukt, bær</i>	14,500	60,600
	<i>Distriktstilskudd tomat, agurk, salat</i>	-0,800	22,700
73.17	Sum distriktstilskudd grønt	14,200	87,100
	<i>Fraktilskudd kjøtt</i>		132,000
	<i>Fraktilskudd egg</i>		8,681
	<i>Fraktilskudd kraftfôr</i>		138,000
	<i>Fraktilskudd korn til kraftfôrprod.</i>		67,000
73.18	Fraktilskudd	0,000	345,681
73.19	Prisnedskrivning korn	-66,100	651,200
73.20	Tilskudd til matkorn	23,900	58,000
	Sum	12,800	3 298,535
			3 311,335

¹ Bevilgningsendring i 2018 for kvantumsjustering.

Tabell 8.10 Post 74 Direkte tilskudd, mill. kroner.

Ordning	Budsjett 2017	Endring	Budsjett 2018
<i>Driftstilskudd melk</i>	1 152,100	21,100	
<i>Driftstilskudd kjøttfeproduksjon</i>	221,300	36,700	
74.11 Driftstilskudd	1 373,400	57,800	1 431,200
<i>Tilskudd til husdyr</i>	2 170,810	86,700	
<i>Tilskudd bevaringsverdige husdyrraser</i>	11,200	2,900	
74.14 Tilskudd til husdyr	2 182,010	89,600	2 271,610
<i>Tilskudd til dyr på utmarksbeite</i>	434,500	355,800	
<i>Tilskudd til beitende dyr</i>	420,000	-420,000	
74.16 Beitetilskudd	854,500	-64,200	790,300
<i>Kulturlandskapstilskudd</i>	1 464,100	-146,100	
<i>Arealtilskudd</i>	1 561,800	171,000	
74.17 Areal- og kulturlandskapstilskudd	3 025,900	24,900	3 050,800
74.19 Tilskudd til regionale miljøprogram	422,400	10,000	432,400
<i>Husdyrtilskudd økologisk landbr.</i>	68,400	-0,400	
<i>Ekstra arealtilskudd økologisk prod.</i>	38,800	6,800	
74.20 Tilskudd til økologisk landbruk	107,200	6,400	113,600
Sum	7 965,410	124,500	8 089,910

Tabell 8.11 Post 77 Utviklingstiltak, mill. kroner.

Ordning	Budsjett 2017	Endring	Budsjett 2018
<i>Tilskudd til semin</i>	24,600		
<i>Tilskudd til veterinærreiser</i>	44,500	-3,000	
<i>Tilskudd til organisasjoner</i>	14,200		
77.11 Tilskudd til dyreavl m.m.	83,300	-3,000	80,300
<i>Pris- areal- og lagringstilskudd</i>	10,000	2,000	
<i>Tilskudd til lagring av såkorn</i>	3,720		
77.12 Tilskudd til frøavl m.m.	13,720	2,000	15,720
77.13 Tilskudd til rådgivning	84,500	4,000	88,500
<i>Utvikling av plantemateriale, nordisk.</i>	1,900	0,500	
<i>Utvikling av plantemateriale, oppformering</i>	11,000		
<i>Utvikling av plantemateriale, Graminor</i>	22,460	2,500	
<i>Kvalitetstiltak settepotetavl</i>	7,500	1,500	
<i>Handlingsplan plantevernmidler</i>	9,000		
77.15 Tilskudd til kvalitets og salgsfremmende tiltak	51,860	4,500	56,360
77.17 Tilskudd til fruktlager	13,000	1,000	14,000
Sum	246,380	8,500	254,880

Tabell 8.12 Post 78 Velferdsordninger, mill. kroner.

Ordning	Budsjett 2017	Endring	Budsjett 2018
78.11 Tilskudd til avløsning for ferie og fritid	1 177,719	-20,019	1 157,700
78.12 Tilskudd til avløsning ved sykdom m.m.	167,700	-7,400	160,300
78.14 Tilskudd sykepengeordning jordbruket	88,000	-3,700	84,300
78.15 Tilskudd til landbruksvikarordningen	64,000	-8,335	55,665
78.16 Tidligpensjonsordningen	85,035		85,035
Sum	1 582,454	-39,454	1 543,000

Tabell 8.13 Kap 4150 Til gjennomføring av jordbruksavtalen, mill. kroner.

Ordning	Budsjett 2017	Endring	Budsjett 2018
85 Markedsordningen for korn	0	0	0
Sum	0	0	0

Landbruks- og matdepartementet

t i l r å r :

At Deres Majestet godkjenner og skriver under et fremlagt forslag til proposisjon til Stortinget om endringer i statsbudsjettet 2017 under Landbruks- og matdepartementet (Jordbruksoppjøret 2017 m.m.).

Vi **HARALD**, Norges Konge,

s t a d f e s t e r :

Stortinget blir bedt om å gjøre vedtak om endringer i statsbudsjettet 2017 under Landbruks- og matdepartementet (Jordbruksoppjøret 2017 m.m.) i samsvar med et vedlagt forslag.

Forslag

til vedtak om Endringer i statsbudsjettet 2017 under Landbruks- og matdepartementet (Jordbruksoppgjøret 2017 m.m.)

I

I statsbudsjettet for 2017 gjøres følgende endringer:

Utgifter:

Kap.	Post	Formål	Kroner
1150		Til gjennomføring av jordbruksavtalen m.m.	
	21	Spesielle driftsutgifter, <i>kan overføres</i> , reduseres med..... fra kr 21 500 000 til kr 12 682 000	8 818 000
	50	Fondsavsetninger, økes med fra kr 1 148 053 000 til kr 1 336 721 000	188 668 000
	70	Markedsregulering, <i>kan overføres</i> , reduseres med..... fra kr 315 100 000 til kr 309 305 000	5 795 000
	73	Pristilskudd, <i>overslagsbevilgning</i> , reduseres med..... Fra kr 3 298 735 000 til kr 3 264 415 000	34 320 000
	74	Direkte tilskudd, <i>kan overføres</i> , reduseres med fra kr 7 965 410 000 til kr 7 959 813 000	5 597 000
	77	Utviklingstiltak, <i>kan overføres</i> , reduseres med fra kr 246 380 000 til kr 241 176 000	5 204 000
	78	Velferdsordninger, <i>kan overføres</i> , reduseres med fra kr 1 541 954 000 til kr 1 468 020 000	73 934 000

II

Stortinget gir Landbruks- og matdepartementet fullmakt til å iverksette tiltak i henhold til det framlagte forslag til jordbruksoppgjør, herunder tiltak som er knyttet til bevilgninger i 2018.

Vedlegg 1**Jordbruksoppgjøret 2017, fordeling på priser og tilskudd**

Tabell 1.1 Jordbruksavtalen, fordeling på priser og tilskudd.

	Kap. 1150, Jordbruksavtalen, utgifter	177,1
-	Kap. 4150, Jordbruksavtalen, inntekter	0,0
=	Nettoeffekt av tilskudd	177,1
+	Avtalepriser fra 1.7.	150,0
=	Sum avtalepriser og tilskudd	327,1
+	Omdisponering overførte midler 2017	78,9
=	Sum til fordeling	406,0
+	Inntektsverdi jordbruksfradrag	4,0
=	Ramme for oppgjøret	410,0

Tabell 1.2 Målpriser fra 1.7.2017.

Produkt	Mill. l/kg/kr	Målpris, kr/l/kg	Endring, kr/l/kg	Endring, mill. kr
Melk, ku og geit	1 531,8	5,38	0,03	46,0
Gris	137,3	32,43	0,00	0,0
Poteter	197,6	4,54	0,15	29,6
Grønnsaker og frukt	2 754,6		2,2 %	60,2
Norsk matkorn	177,6	3,17	0,080	14,2
Sum målprisendringer				150,0

Tabell 1.3 Markedsordningen for korn.

Prisendringer norsk korn	1000 tonn	Målpris, kr/kg	Endring, kr/kg	Mill. kr
Hvete, matkorn	157,7	3,17	0,09	14,2
Rug, matkorn	19,9	2,82	0,00	0,0
Bygg	482,9	2,70	0,06	29,0
Havre	249,3	2,45	0,05	12,5
Fôrhvete og fôrrug	167,5		0,06	10,1
Erter til modning	4,0		0,06	0,2
Såkorn	54,6		0,06	3,4
Oljevekster	11,0	5,63	0,06	0,7
Sum korn og oljevekster	1 146,8		0,06	70,0

Tabell 1.4 Anslag endring i kraftfôrpris.

	1000 tonn	Andel	Ref. pris kr/kg	Endring, kr/kg	Endring, mill. kr
Karbohydrat kraftfôr	1 370,9	69,8 %	2,63	0,115	157,1
Protein, soya m.m.	462,7	23,5 %	3,933	0,171	79,3
Fett	45,3	2,3 %		0,000	0,0
Vitaminer og mineraler	86,5	4,4 %		0,000	0,0
Sum	1 965,5			0,120	236,4

Tabell 1.5 Kap. 1150 og kap. 4150 Jordbruksavtalen, mill. kroner.

Post	Benevning	Budsjett 2017 ¹	Endring 2018
21	Spesielle driftsutgifter, <i>kan overføres</i>	21,500	-4,000
50	Tilskudd til landbrukets utviklingsfond	1 148,053	90,000
70.11	Avsetningstiltak	24,400	0,000
70.12	Tilskudd til råvareprisordningen mv.	252,700	2,709
70.13	Tilskudd til potetsprit og potetstivelse	38,000	-18,000
70	Markedsregulering, <i>kan overføres</i>	315,100	-15,291
71	Tilskudd til erstatninger m.m. , <i>overslagsbevilgning</i>	43,000	0,000
73. 11	Tilskudd til norsk ull	132,720	0,000
73.13	Pristilskudd melk	610,500	30,000
73.15	Pristilskudd kjøtt	1 410,100	10,800
73.16	Distriktstilskudd egg	3,234	0,000
73.17	Distriktstilskudd på frukt, bær og grønnsaker	87,100	14,200
73.18	Frakttilskudd	345,681	0,000
73.19	Tilskudd til prisnedskrivning korn	651,200	-66,100
73.20	Tilskudd til matkorn	58,000	23,900
73	Pristilskudd, <i>overslagsbevilgning</i>	3 298,535	12,800
74.11	Driftstilskudd, melkeproduksjon	1 373,400	57,800
74.14	Produksjonstilskudd, husdyr	2 182,010	89,600
74.16	Beitetilskudd	854,500	-64,200
74.17	Areal- og kulturlandskapstilskudd	3 025,900	24,900
74.19	Regionale miljøprogram	422,400	10,000
74.20	Tilskudd til økologisk jordbruk	107,200	6,400
74	Direkte tilskudd, <i>kan overføres</i>	7 965,410	124,500
77.11	Tilskudd til dyreavl med mer	83,300	-3,000
77.12	Tilskudd til frøavl med mer	13,720	2,000
77.13	Tilskudd til rådgivning	84,500	4,000
77.15	Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak	51,860	4,500
77.17	Tilskudd til fruktlager	13,000	1,000
77	Utviklingstiltak, <i>kan overføres</i>	246,380	8,500
78.11	Tilskudd til avløsning for ferie/fritid	1 167,019	-20,019
78.12	Tilskudd til avløsning ved sykdom mv	158,400	-7,400
78.14	Tilskudd til sykepengeordningen i jordbruket	73,000	-3,700
78.15	Tilskudd til landbruksvikarordningen	63,000	0,000
78.16	Tilskudd til tidligpensjonsordning	80,535	-8,335
78	Velferdsordninger, <i>kan overføres</i>	1 541,954	-39,454
SUM KAP. 1150		14 579,932	177,055
SUM KAP. 4150		0,000	0,000

¹ Saldert budsjett

Tabell 1.6 Post 21 Spesielle driftsutgifter, mill. kroner.

	Budsjett 2016	Budsjett 2017	Endring
Evalueringer, utredninger, arbeidsgrupper (LMD)	2,0	2,5	0,0
Estil, PT, Avløsertilskudd	16,7	8,0	-8,0
Agros – erstatning av Saturn	4,1	11,0	-4,0
Ny løsning importvern og RÅK			8,0
Sum	22,8	21,5	-4,0

Tabell 1.7 Post 50 Innvilgningsrammen for LUF, mill. kroner.

	2016	2017 ¹	Endring
Bedriftsrettede midler til investering og utvikling	548,0	574,5	55,0
Tilrettelegging for næringsutvikling og verdiskaping			
<i>Utrednings- og tilretteleggingsmidler (fylkesvise)</i>	60,0	48,0	2,0
<i>Områderettet innsats</i>	6,0	0,0	0,0
Rekruttering og kompetanse i landbruket ¹	26,0	26,0	0,0
Voksenagronomen			5,0
Forskning	53,0	53,0	2,0
Matmerk	52,0	52,0	3,0
Utviklingsprogrammet- landbruks- og reindriftsbasert vekst og verdiskaping	90,0	90,0	5,0
Bioenergiprogrammet	67,0	67,0	0,0
Skogbruk	214,0	214,0	8,0
Midler til konfliktforebyggende tiltak jordbruk/reindrift	1,5	1,5	0,0
Utsiktsrydding	20,0	8,0	0,0
Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)	95,0	95,0	0,0
Drenering	80,0	58,0	0,0
Investeringsstøtte organisert beitebruk	9,0	10,0	3,0
Klima- og miljøprogram	18,0	18,0	2,0
Biogass	2,0	1,0	1,0
Støtte til verdensarvområdene og utvalgte kulturlandskap	9,0	9,5	4,0
Utviklingstiltak innen økologisk landbruk	30,0	30,0	0,0
Administrasjon			0,0
SUM tilskuddsramme	1 380,5	1 355,5	90,0
Rentestøtte – utbetalinger	36,5	30,0	8,0
SUM tilskuddsramme inkl. utbetalinger rentestøtte	1 417,0	1 385,5	98,0

¹ Før endring i årets jordbruksoppgjør.

Tabell 1.8 Post 70.11 Avsetningstiltak, mill. kroner.

	Budsjett 2017	Prognose 2018	Endring
Kollektiv dekning omsetningsavgift	24,4	24,0	0,0
Sum	24,4	24,0	0,0

Tabell 1.9 Post 70.12 Tilskudd til råvareprisordningen mv., mill. kroner.

	Budsjett 2017	Prognose 2018	Endring
Eksportstøtte XR prognose	27,1	24,5	0,0
PNS, prognose	225,6	226,4	0,0
Målprisjustering melk			3,0
Endret målpris potet			1,5
Justert bevilgningsbehov			-1,8
Sum	252,7	250,9	2,7

Tabell 1.10 Post70.13 Tilskudd til potetsprit og potetstivelse, mill. kroner.

	Budsjett 2017	Prognose 2018	Endring
Potetsprit	18,0	18,0	-18,0
Potetstivelse	20,0	20,0	0,0
Sum	38,0	38,0	-18,0

Tabell 1.11 Post71 Tilskudd til erstatninger, mill. kroner.

	Budsjett 2017	Endring
Erstatning ved avlingssvikt i planteproduksjon	40,0	0,0
Erstatning svikt i honningproduksjon	3,0	0,0
Sum	43,0	0,0

Tabell 1.12 Post 73.11 Tilskudd til norsk ull.

	Mill. kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats, kr/kg	Endring, mill. kr
Ull (nye kvalitetsklasser)	3,50	40,00	0,00	40,00	0,00

Tabell 1.13 Post 73.13 Pristilskudd, melk.

	Mill. liter	Sats, kr/l	Endring, kr/l	Ny sats, kr/l	Endring, mill. kr
Grunntilskudd geitmelk	21,3	3,36	0,00	3,36	0,00
Distriktstilskudd melk					
Sone A	197,8	0,00		0,00	0,00
Sone B	327,5	0,12		0,12	0,00
Sone C	231,0	0,31		0,31	0,00
Sone D	518,2	0,44	0,05	0,49	25,90
Sone E	119,8	0,54		0,54	0,00
Sone F	49,7	0,67		0,67	0,00
Sone G	51,8	0,92	0,05	0,97	2,60
Sone H	3,3	1,13	0,05	1,18	0,20
Sone I	14,2	1,71	0,05	1,76	0,70
Sone J	11,0	1,80	0,05	1,85	0,60
Sum distriktstilskudd, melk	1 524,3		0,02		30,00
Sum pristilskudd, melk					30,00

Tabell 1.14 Post 73.15 Pristilskudd, kjøtt.

Kvalitetstilskudd lammeslakt	Antall per 12 mnd.	Sats, kr/slakt	Endring, kr/slakt	Ny sats, kr/slakt	Endring, mill. kr
Kval. O og bedre	1 085 000	500	0,0	500	0,0
Ikke godkjent klassifisør	5 700	484	0,0	484	0,0
Kjeslakt over 3,5 kg	15 200	300	0,0	300	0,0
Tillegg økologiske slakt	30 000	40	0,0	40	0,0
Justering klasse O ikke tilskudd	66 000		-500		-33,0
Sum	1 069 900				-33,0

Grunntilskudd, kjøtt	Mill. kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats, kr/kg	Endring, mill. kr
Sau	25,3	3,81	0,0	3,81	0,0
Geit	0,3	5,15	0,0	5,15	0,0
Sum	25,6				0,0

Kvalitetstilskudd storfekjøtt	Mill. kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats, kr/kg	Endring, mill. kr
Kvalitetsklasse O	21,8	3,0	-1,5	1,5	-32,7
Kvalitetsklasse O+ og bedre	27,9	7,0	1,5	8,5	41,9
Justering for fettgruppe 4+					-13,9
Sum	49,7				-4,7

Distriktstilskudd, kjøtt	Sone	Mill. kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats, kr/kg	Endring, mill. kr
Storfe, sau og geit	Sone 1	22,3	0,00	0,0	0,00	0,0
	Sone 2	57,6	4,55	0,6	5,15	34,6
	Sone 3	19,1	7,35	0,6	7,95	11,5
Storfe og Geit	Sone 4	7,3	11,30		11,30	0,0
Storfe og Geit	Sone 5	0,9	11,90		11,90	0,0
Sau	Sone 4	3,3	13,30	0,6	13,90	2,0
Sau	Sone 5	0,7	13,80	0,6	14,40	0,4
Gris	Sone 4	8,1	5,10		5,10	0,0
Gris	Sone 5	0,2	5,40		5,40	0,0
Vestlandet og Agder ¹ Gris		9,9	1,10		1,10	0,0
Sum		129,4				48,5
Sum pristilskudd kjøtt						10,8

¹ Hordaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal, Agderfylkene.

Tabell 1.15 Post 73.16 Distriktstilskudd egg.

	Mill. kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats, kr/kg	Endring, mill. kr
Vestlandet	5,865	0,25	0,0	0,25	0,0
Nord Norge	2,545	0,75	0,0	0,75	0,0
Sum distriktstilskudd egg					0,0

Tabell 1.16 Post 73.17 Distriktstilskudd, frukt og bær og grønnsaker.

		1 000 tonn	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats, kr/kg	Endring, mill. kr
Epler, pærer,	Sone 1	2,1	1,72	0,1	1,82	0,2
plommer, og	Sone 2-4	1,8	2,40	0,3	2,70	0,6
kirsebær	Sone 5	4,2	5,22	1,2	6,42	5,1
Moreller	Sone 1	0,0	2,69	0,1	2,79	0,0
	Sone 2-4	0,1	3,35	0,3	3,65	0,0
	Sone 5	0,4	6,20	1,2	7,40	0,4
Pressfrukt		5,4	1,97	0,6	2,57	3,2
Bær	Sone 1-3	4,9	1,47	0,1	1,57	0,5
	Sone 4-5	3,5	3,56	1,2	4,76	4,2
	Sone 6-7	0,0	5,67	0,0	5,67	0,0
Sum distriktstilskudd frukt og bær		22,4				14,2
Kvantumsgrense						
Tomat	103 400 kg					
Sone 1-3		1,7	1,40	0,0	1,40	0,0
Sone 4-7		2,9	2,76	0,0	2,76	0,0
Slangeagurk	151 800 kg					
Sone 1-3		4,2	0,85	0,0	0,85	0,0
Sone 4-7		1,1	1,64	0,0	1,64	0,0
Salat	220 000 stk					
Sone 1-3		6,7	0,55	0,0	0,55	0,0
Sone 4-7		2,3	1,04	0,0	1,04	0,0
Sum tilskudd grønnsaker		19,0				0,0
Potetprod. i Nord Norge		3,3	1,30	0,0	1,30	0,0
Sum		44,7				14,2

Tabell 1.17 Post73.18 Frakttilskudd.

	Budsjett 2017, mill. kr	Endring, mill. kr
Sonefrakt korn	67,0	0,0
Frakt kraftfôr	138,0	0,0
Innfrakt slakt	132,0	0,0
Frakt egg	8,7	0,0
Sum	345,7	0,0

Tabell 1.18 Post 73.19 Prisnedskrivning norsk korn.

	1 000 tonn	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats, kr/kg	Endring, mill. kr
Korn	1 140,0	0,566	-0,058	0,508	-66,1
Økologisk korn	11,1	1,528	0,000	1,528	0,0
Oljevekster, lupiner og bønner	8,1	2,018	0,000	2,018	0,0
Økologiske oljevekster, lupin, bønner	0,2	3,228	0,000	3,228	0,0
Førerter	3,7	0,948	0,000	0,948	0,0
Økologiske førerter	0,1	1,598	0,000	1,598	0,0
Sum	1 163,3				-66,1

Tabell 1.19 Tabell 19 Post 73.20 Tilskudd norsk matkorn.

	1 000 tonn	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Ny sats, kr/kg	Endring, mill. kr
Tilskudd norsk matkorn	239,0	0,31	0,10	0,41	23,9

Tabell 1.20 Post 74. 11 Driftstilskudd, melk og spesialisert kjøttfeproduksjon.

		Antall	Sats, kr per bruk/dyr	Sats- endring	Ny sats, kr/ bruk/dyr	Endring, mill. kr	
Kumelk Jæren	Foretak	610	125 050	5 000	130 050	3,1	
Kumelk Nord-Norge	Foretak	878	140 050	8 000	148 050	7,0	
Kumelk rest Sør-Norge	Foretak	6 810	132 050	7 000	139 050	47,7	
Geitemelk	Foretak	301	140 050	8 000	148 050	2,4	
Ammekyr	6–39 kyr	Dyr	52 679	3 032	120	3 152	6,3
	40 og flere kyr	Foretak	345	121 280	4 800	126 080	1,7
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser						-10,4	
Sum driftstilskudd, melk og ammeku						57,8	

Tabell 1.21 Post 74.14 Tilskudd til husdyr.

	Fra	Til	Antall dyr	Sats kr/dyr	Endring, kr/dyr	Ny sats, kr/dyr	Endring, mill. kr
Melkekyr	1	16	122 713	4 168	0	4 168	0,0
	17	25	39 550	2 022	0	2 022	0,0
	26	50	45 754	976	0	976	0,0
	51 +		13 682	780	0	780	0,0
	Sum		221 699				0,0
Ammekyr	1	50	80 498	3 880	0	3 880	0,0
	51+		3 148	780	0	780	0,0
	Sum		83 645				0,0
Andre storfe			561 160	780	0	780	0,0
Melkegeit	1	125	28 827	1462	0	1 462	0,0
	126+		5 991	538	0	538	0,0
	Sum		34 817				0,0
Sau over 1 år ¹ og ammegeiter	1	100	700 929	1 044	40	1 084	28,0
	101+		109 164	244	0	244	0,0
	Sum		810 093				28,0
Avlsgris Sør-Norge ²	1	35	21 998	498	0	498	0,0
Avlsgris Jæren	1	35	4 723	350	0	350	0,0
Avlsgris Nord-Norge	1	35	1 555	776	0	776	0,0
Sum			28 276				0,0
Slaktegris ²	1	1400	980 782	14	0	14	0,0
Slaktegris Jæren	1	1400	209 218	10	0	10	0,0
Sum			1 190 000				0,0
Verpehøner Sør-Norge	1	1 000	587 079	10	0	10	0,0
Verpehøner Nord-Norge	1	1 000	27 822	24	0	24	0,0
Verpehøner, landet	1 001	5 000	2 195 555	10	0	10	0,0
Sum			2 810 455				0,0
Bikuber	1	+	30 760	423	50	473	1,5
Hjort over 1 år			5610	209	0	209	0,0
Delsum tilskudd husdyr							29,5

¹ Satsene omregnes teknisk for omlegging av tilskudd til påsettlam og søyer født året før og tidligere (faktor 1,2608).

² Unntatt Jæren.

Forts. Tabell 1.21 Post 74.14		Antall dyr	Sats, kr/ dyr	Endring, kr/dyr	Ny sats, kr/dyr	Endring, mill. kr
Genbevaring	Storfe	2 960	2 900	100	3 000	0,3
	Sau/ lam	18 861	200	30	230	0,6
	Geit	403	500	30	530	0,0
	Hest	319	1 000	30	1 030	0,0
	Sum	22 543				0,9
Bunnfradrag 35 pst. ¹	35 %	40 317	6 000	0	6 000	0,0
Beløpsavgrensing			560 000	0	560 000	0,0
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser						59,2
Sum produksjonstilskudd, husdyr						89,6

¹ Bunnfradrag produksjonstilskudd fordeles med 35 pst. tilskudd husdyr og 65 pst. arealtilskudd.

Tabell 1.22 Post 74.16 Tilskudd til dyr på beite.

		Antall dyr	Sats, kr/dyr	Endring, kr/dyr	Ny sats, kr/dyr	Endring, mill. kr
Utmarksbeitetilskudd:	Kyr, storfe, hest	263 517	428	812	1 240	214,0
	Sau, lam, geit	2 153 775	150	52	202	112,0
Beitetilskudd:	Storfe m.m.	638 314	428	-428	0	-273,2
	Småfe m.m.	2 517 305	57	-57	0	-143,5
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser						26,5
Sum beitetilskudd		5 572 911				-64,2

Tabell 1.23 Post 74.17 Areal- og kulturlandskapstilskudd.

		Antall dekar	Sats, kr/daa	Endring, kr/daa	Ny sats, kr/daa	Endring, mill. kr
Kulturlandskapstilskudd alt areal		9 134 828	170	-15	155	-137,0
Bunnfradrag, 65 pst ¹		40 317	6 000	0	6 000	0,0
Arealtilskudd, grovfôr		5 938 369				24,2
Omregningsfaktor innmarksbeite fra 0,6 til 0,8		1 562 368				89,8
Arealtilskudd, korn		2 958 373				50,8
Arealtilskudd, potet		119 723				0,0
Arealtilskudd, grønnsaker		73 090				0,0
AK-tilskudd, frukt, bær og planteskoleareal		45 273				0,0
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser						-2,9
Sum, AK-tilskudd		9 134 828				24,9

¹ Bunnfradrag produksjonstilskudd fordeles med 35 pst tilskudd husdyr og 65 pst arealtilskudd.

Arealtilskudd, grovfôr

	Antall daa	Sats, kr/daa	Endring, kr/daa	Ny sats, kr/daa	Endring, mill. kr
Sone 1	405 837	40	-40	0	-16,2
Sone 2	311 603	0	0	0	0,0
Sone 3 – 4	1 081 712	105	-20	85	-21,6
Sone 5	3 322 346	210	15	225	49,8
Sone 6	700 486	240	15	255	10,5
Sone 7	116 385	286	15	301	1,7
Sum grovfôr alle soner	5 938 369				24,2

Arealtilskudd, korn

	Antall daa	Sats, kr/daa	Endring, kr/daa	Ny sats, kr/daa	Endring, mill. kr
Sone 1	1 275 432	140	20	160	25,5
Sone 2 og 3	1 113 665	205	15	220	16,7
Sone 4	417 429	240	15	255	6,3
Sone 5 – 7	151 847	227	15	242	2,3
Sum korn, alle soner	2 958 373				50,8

Arealtilskudd, øvrige vekster

	Antall daa	Sats, kr/daa	Endring, kr/daa	Ny sats, kr/daa	Endring, mill. kr
Potet sone 1 -5	115 079	80	0	80	0
Potet sone 6 -7	4 644	930	0	930	0
Sum poteter, alle soner	119 723				0
Grønnsaker sone 1 – 5	72 662	550	0	550	0
Grønnsaker sone 6 – 7	428	1 550	0	1550	0
Sum grønnsaker, alle soner	73 090				0
Frukt sone 1 – 4	8 854	700	0	700	0
Frukt sone 5 -7	11 694	1 450	0	1450	0
Sum frukt, alle soner	20 548				0
Bær sone 1 – 4	17 216	1 000	0	1000	0
Bær sone 5 – 7	7 509	1 450	0	1450	0
Sum bær, alle soner	24 725				0

Tabell 1.24 Post 74.19 Tilskudd til regionale miljøprogram, mill. kroner.

	Budsjett 2017	Prognose 2018	Endring fra prognose	Endring, mill. kr
Landet	422,4	422,4	2,4 %	10,0

Tabell 1.25 Post 74.20 Tilskudd til økologisk jordbruk.

Arealtilskudd	Antall daa	Sats, kr/daa	Endring, kr/daa	Ny sats, kr/daa	Endring, mill. kr
Korn til modning	71 505	300	25	325	1,8
Grønnsaker, frukt og bær	5 285	1 425	75	1 500	0,4
Poteter	1 229	600	0	600	0,0
Grønngjødsling	6 358	500	0	500	0,0
Innmarksbeite	42 743	25	0	25	0,0
Grovfôr og annet økolo- gisk areal	273 658	25	0	25	0,0
Sum arealtilskudd økolo- gisk areal	400 778				2,2

Tilskudd til økologisk husdyrproduksjon	Antall dyr	Sats, kr/dyr	Endring, kr/dyr	Ny sats, kr/dyr	Endring, mill. kr
Melkekyr	8 345	3 000	0	3 000	0
Ammekyr	4 458	2 200	0	2 200	0
Andre storfe	18 293	700	0	700	0
Sau over 1 år	47 012	500	0	500	0
Melke- og ammegeit	874	250	0	250	0
Avlsgris	250	502	0	502	0
Slaktegris	11 278	300	0	300	0
Sum tilskudd til økologisk husdyrproduksjon					0
Justert bevilgningsbehov, gjeldende satser					4,2
Sum tilskudd til økologisk jordbruk					6,4

Tabell 1.26 Post 77.11 Tilskudd til dyreavl med mer, mill. kroner.

	Budsjett 2017	Prognose 2018	Endring 2018
Tilskudd til veterinær reiser	44,5	41,5	0,0
Tilskudd til semin	24,6	24,6	0,0
Tilskudd til avlsorganisasjoner	14,2	14,2	0,0
Justert bevilgningsbehov			-3,0
Sum	83,3	80,3	-3,0

Tabell 1.27 Post 77.12 Tilskudd til frøavl med mer, mill. kroner.

	Budsjett 2017	Prognose 2018	Endring 2018
Tilskudd til frøavl	10,0	12,0	0,0
Tilskudd til lagring av såkorn	3,7	3,7	0,0
Justert bevilgningsbehov			2,0
Sum	13,7	15,7	2,0

Tabell 1.28 Post 77.12 Tilskudd til rådgivning, NLR, mill. kroner.

	Budsjett 2017	Prognose 2018	Endring 2018
Tilskudd til Norsk Landbruksrådgivning NLR	84,5	84,5	4,0

Tabell 1.29 Post 77.15 Tilskudd til kvalitets- og salgsfremmende tiltak, mill. kroner.

	Budsjett 2017	Prognose 2018	Endring 2018
Utvikling av plantemateriale – oppformering	12,9	12,9	0,0
Utvikling av plantemateriale – Graminor	22,5	22,5	3,0
Kvalitetstiltak settepotetavl	7,5	9,0	0,0
Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler	9,0	9,0	0,0
Justert bevilgningsbehov			1,5
Sum	51,9	53,4	4,5

Tabell 1.30 Post 77.17 Tilskudd til fruktlager.

	Volum siste 3 år, tonn	Sats 2017, kr / kg	Endring, kr/kg	Ny sats, kr/kg	Endring, mill. kr
Telefrukt	1 940,2	1,64	0,13	1,77	0,24
Innvik	232,9	1,64	0,13	1,77	0,03
Sognefrukt	674,1	1,64	0,13	1,77	0,09
Lærdal	182,0	1,64	0,13	1,77	0,02
Fellespakkeriet Lier	1 080,0	1,64	0,13	1,77	0,14
Rennesøy	240,1	1,64	0,13	1,77	0,03
PL Nå	223,0	1,64	0,13	1,77	0,03
Ullensvang	1 342,2	1,64	0,13	1,77	0,17
Hardanger	1 709,1	1,64	0,13	1,77	0,22
Hyggen	298,2	1,64	0,13	1,77	0,04
Sum	7 921,8	1,64	0,13	1,77	1,00

Tabell 1.31 Post 78.11 Tilskudd for avløsning til ferie og fritid.

	Antall bruk/dyr	Kr per bruk/dyr	Endring, kr bruk/dyr	Ny sats, kr/bruk/dyr	Endring, mill. kr
Tilskudd per foretak	7 817	74 200	0	74 200	0
Satsendringer:	Prognose mill. kr	Endring pst.	Endring, mill. kr	Utslag av tak mill. kr	
	1 167	0 %	0	0	0
Justert bevilgningsbehov					-20
Sum tilskudd til avløsning for ferie og fritid					-20

Tabell 1.32 Post 78.12 Tilskudd til avløsning ved sykdom mv.

	Antall dager	Sats, kr/dag	Endring, kr/dag	Endring, mill. kr
Antall avløsningsdager	181 157	1 530	0	0
Gjennomsnittsberegning	181 157	789	0	0
Justert bevilgningsbehov				-7,4
Sum				-7,4

Tabell 1.33 Post 78.15 Tilskudd til landbruksvikarordningen.

	Antall årsverk	Sats, kr/å.v.	Endring, kr/å.v.	Endring, mill. kr
Tilskudd per vikar	237	270 200	0	0
Justert bevilgningsbehov				0
Sum				0

Tabell 1.34 Post 78.16 Tilskudd til tidligpensjonsordning.

	Antall	Sats, kr/pers.	Endring, kr/pers	Endring, mill. kr
Enbruker	597	100 000	0	0
Tobruker	104	160 000	0	0
Justert bevilgningsbehov				-8,3
Sum				-8,3

Tabell 1.35 Kap. 4150 Jordbruksavtalen, inntekter.

Post 85, Prisetjvningsbeløp kraftfôrråvarer:	1000 tonn	Målpris, kr/kg	Sats, kr/kg	Endring, kr/kg	Endring, mill. kr
Sildemel	0,3		0,00	0,0	0,0
Soyamel	155	3,933	0,171	0,0	0,0
Andre fôrstoffer	0,2		0,25	0,0	0,0
Post 85	155,5				0,0
Sum kap. 4150					0,0

Vedlegg 2

Jordbrukets forhandlingsutvalg Arbeidsdokument av 9. mai 2017

Jordbrukets forhandlingsutvalg viser til Jordbrukets krav av 26. april og Statens tilbud av 5. mai 2017.

Jordbrukets forhandlingsutvalg viser til Stortingets behandling (Innst. 251 S (2016–2017)) av Meld. St. 11 (2016–2017) «Endring og utvikling – En fremtidsrettet jordbruksproduksjon» som legger klare føringer for jordbruksoppgjøret:

1) En samlet næringskomité er opptatt av å styrke inntektsmulighetene i jordbruket vesentlig: *«for å sikre rekruttering, og for å løfte inntektsmulighetene i næringen, mener komiteen at inntektsmålet skal være å redusere inntektsgapet mellom jordbruket og andre grupper i samfunnet. God markedstilpasning og produktivitetsutvikling vil være en forutsetning for inntektsdannelsen.»*

Jordbrukets forhandlingsutvalg legger stor vekt på at en samlet Næringskomité har løftet inntektsambisjonene for jordbruket og tydelig understreker at inntektsmålet skal være å redusere inntektsgapet mellom jordbruket og andre grupper i samfunnet.

Jordbrukets forhandlingsutvalg legger til grunn at det er forskjellen i inntekt målt i kroner som skal reduseres og at dette må synliggjøres i årets jordbruksoppgjør. En prosentvis vekst som ikke reduserer inntektsgapet målt i kroner, er ikke i tråd med Stortingets vedtatte inntektsmål.

2) Stortinget har vedtatt at landbruk over hele landet er et overordnet mål for landbrukspoli-

tiken. Vilkårene for jordbruksdrift er forskjellig i ulike deler av landet og mange bruk har begrenset ressursgrunnlag for å drive stor-drift. For å nå Stortingets mål må en utjevne inntekt etter geografi og bruksstørrelse. I dag er lønnsomheten for små og mellomstore bruk dårligere enn for store. **For å snu utviklingen der betydelige jordbruksarealer går ut av drift, understreker Jordbrukets forhandlingsutvalg at en i årets jordbruksoppgjør må løfte lønnsomheten for små og mellomstore bruk over hele landet vesentlig.**

3) Et samlet Storting er opptatt av forutsigbare rammevilkår for ei langsiktig næring som jordbruket. Jordbrukets forhandlingsutvalg konstaterer at Statens tilbud innebærer store omfordelinger og stor inntektsnedgang for en rekke produksjoner og bruk. Blant annet vil avvikling av det generelle beitetilskuddet, gjerning av arealtilskuddet til grovfôr i sone 1 og reduksjon i sone 3-4, samt svekkede rammevilkår for svineholdet, gi store prat for enkeltprodusenter. **Jordbrukets forhandlingsutvalg kan ikke akseptere en løsning som gir betydelige tap for store produsentgrupper.**

Jordbrukets forhandlingsutvalg forventer at Regjeringen viser betydelig forhandlingsvilje. Med dette som utgangspunkt går Jordbrukets forhandlingsutvalg inn i forhandlinger med sikte på å finne konstruktive løsninger.

Vedlegg 3

Jordbruksforhandlingene 2017

Referat fra forhandlingsmøte 16. mai, kl. 15:30

Tilstede:

Fra Jordbrukets forhandlingsutvalg: Lars Petter Bartnes, Bjørn Gimming, Brita Skallerud, Per Skorge, Arild Bustnes, Anne Thorine Brotke, Per Harald Agerup, Elin Marie Stabbetorp, Anders Huus, Ann Merete Furuberg, Arne Lofthus, Olaf Godli, Torbjørn Norland, Johan Warlo, John Petter Løvstad.

Fra Statens forhandlingsutvalg: Leif Forsell, Anne Marie Glosli, Viil Søyland, Steinar Helgen, Torgeir Gjølberg, Håkon Grotli, Kristin Orlund, Line M. Rød, Siri Lothe, Maria Krekling, Ingeborg Reiersgård, Per Arne Skjeflo, Lajla White

Forsell viste til jordbrukets krav av 26. april, statens tilbud av 5. mai og jordbrukets arbeidsdokument av 9. mai 2017. Han viste videre til gjennomgangen av dokumentene partene hadde gjennomført i forhandlingsmøter 9.–11. mai, og sonderingene som var gjennomført på lederplan etter det. Han ba deretter Jordbrukets forhandlingsleder om å gi en tilbakemelding.

Bartnes sa at Jordbrukets forhandlingsutvalg hadde vurdert situasjonen på bakgrunn av den informasjonen de hadde fått i sonderingene. Han sa at Jordbrukets forhandlingsutvalg samlet ikke fant å kunne gå videre i forhandlingene. Han leste opp forhandlingsutvalgets skriftlige reaksjon, som deretter ble overlevert til Statens forhandlingsutvalg. Forsell sa at staten ikke uten videre kunne akseptere jordbrukets forslag til dagsprotokoll. Jordbruket gjorde to justeringer, og Forsell aksepterte deretter dagsprotokollen. Denne er vedlagt dagsreferatet.

Forsell beklaget at jordbruket ikke fant å kunne gå videre, og konstaterte at det var brudd i forhandlingene. Han sa at Regjeringen ville gå til Stortinget med en proposisjon basert på statens tilbud.

Forsell klargjorde også hvilke bestemmelser som gjelder i en situasjon hvor en ikke har noen jordbruksavtale. Han viste til Hovedavtalen kapittel 4, og foreslo at følgende ble tatt inn i referatet:

«Partene er enige om å praktisere de bestemmelser som følger av Stortingets behandling av

jordbruksoppgjøret i 2017, som jordbruksavtale, jf. Hovedavtalen § 4-1 og § 4-2. Partene er enige om å utarbeide en teknisk jordbruksavtale på grunnlag av Stortingets behandling av jordbruksoppgjøret.»

Dette ble akseptert av Jordbrukets forhandlingsutvalg.

Møtet var slutt 15:45.

Undervedlegg 1

Jordbrukets forhandlingsutvalg – Dagsprotokoll av 16. mai 2017

Jordbrukets forhandlingsutvalg viser til Jordbruket krav av 26. april, Staten tilbud av 5. mai 2017 og Arbeidsdokument av 9. mai fra Jordbrukets forhandlingsutvalg, samt de prosesser som er ført mellom partene. Stortingets behandling av Meld. St. 11 (2016–2017) «Endring og utvikling – En fremtidsrettet jordbruksproduksjon» i Innst. 251 S (2016–2017) legger klare føringer for årets jordbruksoppgjør. Jordbrukets forhandlingsutvalg har fulgt Stortingets føringer opp i kravet.

1. Næringskomiteens flertall bestående av H, Frp, Krf og V viser til at «*Inntektsnivået i jordbruket varierer betydelig mellom bruk, men er gjennomgående lavt.*» Statens tilbud innebærer en inntektsvekst i 2018 på 2,25 prosent tilsvarende om lag 8.000 kr/årsverk, mens det for andre grupper i samfunnet forventes en vekst på 3,1 prosent tilsvarende 16.700 kr/årsverk. Jordbrukets forhandlingsutvalg legger særlig vekt på at et samlet Storting har vedtatt et nytt inntektsmål for jordbruket med ambisjon om sterkere inntektsvekst. «*For å sikre rekruttering, og for å løfte inntektsmulighetene i næringsen, mener komiteen at inntektsmålet skal være å redusere inntektsgapet mellom jordbruket og*

andre grupper i samfunnet. God markedstilpasning og produktivitetsutvikling vil være en forutsetning for inntektsdannelsen.»

Jordbrukets forhandlingsutvalg vil understreke at inntektsgapet må reduseres målt i kroner. Statens tilbud øker inntektsgapet mellom jordbruket og andre grupper i samfunnet. Jordbrukets forhandlingsutvalg mener at en prosentvis vekst som ikke reduserer inntektsgapet målt i kroner, ikke er i tråd med Stortingets inntektsmål. Jordbrukets forhandlingsutvalg konstaterer at Regjeringen i tilbudet ikke har tatt inn over seg det nye inntektsmålet, og heller ikke under forhandlingene har vist tilstrekkelig vilje til å imøtekomme Jordbruket.

2. Stortinget har vedtatt at landbruk over hele landet er et overordnet mål for landbrukspolitikken. Vilkårene for jordbruksdrift er forskjellig i ulike deler av landet og mange bruk har begrenset ressursgrunnlag. For å nå Stortingets mål må en derfor utjevne inntekt etter geografi og bruksstørrelse. I dag er inntekten per årsverk gjennomgående svak for små og mellomstore bruk. Fra behandlingen av jordbruksmeldinga har vi merket oss at flertallet i næringskomiteen understreker at *«norsk matproduksjon i størst mulig grad bør være basert på norske arealressurser.»*

For å hindre at jordbruksarealer går ut av drift, må lønnsomheten for små og mellomstore bruk over hele landet løftes vesentlig. Statens tilbud innebærer ikke et nødvendig inntektsløft for disse bruksgruppene.

3. Et samlet Storting er opptatt av forutsigbare rammevilkår for ei langsiktig næring som jordbruket. Statens tilbud innebærer store omfor-

delinger og stor inntektsnedgang for en rekke produksjoner og bruk. Blant annet vil avvikling av det generelle beitetilskuddet, fjerning av arealtilskuddet til grovfôr i sone 1 og reduksjon i sone 3-4, samt svekkede rammevilkår for svineholdet, gi store tap for enkeltprodusenter.

Jordbrukets forhandlingsutvalg kan ikke akseptere en løsning som gir betydelige tap for store produsentgrupper.

4. En samlet næringskomité har merket seg at *«Norges forpliktelser i WTO vil bety at eksportstøtten for svin vil falle bort senest fra utgangen av 2020, og at taket for gul støtte i WTO kan gjøre det nødvendig å avvikle målprisen for svin innen den tid»*. Taket for internstøtte (gul støtte) i WTO er på 11,449 mrd. kroner. Regjeringen vil fjerne målprissystemet for svinekjøtt fra 1. juli 2017. Vår vurdering er at internstøtten i 2017 ikke vil overstige taket, selv om kornavlingene skulle bli rekordhøye og matkornandelen større enn noen gang.

Det er derfor ikke behov for tilpasninger i markedsordningen for svin nå for å oppfylle Norges forpliktelser i WTO. Jordbrukets forhandlingsutvalg mener det er viktig å videreføre målprissystemet, og slik legge til rette for en effektiv markedsbalansering av svinekjøtt.

Jordbrukets forhandlingsutvalg har vist betydelig forhandlingsvilje. Jordbrukets forhandlingsutvalg kan ikke inngå en jordbruksavtale som vi mener er i strid med Stortingets nylige behandling av Meld. St. 11 (2016–2017). Jordbrukets forhandlingsutvalg konstaterer at avstanden mellom partene er for stor til at det er mulig å finne fram til en forhandlingsløsning, og går med dette ikke videre i årets jordbruksforhandlinger.

Vedlegg 4

Investeringer i landbruket

Status, rammebetingelser og fremtidige behov

1 Innledning

Den 5. desember 2016 gjorde Stortinget følgende anmodningsvedtak nr. 108 der underpunkt 57 ble oversendt Landbruks- og matdepartementet for oppfølging:

Komme tilbake med en plan for langsiktige investeringer i landbruket i revidert nasjonalbudsjett 2017.

Departementet har valgt å besvare anmodningen i proposisjonen om jordbruksoppgjøret i stedet for i forbindelse med revidert budsjett for 2017, jf. omtale av saken i Meld. St. 2 (2016–2017) *Revidert nasjonalbudsjett 2017*. Det skyldes hovedsakelig at det er i forbindelse med jordbruksoppgjøret de viktigste virkemidlene som påvirker investeringene i jordbruket behandles i Stortinget. Det legges til grunn at Stortingets vedtak i hovedsak gjelder spørsmål omkring investeringer i det tradisjonelle jordbruket. Det vises for øvrig til Meld. St. 11 (2016–2017) *Endring og utvikling* og Meld. St. 31 (2014–2015) *Garden som ressurs- marknaden som mål*, der også temaet investeringer er behandlet.

2 Investeringer i jordbruket

I likhet med andre sektorer er det nødvendig med fornying av driftsapparatet med jevne mellomrom. Samtidig er det viktig at investeringer i jordbruket er tilpasset driftsøkonomien på det enkelte gårdsbruk. Det er mer krevende for staten å fastsette en plan for investeringer i jordbruket enn i sektorer der staten er ansvarlig for investeringen.

I jordbruket er investeringsvirkemidler over jordbruksavtalen med på å redusere risikoen og bedre kapitaltilgangen ved investeringene. Likevel må investeringsbeslutningen foretas av den enkelte bonde som selv er den som svarer for gjelden. Norske bønder er selvstendig næringsdri-

vende, og det er derfor viktig at investeringsvirkemidlene ikke innrettes slik at de stimulerer til å foreta investeringer der det ikke er en driftsøkonomi i bunn som gjør investeringene lønnsomme. Det er avgjørende at investeringsvirkemidler sees i sammenheng med øvrige ordninger over jordbruksavtalen. Det vil bidra til at investeringsvirkemidlene bygger opp under de politiske målene for jordbrukssektoren.

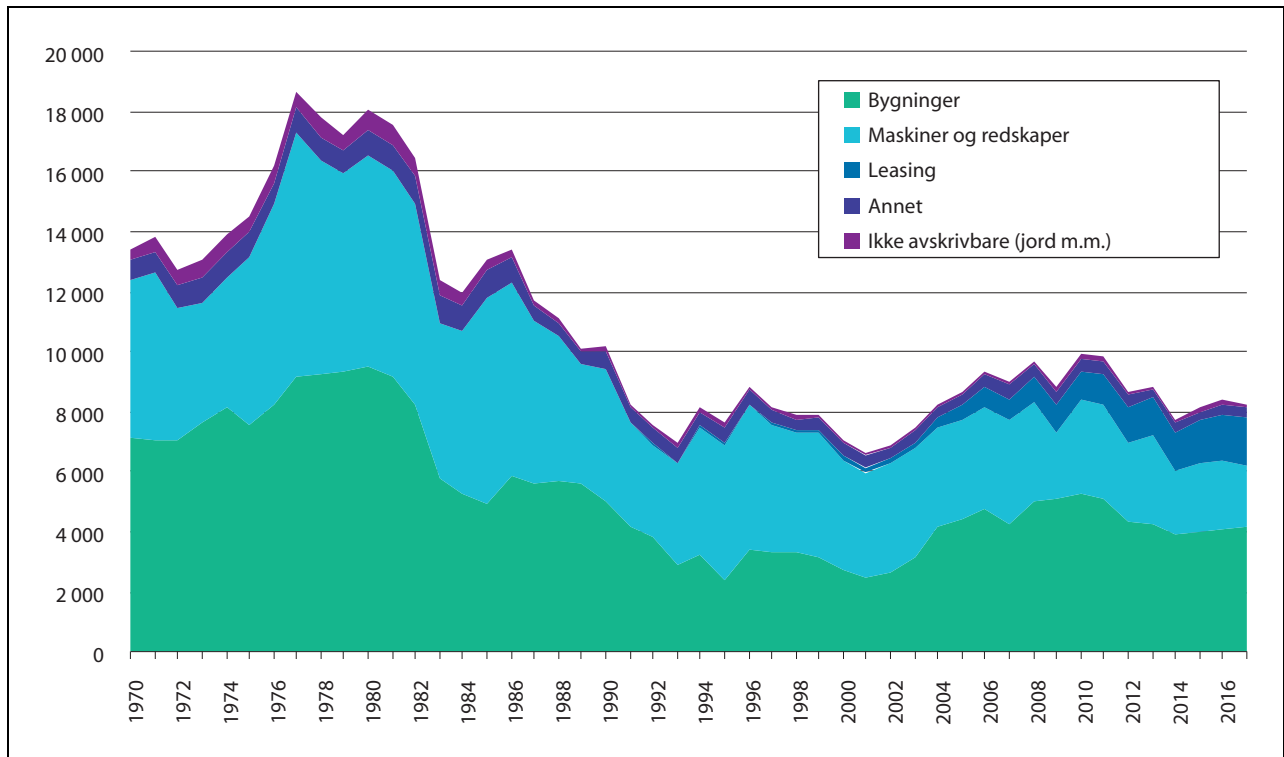
2.1 Generelle utviklingstrekk

Figur 4.1 viser utviklingen i bruttoinvesteringene og inngåtte leasingkontrakter i faste priser etter 1970. De siste ti årene har bruttoinvesteringene i jordbruket økt med vel 23 pst. i nominelle verdier ifølge Budsjettnemda for jordbruket. Målt i faste priser (volum), nådde investeringene sitt laveste nivå etter opptrappingen på 70-tallet i 2001. Investeringsvolumet har deretter økt, og de siste ti årene har det variert rundt et nivå på 8,5 mrd. kroner, regnet i 2014-priser.

Kapitalbehovet per enhet (dyr/m²) ved investeringer i bygninger reduseres med økende størrelse på bygningen. Kombinert med at investeringene også bidrar til å erstatte behovet for arbeidsinnsats, er redusert kapitalbehov per enhet trolig den viktigste driveren for strukturendringer og økt ytelse per dyr i landbruket.

I tillegg til investeringer i maskiner/redskap og bygninger, opererer Budsjettnemda for jordbruket med begrepet andre investeringer, som er kapitalkostnader knyttet til kjøp av tilleggsjord, kjøp av buskap og kjøp av melkekvoter. Innenfor et sektorregnskap vil dette være såkalt internomsetning, dvs. at både kapitalinntekten og kapitalkostnaden i hovedsak kommer innenfor sektoren. Likevel er dette kostnader som må finansieres hos kjøper.

Kjøp av landbrukseiendom regnes normalt heller ikke som en investeringskostnad, men er likevel en betydelig kapitalkostnad som også må finansieres. Svært mange salg av landbrukseiendommer skjer innenfor familien, og innebærer at

Figur 4.1 Utvikling i bruttoinvesteringer, faste 2015 priser. mill. kroner.

Kilde: BFJ

hele eller deler av kjøpesummen vil tilfalle kjøper som arv eller gave.

2.1.1 Finansiering og risiko ved investeringer i jordbruket

Figur 4.2 viser Budsjettmyndens tall for utvikling i gjeldsandel og egenkapital i jordbruket etter 1990, der privatandelen er skilt ut. Tallene viser blant annet at:

- Næringsgjelda er beregnet til 58,7 mrd. kroner i 2017.
- Gjennomsnittlig egenkapitalandel har økt de siste årene, fra 51,5 pst. i 2007 til 57 pst. i 2017.
- Gjennomsnittlig næringsgjeld per bedrift er nesten fordoblet siste 10 år.

Nominelt har jordbrukets egenkapital og gjeld økt med hhv. 95 pst. og 56 pst. de siste ti årene. Målt i faste kroner har egenkapitalen økt med 58 pst. og gjelda økt med 26 pst. i samme periode.

Til tross for lave renter i mange år har økende lånevolum gitt økte rentekostnader fram til 2014. For 2015 har det vært en nedgang i rentekostnadene. I nominelle kroner har lånt kapital per jordbruksforetak blitt nesten fire-doblet fra 1999 til 2015 mens rentekostnader er mer enn doblet.

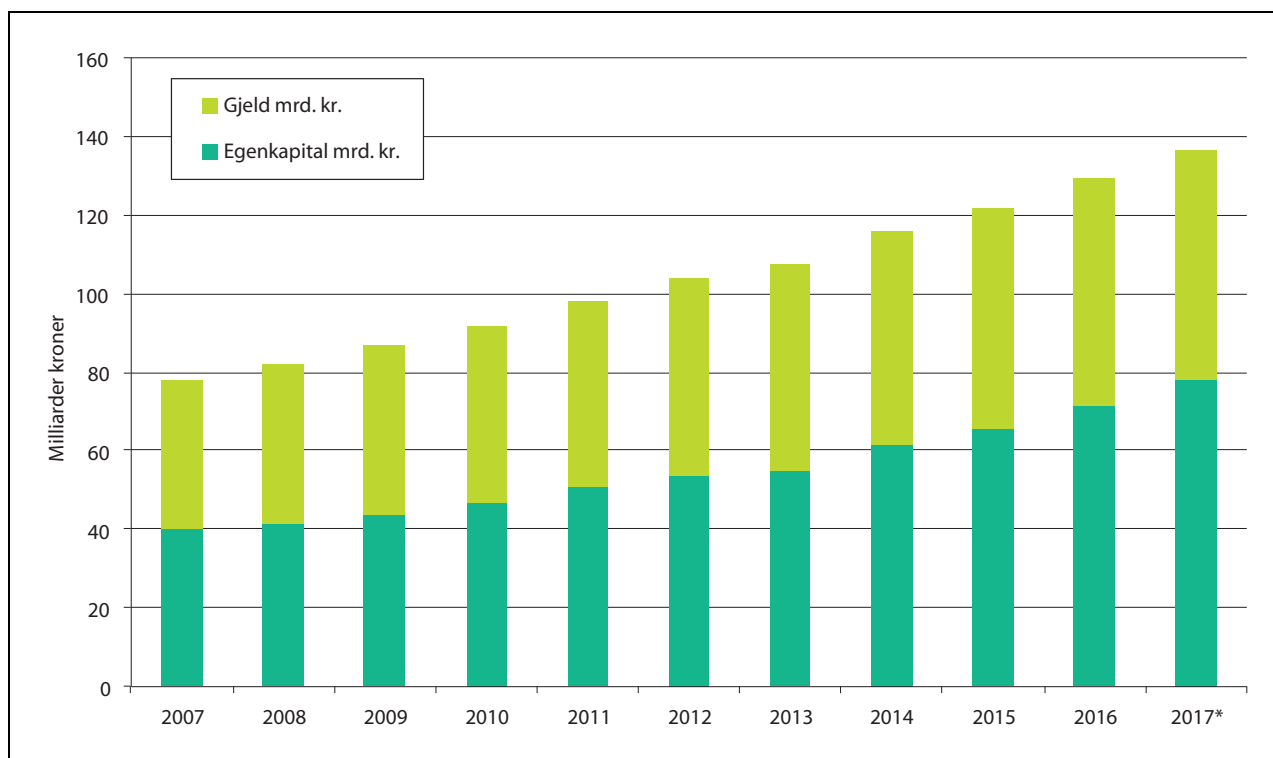
Jordbruket henter sin lånekapital fra flere kilder. I forbindelse med eiendomsoverdragelser utgjør familielån en vesentlig del. Disse har ofte ganske lav rente. Sparebankene er en viktig finansieringskilde over store deler av landet, men også forretningsbankene er viktige i mange områder. Det er svært lite konkurser i landbruket og tapene kredittinstitusjonene har på landbrukslån er marginale. Det tilsier at landbruket generelt er attraktive kunder for kredittinstitusjonene.

Tabell 4.1 viser en oversikt over konstaterede tap på utlån til landbruket fra Landkreditt og Innovasjon Norge.

Innovasjon Norge sine tall gjelder rentebærende lån. Disse lånene er i all hovedsak gitt innenfor 90 pst. av landbrukstakst. I 2015 var konstaterede tap på 1,5 mill. kr (0,03 pst.).

Landkreditt Bank AS er en forretningsbank eid 100 pst. av kredittforeningen Landkreditt, og yter alle typer banktjenester til alle slags kunder. For 2015 var utlån til landbruk 10 484 mill. kroner, og det var konstateret tap på 7,036 mill. kroner (0,07 pst.). Samlet tap på utlån til landbruket for disse to utlånerne var dermed 0,06 pst. i 2015.

For de øvrige kredittinstitusjonene foreligger det ikke tall som kan presenteres.

Figur 4.2 Utvikling i gjeldsgrad og egenkapital i jordbruket. 1 000 kr, løpende kroner.

Kilde: BFJ 2017

I Menons gjennomgang av Innovasjon Norges låne- og garantiordninger fra 2013¹ ble det pekt på at når det gjaldt lån til landbrukssektoren, var det liten grunn til å forvente at bedriftene ikke kunne klare å finne alternativ finansiering utenom Innovasjon Norges låneordninger i de fleste fylker unntatt

¹ Grünfeldt, L, Grimsby G. m.fl : En statlig bro i kapitalmarkedet – evaluering av Innovasjon Norges låne- og garantiordninger. Menonpublikasjon nr. 42/2013

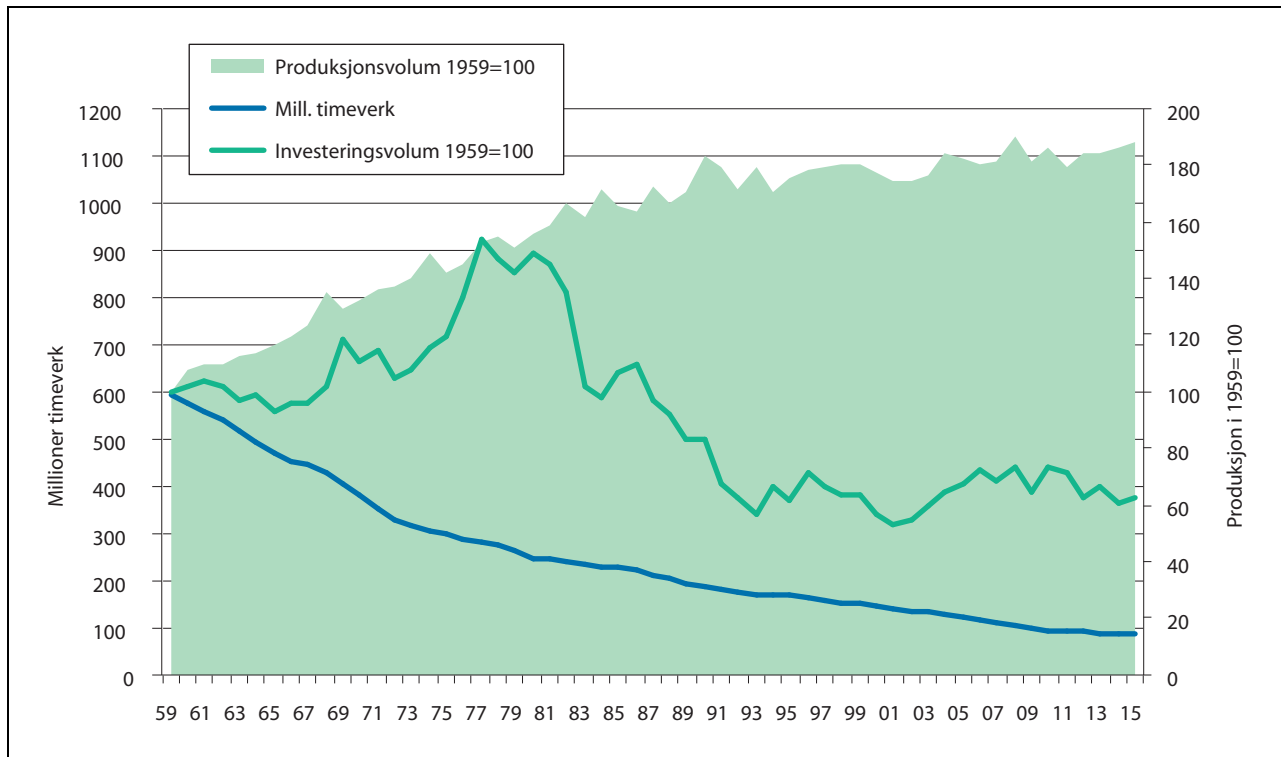
Troms og Finnmark. I intervjuer med representanter fra private banker i ulike distrikter, kom det tydelig fram at regulære landbrukskunder anses som solide og betalingsdyktige kunder det er attraktivt å ha i låneporteføljen. Denne tilbakemeldingen er også konsistent med de lave tapstallene på Innovasjon Norges utlån til landbrukssektoren.

Totalbildet tyder på at investeringsviljen i jordbruket er høy, tapene på utlån er små og at bøndene er attraktive låntakere i markedet.

Tabell 4.1 Konstaterte tap på utlån fra Landkreditt og Innovasjon Norge

	1985	1990	1999	2010	2013	2014	2015
Innovasjon Norge							
Utlån, mill. kr.	7 445	8 151	4 371	3 956	4 739	5 085	4 870
Tap på utlån, mill. kr	1,40	15,40	6,90	1,60	2,40	1,00	1,50
Tap på utlån, % av utestående	0,02	0,19	0,16	0,04	0,05	0,02	0,03
Landkreditt							
Utlån, mill. kr.	2 760	4 538	5 677	8 502	8 993	9 592	10 484
Tap på utlån, mill. kr.	0	0	0,20	0	24,80	0	7,00
Tap på utlån, % av utestående			0	0	0,28	0	0,07
Sum tap på utlån, % av utestående	0,01	0,12	0,07	0,01	0,20	0,01	0,06

Kilde: Landkreditt og Landbruksbanken/SND/Innovasjon Norge

Figur 4.3 Investeringssammenheng med produksjonsvolum og arbeidsforbruk i jordbruket.

Kilde: BFJ

2.2 Forhold som påvirker investeringsbehovet i jordbruket

2.2.1 Økonomi og inntektsutvikling

Det viktigste vilkåret for å stimulere til investeringer i landbruket er at produksjonen er lønnsom. Investeringsstøtte er et bidrag til finansieringen når det ligger til rette for lønnsom produksjon.

Materialet fra Budsjettutvalget for jordbruket viser at jordbruket under denne regjeringen har hatt en inntektsutvikling på 18,1 pst. for perioden 2014–2017, mens utviklingen for lønsmottakere i samme periode var 7 pst.

Inntektsutvikling, og vridning i virkemiddelover jordbruksavtalen har resultert i økt produksjon. Særlig har vi sett en betydelig økning i produksjonen av sau/lam, men også produksjonen av storfekjøtt øker. For første gang på mange år økte kornarealet i 2016 sammenlignet med året før.

Det registreres en betydelig optimisme og satsingsvilje i næringen, og etterspørselen etter både lån og investeringsstilskudd er stor. I en undersøkelse gjennomført av Trøndelag Forskning og Utvikling blant melkeprodusenter i 2016 svarte 64 pst. av melkeprodusentene i undersøkelsen at de ville valgt samme yrke på nytt. I Nord-Trøndelag har andelen som ville valgt samme yrke på nytt

økt fra 46 til 67 pst. siden samme spørsmål ble stilt i 2011. For å øke inntektsgrunnlaget på bruket oppgir 42 pst. at de ønsker å øke melkeproduksjonen innenfor de nærmeste 5–10 årene.

Målet for matproduksjon og et aktivt og variert jordbruk over hele landet er viktige mål også for retningen på investeringene i jordbruket. Politikken og virkemidlene må legge til rette for lønnsom produksjon over hele landet.

Den samlede virkemiddelbruken overfor jordbruket, inkludert en trygghet for langsiktig stabile rammebetingelser, er statens viktigste bidrag til at det investeres i næringen. Også forvaltning av importvernet, tilgang på kapital, rentenivået og enkelte skattepolitiske virkemidler, har betydning for investeringsvalgene.

2.2.2 Mål for produksjon og markedsmessige forhold

Investeringene i jordbruket bør legge til rette for en produksjon som er i samsvar med etterspørselen i markedet. Det er viktig at markedssignalene fanges opp av de som skal ta beslutningene om investeringer.

Økende etterspørsel gir grunnlag for økte investeringer i sektoren. Særlig gjorde dette seg gjeldende innenfor kyllingproduksjonen, der bety-

delig vekst i etterspørselen over mange år fram til 2015 ga grunnlag for bygging av mange nye bygg for produksjon av fjørfekjøtt.

Relativt uelastisk etterspørsel etter de fleste jordbruksprodukter innebærer at overproduksjon gir betydelige inntektstap. Derfor er det uheldig om produksjonskapasiteten i betydelig grad overstiger etterspørselen. Det negative skifte som skjedde i etterspørselen etter kylling i 2015, skapte slike problemer.

Innenfor produksjon av sau, svinekjøtt og delvis for egg ligger produksjonen i overkant av hva som er mulig å omsette innenfor dagens marked. For melk justeres produksjonsvolumene gjennom kvoteordningen, som nå medfører at bønder ikke fullt ut får utnytte sin grunnkvote, med bakgrunn i markedssituasjonen. Det er derfor i øyeblikket kun innenfor produksjon av storfekjøtt det finnes rom for økt produksjon i husdyrsektoren, med dagens omsetning. Videre gir økt etterspørsel etter frukt, bær og grønnsaker potensial for økt norsk produksjon. Samtidig kan produktutvikling, endring i kosthold, forbrukerpreferanser, eller konkurransekraft endre markedssituasjonen i alle produksjoner.

Figur 4.3 viser at selv om investeringsnivået har gått betydelig ned siden 70-tallet, har produksjonen økt og arbeidskraftinnsatsen gått ned. Det betyr at jordbruket har hatt en betydelig produktivitetsøkning. Figur 4.3 viser videre at investeringsnivået de siste 20 årene har vært stabilt, mens produksjonsvolumet fortsatt øker og arbeidsforbruket reduseres. At investeringene på 1970-tallet lå på et betydelig høyere nivå enn i dag, er derfor ikke et uttrykk for at nivået i dag er for lavt til at målene for landbruket kan nåes.

2.2.3 Teknologisk utvikling og rekruttering til næringen

Tilgang på ny teknologi som både gjør arbeidet enklere/sikrere og mer effektivt, vil alltid være en driver for investeringer. I Norge er leid arbeidskraft kostbar sammenlignet med i mange andre land, og dette påvirker forholdet mellom arbeid og kapital.

Det er godt dokumentert at de nye generasjonene som skal inn i jordbruksnæringen har større krav til arbeidsmiljø og mulighet for ferie og fritid. I Innovasjon Norges undersøkelse av store utbygginger for melk i Nordland fra 2015, blir det vist til hvor viktig teknologi er for mer ordnet arbeidstid, fritid, trivsel og rekruttering. Selv om næringen kontinuerlig moderniseres, vil det ofte skje sprang i forbindelse med generasjonsskifter.

2.2.4 Krav til dyrevelferd

Endrede offentlige krav til dyrevelferd kan utløse store investeringsbehov i jordbruket og påvirker muligheten til å utnytte allerede investert kapital. Eksempler på dette er endrede dyrevelferdskrav ved hold av svin, endringer i krav til hold av fjørfe og pelsdyr, og krav til løsdrift i melkeproduksjonen. Innenfor smågrisproduksjonen var det derfor en betydelig investeringstopp rundt 2010, mens det i eggproduksjon var en stor investeringstopp for å tilpasse seg nye krav fram til 2012. I melkeproduksjonen er det fortsatt et stort investeringsbehov for å møte kravet om løsdrift for alle kyr. Landbruks- og matdepartementet har etter jordbruksoppgjøret i 2016 endret forskrift om hold av storfe § 32, slik at kravet om løsdrift først trer i kraft 1. januar 2034 for alle husdyrrom som var i bruk til storfe da løsdriftskravet for nye husdyrrom ble innført 22. april 2004, og som har vært i sammenhengende bruk siden. Dette bidrar til å fordele investeringsbehovet over en lengre periode, og gjør at mange (små og mellomstore) bruk i større grad kan utnytte eksisterende kapital over den faktiske levetiden. Ellers ser vi også at markedet kan påvirke investeringene ved at omsetningsledd og forbrukerne velger (eller velger bort) produkter som er produsert på en viss måte.

2.2.5 Mål for reduserte klimautslipp

Også jordbruket må tilpasse produksjon og produksjonsmetoder for å bidra til å redusere utslipp av klimagasser. Fortsatt foregår det mye forskning og utredning med sikte på å finne de mest kostnadseffektive tiltakene.

Basert på dagens kunnskap satses det bl.a. på følgende:

- Økt produksjon av biogass fra husdyrgjødsel.
- Redusere klimagassutslipp fra storfe (drøvtyggende husdyr).
- Drenering og oppgradering av hydrotekniske anlegg.
- Redusert matsvinn.
- Lavere forbruk av fossil energi i produksjon og transport av varer.
- Presisjonsjordbruk og bedre utnyttelse av husdyrgjødsel.
- Klimarådgiving på gårdsnivå.
- Avlsarbeid.

Tilpasninger til et endret klima og tiltak som kan bidra til å redusere klimagassutslipp kan medføre økte investeringskostnader knyttet til både ny teknologi og i oppgradering av bygningsmasse.

2.2.6 Skattemessige forhold

Skattereguleringen vil både direkte og indirekte påvirke investeringene i jordbruket. Denne regjeringen har i løpet av perioden 2014–2017 gjennomført en rekke skattereduksjoner som vil bidra til økt aktivitet og økte investeringer i norsk næringsliv. Særlig er redusert formuesskatt, redusert selskapsskatt og redusert skatt på alminnelig inntekt viktige insitament for næringslivet. For landbruket er det beregnet samlede skatteletter i denne perioden på 250 mill. kroner.

Jordbruksfradraget bidrar isolert sett til at resultatet etter skatt blir bedre enn det ellers ville vært, og øker muligheten for å finansiere investeringer. Fjerning av arveavgiften har vært et vesentlig bidrag til å forenkle eiendomsoverdragelser innenfor familien. Redusert gevinstskatt eller fritak for gevinstskatt ved omsetning av landbrukseiendommer, gjør det enklere å få kjøpt eiendommer og tilleggsjord. Skattefritak på investeringstilskudd i det distriktspolitiske virkeområde skal bidra til å lette risikoen ved investeringer i disse områdene av landet.

Redusert formuesskatt har også bidratt vesentlig til at mange bønder har fått redusert skatt på sin driftskapital. Avskrivningsregler påvirker også investeringene. Leasing er i jordbruket en form for finansiering der maskinene kan avskrives på kortere tid enn ved saldometoden i skatteklasse D. Det er også regler for startavskrivninger og innføring av egen sats for avskrivninger av teknisk utstyr i driftsbygninger i klasse J. Driftsbygninger i landbruket har et generelt unntak fra eiendomsskatt.

Evalueringer av skattereformen fra 2006 har vist at selv om det er ulike skattemodeller for enkeltpersonforetak og aksjeselskap, er det betydelig grad av likebehandling i forbindelse med uttak til investeringer.

2.2.7 Tilskudd rettet direkte mot investeringer

Over jordbruksavtalen er det flere ordninger for investeringsstøtte til tradisjonelt landbruk. Den mest sentrale ordningen er investerings- og bedriftsutviklingsordningen (IBU-ordningen), som er på 574,5 mill. kroner for 2017. I tillegg er det avsatt midler til drenering og hydrotekniske anlegg over SMIL-ordningen. Ordningene skal gi en direkte stimulans til investeringer på landbrukseiendommen.

2.3 Investeringsnivå og behov for investeringer innen ulike produksjoner

NIBIO har på oppdrag fra Landbruks- og matdepartementet utarbeidet et notat² om utviklingen i investeringer de siste ti år for de største produksjonene i jordbruket. De har også gjort noen vurderinger rundt framtidig investeringsbehov innen enkelte produksjoner. I framstillingen er investeringer innen maskiner, driftsbygninger, jord, grøfter m.m., samt melkekvote inkludert. NIBIOs tall på bruksnivå er hentet fra driftsgranskinger i jord- og skogbruk. I driftsgranskningene inngår et utvalg av gårdsbruk. Når dette utvalget er brutt ned på enkelte produksjoner, innebærer dette at andelen deltagerbruk det er tatt utgangspunkt i varierer fra under 40 bruk (svin og korn) til 300–400 bruk (melk) i perioden. For enkelte produksjoner vil derfor beskrivelsen kun gi en indikasjon på utviklingen på gårdsnivå. Den videre framstillingen av investeringsbehovet innen enkeltproduksjoner baserer seg i hovedsak på NIBIOs notat, samt tall innhentet fra TINE.

2.3.1 Melkeproduksjon

Investeringsbehovet innen driftsbygninger i melkeproduksjon er først og fremst knyttet til behov for modernisering og tilpassing til nye dyrevelferdskrav, herunder løsdriftskravet som trer i kraft i 2034, og er i mindre grad en følge av markedsmessige muligheter. Totalleveransen av melk har vært relativt konstant siden 2002, og import av melkeprodukter har økt tross styrket tollvern. Melkeavdrått per ku har økt, og det har blitt færre melkekyr. Fra 2020 skal eksportstøtten til jordbruksvarer, herunder ost, avvikles.

Melkeproduksjonen er inne i en overgang fra bås fjøs til løsdriftsfjøs. I følge tall fra SSBs statistikkbank 2014³ var det i 1999 25 872 jordbruksbedrifter med bås fjøs. I 2013 var dette redusert til 7 100 bedrifter. Tilsvarende var det 1 856 jordbruksbedrifter med løsdriftsfjøs i 1999, mens det i 2013 var 2 700 bedrifter. I perioden var det en langt sterkere nedgang i kuplasser i bås fjøs (nedgang på 20 980 per år) enn økning i kuplasser i løsdriftsfjøs (økning på 6 063 per år).

Tabell 4.2 viser tall fra TINE per 1.1.2017 når det gjelder status for bås fjøs og løsdriftsfjøs med

² Hegrenes, A. og Rustad, L. J 2017: Investeringsbehov i jordbruket. Utviklingstrekk og vurderingar av behov framover. Norsk institutt for bioøkonomi. NIBIO rapport vol. 3 (76) 2017.

³ SSB Statistikkbanken Tabell: 10714: jordbruksbedrifter med kufjøs, kuplasser og melkeroboter.

Tabell 4.2 Antall kyr og antall fjøs fordelt på båsfjøs og løsdriftsfjøs per 1.1.2017

Type fjøs	Antall kyr	%-vis andel	Antall fjøs	%-vis andel
Båsfjøs	98 587	47	5 358	67
Løsdriftsfjøs uten AMS ¹	30 806	15	1 057	13
Løsdriftsfjøs med AMS ¹	79 623	38	1 639	20

¹ AMS = automatisk melkesystem

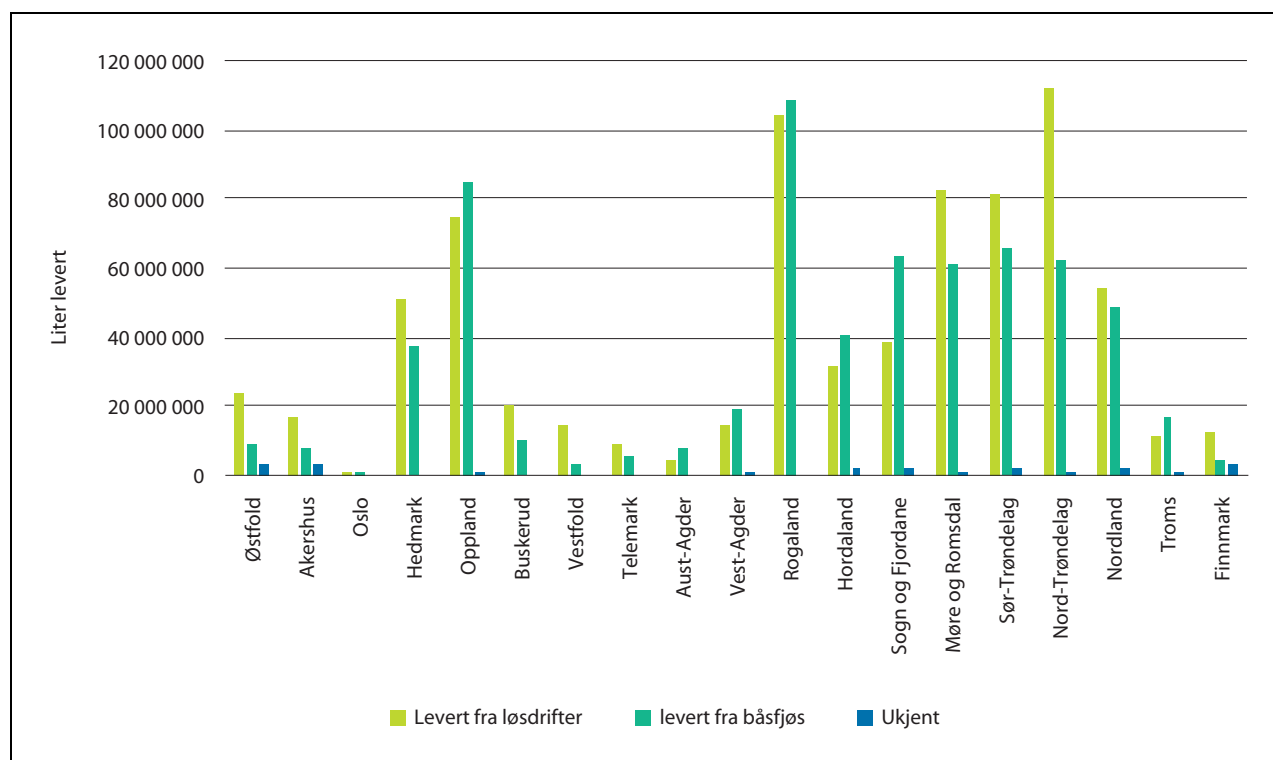
Kilde: Tine 2017

og uten automatisk melkesystem (AMS). Tall fra Tine viser videre at fra 2016 til 2017 er det en økning i antall løsdriftsfjøs på 74 fjøs, mens det har vært en reduksjon i antall båsfjøs på 128 i samme periode. 55 pst. av levert melk til TINE (i underkant av 800 mill. liter) kommer i dag fra løsdriftsfjøs mot 47 pst. i 2015.

Figur 4.4 viser at omstillingen fra båsfjøs til løsdriftsfjøs ikke er kommet like langt i alle deler av landet. Når det gjelder mengde melk som fremdeles leveres fra båsfjøs, er fylkene Oppland, Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane og Troms i en særstilling.

Siden byggekostnadene per kuplass går ned når tallet på kuplasser øker, vil større enheter isolert sett gi lavere investeringskostnader totalt. I

NIBIOs vurdering er det tatt utgangspunkt i tallene fra SSB fra 2013, samt tidligere undersøkelser fra NIBIO knyttet til framskriving av dyretall. Basert på dette utgangspunktet anslår NIBIO at det er behov for om lag 6 700 nye kuplasser hvert år fram mot 2034. Med utgangspunkt i undersøkelser som viser at løsdriftsfjøs blir bygd for eller planlagt for i gjennomsnitt 52 kyr, anslår NIBIO at det vil være behov for 130 nye løsdriftsfjøs per år fram mot 2034. Med en kostnad per kuplass på 150 000–175 000 kroner, viser NIBIO til at dette vil svare til et investeringsbehov i kufjøs på ca. 1,1 mrd. kroner årlig fram til 2034. Dersom gjennomsnittlig besetningsstørrelse blir lavere, vil kostnadene kunne beregnes til å bli vesentlig større. I 2008 nedsatte Landbruks- og matdeparte-

Figur 4.4 Mengde (liter) levert fra båsfjøs og løsdriftsfjøs per 1.1.2017.

Kilde: TINE 2017

mentet en arbeidsgruppe som bl.a. skulle vurdere virkningene av løsdriftskravet i en kostnadssammenheng⁴. Kostnad per kuplass ved 20 kyr, 30 kyr og 50 kyr var den gang beregnet til hhv. 225 000 kroner, 190 000 kroner og 157 000 kroner. Med utgangspunkt i NIBIOs anslag om at det vil være behov for 6 700 nye kuplasser årlig fram mot 2034 kan de årlige kostnadene ved disse ulike størrelsene anslås til hhv. 1,5 mrd. kroner, 1,3 mrd. kroner og 1,1 mrd. kroner. Ved 70 kysr fjøs anslås kostnaden til 0,9 mrd. kroner årlig. Selv om disse anslagene er fra 2008 er de sammenlignbare med dagens anslag.

2.3.2 Andre produksjoner

Storfeproduksjon

NIBIO viser til at norsk produksjon av storfekjøtt har vært på rundt 80 000 tonn årlig siden tidlig på 2000-tallet. Forbruket har vært høyere enn det den norske produksjonen har kunnet dekke, og importen av storfekjøtt har vært større enn minimumskvotene fastsatt i WTO-avtalen.

I perioden 2000–2015 har investeringene i driftsbygninger variert mye fra år til år, men med en tendens til økning. I gjennomsnitt har investeringene økt med vel 4 700 kroner per år på bedriftsnivå blant deltagerne i driftsgranskingene med storfeproduksjon.

NIBIO viser til vurderinger fra Nortura fra 2017 som anslår at det i 2030 er behov for 140 000 ammekyr for å redusere importandelen for storfekjøtt, noe som tilsvarer en økning på 4 500 ammekyr per år.

Dersom nedgangen i tallet på foretak med melkekyr fortsetter, vil det bli mange ledige kufjøs. Det kan antas at en del av disse kan bygges om til ammekyr. I tillegg til investeringsbehov for å øke produksjonen av storfekjøtt, vil det være behov for å erstatte eksisterende båsfjøs med løsdriftsfjøs. NIBIO viser til en studie utført av Fjellhammer og Thuen fra 2017, og at det er løsdriftsfjøs på nærmere 55 pst. av gårdsbrukene med ammeku-produksjon. Med utgangspunkt i at det var rundt 20 000 ammekyr i båsfjøs rundt 2015, anslår NIBIO at det er behov for å erstatte om lag 1 000 båsplasser med løsdriftsplasser hvert år i gjennomsnitt fram mot 2034. Med utgangspunkt i 120 000 kroner per båsplass, gir dette et totalt investeringsbehov på 2,4 mrd. kroner, eller

120 mill. kroner per år fram mot 2034. Dette tallet er noe lavere enn Norturas egne anslag ettersom NIBIO har lagt lavere bygningskostnader til grunn. Videre vil det som tidligere nevnt være muligheter for å ta i bruk ledige kufjøs som har blitt nyttet til melkeproduksjon.

Sauehold

Innen sauehold har det vært en særskilt stor økning i investeringer de siste årene, både innen driftsbygninger og i investeringer i maskiner. De siste års jordbruksoppkjør har også prioritert saueproduksjon. Markedet for sau- og lammekjøtt har imidlertid gått fra å være i en underskuddssituasjon til å komme i overskuddssituasjon i 2016 og 2017. Det er derfor krevende å anslå framtidig investeringsbehov for denne produksjonen. Sau er en viktig distriktsnæring og det vil være et visst behov for å kunne investere for å modernisere driftsapparatet og legge til rette for nye generasjoner. Fra 18. mars 2017 ble regelverket for økologisk sauehold endret. Nye bygningskrav om tett liggeareal vil innebære at mange produsenter må bygge om sine driftsbygninger for å tilpasse seg kravet. I innspill til jordbruksforhandlingene 2017 oppgir Norsk Sau og geit at mellom 100 og 200 økologiske sauebønder må foreta investeringer og endringer i arbeidsopplegg i drifta ved implementering av kravet.

Kornproduksjon

For kornproduksjon viser tall fra driftsgranskingene at investeringer i maskiner har vært større enn investeringer i driftsbygninger i alle år fra 2000 t.o.m. 2014. Økningen i investeringer i kornproduksjon har likevel vært størst for driftsbygninger (hovedsakelig korntørker), med en særskilt økning de siste to årene.

Svinehold

Svinehold er ikke en egen driftsform i driftsgranskingene, og NIBIO har derfor ikke særskilte investeringstall knyttet til denne produksjonen. Kombinasjonen korn- og svinehold er den driftsformen med svinehold som har flest deltakerbruk i driftsgranskingene. Det har vært store svingninger i investeringene i perioden 2000–2015. Markedssituasjonen for svinekjøtt tilsier at det ikke er et stort investeringsbehov innenfor denne produksjonen per i dag.

⁴ Landbruks- og matdepartementet 2008: Dyrevelferdstiltak i storfeholdet i en bredere miljøpolitisk sammenheng. Innstilling fra arbeidsgruppe avgitt 16. april 2008.

Egg- og fjørfeproduksjon

Fram til 2012 var eggproduksjon gjennom en betydelig investeringsperiode som følge av tilpassing til dyrevelferdskrav om at verpehøner skulle stå i miljøbur eller være frittgående. 36 pst. av volumet kommer i dag fra høner i miljøbur. Fjørfeproduksjonen påvirkes sterkt av krav fra markedet og handelen, særlig knyttet til dyrevelferd og produksjonsmetoder. NIBIO viser til at både i Norge og i utlandet endrer etterspørselen seg i retning av egg fra frittgående høner. Dette kan føre til at produsenter skifter ut miljøburene før de ellers ville ha gjort. Dette vil kunne påvirke investeringsbehovet framover.

Frukt- og grøntproduksjon

Den økende etterspørselen etter frukt, bær og grønnsaker tilsier at det er potensial for å øke den norske produksjonen av slike produkter. Det er særlig behov for utbygging av lagerkapasitet og fornying av frukttrefelt.

3 Investeringsvirkemidler i landbruket

Det er et privat ansvar å investere for å oppnå god drift og avkastning i landbruksforetaket. Finansiering av investeringer i landbruket skjer gjennom egenkapital, offentlige og private låneordninger og investeringstilskudd.

For å bidra til at sentrale politiske målsettinger nås, bidrar staten med tiltak for å lette investeringsbyrden. Over jordbruksavtalen er det avsatt midler som skal stimulere til investeringer i bl.a. driftsbygninger i landbruket. Investeringer i driftsbygninger i landbruket er hovedsakelig knyttet til et behov for å modernisere driften. Dette kan gjelde behov for nye driftsbygninger i forbindelse med generasjonsskifter, tilpassing til dyrevelferdskrav, mer effektiv drift og investering i teknologiske løsninger som frigjør arbeidskraft som bonden kan bruke på andre områder.

For 2017 er det avsatt 574,5 mill. kroner til investering og bedriftsutvikling i landbruket. Ordningen forvaltes av Innovasjon Norge og skal gå til investeringer innen tradisjonell landbruksproduksjon, men også til andre landbruksbaserte næringer. Det kan gis tilskudd til etablering av ny virksomhet, bedriftsutvikling, investeringer i produksjonsanlegg, investeringer i frukt- og bær dyrking og investeringer i forbindelse med generasjonsskifte. Den største andelen av investeringstil-

skudd går til investeringer i produksjonsanlegg, herunder investeringer i driftsbygninger innen melk- og storfekjøttproduksjon. Det kan gis tilskudd til inntil 33 pst. av godkjent kostnadsoverslag for tiltaket. Personer under 35 og kvinner kan få en høyere tilskuddssats og mer tilskudd knyttet til bedriftsutvikling og til investeringer i forbindelse med generasjonsskifte. I tillegg kan Innovasjon Norge avsette midler fra ordningen til et tapsfond i forbindelse med innvilgning av risikolån til landbruket.

3.1 Nasjonale føringer og rom for regional tilpassing

På nasjonalt nivå styres bruken av virkemidlene gjennom en forskrift som regulerer formål, tiltaksområder, maksimal tilskuddssats, samt forvaltningsmessige regler. Utover dette legges det overordnede føringer for bruken av midlene i de årlige jordbruksproposisjonene. Gjeldende føringer er;

- Lønnsomhetsvurderinger av prosjektene skal ligge til grunn for tildeling av støtte.
- Det skal støttes opp om de som ønsker å vokse.
- Støtte til investeringer som gir økt matproduksjon skal prioriteres.
- Ulike eierformer skal likestilles ved prioritering av søknader.
- Nye krav om dyrevelferd, herunder kravet om løsdriftsfjøs og fornyelse av driftsapparatet, skal vektlegges.
- Energihensyn og miljø- og klimavennlig teknologi skal inngå i vurderingen av søknader om tilskudd der det er relevant.

Det er lagt stor vekt på regional tilpassing av virkemidlene. I motsetning til andre tilskuddsmidler som Innovasjon Norge forvalter, fordeles disse midlene fylkesvis. Til grunn for fordelingen ligger det en fordelingsnøkkel som blant annet tar hensyn til landbrukets produksjon i fylket og distriktmessige hensyn med utgangspunkt i landbrukets betydning for bosetting og sysselsetting. Ved oppdatering av fordelingsnøkkelen i 2005 ble det også tatt særskilt hensyn til enkelte områder som f.eks. Vestlandet, utover det tallmateriale som lå til grunn for fordelingsnøkkelen skulle tilsi. Fordelingsnøkkelen har ikke blitt endret etter det.

God regional forankring og tilpassing av virkemiddelbruken sikres også gjennom at det regionale partnerskapet i fylkene, bestående av fylkesmannen (leder), fylkeskommunene, faglagene, Innovasjon Norge m.fl., legger strategiske føringer på bruken av virkemidlene. På nasjonalt nivå ble maksimalt tak for støtte opphevet i forbindelse

med jordbruksoppkjøret i 2014, mens maksimal tilskuddssats på 33 pst. ble videreført. På grunn av den store etterspørselen etter investeringsvirkemidler i nesten alle fylker, har de fleste fylkene likevel valgt å sette en øvre beløpsgrense for maksimal støtte. I tillegg til dette legger partnerskapene føringer for Innovasjon Norge regionalt knyttet til geografisk prioritering og prioritering av særskilte produksjoner. I enkelte fylker er det utarbeidet et mer detaljert regelverk for bruken av midlene.

I Meld. St. 11 (2016–2017) ble det vist til at omfanget av føringer som ligger til grunn for ordningen er betydelige, og at det er krevende at det i tillegg til nasjonale føringer er åpnet for at det kan utarbeides relativt detaljerte føringer og regelverk på regionalt nivå. For mange kryssende hensyn kan svekke Innovasjon Norges lønnsomhetsvurderinger av prosjektene og svekke graden av nasjonal måloppnåelse. Videre kan praksisen fra fylke til fylke bli for ulik for relativt like prosjekt. Regjeringen foreslo at det regionale partnerskapet ikke lenger skal ha mulighet til å utforme regelverk og detaljerte føringer for bruken av de bedriftsrettede midlene. Det ble videre lagt til grunn at partnerskapet fremdeles skal ha en strategisk rolle for utvikling av landbruket gjennom arbeidet med regionalt bygdeutviklingsprogram, og fremdeles legge enkelte overordnede regionale føringer og prioriteringer til grunn, for eksempel knyttet til vektning av innsatsområder og geografi. I forbindelse med Stortingets behandling av meldingen, jf. Innst. 251 S (2016–2017), sluttet Stortinget seg til at det bør legges tydelige føringer for investeringsvirkemidlene i de årlige jordbruksoppkjørene, og hadde følgende merknad:

«Komiteen mener det er viktig at offentlige virkemidler utnyttes slik at flest mulig får mulighet til å investere innenfor en variert og bærekraftig bruksstruktur med utgangspunkt i arealgrunnlaget. Komiteen mener derfor det bør legges tydeligere føringer for investeringsvirkemidlene i de årlige jordbruksoppkjørene. Komiteen mener at innenfor de investeringsvirkemidlene som går til melkebruk, er det spesielt behov for å fornye 15–30 kyrstjøs. I tillegg til dette mener komiteen det innenfor slike tydelige føringer bør være et handlingsrom for det regionale partnerskapet til å gjøre prioriteringer av investeringsvirkemidler mellom produksjoner i den enkelte region.»

3.2 Bruk av investeringsvirkemidler 2006–2016

I 2016 var samlet søknadsbeløp til investeringsvirkemidlene på nærmere 1,1 mrd. kroner, mens innvilget beløp var i overkant av 540 mill. kroner fordelt på 1060 tilsagn. De siste årene har i overkant av 80 pst. av midlene gått til investeringer i tradisjonelt landbruk. Tendensen har vært mer tilskudd til tradisjonelt landbruk, og mindre til andre landbruksbaserte næringer. I 2016 gikk bare 16 pst. av bevilgningen til andre landbruksbaserte næringer. Investeringsprosjektene som ble støttet innen tradisjonelt jord- og hagebruk utgjorde totalt investeringer på i overkant av 2,6 mrd. kroner i 2016.

Gjennomgående er det de grøvforbaserte husdyrproduksjonene som har blitt prioritert i tildeling av investeringsstøtte de siste ti årene. De siste årene har investeringer innen melkeproduksjon, storfeproduksjon og saueproduksjon stått for rundt 90 pst. av investeringsmidlene innen husdyrhold. Investeringer i tilknytning til planteproduksjon har bare utgjort mindre deler av investeringstilsagnene, og da i hovedsak knyttet til nyplanting av frukt og bær. Investeringer i kornetørker er bare i mindre grad prioritert av de regionale partnerskapene, og da i områdene rundt Oslofjorden.

Tabell 4.3 gir en oversikt over bevilgninger til ulike husdyrproduksjoner i 2016. I gjennomsnitt utvidet melkeproduksjonsbrukene produksjonen fra 28 til 40 årskyr i 2016. Dette er en nedgang fra 2015 da økningen var fra 30 til 43 årskyr. En forklaring på nedgangen kan være høy pris på kjøp eller leie av melkekvote, samt at en stor andel av de største brukene allerede har lagt om fra båsfsjø til løsdrift.

Figur 4.5 viser hvordan investeringstilskuddene fordeler seg på ulike produksjoner i 2016. Tilskudd til melkeproduksjon dominerer i de fleste fylker. I Finnmark ble det gitt en stor andel tilskudd til melkeproduksjon i 2015. Kategorien *Annet* gjelder bl.a. prosjekter som omfatter flere typer produksjoner, eller prosjekter innen andre husdyrproduksjoner enn de som er nevnt i de øvrige kategoriene.

Innovasjon Norges kundeeffektundersøkelser måler graden av addisjonalitet (lav, middels eller høy), dvs. hvor utløsende tilskuddet er for realiseringen av prosjektet. Høy addisjonalitet vil si at prosjektet ikke ville blitt gjennomført uten tilskudd eller blitt gjennomført i mindre skala og/eller på et senere tidspunkt. Det er en positiv utvikling i addisjonalitet blant de som mottar IBU-

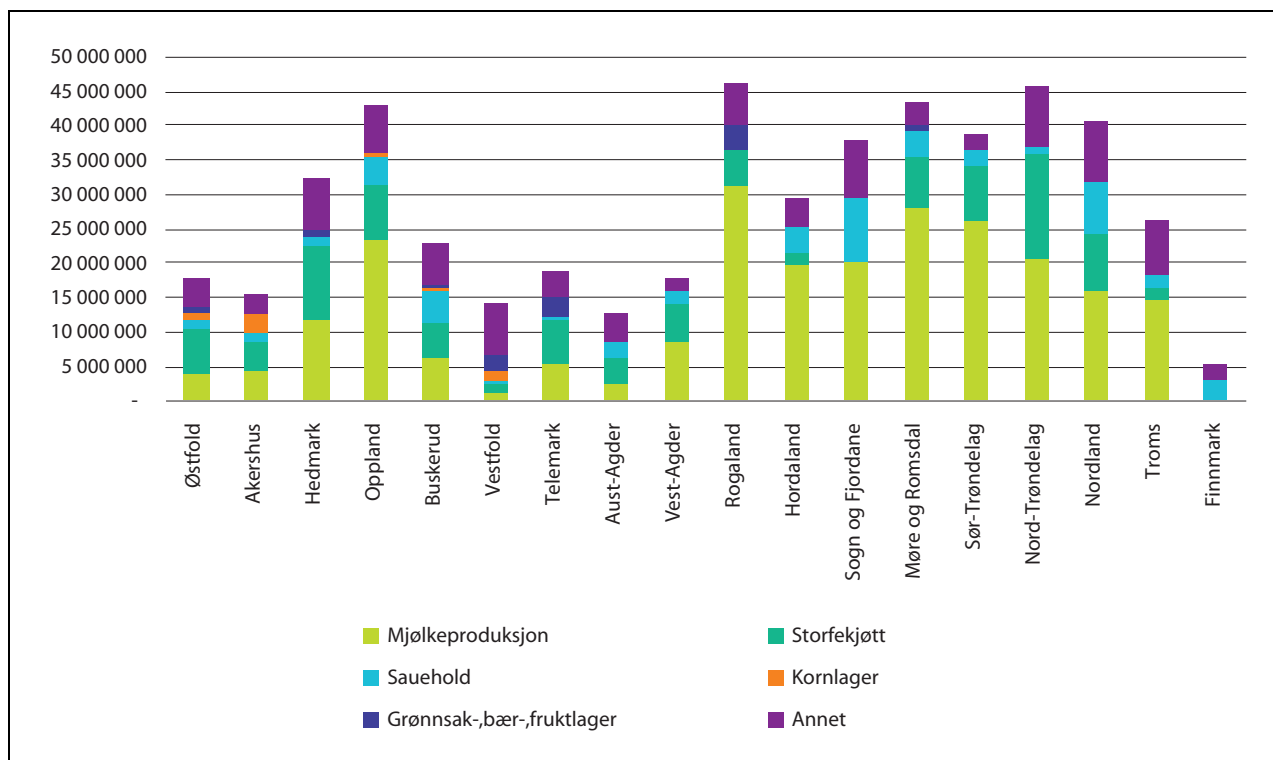
Tabell 4.3 Bevilgninger til ulike husdyrproduksjoner 2016, andel av innvilgede søknader med produksjonsøkning og samlet produksjonsøkning.

Hovedproduksjon	Innvilget 2016		Tiltak med produksjonsøkning		Endring produksjon
	Antall søknader	Tilskudd, mill. kr.	Antall søknader	Andel av antall	
Melkeproduksjon (ku)	321	244,9	269	84	3 890 (ant. årskyr)
Melkeproduksjon (geit)	7	3,2	4	57	207 (ant. årsgeiter)
Storfekjøtt	167	100,3	160	96	5 751 (slakt per år)
Sauehold	121	49,4	111	92	10 946 (ant. vinterføra)
Smågrisproduksjon	1	0,1	0	0	0 (ant. årspurker)
Slaktegris	6	5,1	5	83	9 600 (ant. stk. pr år)
Kombinert svinehold ¹	4	1,5	2	50	14 (ant. avlspurker pr år)
Eggproduksjon	0	0	0	0	0 (ant. høner pr innsett)
Slaktekylling	0	0	0	0	0 (ant. pr år)
Andre husdyr ²	16	10,9	11	69	15 266 (ant.)
Totalt	643	415,4	562	88	

¹ Prosjekt med utvidelse gjelder avlsbesetning og ombygging fra færre smågris til flere slaktegris.

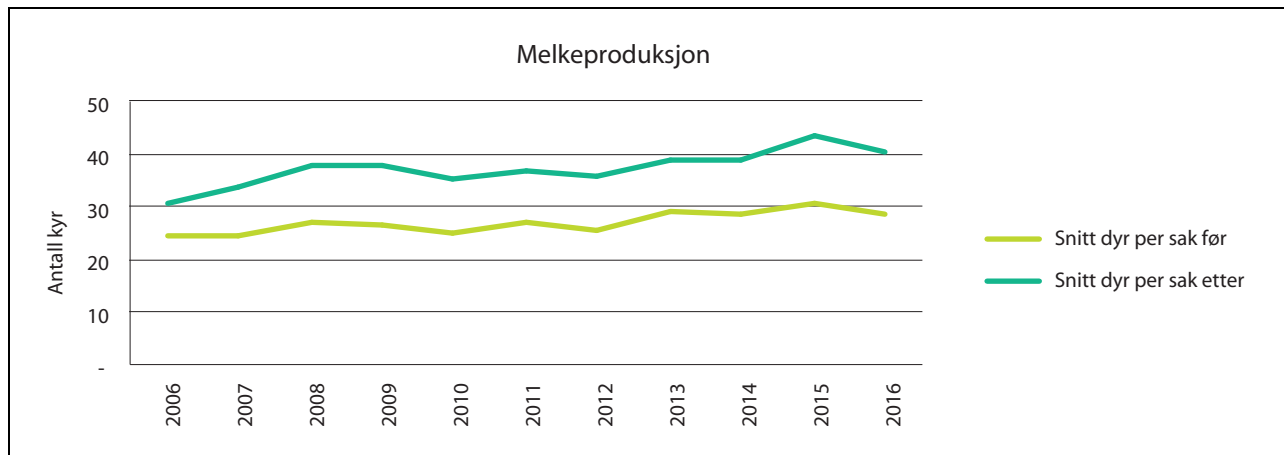
² Gjelder prosjekt innen oppdrett av økologiske verpehøner, kjeoppdrett og prosjekt innen storfekjøttproduksjon i kombinasjon med andre produksjoner.

Kilde: Innovasjon Norge 2017

Figur 4.5 Tilskudd til tradisjonelt landbruk per fylke og produksjon i 2016.

Kilde: Innovasjon Norge 2017

Figur 4.6 Utvikling produksjonsomfang blant mottakere av IBU-midler til melkeproduksjon (før og etter utbygging).

Kilde: Innovasjon Norge 2017

tilskudd. 64 pst. oppgir at finansieringen har hatt en høy utløsende effekt, en fremgang på 7 prosentpoeng fra 2012. Andelen som svarer at tilskuddet i liten grad har utløsende effekt for realisering av prosjektet var på 10 pst. i 2016.

3.2.1 Utvikling i produksjonsomfang og prosjektkostnader

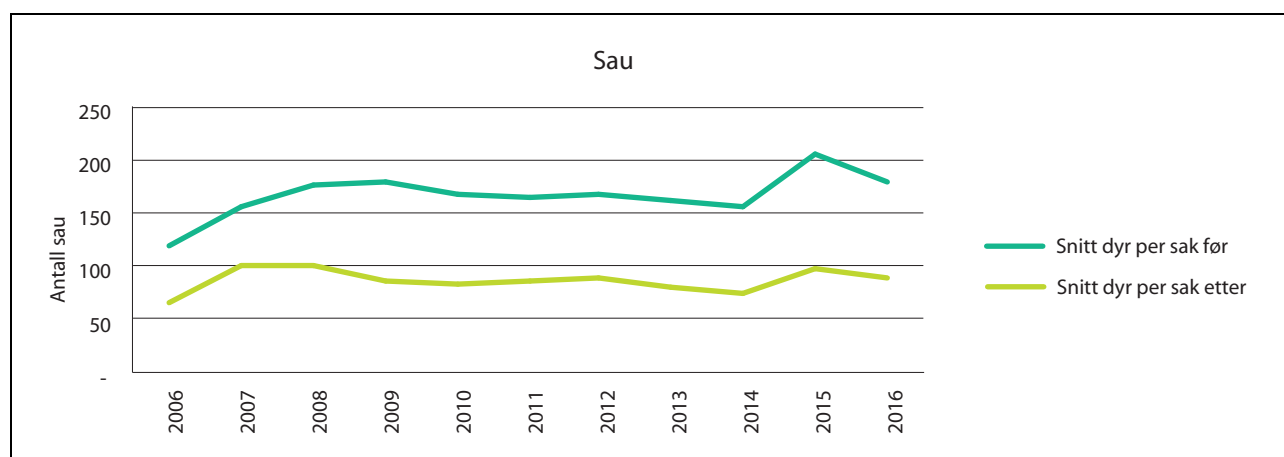
I perioden 2006–2016 har gjennomsnittlig planlagt produksjonsomfang i melkeproduksjon blant de som får innvilget støtte økt fra 30 til 40 årskyr jf. figur 4.6. Siste året er det registrert en liten nedgang i størrelsen på buskapene både før og etter utbygging. Innovasjon Norge viser til at vesentlige årsaker til dette er at mange av de største buskapene har tilpasset seg det kommende løsdriftskravet, og at det mange steder blir meldt om høye pri-

ser på kjøp og leie av melkekvoter som bremser produksjonsutvidelse basert på kjøp eller leie av melkekvoter.

For storfekjøttproduksjon er buskapen før og etter utbygging om lag den samme i 2016 som i 2006, men med en del variasjoner i perioden. I 2016 var gjennomsnittlig produksjonsutvidelse fra 25 kyr til 60 kyr.

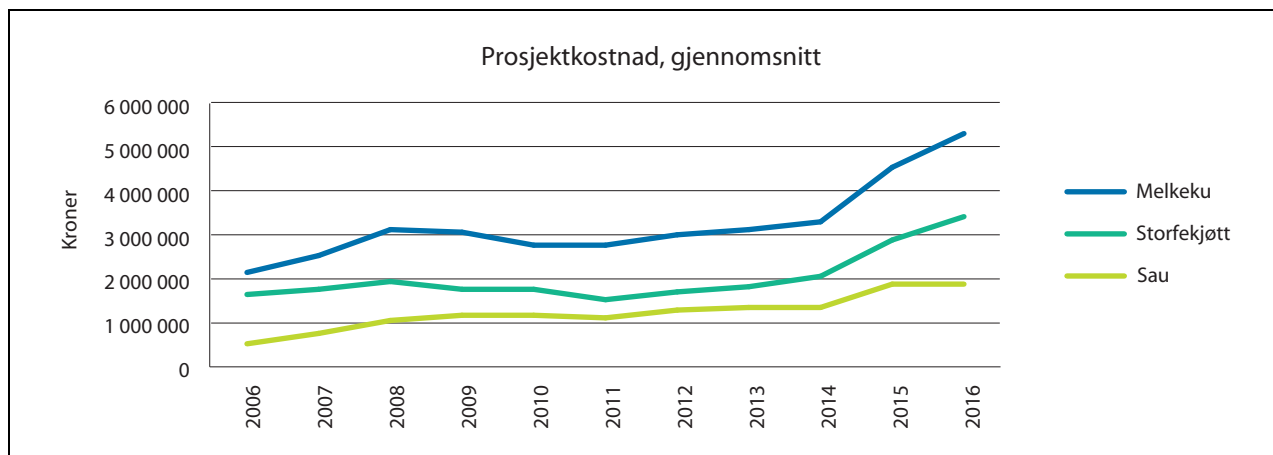
Innovasjon Norge viser til at kostnadene på prosjektene har utviklet seg noenlunde likt for de grøvforbaserte produksjonene, men med unntak av siste år da det har vært en betydelig kostnadsøkning for melkeproduksjon og storfe, men uendra for sau.

For sau var det en markert økning i størrelsen på buskapen både før og etter utbygging i perioden 2006–2008 og fra 2014 til 2015 jf. figur 4.7. Innovasjon Norge viser til at økningen henger

Figur 4.7 Utvikling produksjonsomfang blant mottakere av IBU-midler til sau (før og etter utbygging).

Kilde: Innovasjon Norge 2017

Figur 4.8 Utvikling prosjektkostnad.

Kilde: Innovasjon Norge 2017

sammen med at det har vært underdekning av sauekjøtt i markedet fram til de siste årene, mobiliseringsprosjekt mange steder, samt gode jordbruksoppgjør for saueproduksjon. Nedgangen siste året henger vesentlig sammen med endret markedssituasjon med påfølgende prisfall og økt omsetningsavgift som påvirker lønnsomheten i produksjonen.

I samme periode har prosjektkostnadene økt noe, og særskilt de siste to årene jf. figur 4.8. Innovasjon Norge viser til at kostnadsøkningen for storfe ikke henger sammen med økt planlagt buskap, men med at det har skjedd en dreining fra mindre påbygg/ombygging til større påbygg/nybygg, mer framføring av slaktedyr i melkeproduksjon, generell prisøkning, fall i kronekurs (gir høyere pris for importert utstyr), mer innendørs-mekanisering og noe romsligere bygningskapasitet for å kunne tilpasse seg framtidig produksjonsøkning.

For å kunne medvirke til at flest mulig prosjekt gjennomføres, utnyttes ikke støttesatsene på det nivået den nasjonale forskriften gir mulighet for. For eksempel viser tall fra 2016 at en gjennomsnittlig investering innen melkeproduksjon på 5,3 mill. kroner mottar 760 000 kroner (14 pst.) i investeringsstøtte, mens regelverket gir rom for inntil 33 pst. Tilsvarende gjelder for investeringer

innen storfekjøttproduksjon der gjennomsnittlig støtteandel er 17 pst. Her er imidlertid variasjonene store mellom fylkene jf. omtalen om distriktprofilen på investeringsstøtten.

3.2.2 Investeringstøtte fordelt på struktur

IBU-midlene har flere tiltaksområder, og favner både mindre investeringer i forbindelse med generasjonsskifter, etablerertilskudd og større tilskudd til investeringer. Stortinget er opptatt av å legge til rette for en variert bruksstruktur. I Stortingets innstilling 251 S til Meld. St. 11 (2016–2017) har Stortinget lagt til grunn at det innenfor de investeringsvirkemidlene som går til melkebruk er spesielt behov for å fornye 15–30 kyrstjøs. Tabell 4.4 gir en oversikt over besetningsstørrelsen ved tilsagn gitt til melkeproduksjonsbruk i 2015 og 2016. Som det fremgår av tabellen, er det flest søkere med besetningsstørrelse 11–30 kyr.

Innovasjon Norge har også sett på hvordan tilskuddene fordeler seg på prosjektstørrelser, jf. tabell 4.5.

Fordelingen av tilskudd på prosjektstørrelse indikerer at investeringstilskudd går til både små, mellomstore og store bruk. Totalt ser vi at prosentfordelingen mellom de tre kategoriene viser en økning i andel store prosjekter fra 2014 til 2016.

Tabell 4.4 Besetningsstørrelse blant mottakere av IBU-midler til melkeproduksjon, 2015–2016.

Besetningsstørrelse ¹	0-10	11-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71-
2015	6	60	87	48	39	15	6	3
2016	11	68	119	46	24	14	5	3

¹ Antall årskyr på søknadstidspunkt, melkeproduksjon.

Kilde: Innovasjon Norge 2017

Tabell 4.5 Andel tilskudd fordelt på prosjektstørrelse 2014–2016.

År	Lite (0-2 mill. kr.)	Middels (2-5 mill. kr.)	Stort (5 mill. kr. –)
2014	65 %	22 %	12 %
2015	54 %	28 %	18 %
2016	45 %	30 %	24 %

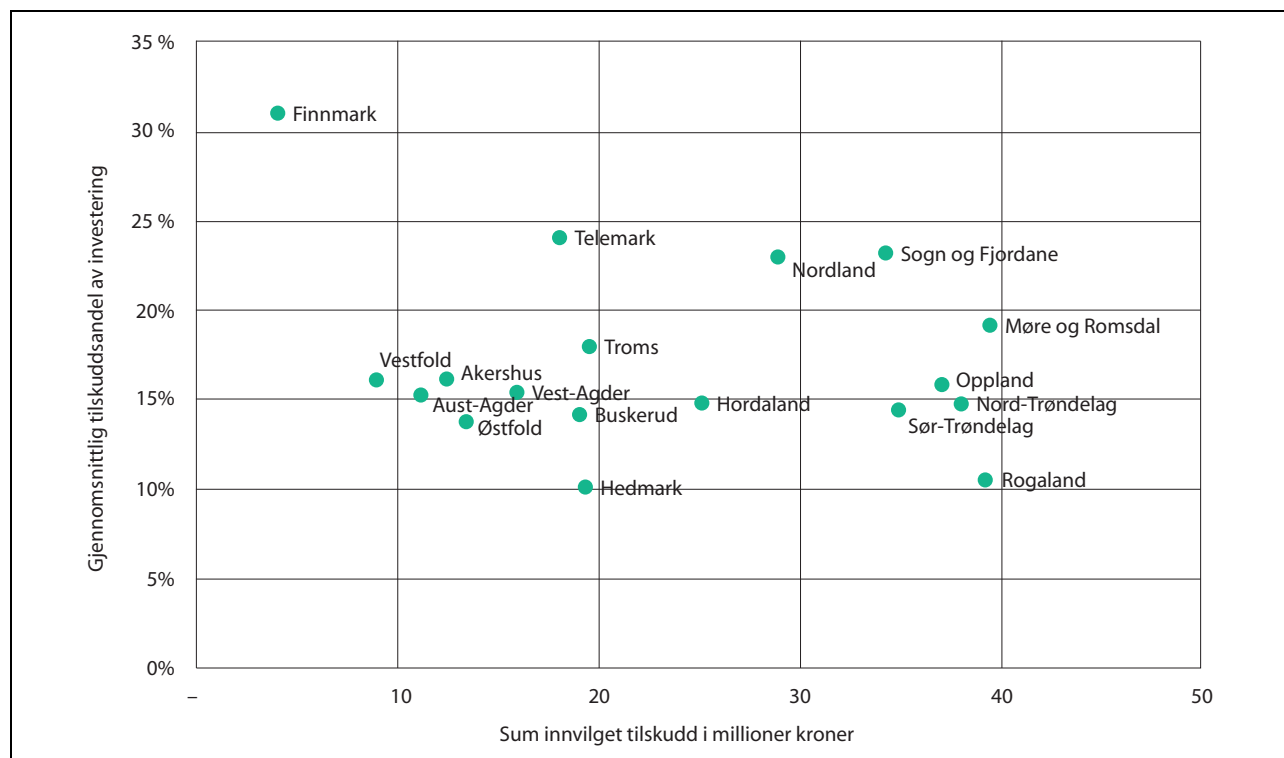
I 2014 var 65 pst. av prosjektene mindre enn 2 mill. kroner, mens det i 2016 er redusert til 45 pst. Økningen har kommet både i middels og store prosjekter. Middels store prosjekter utgjør 30 pst. av alle prosjektene i 2016. De store prosjektene har økt fra 12 pst. i 2014 til 24 pst. i 2016. Denne utviklingen er først og fremst et resultat av bøndernes egne investeringsbeslutninger, men legger også til rette for fremtidsrettede investeringsprosjekter.

3.3 Distriktsprofilen på investeringsstøtten

Ulik pågang etter investeringsstøtte, ulike regionale tak for tilskuddsutmåling og fylkesvis fordeling av midlene via fordelingsnøkkel, gir stor variasjon regionalt i støtteutmålingen. I forbindelse med en undersøkelse gjort av Menon i 2017 om

ringvirkninger av Innovasjon Norges tilskudd til investeringer til tradisjonelt landbruk, ble det laget en fremstilling av innvilget investeringstilskudd og gjennomsnittlig tilskuddsandel av investeringene per fylke jf. figur 4.9.

Menon viste til at tildelingen av tilskudd har en klar distriktsprofil, og er dermed et virkemiddel for å ivareta det politiske målet om å ha landbruk over hele landet. Finnmark, Telemark, Sogn og Fjordane og Nordland var fylkene med høyest gjennomsnittlig tilskuddsandel av investeringene. Det er bare Finnmark som utnytter den nasjonale maksutmålingen for prosjektstøtte tilnærmet fullt ut med 33 pst. tilskudd til alle investeringsprosjekter, mens investeringsprosjekter innen tradisjonelt landbruk i for eksempel Rogaland og Hedmark i gjennomsnitt utgjør 10 pst. (for Jæren ligger gjennomsnittlig tilskuddsandel til investeringer innen melkeproduksjon på 7,4 pst.). Møre og

Figur 4.9 Innvilget investeringstilskudd 2016 og gjennomsnittlig tilskuddsandel av investering per fylke.

Kilde: Menon 2017. Ringvirkninger av Innovasjon Norges tilskudd til investeringer i tradisjonelt jordbruk.

Romsdal var fylket med høyest samlet tilskuddsbeløp, fulgt av Rogaland og Nord-Trøndelag.

3.3.1 Risikolån

I jordbruksavtalen for 2005 ble avtalepartene enige om at det kunne avsettes et tapsfond fra investeringsvirkemidlene til å finansiere en særskilt risikolåneordning for landbruk fra 2006. Bakgrunnen for dette var bl.a. innspill om at det i enkelte prosjekter kunne være utfordrende å få i stand finansiering, og da særskilt i utkantområder med lav panteverdi. Risikolån landbruk er pantsikret toppfinansieringslån til landbruksformål. Risikolån blir innvilget for den delen av finansieringen som ikke kan tilbys som lavrisikolån. Innlån skjer gjennom Innovasjon Norges generelle innlånsvirksomhet, mens avsetning til tapsfond skjer fra IBU-midlene. Maksimal grense for lån er 5 mill. kroner. I forbindelse med jordbruksoppgjøret 2016 ble avtalepartene enige om at vilkårene for risikolån over ordningen skulle gjennomgås. I februar 2017 overleverte Innovasjon Norge et notat som omhandlet både vurderinger rundt bruken av ordningen, samt vurderinger rundt tapsfondsavsetningen.

Totalt er det i 11-års perioden innvilget i overkant av 273 mill. kroner i risikolån til landbruksformål. Dette har utløst samlede investeringer på ca. 1,25 mrd. kroner. Ca. 85 pst. er til investeringer i tradisjonelt landbruk, der melk- og storfeproduksjonene er dominerende. 202 av 257 tilsagn om risikolån er tildelt innenfor sone 3 i det distriktpolitiske virkeområdet. Innovasjon Norge viser til at hovedtyngden av risikolånene har en langt tydeligere distriktsprofil enn ordinære investeringstilskudd til tradisjonelt jordbruk. I disse områdene med lavt pantegrunnlag vil en slik toppfinansiering i begrenset grad være mulig i det private markedet.

Størrelsen på tapsavsetningen tilsvarer den risikoen som er kalkulert på lånene, og har i gjennomsnitt vært på 5,5 mill. kroner årlig. Totalt har det i perioden blitt avsatt i underkant av 55 mill. kroner til dekking av risiko. Bokførte tap på risikolån var de første 10 årene om lag 18 mill. kroner. Tapsfondet vurderes nå som robust, noe som gjør det mulig å avsette mindre midler til dette i 2017. Innovasjon Norge mener at tap på denne type lån over tid vil være i nærheten av 15 pst.

Innovasjon Norge viser videre til at ettersom tapsavsetningen skjer fra IBU-midlene, finner en del regionale partnerskap konkurransen med ordinære investeringsstøtte utfordrende. Ordningen er

ellers lite markedsført i Innovasjon Norge, og risikolån er i praksis bare aktuelt der det samtidig blir søkt Innovasjon Norge om lån og/eller investeringsstøtte. Innovasjon Norge viser videre til at Landkreditt i skriftlige innspill til selskapet, har pekt på at det offentlige bør opprette et tapsfond eller en garantiordning for å korrigere for den store forskjellen i panteverdi mellom sentrale strøk og i mindre sentrale strøk. Innovasjon Norge opplever ikke det samme omfang på utfordringen som f.eks. Landkreditt gjennom de prosjektene Innovasjon Norge har deltatt i finansieringen av. Innovasjon Norge anslår at et omfang på 100 mill. kroner årlig i risikolån tilsvarende årlig tapsavsetning på 15–20 mill. kroner ville være tilstrekkelig for porteføljen av søknader til Innovasjon Norge. Innovasjon Norge tilrår at det blir opprettet en egen avsetning utenfor IBU-midlene, slik at konkurransen med de ordinære investeringstilskuddene unngås.

3.3.2 Investeringstilskuddet som virkemiddel for rekruttering

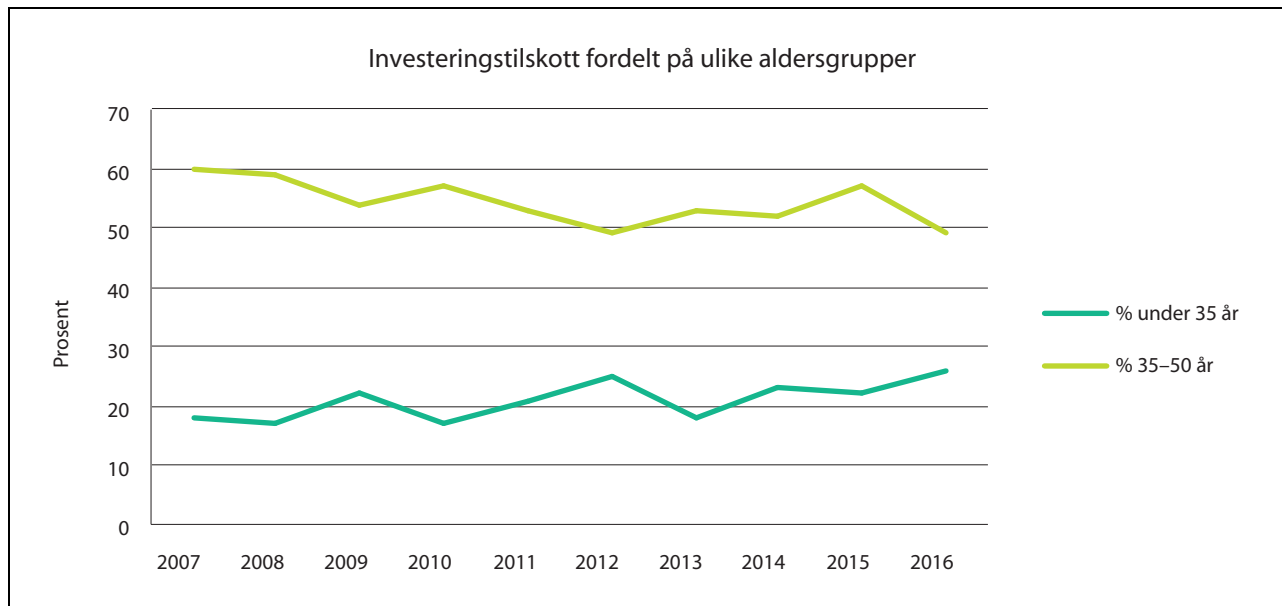
Investeringsvirkemidlene er viktige i et rekrutteringsperspektiv, delvis fordi yngre investorer mer enn eldre, og delvis fordi eldre som investerer i mange tilfeller gjør det for å legge til rette for neste generasjon. Som nevnt i kap. 3.1 er næringsutøvere under 35 år prioritert i deler av regelverket i ordningen. I 2016 gikk 29 pst. av tilskuddsmidlene til personlig støttemottakere til personer under 35 år, jf. figur 4.10. Dette er en økning på 3 prosentpoeng fra 2015, og en markant økning siden 2010/2011 da den lå på 19 pst. for tilskudd.

3.4 Virkemidler til investeringer i jord og miljø- og klimarelaterte tiltak

Klimautfordringene vil trolig medføre økte behov for investeringer i jordbruket både for å tilpasse produksjonen til et endret klima og for å bidra til å redusere klimagassutslipp i jordbrukssektoren.

Det finnes i dag flere ordninger som støtter opp om klima- og miljørelaterte investeringer. En økende del (33 pst. i 2016) av støtten over *IBU-ordningen* til investeringer innenfor det tradisjonelle landbruket går til tiltak med miljømessig forbedring av kvalitet på produkter/prosesser, miljøsertifisering/miljøledelse, miljøeffektiv energiomlegging og kulturminner/kulturmiljø. I tillegg til dette gikk i underkant av 4 pst. av midlene til investeringer innen økologisk produksjon.

Ordningen *Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)* er en investeringsordning med formål å

Figur 4.10 Investeringstilskudd fordelt på ulike aldersgrupper, 2007–2016.

Kilde: Innovasjon Norge 2017

ivareta natur- og kulturminneverdiene i kulturlandskapet, samt redusere forurensingen fra jordbruket. Ordningen forvaltes av kommunene og med en bevilgning for 2016 på 95 mill. kroner. Om lag 58 pst. av midlene over SMIL-ordningen ble i 2016 innvilget til tiltak for å fremme verdier i kulturlandskap, kulturmiljøer og biologisk mangfold, mens 33 pst. av midlene gikk til tiltak for å redusere forurensing til vann. En stadig større andel av midlene går til utbedring av hydrotekniske tiltak og andre tiltak for redusert forurensning. Dette kan forklares med behov for tilpasning til et endret klima og oppfølging av vannforvaltningsplaner.

Godt drenert jord gir bedre utnyttelse av næringsstoffer, reduserer faren for jordpakking og reduserer faren for lystgassutslipp. God drenering bedrer også muligheten for produksjon og innhøsting i perioder med ekstremvær. Tilskudd til drenering ble gjeninnført med virkning fra 2013, og det er avsatt 380 mill. kroner til ordningen til sammen fra 2013 til 2016. Per 31. desember 2016 er 187 mill. kroner av samlet bevilgning disponert, og av dette er det ferdigstilt tiltak for 93,5 mill. kroner. Fra 2016 er arealer til korn, poteter og grønnsaker prioritert for tilskudd.

Bioenergiprogrammet (fra 2018: *Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi i landbruket*) skal bidra til mer miljøvennlige energiløsninger både i landbruket og i andre sektorer, og samtidig gi mulighet for økt verdiskaping for skogeiere. Det er også et mål å skape aktivitet i hele

landet. Samlet tilsagn i 2016 var på 56,9 mill. kroner. Samlet planlagt energiproduksjon for prosjektene som fikk støtte i 2016 er 33,3 GWh, 10,6 GWh mindre enn i 2015. Det er fortsatt relativt lave strømpriser og dette legger en demper på investeringslysten.

Gårdsvarmeanlegg utgjorde i 2016 det dominerende antallet prosjekter med 83 anlegg. Videre ble det gitt investeringsstøtte til 14 anlegg for varmesalg. Det ble også gitt støtte til 2 anlegg i veksthus og 4 biogassanlegg. Ett av biogassprosjektene er et prosjekt for produksjon av biokull, som er det første av denne typen anlegg for jordbruksformål. Målet med å investere i biogassanlegg er for øvrig å bygge kompetanse og utvikle teknologier som er egnet for norske gårdsbruk. Aktiviteten under programmet samordnes med satsingen på biogasspiloter over Klima- og miljøverndepartementets budsjett (20 mill. kroner i 2016).

Programmet har gitt gode resultater når det gjelder målområdene vekst i bedrifter og miljø/klima samt lokal verdiskaping. Med basis i effektundersøkelsene, er det anslått at programmet har bidratt til en reduksjon av klimagassutslippene med 72 000 tonn CO₂.

I 2017 er det gjort endringer i retningslinjene for programmet. Det er bl.a. åpnet for at biokullanlegg for jordbruksformål og for kraft/varmeanlegg (CHP) kan støttes etter reglene for støtte til biogassanlegg. I tillegg kan solcelleanlegg gis støtte under forutsetning av at de bygges og drif-

tes sammen med biovarme-, biogass- eller kraft/varme anlegg. Utvidelsen av programmets virkeområde innebærer en sterkere vektlegging av klimarelaterte tiltak.

3.5 Andre offentlige finansieringsordninger

I tillegg til virkemidler over jordbruksavtalen forvalter Innovasjon Norge også en rekke næringsnøytrale tilskudds- og låneordninger over Kommunal- og moderniseringsdepartementet (KMD) og Nærings- og fiskeridepartementets (NFD) budsjett.

Lavrisikolåneordningen er ordningen av størst relevans knyttet til investeringer i landbruket. Ordningen finansieres av NFD, og har vært på totalt 2,5 mrd. kroner årlig. En betydelig del av låneporteføljen har tidligere vært landbrukslån (ca. 1/3 del). Siden 2014 har Innovasjon Norge hatt en ambisjon om reduksjon av utlånsvolumet til landbruk. Generelt prioriterer Innovasjon Norge landbrukseiendommer med drift eller potensial til drift av et visst omfang. Videre blir bruksutbygging prioritert, familieoverdragelser blir i utgangspunktet bare prioritert for ungdom under 35 år og i områder der det private bankvesenet fungerer lite tilfredsstillende. Refinansieringssaker prioriteres normalt ikke. Innvilgning av lavrisikolån til landbruk har blitt redusert fra 902,6 kroner i 2013 til om lag 417 mill. kroner i 2016.

4 Rammebetingelser for framtidige investeringer i jordbruket

I jordbruksoppgjøret 2017 jf. Prop. 141 S (2016–2017) har regjeringen følgende konkrete forslag knyttet til stimulering til investeringer i jordbruket:

Investeringsvirkemidlene er særskilt prioritert med en økning i innvilgningsramme for 2018 på 55 mill. kroner. I tillegg økes innvilgningsrammen for 2017 med 33 mill. kroner i forhold til rammen som ble avsatt i jordbruksoppgjøret 2016.

Det viktigste vilkåret for å stimulere til investeringer i landbruket er at produksjonen er lønnsom. Det er næringsutøvernes eget ansvar å foreta investeringer slik at driften blir god og lønnsom. Staten bidrar på flere måter med økonomisk stimulans for at de målene Stortinget har satt for landbrukspolitikken skal nås. Samlet virkemiddelbruk ovenfor jordbruket, samt stabile rammevilkår, vil utgjøre en grunnleggende forutsetning for at det investeres i næringen. I tillegg bidrar staten med ekstra støtte til investeringer over

jordbruksavtalen. Den totale virkemiddelbruken har bidratt til den positive inntektsutviklingen og investeringsviljen vi har sett under denne regjeringen.

Oppsummert viser gjennomgangen følgende:

- Investeringene i jordbruket ligger i dag på om lag 8,5 mrd. kroner årlig, herunder investeringer i driftsbygninger for om lag 4,2 mrd. kroner.
- Det offentlige bidrar med betydelig stimulans for å legge til rette for investeringer i landbruket. Når det gjelder investeringer i driftsbygninger, ble det i 2016 gitt tilskudd på til sammen 413 mill. kroner innen tradisjonelt landbruk, herav 345 mill. kroner til investeringer innen melk- og storfekjøttproduksjon. Dette utløste investeringer på i overkant av 2,6 mrd. kroner. I tillegg er det gitt lavrisikolån på om lag 417 mill. kroner i 2016 til investeringer i landbruket. Det gis også tilskudd til investeringer innen jord-, miljø- og klimarelaterte tiltak f.eks. knyttet til drenering.
- Investeringsbehovet er spesielt stort innen melkeproduksjon, for å modernisere driften og tilpasse seg løsdriftskravet som trer i kraft i 2034. Utsettelsen av løsdriftskravet som ble gjort i forbindelse med jordbruksoppgjøret i 2016, gjør at dagens båsfjøs kan brukes lenger, og at investeringstrykket fordeles jevnere utover mot 2034. NIBIO anslår et årlig investeringsbehov innen melke- og storfekjøttproduksjon på i overkant 1,2 mrd. kroner fram mot 2034. Med utgangspunkt i dette anslaget bidrar IBU-midlene med om lag 29 pst. av det årlige investeringsbehovet i melke- og storfekjøttproduksjonen.
- Fordelingen av tilskudd på prosjektstørrelser og besetningsstørrelser indikerer at IBU-midlene går til både små, mellomstore og store bruk. Det gis mest støtte til små og mellomstore prosjekter (under 5 mill. kroner). Innen melkeproduksjon gis det mest støtte til de som på søknadstidspunktet hadde en besetning på mellom 21–30 kyr (41 pst.), fulgt av de med en besetningsstørrelse på 11–20 kyr (23 pst.). De siste årene har det vært en dreining mot større prosjekt. Dette er en naturlig utvikling gitt investeringsbehovet som særskilt knytter seg til investeringer i løsdriftsfjøs, og der det ofte investeres i melkerobot samtidig for å effektivisere driften og gi en enklere arbeidshverdag for bonden.
- Investeringsstilskuddene har en tydelig distriktsprofil og brukes målrettet mot de produk-

- sjonene som har størst behov. Systemet med fordelingsnøkkel bidrar til fordeling av tilskudd i hele landet basert på regionale utfordringer og muligheter.
- De lave tapstallene for landbruket både i offentlige og private låneinstitusjoner tilsier at landbrukskunden bør være en attraktiv lånekunde for private banker i de aller fleste områdene av landet.

5 Plan for fremtidige investeringer

Basert på Stortingets ønske om en langsiktig investeringsplan for jordbruket og Innst. 251 S (2016–2017) til Meld. St. 11 (2016–2017) *Endring og utvikling*, som varsler at investeringsvirkemidler må ligge innenfor jordbruksavtalen, er det regjeringens vurdering at det må være fleksibilitet til å gjøre løpende vurderinger av investeringsbehovet i forbindelse med de årlige jordbruksoppjørene. En fastsatt plan som baserer seg på en fastsatt ramme er derfor u hensiktsmessig.

Regjeringen har i de to siste jordbruksoppjørene foreslått en høyere avsetning til investeringsvirkemidler enn det jordbruket har fremmet i sine krav. Dette viser denne regjeringens vilje til å stimulere til lønnsomme investeringer. Med utgangspunkt i dagens kunnskap, vil det være behov for investeringsvirkemidler om lag på dagens nivå, eller potensielt noe økende.

Regjeringen legger likevel opp til en plan som legger klare føringer for bruken av investeringsvirkemidlene, uavhengig av de årlige fastsatte bevilgningsnivåene. Planen tar hensyn til Stortingets merknader jf. Innst. 251 S (2016–2017) i forbindelse med behandling av Meld. St. 11 (2016–2017). Det må legges til grunn at jordbruksavtalepartene kan gjøre justeringer i disse føringene. Planen må derfor sees på som statens utgangspunkt i møte med jordbruket.

Det legges til grunn følgende plan og føringer for fremtidige investeringer:

- Behovet for investeringsvirkemidler i jordbruket fastsettes årlig gjennom jordbruksavtaleforhandlingene.
- Investeringene bør kanaliseres til produksjoner med markedspotensial og til produksjoner med store behov for fornying av driftsapparatet. Den endelige prioriteringen mellom produksjoner legges til det regionale partnerskapet.
- Investeringsvirkemidlene prioriteres etter lønnsomhet.
- Fylkesvis fordelingsnøkkel skal sikre distriktsmessige hensyn, og skal ta hensyn til politiske føringer om ønske om geografisk produksjonsfordeling. Ettersom det er ulik pågang etter investeringsvirkemidlene i landet fra år til år, kan det være hensiktsmessig at det blir gjort en omfordeling av udisponerte rammer i løpet av året.
- Innretningen på investeringsvirkemidlene skal ta hensyn til at det er investeringsbehov innenfor en variert bruksstruktur i ulike produksjoner.
- Investeringsvirkemidlene skal ha en innretning som bidrar til å styrke rekrutteringsgrunnlaget i jordbrukssektoren.
- Investeringsvirkemidlene kan innrettes slik at de utløser investeringer som styrker klima- og miljøprofilen i jordbruket.
- Det utredes om investeringsvirkemidlene for fremtiden i et begrenset omfang kan bidra til å utløse investeringer i innovativ ny teknologi.
- Investeringsvirkemidlene skal innrettes slik at de utløser maksimalt av nye investeringer for den fastsatte investeringsrammen i jordbruksavtalen.
- Det innføres en øvre beløpsgrense for maksimalt tilskudd på 2 mill. kroner per investeringsøknad.
- Ordningen med risikolån landbruk innrettes slik at den avhjelper utfordringen med toppfinansiering i områder med lavt pantegrunnlag.
- Det legges til rette for andre investeringsvirkemidler som kan bidra til reduserte klimagassutslipp og tilpasning til et klima i endring, for eksempel innenfor Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi i landbruket.

Bestilling av publikasjoner

Offentlige institusjoner:

Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon

Internett: www.publikasjoner.dep.no

E-post: publikasjonsbestilling@dss.dep.no

Telefon: 22 24 00 00

Privat sektor:

Internett: www.fagbokforlaget.no/offpub

E-post: offpub@fagbokforlaget.no

Telefon: 55 38 66 00

Publikasjonene er også tilgjengelige på

www.regjeringen.no

Trykk: 07 Xpress AS – 05/2017

